תלמוד ירושלמי · מפרשים · קרבן העדה על תלמוד ירושלמי · סדר נזיקין

# קרבן העדה על תלמוד ירושלמי סנהדרין

רבי דוד פרנקל

**ספריית אור ברסלב** · or-breslev.co.il

# קרבן העדה על תלמוד ירושלמי סנהדרין

רבי דוד פרנקל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/קרבן-העדה-על-תלמוד-ירושלמי-סנהדרין/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161422 של הספרייה.

# תוכן העניינים


**פרק א** ..... 5
הלכה א ..... 5
הלכה ב ..... 11
הלכה ג ..... 29
הלכה ד ..... 34
**פרק ב** ..... 38
הלכה א ..... 38
הלכה ב ..... 42
הלכה ג ..... 44
הלכה ד ..... 46
הלכה ה ..... 48
הלכה ו ..... 49
**פרק ג** ..... 53
הלכה א ..... 53
הלכה ב ..... 54
הלכה ג ..... 55
הלכה ד ..... 56
הלכה ה ..... 56
הלכה ו ..... 62
הלכה ז ..... 64
הלכה ח ..... 64
הלכה ט ..... 65
הלכה י ..... 72
הלכה יא ..... 72
הלכה יב ..... 73
**פרק ד** ..... 74
הלכה א ..... 74
הלכה ב ..... 75
הלכה ג ..... 76
הלכה ד ..... 76
הלכה ה ..... 77
הלכה ו ..... 77
הלכה ז ..... 78
הלכה ח ..... 80
הלכה ט ..... 82
**פרק ה** ..... 84
הלכה א ..... 84
הלכה ב ..... 87
הלכה ג ..... 89
הלכה ד ..... 91
הלכה ה ..... 92
**פרק ו** ..... 94
הלכה א ..... 94
הלכה ב ..... 95
הלכה ג ..... 95
הלכה ד ..... 98
הלכה ה ..... 98
הלכה ו ..... 99
הלכה ז ..... 101
הלכה ח ..... 105
הלכה ט ..... 105
הלכה י ..... 107
**פרק ז** ..... 108
הלכה א ..... 108
הלכה ב ..... 110
הלכה ג ..... 111
הלכה ד ..... 111
הלכה ה ..... 112
הלכה ו ..... 119
הלכה ז ..... 123
הלכה ח ..... 126
הלכה ט ..... 128

הלכה י ..... 131
הלכה יא ..... 136
הלכה יב ..... 138
הלכה יג ..... 139
**פרק ח** ..... 142
הלכה א ..... 142
הלכה ב ..... 144
הלכה ג ..... 146
הלכה ד ..... 147
הלכה ה ..... 147
הלכה ו ..... 148
הלכה ז ..... 151
הלכה ח ..... 152
הלכה ט ..... 153
**פרק ט** ..... 155
הלכה א ..... 155
הלכה ב ..... 161
הלכה ג ..... 162
הלכה ד ..... 165
הלכה ה ..... 166
הלכה ו ..... 168
הלכה ז ..... 170
**פרק י** ..... 171
הלכה א ..... 171
הלכה ב ..... 180
הלכה ג ..... 192
הלכה ד ..... 194
הלכה ה ..... 195
הלכה ו ..... 197
הלכה ז ..... 198
הלכה ח ..... 200
**פרק יא** ..... 201
הלכה א ..... 201
הלכה ב ..... 202
הלכה ג ..... 204
הלכה ד ..... 206
הלכה ה ..... 208
הלכה ו ..... 212

# פרק א

## הלכה א

**דיני ממונות**. הודאות והלואות:

**בשלשה**. הדיוטות אף דג' פעמים אלקים דכתיב בשומרים הוו כאלו כתובים ג"כ בפרשת אם כסף תלוה דעירוב פרשיות כתובים כאן אפלו הכי לא אצרכוהו חכמים שלשה מומחים כדי שלא תנעול דלת בפני לוין שמא יכפור הלוה ולא ימצא מומחים לכופו לדין:

**גזילות וחבלות בשלשה**. מומחים דשלשה פעמים אלקים כתב בפ' שומרים שהן גזלות שזה טוענו שלח יד בפקדונו ואלקים משמע לשון שררה ומומחה:

**נזק**. אדם באדם או שור המועד שהזיקו שמשלמים נזק שלם:

**וחצי נזק**. שור תם שהזיק אדם ואע"ג דהיינו חבלות איידי דבעי למיתני תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה שאינו משלם כמו שהזיק אלא משלם יותר תנא נמי חצי נזק שאינו משלם כמו שהזיק שהרי משלם פחות ואיידי דתנא חצי נזק תנא נמי נזק:

**והמוציא שם רע**. לא מצאתי לבתך בתולים וענשו אותו מאה כסף:

**דיני נפשות**. דאם אמת הדבר וזנתה תחתיו נסקלת ודיני נפשות בעשרים ושלשה דר"מ סובר אם יהיה צריך לדיני נפשות יוסיפו עד כ"ג:

גמ' **מנן תיתי ליה**. מנ"ל דדיני ממונות בשלשה אי מדכתיב והיו אלה לכם לחקת משפט דמשמע בין ד"מ בין ד"נ שוים א"כ נאמר דגם דיני ממונות בעשרים ושלשה כדיני נפשות:

ומנין שדיני ממונות בשלשה:

**ה"ג ואחד דיני נפשות בעשרים ושלשה ומנין כו' ואין דורשין תחילות**. לענין דלגופיה אתא דליזול לגבי הדיינים ולא ליעבד דינא לנפשיה:

**ואין ב"ד שקול**. ואין עושין ב"ד זוגות דצריך לקיים בו אחרי רבים להטות ואם יתחלקו לחצאין אין כאן רבים:

**אלא אשר ירשיעון**. לשון רבים:

**ר' אבהו**. פריך לר' יהיה דיני ממונות בתחלה בשלשה כדי שיגמר הדין בחמשה דהא אפילו נאמר דסובר כר' יונתן דאין דורשין תחלות מ"מ עד האלקים וגו' מיותר וע"כ לומר לרבות עוד שנים קאתי ואין ב"ד שקול ומוסיפין עליהן עוד אחד:

**ה"ג ושיגמור בשלשה**. כלומר אם יחלקו שיהא שלשה הרוב ונלך אחריהם:

**אשכח**. מצא ברייתא דתני חזקיה מפורש בה דר' אף בד"מ בעי חמשה:

**הרוג ע"פ מטים**. אינו נהרג עד שיהיה שנים מטים לחוב יתר על המזכים כדתנן לקמן בפרקין:

**מה עדים**. בעינן שנים כדכתיב ע"פ שני עדים יקום דבר:
**ופריך לא הן גזולות הן חבלות**. שניהם מפורשים ודין אחד להם תרתי למה לי:
**אשכח**. מצא ברייתא דתני רשב"י:
**אתא מימר לך**. קרא ואלה המשפטים בא ללמד שאין הדיין צריך. שידע כל הדינים הנדרשים מקרא על בוריין אלא משידע הדינים הנזכרים בפשוטו של מקרא יכול לדון ובמתני' נמי קא משמע לן שידע הדינים המפורשים בתורה דכתיב בהו אלקים שהן גזילות וחבלות:
**ותייא**. ואתיא הא דרשב"י כהא דאמר ריב"ח:
**ריב"ח**. באו שני אנשים לפניו לדין ואמרו לו על מנת כן דנין לפניו שידון להם דין תורה אמר להם אני איני יודע דין תורה. בכל הדינים שבאים לפני ואפשר שאהיה טועה בדבר אבל היודע מחשבות כלומר הקב"ה יפרע מאותן הדיינים שפוסקים הדין במתכוין נגד הדין תורה הלכך קבלו עליכם מה שאני אומר לכם שמע מינה שאין הדיין צריך לידע כל הדינים:
**ר"ע**. כשבאו בני אדם לפניו לדין היה אומר להם הוו יודעין שלפני ה'. אתם עומדין ולא לפני עקיבא בן יוסף הלכך אל תטענו שקר:
**ניטלו דיני נפשות**. מסנהדרין גזרה המלכות שלא ידונו עוד ד"נ א"נ הן עצמן ביטלו:
**ה"ג בימי ר"ש בן יוחי ניטלו דיני ממנות**. מב"ד של ישראל:
**בריך רחמנא**. דניטלו ד"מ שאין אני חכם לדון דיני ממונות:
**ב"ד חצוף**'. שעברו על תקנת חכמים:
**תריהון**. אמרין:
**תמן תנינן**. בכורות פ"ה:
**מה שעשו עשוי**. ולא הדר דינא. וישלם למי שהפסיד מביתו. כל מה שהפסיד לו וקשיא הך מתני' לר"י ור"ל דהיה דן את הדין יחידי משמע:
**ה"ג בשאמרו לו הרי את מקובל עלינו כשלשה**. מתני' איירי שאמרו הבעלי דינים שמקבלים את היחיד כשלשה ע"מ שידין להם דין תורה:
**במה אנן קיימין**. במאי עסקינן:
**ה"ג אם בשטעה ודנן דין תורה בדא מה שעשה עשוי אם בשטעה ודנן בשיקול הדעת בדא ישלם מביתו**. וה"פ אם בשטעה בדבר משנה אמאי מה שעשה עשוי הא קיי"ל טעה בדבר משנה חוזר ואם בשטעה ודן אותם משיקול הדעת כגון דאיכא תרי תנאי ולא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר וסוגיין דעלמא כחד מינייהו ואזל איהו ועביד כאידך אמאי ישלם מביתו הא עדיין לא נתברר שטעה בדין תורה:

**וטעה ודנן משיקול הדעת**. ולכך מה שעשה עשוי לפי שאין כאן טעות מבורר ולכך ישלם מביתו מפני שהגיס דעתו לקבל על עצמו לדון יחידי דין תורה קנסינן אותו:
**דתנינן**. אבות פ"ד:
**שאים דן יחידי אלא אחד**. הקב"ה שהוא יחיד בעולמו ואי אפשר שיטעה ואפי' יחיד מומחה מדת חסידות שלא ידון יחידי שמא יבא לטעות:
**מימינו ומשמאלו**. וקשיא וכי יש שמאל למעלה והלא הכל ימין שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחוב וע"פ הכרעתם העולם נידון:
**אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת**. וחותמו של הקב"ה אמת ש"מ שהוא חותם יחידי:
**לעולם אין הקב"ה עושה בעולמו דבר שחותם אא"כ נמלך בב"ד של מעלה**. ללמד דרך ארץ:
**מה טעם**. מנלן:
**אימתי**. מפרש וצבא לשון חיל כמו וכל צבאם:
**וה'**. דבר עליך רעה. וקשיא הא כתיב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא ודאי וה' הוא וב"ד והרעה יוצאת מפי הב"ד:
**שהוא אלקים חיים ומלך עולם**. ור"ל בסמוך מפרש דברי ר' בון איך נרמז דבר זה בתיבת אמת:
**שלא קיבלתי מאחר**. מלכותי שאין לי ראשית:
**שאין לי שותף**. שאותיות הן כ"ז והמ"ם סתומה היא לבדה האמצעית והיא מורה על אחדותו ולכך סתומה מכל צד היפה מראה דחק בזה:
**שאיני עתיד למסור מלכותי לאחד**. שאין לי אחרית:
**ר' בא**. ור' בנימין בר יפת היה להם דין לפני ר"י ויצא הדין לזכות לר' בנימין:
**אתא**. בא ר' בא לפני ר' אמי לקבול על ר"י שדן יחידי:
**ואלף**. ולמד לו ר' אמי מומחה שכסף לבעל הדין ודן דינו דין:
**ר' אבהו**. היה יושב בבה"כ בקיסרין שהיתה עשויות כמדרון ודן יחידי:
**א"ל**. תלמידיו ולא כן למדתנו רבינו אל תהא דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד:
אמר להו כיון שבאין הבעלי דינים ורואין שאני יושב יחידי ואפ"ה באין ודנין לפני הו"ל כאלו קבלו אותי כשלשה לדון יחידי:
**ותני כן**. ותניא נמי הכי:

**ר"י**. הלך לדון לפני ר"ח הגדול והושיב אצלו ב"ד ואחד מהן תלמידו ולא רצה לדון יחידי. ופריך ולא כן תני. בברייתא הרב ותלמידו אין מונין אלא אחד א"כ מאי מהני התלמיד שהושיב אצלו:

**ומשני נאמר**. תלמיד חבר היה לר"ח כר"ל לר"י דלגמרא דידיה היה צריך אבל לסברא דידיה לא הוי צריך:

**גזר דין**. פסק דין הוי יצא מרב שהיה דן יחידי:

**מן ר' אחא**. נמי הוה יצא פסק דין שדן יחידי וכן מר' יונה ומר' יוסי:

**תמן תנינן**. בכורות פ"ח:

**כיני מתני'**. כן היא מתני' החשוד ליטול שכרו כו' דודאי הנוטל שכר בטילו וכדמסיק דינו דין אלא איירי בשחשוד ליטול יותר משכר בטילו א"נ האומר שנוטל שכר לדון דיניו קיימין אבל הנוטל בסתר דיניו בטלין:

**חד**. אדם אחד הלך לדין לפני רב הונא אמר לו להעמיד במקומו אדם שיחפור תחת הדקל והיינו שכר בטילו הניכר שמבטל עבור הדין:

**ר"ח**. היה רועה שוורים וידע עדות לאדם אחד וא"ל האדם ההוא שיבא לב"ד ויעיד לו ואמר לו ר"ה שיתן לו שכרו שצריך לבטל עבורו לרעות הבהמות:

**ותני כן**. ותניא נמי הכי:

**ולעד שכר עדותו**. מה שמבטל בהליכתו שהולך לב"ד להעיד:

**חד**. אדם אחד טימא לכהן בטומאת מת או שרץ ובא הדבר לפני ר"י וחייב המטמא ליתן לכהן חולין שיאכלם בימי טומאתו שאילו לא טימאתו היה יכול לאכול תרומה:

**סברין**. סברוהו למימר לא שיאכילנו חולין בחנם אלא לא ישלם לו אלא כאילו הן תרומה שהיא בזול שאינה ראויה אלא לכהן בימי טהרתו:

**המבצע חוטא**. משבאו לדין אסור לדיינים לבצוע:

**והמברך**. המשבח:

**כשעשה משה**. כמו שעשה משה שאמר כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו:

**אבל אהרן**. כששמע מחלוקות ביניהם קודם שבאו לפניו לדין היה רודף אחריהן ומטיל שלום ביניהם:

**הרי זה מברך**. שצדקה הוא עושה כדאמרינן בבבלי איזהו עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ואינו אלא מנאץ וה"פ דקרא הלל רשע לה' על תאות נפשו שהשיג ואין זה הלל אלא ניאוץ כמו הגזלן המברך ה' ע"י גזלו מנאץ הוא דמצוה הבאה בעבירה היא וה"ה לשאר מצות שבתורה:

**אילו אחי יוסף**. מפרש בירך לשון קללה וחירוף כמו ברך נבות אלקים ומלך וה"ק ובוצע ברך כל המחרף אחי יוסף נאץ ה' כי כשאמר יהודה מה בצע וגו' מיד הולדו לדבריו ואילו אמר להשיבו אל אביו לא היו ממרים פיו:

**כל מקום שיש אמת אין משפט שלום**. דאמת היינו דין תורה ואין בו. לפנים משורת הדין כמפורש בבבלי פ"ק דע"א אין שם שלום כדאמרי' בעלמא [ב"מ ד"ל:

] לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה:

**יש שלום**. לפנים משורת הדין אין משפט אמת וקרא משמע שיהא משפט אמת ושלום בהדי הדדי אלא ש"מ מצוה לבצוע מן התורה. נמצא שהוא משפט אמת ושלום:

**מעלה עליו הכתוב כאלו כו'**. אקרא קא דכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה וקשיא ליה אם משפט אין צדקה אלא שהדן דין אמת עושה צדקה עם הזכאי והחייב:

**משפט משפט אמורין בפרשה**. בפ' שופטים ושוטרים כתיב ושפטו את העם משפט צדק לא תטה משפט ללמד שידון משפט אמת ומשפט שלום כדכתיב אמת וגו':

**ר' זכריה שאל לפני ר' אמי מי עבדינן עובדא כהנך תנאי דאמרי מצוה לבצוע**. ותני ליה ברייתא דר"ש בן מנסיא דלדידיה ניחא קראי דר"א ודריב"ן כדמסיק:

**פוטר מים ראשית מדון**. אם באת לפטור ולהשליך המריבה המשולה במים ולשום שלום ביניהן:

**ראשית מדון**. קודם שתשא ותתן בדין פטור אותה:

**אף הפשרה צריכה הכרעת דעת**. כלומר כשם שהדיין מצווה שלא להטות הדין כך מצווה שלא להטות הפשרה:

**חזק**. אלים:

**ויהא החזק אויבו**. וירדפנו והא דנקט אחד רך שאם היו שניהם חזקים השני היה מסייעו:

**הרי שהיה יושב**. אצל הדיין. ואין הדין בא לפניו רק לפני הדיין לבד וראה שיש זכות לעני וחוב לעשיר והדיין טועה בדבר מניין שלא יירא מלפני העשיר או יחוס על כבודו וישתוק:

**שנאמר לא תגורו מפני איש**. והאי תגורו לשון כינוס הוא מלשון אגרה בקציר:

**את מי הן דנין**. כאילו דנין הקב"ה כדמסיק:

**בעדת אל**. אלו הדיינים כדכתיב ושפטו העדה:

**וליפרע מאותו האיש**. מי שקיבל שלא כדין א"נ מן הדיין:

**בנערה מאורסה פליגין**. מוציא שם רע דמתני' לאו במוציא ש"ר דקרא איירי שהוא בעדים שהבעל מביא עדים שזינתה כמפורש בכתובות פ"ד דבכה"ג אף ר"מ מודה דבעינן כ"ג דהא אנפשות קאתי אלא מתני' איירי שאינו בא להרגה שאין לו עדים שזינתה תחתיו

ולא בא אלא להפסידה כתובתה ור"מ סובר כיון דעכשיו אין כאן עדות ה"ל ד"מ וסגי בשלשה וכשיבואו עדים שזינתה בעינן כ"ג:

**מקום שנסקלת**. באותו ב"ר שנסקלת שהוא ב"ד של כ"ג שם מפסדת כתובתה דחיישינן שמא כשיצא הקול יבואו עדים ויעידו שזינתה תחתיו הילכך מעיקרא בעי כ"ג שלא להוציא לעז על הדיינים שיאמרו לפי שלא ידעו לדון הוסיפו עליהם:

**אבל במוציא ש"ר**. שאמר הבעל שיש לו עדים אע"פ שלא מצא עדים אח"כ ד"ה אף קנס ומלקות דבעל אין דנין אלא בכ"ג נ"א בנערה מאורסה פליגין שאמר הבעל להביא עדים שזינתה חחתיו ואיכנוף כ"ג ולא מצא עדים והלכו להן ואמר דונו לי להפסיד כתיבתה רמ"א בשלשה וחכ"א הואיל והיו מעיקרא כ"ג לצורך נפשות אף ד"מ אין אלא בכ"ג שחוששין לכבודן של הראשונים אבל במוציא ש"ר שכבר הביא הבעל עדים שזינתה ועתה מביא האב עדים להזימם דשני הכיתות לחייב מיתה באים לד"ה אף קנס ומלקות דבעל אין דנין אלא בב"ד של כ"ג:

**הן תניתא פליגא את עביד דלא פליגא**. וה"פ דבריך תמוהים בהא דתנן דפליגי ביה והיינו מוציא ש"ר דתנן מחלוקות במתני' אמרה דלא פליגי בה ובמה דלא תנן מחלוקות והיינו לענין הפסד כתובה את אומר דפליגי ביה:

**לוקה ונותן מאה סלע כו'**. כגון שהביא האב עדים והזימו עידי הבעל שהעדים נסקלים והבעל נותן מאה סלע ולוקה:

**ורבנן אמרין מקום שהעדים נסקלין**. דהיינו בב"ד של כ"ג שם ע"י אותו הב"ד הבעל לוקה נותן מאה סלע:

**ה"ג אבל נערה המאורסה כ"ע מודו בשלשה מפסדת כתובתה בשלשה**. דגירסא שלפנינו קשיא השתא במוציא ש"ר דאיכא עדים ויש בדיני נפשות אר"מ בשלשה לוקה ונותן מאה סלע נערה המאורסה לא כ"ש דסגי בשלשה:

**ה"ג ואתיא דר' מנא כר' אבהו ודר"י בר' בון כר' זעירי**. דגרסינן בירושלמי כתובות [פ"ד ה"ד] ר' זעירא סובר סקילה ומלקות וקנס שני דינין להם ור' אבהו אומר דין אחד הוא וקאמר ר' מנא דקאמר לר"ה מוציא ש"ר בכ"ג משום שסובר דין אחד הוא כר"א ור"י כר' זעירא דשני דינין הן הלכך לר"מ סגי בשלשה ורבנן דאמרי בכ"ג הואיל ותבע נפשות תחלה:

**שור הנסקל לר"מ**. דאמר נערה מאורסה מפסדת כתובתה בשלשה אע"ג שיש בה דיני נפשות א"כ אף ממון דשור הנסקל דהיינו כפר בשלשה או דלמא דין "אחד" הוא ואף הממון בכ"ג כמוציא שם רע:

**כולו ממון הוא**. מסברא אין החיוב אלא על הבעלים שישלמו הכפר ובהמה פטורה דאין לה דעת אלא גזירת הכתוב הוא שתסקל ודאי שני דינין הן והממון בשלשה ל"א כולו ממון אף מיתת הבהמה אינה אלא ממון שמפסידין ממוו הבעלים וא"צ אלא שלשה גזירת הכתוב הוא. שתיסקל בכ"ג הלכך אין להחמיר בכפר שיהיה ביותר משלשה:

## הלכה ב

מתני' **מכות**. מלקות ארבעים:

**בשלשה**. דכתיב ונגשו אל המשפט ושפטום שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן שלשה:

**משום רי"א בעשרים ושלשה**. דמלקות במקום מיתה עומדת דכיון דעבר על אזהרת בוראו ראוי הוא למות ומיתה זו קנס עליו הכתוב:

**עיבור החדש**. היינו חישוב דעיבור לחשב אם יעברוהו דאלו קידוש סובר תנא דידן דלא צריך וכרשב"י לקמן בגמרא ואיידי דתני עיבור השנה דהוי חישב והתם לא סגי דלא תני עיבור דאמירה בעי שיהא אדר שני דאי שתקי ממילא אינה מעוברת תני נמי גבי חדש עיבור וקרייה נמי לחישוב עיבור ואשמועינן דחישוב בעינן אבל לא קידוש כרשב"י:

**עיבור השנה**. שהיו ב"ד יושבין ורואין אם צרכין לעבר מפני האביב והתקופה בשלשה:

**מתחילין בשלשה**. שיעיינו אם יש להושיב ב"ד על כך שיעיינו בדבר אם אחד אומר צריך ושנים אומרים א"צ ודאי א"צ עיבור בטל היחיד במיעוטו שנים אומרים לישב ואחד אומר שלא לישב הולכין אחר השנים ומוסיפין עוד שנים והרי כאן חמשה שנים אומרים לעבר ושלשה אומרים שלא לעבר בטלו השניה במיעטן שנים אמרים א"צ ושלשה אומרים צריכה הולכין אחר הרוב ומוסיפין עוד שנים שיהיו שבעה שמעברין אותה ובגמרא מפרש הני שלשה וחמשה ושבעה כנגד מי:

גמ' **ר"א**. פריך לרבנן למה לא יהו מכות בכ"ג הרי פעמים שמת ממכותיו כדתנן פרק אלו הן הגולין לקה ומת תחת ידו אם כן ה"ל ד"נ והן בכ"ג:

**מתני' סמיכת זקנים**. על ראש פר העלם דבר של ציבור:

**ועריפת העגלה**. לאו דוקא עריפה דלא תני בה שלשה אלא במדידת העגלה פליגי ובגמרא מייתי לה מקראי דכתיב במדידה:

**בשלשה דברי ר"ש**. בגמרא מפרש טעמא:

**החליצה בשלשה**. דכתיב ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים זקנים שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי שלשה:

**והמיאונין**. קטנה יתומה שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה ויוצאת במיאון שממאנת בבעלה צריך שיהיה בשלשה דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקנו ומיאונין דרבנן דמדאורייתא אפילו מיאון לא בעיא דאין קידושי קטנה כלום אא"כ קדשה אביה דכתיב את בתי נתתי לאיש הזה:

**נטע רבעי**. אם בא לחלל על המעות:

**ומעשר שני שאין דמיו ידועין**. כגון פירות שהרקיבו שאין להן שער ידוע:

**בשלשה**. דמידי דממונא הוא:

**ההקדשות**. הבא לפדותן צריך שלשה לשומן:

**והערכין המטלטלין**. בגמרא מפרש:

**והקרקעות**. בגמרא מפרש:

**אחד מהן כהן**. דבערכין כהן כתיב כערכך הכהן:

**ואדם כיוצא בהן**. אמר דמי פלוני עלי צריך שיהיו עשרה ואחד מהן כהן שישומו אותו כמה הוא יפה למכור בשוק ונותן דמיו:

מתני' **דיני נפשות בכ"ג**. לקמן בפרקין יליף לה במתני' הרובע והנרבע. שור שרבע אשה ובהמה שנרבעת לאיש נידונים הבהמה ליסקל בכ"ג כאדם הרובע דאיתקש להדדי והרגת את האשה ואת הבהמה ואיתקש בהמה לאשה מה אשה בכ"ג אף בהמה בכ"ג והיינו רובע:

**ואומר ואת הבהמה תהרוגו**. בנרבע כתיב ואיתקש לאיש:

**שור הנסקל**. שנגח אדם ומת:

**כמיתת הבעלים**. כלומר כמו שהיה הבעל נדון בכ"ג אם היה חייב מיתה כך מיתת השור דהאי בעליו יומת קרא יתירא הוא להך דרשא ולא דנתחייב קטלא דכתיב מות יומת המכה רוצח הוא על הריגתו חייב מיתה ולא על הריגת שורו:

**הארי והזאב כו'**. שהמיתו אדם נידונין בסקילה כשור:

**ברדלס**. חיה היא:

**כל הקודם להרגן**. אם המיתו אדם זכה וא"צ להביאן לב"ד:

**רע"א מיתתן בכ"ג**. ואיכא בין ת"ק. לר"ע דלת"ק אף נחש בכ"ג ולר"ע נחש הקודם להרגו זכה שסלק מזיק מן העולם:

**שמע כולהון**. טעמא דשלשה וחמשה ושבעה מהנך קרא דברכת כהנים:

**מכאן שמתחילין בשלשה**. שבפסוק ראשון יש שלשה תיבות ובשני חמשה ובשלישי שבעה:

**את שלשת שומרי הסף**. בצדקיהו כתיב וכן חמשה ושבעה רואי פני המלך וכיון דאשכחן במלכותא דארעא כל הנך ממונין ועיבור השנה מטכסיסי מלכות שמים הן ליישב סדר השנים על מכונן:

מכאן לסנהדרי גדולה משל כל ישראל ואינן מכהנים ולויים דוקא כדמסיק וששים איש מעם הארץ וסובר כר"י דמתני' דלקמן סנהדרי גדולה שבעים:

**אית הני ע"א**. כרבנן דמתני' לקמן בפירקין דאמרי סנהדרי גדולה ע"א:

**ולמה קורהו סריס**. דמשמע אדם פחות כדכתיב והיו סריסים בהיכל המלך:

**שמסרס את ההלכה**. שחותח ומכריע פסק ההלכה:

**כתיב אחד**. בספר מלכים אומר חמשה רואי פני המלך וכתוב אחד בירמיה אומר שבעה רואי פני המלך:

**להביא שני סופרי הדיינים**. דהנך שנים היו סופרי הדיינים:

**לית כאן עיבור ההדש**. ל"ג במתני' עיבור החדש דא"צ ב"ד לעיבור דאם לא מקדשין ממילא הוא מעובר אלא קידוש החדש גרסינן במתני' שמואל אמר. עיבור גרסינן והיינו חישוב כדפירישית במתני' ואין להגיה קידוש דאין קידוש החדש פחות מעשרה ואנן תנן בשלשה אלא חושוב הוא וקמ"ל דקידוש בעשרה:

**חבירים מהו לכנוס לקידוש החודש**. מי בעינן דוקא זקן ויושב בישיבה דומיא דמשה ואהרן או דלמא בחבר סגי:

**אר"ה חבר**. הייתי והעלוני ר"ש בר רב יצחק לקידוש ולית אנא יודע אם הייתי ממנין השלשה או לא:

**ופריך פשיטא**. שלא היה ממנין שהוא היה חתנו של ר"ש בר יצחק ושלשה דקידוש החדש צריך שלא יהיו פסולים זה לזה:

**ומשני או כו'**. ודאי דלא היה ממניינם אלא מספקא ליה אי משום שהיה חתנו לא היה ממנין או משום דלא היה זקן אלא חבר:

**הדא אמרה**. ש"מ מדרב כהנא שחבירים נכנסין לקידוש החדש מיהו עדיין מיבעי לן חבירים מהו שיכנסו לעיבור שנה דטפי החמירו בעיבור שנה דצריך שבעה:

**נשמעינה מהדא**. תא שמע:

**יקרוני**. קראו לי שבעה זקנים לעלות למחר לעלייה המיוחדת לעבר בה את השנה ורצונו היה שיקראו ששה כדי שיהיו הוא והם שבעה. דנשיא מן המנין מדקאמר יקרוני שבעה זקנים ש"מ דזקנים בעינן:

**הלכה נצרכה לי**. בענין עיבור השנה ונכנסה לשאול עליה ובאמת לא נודע מי הוא שהיה שלא ברשות שהשליח טעה וקרא שבעה מלבד הנשיא:

**ומה אלדד ומידד שכר ישראל יודעים שהן השנים**. שניתותרו ולא היו משבעים זקנים ואפ"ה לא יצאו חוץ לאהל שלא רצה משה לומר להם שיצאו חוצה מפני כבודם אתה שאמרתי שאתה יהיה אחד מן המנויין פשיטא שלא תרד:

**ואפי' כן**. אע"פ שאמר שמואל שנכנס שלא ברשות חשש רשב"ג שמא מחמת חסידות אמר כן ולא עיברוהו באותו היום רק הפליג הדבר בדברי תורה ועברוהו ביום שלאחריו:

**ה"ג תני סנהדרין שראו את ההרוג**. כדאמרינן בירושלמי ריש פרק עגלה ערופה (הלכה א') כי ימצא חלל אין מציאה אלא בעדים הלכך צריכין שנים שיעידו על זה:

**שנים נעשין עדים**. כלומר יעמדו שנים מהם יועידו בפני השאר ויביאו עגלה ערופה:

**ומעידין בפני אחרים**. דכל הנך שראו וראויין להיות עדים אינן ראויין להיות דיינים:

**כך חולקין בעדות החדש**. בית דין שראו את החדש אם ראויין הן לקבל עדות החדש ממקצתם או מאחרים או אינן ראויין (כיון לדיינים שראויין לעדות):

**ויקום חד כו'**. אמתני' דר"ה פ"ג קאי דתנן התם ראוה שלשה והן ב"ד יעמדו שנים ויושיבו מחביריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם ויאמרו מקודש וקשיא ליה למה יעמדו שנים וישובו שנים מחביריהם לא יושיבו מחביריהם אלא אחד ויעמוד חד לפני שלשה ואח"כ ישב העד הראשון ויעמוד חד ויעיד לפני שלשה. ואח"כ ישב העד הראשון ויעמוד העד השני ויעיד בפניהם אלא ודאי דפסול לדון כיון שהיה עד א"כ קשיא למה כשר השלישי הלא גם הוא ראוי להיות עד:

**ומשני שנייא היא**. שאני הכא שהוא בעצמו העיד ודאי אין נעשה דיין אבל אם לא העיד אע"פ שראוי להעיד נעשה דיין:

ר"ה ידע עדות לאדם אחד הלך התובע לדון לפני ר"ה וכפר הנתבע:

**א"ר שמואל בר ר"י**. כיון דאתה יודע דר"ה גברא רבה ואין כבודו שילך ויעיד לכך את מכחישו מה תעשה כשימחול על כבודו וילך ויעיד עליך לפני ב"ד אחר ויתגלה קלונך:

**א"ל ר"ה**. ועושין כן להעיד אחרי שכבר באו לפניו לדין א"נ אם מותר לו למחול על כבודו:

**א"ל אין**. מותר לעשות כן ועדותו עדות:

**ושרא**. וסילק ר"ה נפשיה מדין זה שאין עד נעשה דיין והלך והעיד לפני ב"ד אחר:

**שנים אתה מקדש**. שנה של כל יובל ויובל ב"ד מקדשין לשם יובל:

**התנינן**. ר"ה פ"ג:

**מקויים**. העדות מקויים והחדש שעבר חסר ויהיה ר"ח ביום שלשים:

**מתניתא אמרה כן**. תניא נמי הכי במתני' ה"ג תני לעיבור השנה מתחילין מן הצד וכ"ה בר"ה. וה"פ כיון שהעיבור תלוי בדעת הדיינים חיישינן שמא יסמכו על דעתו של גדול

וימנעו מלומר דעתן כמו דחיישינן בד"נ אבל בקידוש החדש שהכל תלוי בהעדאת העדים מתחילין מן הגדול:

**והן ביתא דלרע**. והך בית הנשיא שלמטה לא נהגו כן לענין עיבור השנה אלא מתחילין מן הגדול א"נ על ריש גלותא שבבבל הוא דאמר כן:

**ולא שמיע**. להך ביתא דלרע הא דא"ר יוחנן א"נ לשון קושיא הוא וכי לא שמיע להו הא דר' יוחנן:

ה"ג אמר הרי השנה מקודשת בעיבורה שהוסיפו לה חכמים שלשים יום א"ר יונתן כו':

**בן הנפח**. הוא ר' יוחנן:

**שהחמה עודפת על הלבנה**. דשנת הלבנה שנ"ד יום ושנת החמה שס"ה יום:

**ועיברוה**. לאותה השנה:

ה"ג לעיבור ה לכין אחר המינוי לבית הועד הולכין אחר הרגיל והוא שיהא כל אחד ואחד מדבר במקומו וכ"ה בר"ה. וה"פ לעיבור נכנס תחלה מי שנתמנה לעיבור תחלה אבל לקידוש החדש שנקרא בית וועד כדתנן שאין העדים הולכין אלא למקום הוועד נכנס תחלה הרגיל יותר להיות בבית הוועד ודוקא לענין הכניסה תחלה הוא דאמרינן הכי אבל לענין האמירה בבית הוועד הולכין אחר הזקנה שהזקן והגדול שבהם אומר תחלה:

**כגון ר"ח**. שהיה הגדול פותח תחלה כדאמרינן בסמוך לעיבור החדש מתחילין מן הגדול ור"י ור"ל שהיו יושבין עמו בעיבור החדש גומרין ל"א פתח לומר החדש מקודש והשאר חתמין השטרות ששולחין לבני הגולה והראשון עיקר:

**כהנא**. רב כהנא נתמנה קודם ריב"א ונכנס ריב"א קודם לרב כהנא לעבר השנה:

ה"ג ועאל ריב"א קמיה מיניה לעיבורא וכ"ה בר"ה:

**אמר**. רב כהנא ריב"א דהוא מארי דשמעתתא דאמר משמיה דר"י מי שנתמנה תחלה נכנס תחלה לעיבור והוא עצמו אינו מקיים דבריו:

**ר"ח בר בא**. היה עומד ומתפלל. נכנס ר"כ ועמד מאחוריו להתפלל:

**ה"ג מן דחסל ר"ח מן צלותיה יתיב ליה דלא מיעבורו קומוי ר"כ מאריך בצלותיה וכ"ה בר"ה**. וה"פ לאחר שסיים ר"ח תפלתו ישב ר"ח במקומו שלא לעבור לפני ר"כ שהיה מאריך בתפלתו ואסור לעבור לפני המתפלל:

**כיון דחסל**. לאחר שסיים ר"כ תפלתי א"ל ר"ח וכי כן המנהג אצליכם שאתם מצערין לגדולים שבכם שעיכבתני כל כך:

**אכל מתכפר בתפלה**. שהיא גדולה מקרבנות ועוד שמארכת ימים לכך הארכתי כל כך בתפלתי:

**וצלי עלוי**. והתפלל ר"ח על ר"כ שיאריך ימים וזכה להזקין עד שנעשו צפרניו אדומים כצפרנו תינוק:

**ר"ל אקדמון**. זקן אחד לכנוס לפניו לעיבור:

**מן ההוא תרעא דלהלן**. והוציאו לזקן ההוא מן הפתח השנייה דשם א"נ מת שם והוציאומן הפתח ההיא ולחוץ:

**אמר**. ר"ל כן יהיה לכל עושי אלה המבזים ת"ח:

**ולא שמיע**. לר"ל הא דא"ר קריספדא וכו' שאפי' רועי בקר כשירים לעיבור שנה וכיון שכן זקן ע"ה קודם לת"ח בעיבור שנה:

**ככיר כו'**. אם יהיה חום בקרקע שנצמח זרע בכיר ואפיל יחד כלומר חיטין שנזרעו בראש החדש והשעורים שנזרעו עכשיו דין הוא אדר ואם לאו לית דין אדר אלא שבט:

**תור כו'**. שור באדר בעדריה ימות מחמת חזוק הקור:

**ובטל תינתא כו'**. ובצל התאנה יהא מיצל בצהרים מפני החום:

**ושלח במשכיה**. ועורו יפשיט כלומר יתחכך בתאנה מחמת החום:

**קדים כו'**. אם כבר תשיש כח החרף כל כך שכשמנשבת רוח מזרחית שהיא חזקה מאוד ומביאה צינה וכשאתה מנשב בפיך ויוצא לקראתך בנפיחתך קשה מן הרוח ומחממתה דין הוא אדר ואם לאו שעדיין צינה חזקה לית דין אדר אלא שבט:

**ואנן**. רואין ששנה זו אפילו אחד מאלו אין בו ועיברו השנה על פיהם הרי דאפילו ארועי בקר סמכינן:

**א"ר חלבו**. לעולה שמיע לר"ל הא דרבי קריספדא אלא שאני התם שאין הרועים עיברו השנה אלא ב"ד אחושבנייהו סמכו והסכימו עם הרועים ל"א והסכים ב"ד עמהן שעיבורן עיבור בתמיה וכי לא כן אר"ז והוא וכו' והנך לא הורו מטעם אחד:

**ופריך ולא כן אר"ז**. והוא שמעברין השנה דוקא כשהסכימו כל הדיינין לעבר מטעם אחד אבל כשכל אחד אומר טעם אחר אין מעברין והכא הסכימו משלשה טעמים:

**ומשני כיון כו'**. דוקא כשכל אחד חולק על טעמו של חבירו ואין זה מודה לטעמו של זה הוא דאין מעברין אבל כשזה מודה לזה וזה לזה וכולהון טעמא איתנהו ביה בשביל שהרבה טעמים נאמרו בו לא נתבטלה ההסכמה:

**ופריך ור"ל**. למה הקפיד כל כך על דבר זה שלא נכנס לעיבור מאי כולי האי:

**ומשני**. חשש. להא דאר"ל כו':

**זה עיבור**. שנעשה בקיבוץ ועצה אחת וסוד לשון קיבוץ ועצה אחת הוא כדכתיב בסודם אל תבא נפשי זה המינוי. שממנין אותו בסמיכה להיות מורה הוראות:

**כד סליק הכא**. כשעלה לא"י:

**הא גבי חדא**. הא זכיתי לאחד מהדברים שקילל הנביא לרשעים שלא יזכו בו:
כד עאל לעיבורא כשנכנס לעלייה למניין לעבר השנה:
ה"ג טעמא דראב"צ בשעה כו' גם הם מקדשין אותו וכיון שב"ד שלמעלן רואין שאין ב"ד שלמטן מקדשין אותו הן מקדשין אותו וכ"ה בר"ה. וה"פ תנן ר"ה פ"ב ראב"צ אומר אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו שכבר קדשוהו שמים וקאמר טעמו כיון שב"ד כו' הן מקדשין אותי ליום ל"א מיד בתחלת הלילה:
**קריות**. קרנות שהלכו כ"ד עגלות מלאות אנשים של בית רבי לעיבור שנה ללוד והכניסו בהם עין הרע ומתו כולם בזמן אחד לפיכך עקרוהו קביעת העיבור שהיה ביהודה ולוד היה ביהודה וקבעו לעבר בגליל:
**בעיין מיעקר**. רצה לעקור מיהודה שלא ליתן ביהודה הסימן שרגילים ליתן לשלוחים היוצאים להודיע לכל ישראל שנתעברה השנה רק הכל יהיה נעשה בגליל ל"א הסימן שהיו נותנים כל פעם כשקידשו החדש כדאמרינן בבבלי ספ"ב דר"ה:
**אין אנו מניחין ביהודה אפילו זכר**. בתמיה אף שעקרו עיקר חישוב העיבור משם הניחו דבר זה ביהודה לזכר שהסימן יותן שם:
**ופריך והרי מצינו שקידשו את השנה בבעלת**. ובעלת מיהודה כדכתיב ביהושע (ט"ו) ויהי הערים למטה בני יהודה כו' בעלה ועיים ועצם:
**ומשני הדא בעלת בעל כו'**. עיר בעולת היתה של יהודה ושל בני דן כדמוכחי קראי בסמוך וצ"ל שתנאי היה ביניהם שתהיה פעמים ליהודה ופעמים לדן:
**ה"ג בעלה ועיים ועצם הרי הן מיהודה אלתקא וגבתון ובעלת הרי הן מדן**. וה"פ בערי יהודה קחשיב ביהושע בעלה ועיים ועצם ובערי דן אלתקא וגבתון ובעלת:
**והרי מצינו כו'**. כמו גופא כלומר פרכינן לעיל והרי מצינו שקידשו את השנה בבעלת ואמרינן זימנין מיהודה כו' איכא לשנויי עוד בתים שבעיר היו מיהודה והשדות שסביבותיו היו מדן לכך קחשיב לבעלת בין ערי יהודה ובין ערי דן:
**ולוד לאו מיהודה הוא**. אלא מבנימין כדכתיב בד"ה ובנימן הוליד כו' ואת אפעל ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה:
**א"ל אין**. שאין לוד מיהודה:
**ופריך מפני מה אין מעברין בה**. הלא לא גזרו אלא על יהודה כמפורש בסמוך:
**הפוך**. אמר ר"י לר"ז שיהפך עצמו ויראה לאחוריו:
**אפיך**. הפך ר"ז את עצמו וראה שר' אחא ור"י בן פזי עומדים שם שהיו מלוד:
**א"ל**. ר"ז עצתך היתה כדי לעשות אותי מבזה חכמים:
**איטה**. כמו עיטה וטעם וכמו עטיו של נחש שהוא לשון עצה:

**על אביב**. אם לא בישלה התבואה מעברין דקרא כתיב בחדש האביב:
**ועל התקופה**. בין על תקופת תמוז שמתעכבת ונמשכת שאין תקופת תשרי נופלת עד אחר החג מעברין בין על תקופת טבת שנמשך זמנה עד ט"ז בניסן שהבאת עומר תחול בתקופת טבת מעברין לדחות את המועדות:
**ועל פירות האילן**. אם מתאחר בישולם יותר מזמן העצרת מעברין שעצרת זמן הבאת הביכורים דכתיב וביום הביכורים ואם לא יביאם עמו בבואו לרגל צריך לטרוח ולעלות פעם אחרת:
**וכשהיה אביב אחת מהן**. שמתעברה שנה עליהן הכל שמחין שאין חוששין בדחיית הפסח לפי שאין התבואה ראוייה ואין איסור חדש נארך עליהן אבל כשאביב ראוי ליקצר והשנה מתעברת על הפירות והתקופות עצובין שזמן איסור חדש נארך עליהן:
ה"ג רשב"ג אומר על התקופה ול"ג אף:
**על שלש ארצות**. שלא הגיע אביב שלהן או שרואין ב"ד שמתאחר זמן בישול פירות האילן מעברין ושלשתן מא"י הם:
**על שתים**. אפילו על עבר הירדן והגליל מעברין הואיל וברובה דא"י לא מטא אביב לא קרינן ביה חדש האביב:
**ועל אחד**. מהם אין מעברין אפילו לא הגיעה ביהודה והגיע בעבר הירדן והגליל אין מעברין הואיל ומביאין העומר מעבר הירדן והגליל כדתנן במנחות אש לא ביכר סמוך לירושלים שהוא יהודה מביאין אותו ממקום רחוק והוא עבר הירדן והגליל:
וכשהיתה יהודה אחת מן המאוחרין הכל שמחין לפי שאין העומר מצוה להיות מן המובחר אלא מיהודה לפיכך אם בישל ביהודה ועברוה בשביל השתים כשמגיע זמן העומר כבר יבשו תבואות שביהודה ואין רך ומלא בעינן וצריך להביאו משאר ארצות ועוד שאם ביכר ביהודה ורואין ציבור שראוי להביא העומר וב"ד מעברין בשביל השתים מאריכין עליהן זמן איסור חדש וקשה להם הדבר אבל כשלא ביכר ביהודה ובאחת מהשתים ביכר אין קשה להם אע"פ שראוי להביא מהשלישית לפי שמצוותו להביא מיהודה:
**לא מפני הצינה ולא מפני הגשמים**. שלא יחדלו בכך מלבוא:
**לא מפני הגדיים**. שהן דקין אין מעברין עליהן כדי שיגדלו שהרי יכולין להקריב קטנים:
**ולא מפני הגוזלין**. שצריכין לקיני יולדות שבכל א"י וכן זבין וזבות שכולן משהין קוניהם עד עלותן לרגל אעפ"כ אין מעברין על כך שיכולין להביא בני יונה שכשרים כשהן קטנים:

ה"ג ולא מפני הטלאים:
**וכולן עושין סעד לשנה**. וה"פ אם השנה צריכה להתעבר מפני אחד מן הדברים שמעברים עליהם כגון על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה ואמרינן לעיל על שתים מהן מעברין ועל אחד אין מעברין הללו גדיים וטלאים וגוזלות נעשו סעד ומצטרפים לאחד מהן ומעברין:
**ר' ינאי כו'**. רשב"ג פליג את"ק וסובר משום שנים מאלו נמי מעברין:
**ארעייא**. תתאה:
**דמטא ומן ביעורא**. שנה שלישית או ששית לשמיטה כל מי ששיהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה חייב לבערו עכשיו תרומה ניתן לכהן ומעשר ראשון ללוי ומ"ע לעני ומ"ש מתבערת בכל מקום שאם לא העלהו לירושלים קודם פסח היה מבערו ערב פסח ומתודה ביערתי הקדש וגו':
**ממעטני זיתא**. מקום קיבוץ הזיתים להתחמם זה על זה בגליל היו זיתים מרובין ובדרום חטין מרובין גליל ודרום מא"י הן וא"צ להודיעין על העיבור שקרובים הן לב"ד אבל לבני גולה שרחוקין מא"י צריך להודיעה על העיבור שלא יאכלו חמץ בפסח:
**אין מעברין לשנה**. על התקופה אא"כ חישבו ומצאו תקופת תמוז חסירה מהשלמת צ"א יום שלה רובו של חדש תשרי:
**ט"ו יום**. ונופלת בי"ז אבל אם היתה תקופת תשרי נופלת בט"ז אין מעברין:
**אחד ועשרים יום**. ונופלת בכ"ב נמצא דליכא אפילו מקצת החג וקרא כתיב חג האסיף תקופת השנה:
**והוא**. הא דאר"י כ"א יום אבל אם אינן אלא כ' יום אין מעברין דוקא כשיקרב העומר שהוא ט"ו בניסן ביום שהוא סוף תקופת טבת והתחלת תקופת ניסן אבל אם תקופת ניסן בי"ז בניסן מעברין דכתיב שמור את חדש האביב שיקרב העומר בחדש שהוא אביב דהיינו ניסן של חמה שמתחיל ביום תקופת ניסן אע"ג דהאי קרא בפסח כתיב מסברא אמרינן דלא קפיד קרא אלא על העומר:
**עד הפסח**. קרא קפיד שיהא פסח שהוא ט"ו ניסן בחדש האביב דהיינו שתהא תקופה נופלת בט"ו ניסן:
**והוא**. ר' יוסי דאמר בט"ו בניסן אין מעברין דוקא אם יום ראשון של חג הוא בתקופת תשרי הא אם תקופת תשרי בט"ז בו מעברין דבעינן שיהא כל החג בתקופת תשרי:
**לא פחות מחדש**. היינו חדש של כ"ט יום:

**ולא יותר על חדש**. של שלשים דחדש משמע בין מלא בין חסר ולכך לא כללינהו יחד אין מעברין את השנה לא פחות ולא יותר מחדש:
**לא בשביעית**. לפי שמאריכין עליהן איסור עבודת קרקע:
**ולא במוצאי שביעית**. בשמינית לפי שכלה הישן ומאריכין עליהן איסור חדש:
**בערבי שביעית**. להוסיף להם חודש לעבודת קרקע:
**הדא דתימר**. לא אמרן שאין מעברין בשביעית ובמוצאי שביעית:
**היא שביעית כו'**. ל"ש שביעית ל"ש שאר שני שבוע לעולם מעברין שהרי יכולין להביא ירק ותבואה מח"ל ממה שחרשו וזרעו שם בשביעית:
**לחם ביכורים**. לחם אביב ממש שעכשיו היה מבכר:
ה"ג עשרים לחם וגו' אין לך מבכר בא"י יותר מבעל שלישיה ולא ביכר אלא אותו המין והביא לאיש האלקים אימרי הביאו לאחר העומר שנאמר תן לעם ויאכלו הואיל והיתה כו' וכ"ה בנדרים. וה"פ אין לך ארץ קלה לבכר פירותיה בבל א"י יותר מבעל שלישיה ולא ביכר שם אלא שעורים שמבכרים ראשין לכל המינים ולא הביאו אותן אלא לאחר העומר שהרי אמר ליתן לעם לאכול ואלו קודם העומר אסורים:
**הואיל כו'**. מעתה שהיתה השנה ראוייה להתעבר מפני האביב שכשהגיע ניסן עדיין רוב אביב מבחוץ דהא לאמר ט"ז לא ביכרו אלא שעורין ולא קרינן ביה חודש האביב:
**שהיה שנה רעבון**. בקרא מפורש כן:
**והיו הכל קופצין לגרנות**. שכלה התבואה הישנה וצריכין לאכול מן החדש:
**אין מעברין את השנה מפני הטומאה**. כגון שהיה הנשיא חולה ואמדוהו למות ערב פסח או שני ימים קודם ויהיו ישראל טמאים או שהיו רוב הציבור טמאים סוף אדר וכלתה אפר הפרה ואינן יכולין למצוא עכשו פרה אדומה אין מעברין בכך ועושין בטומאה:
**שעיבר מפני הטומאה**. לקמן מפרש מה טומאה היתה שם:
**שכן מצינו כו'**. ת"ק קאמר לה אין מעברין מפני הטומאה שכן מצינו שחזקיה עיבר את השנה מפני הטומאה והתפלל על עצמו כדכתיב כי אכלו את הפסח בלא ככתוב וגו' ל"א ה"ק ר' יוסי שכן מצינו בחזקיהו שעיבר את השנה מפני הטומאה דהיינו טומאת ע"ז וטעה בזה שאין מעברין אלא על טומאת מת שאם אינו מעברין עבדינן בטומאה כדכתיב איש איש אבל מפני טומאת עכו"ם אין מעברין דהא בלא"ה לא עבדינן פסח בטומאת עכו"ם אלא בטומאת מת בלבד לכך ביקש רחמים על עצמו מ"מ שמעינן מהכא שעל טומאת מת מעברין דאל"כ במאי טעה חזקיהו:

**אע"פ שעברו כו'**. ודאי יפה עשה שעיברה מפני הטומאה אלא אחרת היתה שלאחר שנתקדש החדש לשם ניסן נמלך ועשאו אדר שני לכך ביקש רחמים על עצמו שעשה שלא כדין שאין מעברין אלא אדר והוא עיבר ניסן:

**רשב"י אומר משום ר"ש**. לא עיבר חזקיהו את השנה אלא השיא את ישראל לעשות פסח שני ושלא כדין דחה לפסח ראשון לפיכך ביקש רחמים על עצמו:

**מינה**. מהך קרא כי אכלו וגו':

ומ"ד מעברין מה מקיים קרא כי אכלו את הפסח בלא ככתוב הא כדין עברוהו:

**ומשני מפני שעיברו ניסן**. לאחר שקידש ניסן נמלך ועשאו אדר שני ואין מעברין אלא אדר:

ואתייא כי האי מאן דאמר מפני הטומאה עיברוה אתיא כי הא דאמר ר' סימון טומאת מת היתה שם ושלא כדין עשה שהרי בטומאת מת עושין בראשון ועיבור ל"ל:

**מצאו תחת המזבח**. והיו הכהנים וכלי שרת טמאים ולא היה פנאי לטהר הכל:

ה"ג כל לבבו הכין לדרוש האלהים ה' אלהי אבותיו ולא כטהרת הקדש:

**אפילו כמה עשה כו'**. אע"פ שעשה הרבה לטהרת קדש לא יצא ידי טהרא קדש לשרש אחר כל הטומאות שהיו שם:

**ה"ג וחד אמר אפילו כל מעשים טובים שעשה לא יצא ידי טהרת הקדש וכ"ה בנדרים**. וה"פ אע"פ שבשאר מעשים טובים הכין לבבו ללמד בישראל לעשות חק ומשפט אבל בטהרת הקדש לא עשה כראוי שהיה לו לחפש אחריה לבער הטומאה מן העולם:

**שהיו מחוקקים בששר**. שהיו מצויירים בששר ולא ניכר אלא לאחר בדיקה גדולה:

**גירר עצמות אביו על מטה**. העשויה מחבלים משום כפרה ולא קברו בדרגש ומטה נאה מפני קידוש השם שיתגנה ויוסרו הרשעים:

**וכיתת נחש הנחשת**. כדכתיב בד"ה ועשה כן לפי שהיו טועין אחריו:

**וגנז**. ספר הרפואות שהיו צורות חקוקות על הטבלא וכתוב בו העושה צורה ההיא יתרפא מחליו:

**סתם מי גיחון העליון**. כדכתיב למה יבואו מלכי אשור ומלכי מצרים וימצאו מים לשתות:

**ולא הודו לו**. שהיה לו לבטוח בה' שכבר נאמר לו וגנותי על העיר הזאת להושיעה:

**וקיצץ דלתות ההיכל**. ושגרן למלך אשור שוחד להציל ירושלים מיד מצרים:

**ולא הודו לו**. שהיה לו לבטוח בה' ואע"פ שעדיין לא נאמר לו וגנותי כו' מ"מ כבר נאמר ע"י ישעיה נבואות רבות שיפול סנחריב לפני ירושלים כדכתיב השיר הזה יהיה לכם כליל התקדש חג וגו':

**עיבר ניסן בניסן**. שנאמר ויועץ המלך לעשות הפסח בחדש השני ולאחר שקידש ניסן נתיעץ ועיבר את השנה:
**ולא הודו לו**. שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים זה ניסן ואין אחר ניסן לאחר שקבעו ניסן אין מזיזין אותו:
**אין מעברין**. אין ב"ד יושבין קודם ר"ה לעיין בעיבור לומר תתעבר שנה הבאה בשני אדרים מפני שאפשר תוך הזמן ישתנה הדבר ויהיה מהצורך שלא לעבר ואיכא זילותא לב"ד שישבו לעבר א"נ מפני שיש לחוש קודם שיגיע ישכחו ויאכלו חמץ בפסח:
**אבל מפני הדוחק**. שלא יהא שם ב"ד מופלא סמוך לאדר או שמא יבוא אנס ויעוכב הדבר מעברין אותה ומודיעין לבני הגולה מיד אחר ר"ה שעיברוה:
**ואעפ"כ**. שרשאי לעבר קודם ר"ה מפני הדוחק אינן מעברין חדשים אחרים אלא עושין שני אדרים:
**ניסן לא נתעבר מימיו**. כלומר אדר הסמוך לניסן לעולם חסר נמצא ר"ח לעולם ביום שלשים של אדר:
**והתנינן**. שקלים פ"ד:
**אם בא**. ראש חדש ניסן בזמנו שיום שלשים נקרא זמנו מביאין קרבנות של יום מתרומה חדשה ואם לאו באין מתרומה ישנה ש"מ דפעמים אדר מעובר ור"ח ניסן ביום ל"א של אדר:
**ומשני אם בא כו'**. תנא דמתני' קמ"ל הדין אם אירע שהיה אדר מעובר ור' קאמר מעולם לא נזדמן להיות כן:
**תשרי לא נתעבר מימיו**. דלעולם אלול חסר:
**והתנינן**. שביעית פרק בתרא השוחט את הפרה וחלקה אם היה החדש אלול מעובר משמט דשביעית משמטת בסופה ש"מ דאלול פעמים מעובר ותשרי ביום ל"א של אלול:
**ומשני אם היה כו'**. תנא דמתני' קמ"ל אם אירע שנתעבר אלול מה דינו ורב קאמר שלא נזדמן מעולם שיהא אלול מלא:
**וכשקידשו את השנה**. דהיינו ר"ח תשרי:
**ביום הראשון**. דר"ה עבר לפני התיבה ר"י בנו של ריב"ב וכלל מלכיות עם קדושת השם כדברי ריב"א כדתנן ר"ה פ"ד:
**ביום השני**. דר"ה עבר לפני התיבה ר"ח בנו של ר"י הגלילי וכלל מלכיות עם קדושת היום כר"ע:
**והא תני קידשוהו בראשון ובשני**. סיומא דקושיא היא מדתני יום ראשון ויום שני ש"מ דעיברוהו לאלול וקשיא לרב:

**אותה השנה נתקלקלה**. טעו בחשבון וסברו ביום כ"ט שהוא יום שלשים והוצרכו לעשות ב' ימים תשרי אבל אלול לא עיברוהו:

**מהו בראשון כו'**. כלומר ואבע"א הא דתנן בראשון ובשני במתני' לאו בשני ימים דר"ה קאמר אלא בראשון היינו בשנה הראשונה ובשנייה היינו בשנה שלאחריה וכדאמר ר' בא:

**ופריך והא תני במתני' ביום הראשון וביום השני**. משמע דבשנה אחת היה אלא מחוורתא כדשנינן מעיקרא:

**קדשוהו קודם זמנו כו'**. בסמוך מפרש לה:

**ת"ל אותם**. כתיב מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי האי אותם מיותר אלא ה"ק מועדי ה' הן אשר תקראו בזמנם ואותם פירושו ביומם כשהן חלים אלה הם מועדי אבל אם קראם מקרא קדש שלא בזמנם אין אלה מועדי א"נ מיעוט אותם שנים וה"ק שנים אם קראתם מקרא קדש הם מועדי אבל חוץ מאותן שנים אינן מועדי:

**קודם לזמנו**. היינו יום כ"ט ולאחר עיבורו היינו יום ל"ג דלעולם אין מקדשין אלא יום שלשים דה"ל חדש שעבר חסר או יום ל"א דה"ל מלא:

**ה"ג על הגליות שיצאו ועדיין כו' וכ"ה בנדרים**. וה"פ בני גולה הרחוקים שיצאו ממקומם לעשות פסחיהם ועדיין לא הגיעו למקם שיוכל ולבוא ממנו בי"ד בניסן לירושלים:

**ה"ג ת"ל וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל עשה כו' וכ"ה בנדרים**. וה"פ הך קרא מיותר שכבר נאמר בראש הפרשה דבר אל בני ישראל אלא ללמד שיעשו המועדות בזמן שיכולין כל ישראל לעשותן:

והן והוא ששמעו הב"ד שכבר הגיעו בני הגולה לנהר פרת ויש דבר המעכבן בדרך לבוא לזמנו לירושלים אבל לא הגיעו לנהר פרת שהוא גבול א"י ה"ל כאלו לא נעקרו כלל ואין מעברין השנה בשבילם:

**אין מעברין את השנה**. אלא ע"פ ב"ד הקבוע בארץ יהודה:

**שאם אינה יכולה להתעבר ביהודה**. הוא דאם עיברוה בגליל מעוברת אבל אם יכולין לעבר אפילו בדיעבד בגליל אינה הכי משמע בבבלי:

ה"ג שמעברין אותה בגליל אין מעברין את השנה בגליל ואם עיברוה מעוברת אין מעברין את השנה בח"ל ואם עיברוה אינה מעוברת ביכולין לעבר בא"י וכ"ה בנדרים. וה"פ לא אמרן דבח"ל אין מעברין אלא בשיכולין לעבר בא"י שיש שם ב"ד מופלא בסמוך:

**ברוך**. בן נריה תלמידו של ירמיה הנביא:

**שלח ליה ר"ג**. איגרת ע"י ר"י ור"נ:

**בחדא**. באחד כתב בהתחלתו לקדושת חנניה שלם כלומר לאדם גדול וקדוש שלום והיתה כונתו שיכבד שלוחיו כדלקמן ולא ישמעו העם דבריו אח"כ:
**ובחדא**. ובשנייה כתב גדיים שהנחת כלומר חכמים קטנים שהנחת בא"י כשיצאת משם עכשיו הם גדולים בחכמה כדי שוכבד גם הב"ד שבא"י:
**ובחדא**. ובאגרת השלישי כתב אם אין את מקבל עליך המועדות שקובעין בא"י:
**צא לך למדבר האטד**. למקום שגדל שם האטד ומשול עליהם וכיוון למשל דיותם בן ירובעל:
**ותהא שוחט ונחניון זורק**. כלומר כמו שעשה נחוניא בן שמעון כהן הגדול שבנה מזבח במצרים כך מעשיך שאתה קובע שנים בח"ל ויש בית דין בא"י:
**קדמייתא**. מסרו לו האיגרת הראשון ועשה להם כבוד ויקר והודיע לעם שהן חכמים גדולים:
**תנייתא**. נתנו לו כתב השני. ועשה להם יקר יותר ואמר שאף בא"י שיש שם חכמים גדולים אלו הם מכלל החשובים שבהם:
ה"ג תליתייא בעי מבזתון כ"ה בנדרים וה"פ כשמסרו איגרת השלישי רצה לבזותם ולפי הגירסא שלפנינו ה"פ רצה לקרעם:
**אמרין ליה**. אין אתה יכול לעשות שכבר כיבדת אותנו לעיני כל העם ואין בכחך לשנות:
**ה"ג אמרין ליה אלה כו'**. אמרו הציבור לר"י אלה מועדי ה' כתיב ולא מועדי חנניה:
**אמר להו גבן**. אצלינו בא"י כתיב מועדי ה' אבל אתם אחרי שאתם סומכים על מועדי חנניה אין אלו מועדי ה':
**קם ר' נתן**. וסיים הדרשה כי מבבל תצא תורה כו':
**א"ל גבן**. אצלינו בא"י כתיב כי מציון תצא תורה כו' מהכא שמעינן כל שיש ב"ד בא"י אין סומכין על קביעת השנים שבח"ל:
**אזל**. הלך חנניה והתרעם על רבי ותלמידיו לפני ריב"ב בנציבין שהוא היה הזקן שבדור:
**א"ל**. ריב"ב אחריהם צריך שתלך אחרי הקביעות שקבעו בא"י ואין לזוז מהם:
**א"ל**. חנניה וכי לית אנא ידע מה הנחתי שם בא"י כשיצאתי משם הלא כולם היו קטנים ממני:
**מאן**. מי מודיע לי שעכשיו הם יודעים לחשוב תקופות ומזלות כמוני:
**וה"ג מכיון דו אמר דלא חכמין מחשבה כו'**. וכ"ה בנדרים. וה"פ ריב"ב השיב מכיון שהוא אומר שמא אינן חכמים כמותו ישמעון ליה בתמיה אדרבה מכיון שהם אומרים שהם חכמים כמותו להן שומעין שמספק יש להחמיר ולומר שאין סומכין על הקביעות שבח"ל:

**קם**. ריב"ב ורכב על הסוס והודיע לבני הגולה זמן קביעת המועדות ע"פ ב"ד שבא"י:
**הן**. היכא שהגיע ריב"ב אותן המקומות קבעו המועדות ע"פ קביעת ב"ד שבא"י והמקומות שלא הגיע לשם נוהגין בקלקול ע"פ קביעת חנניה:
**כתיב**. ואלה דברי הספר אשר שלת ירמיה הנביא מירושלים אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים וגו' וקשיא מאי ואל יתר אלא ה"ק מה שהקב"ה מחבב אתכם אינו אלא יתירות שחביבה עליו כת הקטנה שבת"ח שבא"י הסנהדרי הגדולה שבח"ל:
**ופריך כתיב החרש והמסגר אלף**. שהיו חכמים גדולים כשפותחין בדברי תורה הכל נעשים כחרשין וסוגרים פיהם:
**ואת מר הכן**. ואיך קאמרת שחכמי הגולה אין חשובים כלום נגד זקני א"י:
**ומשני ר' בדכיה ורבנן פליגי**. בפירושא דהך קרא וסוגיא דהכא כר' ברכיה:
**החדש אלף**. כו'. והאי אלף אינו לשון לימוד כדמסיק:
**כולהון אלף**. והיינו שהיו חכמים גדולים כדפרישית:
**ה"ג ר' ברכיה בשם ר"ח**. אלו הבולווטין ורבנן אמרין אלו החברים וה"פ ר' ברכיה סובר שלא היו תלמידי חכמים אלא שרים והחרש הן הממונין על בעלי אומנות וכל אומנת היה לו שר ושופט לעצמו והמסגיר הן הממונין על שערי העיר וארמנות המלך וכן ת"י אומנייא ותרעייא ורבנן אומרים אלו הת"ח ואלף היינו בלימודם היו מחרישים ומסגירים. הכל:
**כד הוה**. כשהיה מקבל עדות החדש במקום בא"י הנקרא עין טב ששם היה מקום מיוחד לב"ד לעבר השנים ולקדש החדשים היה אומר להעדות המעידין על החדש הזהרו בעצמכם שלא תעידו שקר ולא תאמרו מה בכך הלא אין הדבר נוגע לאדם וכתיב אתם אפילו מזידים שאתם גורמים שהרבה אומרים שקר שהשלוחים היוצאים מעידין לפני הב"ד במקומות שבאים שקידשו ב"ד החדש ביום שלשים מחדש העבר:
**כמה שכר בתים**. יוצא ע"י עדותכם שאם החדש מלא וע"פ עדותכם חסרוה נמצא השוכר נשכר יום ההוא שחסרו:
**ואין כיני**. ואם כן הוא שהזהירך שגורמין הפסד בעדותן השקר היה לו להזהירן שגורמין בעדותן להרוג נפשות כדמסיק:
**בא עליה**. ביום האחרון שכלו השלשה שנים והיא מאורסה כגון שקיבל בה אביה קידושין:

**אינו בסקילה**. שהיום ההוא מכלל השלשה שנים והבא עליה אינו בסקילה וה"ה דהמ"ל בבן תשעה שנים שבא על הגדולה ובן י"ג שנים ויום אחד שעבר עבירה שחייבין עליה מיתה אלא שרוצה להביא דברי ר' אבין:

**נמלכו ב"ד לעברו**. לחדש או לשנה:

**ואם לאו הבתולין חוזרין**. אם בא עליה אדם ביום ההוא:

גמ' **ה"ג מ"ט דר"ש וסמכו זקני שנים וכ"ה בבבלי**. ובת"כ וכ"מ בסמוך דעיקר דרשת ר"ש מזקני ולא דרש וסמכו דאורחיה דקרא למכתיב מה יעשו הזקנים ובבבלי מפרש דאיצטריך וסמכו לגופיה דליהוי סמיכה ממש על גביו ולא בסמוך לו:

ה"ג ובעגלה ערופה מ"ט דר"ש זקניך שנים ואין ב"ד שקל מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן שלשה מ"ט דר"י זקניך שנים ושופטיך שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן חמשה:

**ה"ג א"ר נראין דברי ר"י בעריפה ודברי ר"ש בסמיכה נראין דברי ר"י דלא דריש ויצאו וכ"ה בסוטה**. וה"פ ר' סתמא קאמר נראין דברי ר"י בעריפה ומפרש מאי נראין דברי ר"י דקאמר היינו דלא דריש ר"י ויצאו אלא מוקי ליה לגופיה:

**אין תימר**. דאם נאמר נראין דברי ר"י בעריפה היינו דדריש זקניך שתים ושופטיך שתים אבל בהא דלא דרש ויצאו שנים אין נראין דבריו נמצאת לומר לר' דבעינן שבעה ויצאו שנים כו' ל"א אם נאמר דברי ר"י שאמר בסמיכה דדרש וסמכו שנים נראין בעריפה למידרש ויצאו שנים דדוקא וסמכו איצטריך דלא נאמר על בסמיך אבל ויצאו דרשינן קשיא לר' ניבעו שבעה כדמסיק ופי' זה פשטא דלישנא דש"ס מסייעו:

**מה מקיים כו'**. כלומר ר"ש שפי' קאר"י דהא כתיב שופטיך ומשני קסבר ר"ש סיפא פירושא דרישיא זקניך שהן שופטיך לאפוקי סנהדרי קטנה:

**זה ב"ד הגדול**. בעינן שיצאו כ"ג שהן סנהדרי קטנה ופליג אר"י ואר"ש:

**זה מלך וכ"ג**. מלך דכתיב מלך במשפט יעמד ארץ כה"ג דכתיב יראת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם:

**ה"ג סמיכה וסמיכות בשלשה וכ"ה בבבלי**. ופריך לא סמיכה וסמיכת חדא נינהו ותרתי ל"ל:

**ומשני תמן כו'**. התם בבבל קורין למינוי שנותנין לו רשות למידן דיני קנסות סמיכותא וסמיכה היינו מינוי וסמיכת זקנים הוא סמיכת פר העלם דבר:

**אמר ישב ר"מ תחלה**. הוא יהיה לפני ר"ש והרע לר"ש על שהקדים ר"מ ממנו:

**א"ל ר"ע לר"ש**. דייך שאני ובוראך מכירין כחך ולך למחול על כבודך:

**לבית הזה**. לבית הנשיא שלא לסמוך בלא רשות הנשיא כדמסיק:

**במותב פלוני ופלוני**. דיינים החתומים לתתא:
**ושרת סיניה כו'**. וחלצה נעלו מעל רגלו הימני וירקה לפניו רוק הנראה לדיינים על הארץ:
ה"ג ורקת קדמוהי:
**במעמד**. עדים שהן פלוני ופלוני:
**לא רעינא ביה**. אינני חפץ בקידושין שקידשתני אמי ואחי:
**לא שוויהנא ליה**. אינו שוה לי:
**לא צבינא**. איני רוצה להנשא לו:
**הקדש שפדייו יתר על דמיו**. שאמר פרה זו תחת פרה של הקדש אפילו היתה של הקדש שוה חמשה ושלו עשרה:
**ה"ז פדוי**. וחל ההקדש על כולה:
**ה"ז אינו פדוי**. כיון שאין שוין לא אמר כלום:
ה"ג א"ר לא שכן אדם מצוי להרבות הקדשו ר' יונה בעי כמ"ד כנכסיו הוא ברם כמ"ד אינו כנכסיו מה בין הקדש למעשר שני א"ר יוסי ולא כבר נאמר טעמא שאדם מצוי להרבות בהקדשו וכ"ה במ"ש וה"פ א"ר אילא לכך בהקדש פדוי כיון שאדם מצוי להרבות וליתן בפדיון הקדשו מסתמא ידע שהחולין שוה יותר ורצה לוותר נגד ההקדש משא"כ במעשר שני שאין אדם עשוי להרבות בו הלכך אמרינן מסתמא טעה לכך לא אמר כלום ור' יונה ס"ל דטעמא דהקדש משום שייפו חכמים כח ההקדש או משום חומרא דהקדש דין הוא שיהיה תמיד ידו על העליונה הלכך מספיקא קדוש לכך פריך תינח למ"ד מעשר שני לאו ממון גבוה אלא כממונו שפיר איכא לחלק בין הקדש למ"ש אלא למ"ד מ"ש ממון גבוה הוא א"כ אף מ"ש יש לייפות כחו ואין חילוק בינו להקדש והשיב ר' יוסי כבר אמרו בו טעם שכן אדם מצוי להרבות בהקדש משא"כ מ"ש אע"ג דממון גבוה הוא אין אדם מצוי להרבות בו שאין להקדש ממנו כלום אלא זרים אוכלים אותו:
**ר"ז**. בעי לפני ר' אמי אם שאלו להאיש שהרבה בהקדש אם כיון להרבות בהקדש או לא ואמר שלא נתכוין להרבות אלא שטעה אם הוא פדוי או לא א"נ ר"ז פריך ר' יוחנן סתמא קאמר ה"ז פדוי משמע לעולם פדוי הא אם בדקנוהו ואומר שלא כיון להרבות למה יהא פדוי:
**לכי בדק**. אם נבדק ואומר שלא נתכוין אינו פדוי ור' יוחנן לא קאמר אלא בסתם וללישנא בתרא ה"ק אף אם תבדקנו אין בכך כלום דאמרינן מסתמא מעיקרא דעתו היה להרבות והשתא הוא דהדר ביה ואינו כלום:

**הרי זה פדוי**. שמאחר שנתן הקרן יצא ההקדש לחולין ומותר ליהנות בו ואין החומש מעכבו ולא גזרינן שמא יפשע כדמפרש ר' אילא בסמוך:

ה"ג א"ר לא הקדש יש לו תובעין מעשר שני אין לו תובעין ר' יונה בעא כמ"ד כנכסיו ברם כמ"ד אינו כנכסיו מה בין הקדש למ"ש א"ר יוסי ולא כבר נאמר טעמא הקדש יש לו תובעין מ"ש אין לו תובעין וכ"ה במ"ש. וה"פ ר' אילא אמר בהקדש לא גזרינן שמא יפשע לפי שהגזברין תובעין אותו בשוק אבל מ"ש שאין לו תובעין שהוא לעצמו חיישינן שמא יפשע ר' יונה ס"ד טעמא דהקדש שחמיר שהוא ממון גבוה לא חיישינן שמא יפשע וקשיא ליה הניחא למ"ד מ"ש ממון הדיוט שפיר יש לחלק בין הקדש למ"ש אלא למ"ד מ"ש ממון גבוה מאי איכא בין הקדש למ"ש והשיב ר' יוסי כבר אמרו טעם דהקדש יש לו תובעין ומ"ש אין לו תובעין הלכך אפילו למ"ד מ"ש ממון גבוה אינו פדוי עד שיתן החומש:

**הדא דתימר**. ממתני' לא שמעינן אלא המקדיש גוף השדה צריך עשרה דתנן והקרקעות כו':

**ה"ג אבל אם אמר דמי השדה עליו כ"ה במגילה**. וה"פ אבל הא מיבעיא לן האומר דמי שדה עלי מאי צריך עשרה או לא:

**נשמעינה מהדא**. תא שמע מהא דתנן במתני' וקשיא וכי יש ערכין שאין מטלטלין. הא אין ערכין אלא באדם ודמיו קצובין לפי שניו כמפורש בקרא:

**ובא לסדרו מקרקע**. כגון שאין לו מעות כפי ערכו שמשלם מקרקעותיו שמין הקרקע בעשרה ואם בא להשלים ערכו ממטלטלין שמין בשלשה:

**האומר ערכי עלי אינו כאומר דמי שדה עלי**. בתמיה וכיון ששניהן שוין אף באומר דמי שדה זו עלי שמין בעשרה:

**אבל אם אמר הרי עלי מנה להקדש**. קל מאומר ערכי או דמי שדה זו עלי ושמין בג' ובזה חמיר האומר הרי עלי מנה להקדש לכשיעשיר נידון בהשג יד אם היה עני בשעת הנדר ולא נתן אלא מקצת המנה כשתשיג ידו צריך להשלים משא"כ באומר ערכי או דמי שדה זו עלי אינו צריך להשלים אחרי שהעשיר:

ה"ג תני עבדים ושפחות ושטרות כו':

**אכרזה**. ולשון ביקורת שמבקרין אותה בני אדם ע"י הכרזה:

**עבדים**. לכך אין מכריזין אותן שיש לחוש כשישמעו שמכריזין אותן למכרן יברחו:

**שלא יגנבו**. כשנאספין לראותן כדי ללקחן:

**לית הדא אמרה**. וכי לא שמעינן מהכא שהעבדים נפדין בשלשה דאי בעשרה ל"ל הכרזה הא כל עשרה איכא פרסומי מילתא:

ה"ג א"ל והא תנינן בקרקעות כו' וכ"ה במגילה:

ואדם כיוצא בהן משמע דאף עבדים צריכין עשרה:

**ה"ג א"ל אדם דהכא בן חורין הוא**. הא דתנן במתני' אדם היינו דוקא בן חורין אבל עבד סגי בשלשה:

**אתא עובדא כו**'. אגב שיטפא מייתי ליה הכא וקאי אהא דתנן כתובות פרק אלמנה שום הדיינין שפיחתו שתות או שהותירו שתות מכרן בטל רשב"ג אומר מכרן קיים א"כ מה כח ב"ד יפה אבל אם עשו אגרת ביקורת אפילו מכרו שוה מנה במאתים כו' מכרן קיים ובא מעשה לפני רבי שמכרו הדיינים בפחות משתות ורצה לעשות כרבנן שיהא המקח בטל:

**רבי לא כך לימדתני משום זקינך**. א"כ מה כח ב"ד יפה וקיבלה וחזר ביה ועבד כרשב"ג וכ"ה בבבלי. וה"פ קיבל דברי ר' לעזר והורה כרשב"ג:

גמ' **שור הנסקל לר"מ**. דאמר נערה המאורסה מפסדת כתובתה בשלשה אע"ג שיש בה דיני נפשות א"כ ה"ה ממון דשור הנסקל דהיינו כפר בשלשה ונסקל בכ"ג או דלמא דין אחד הוא ואף הממון בכ"ג כמוציא שם רע. כולו ממון הוא. מסברא אין החיוב אלא על הבעלים שישלמו הכפר ובהמה פטורה שאין בה דעת אלא גזירת הכתוב הוא שתסקל ודאי שני דינין הן והממון בשלשה א"נ כולו ממון אף מיתת הבהמה אינה אלא ממון שמפסידין ממון הבעלים וא"צ אלא שלשה אלא גזירת הכתוב הוא שתסקל בכ"ג הלכך אין להחמיר בכפר שיהיה ביותר מן שלשה:

**שותף ליסטים כליסטים**. אע"ג שהוא לא עביד הגזלה דינו כמותו ה"נ כיון שהבעלים שותפין עם השור דינו כשור אע"ג שהוא לא הרגו לזה:

**לנו מה אתה משיב**. הא ודאי אין הבעלים נהרגין מאי בעליו יומת:

**בדרישה וחקירה**. ובעשרים ושלשה:

## הלכה ג

מתני' **אין דנין לא את השבט**. בגמרא מפרש:

**נביא השקר**. בחנק בגמרא מפרש מנ"ל דבעי ע"א:

**ולא את כה"ג**. דאמר קרא את הדבר הגדול יביאו אליך דבריו של גדול יביאו אליך ומשה במקום ע"א קאי שהרי לא נתמנו הזקנים אלא להקל מעליו אבל בלא"ה כל הדברים הצריכים ע"א היו נעשים על ידו לבדו:

**ואין מוציאין למלחמת הרשות**. כל מלחמה חוץ ממלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק קרויה מלחמת רשות:

**אלא בב"ד של ע"א**. דכתיב בדוד ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו אחיתופל זה יועץ ויהוידע בן בניהו זו סנהדרין שהיה מופלא שבכולן וכולם נגררים אחריו:

**על העיר**. ירושלים שקדושתה גדולה משאר קדושת א"י:

**ועל העזרות**. קדושתן גדולה מקדושת ירושלים ואי אפשר לחדש. קדושה אלא ע"פ ב"ד של ע"א דכתיב ככל אשר אני מראה אותך וגו' וכן תעשו לדורות מה משכן קדוש ע"פ משה שהוא במקום סנהדרי גדולה אף תוספת העיר והעזרות ע"פ סנהדרי גדולה כמפורש בגמ' ואין עושין סנהדריות לשבטים. שהיו מושיבין סנהדרי קטנה של כ"ג לכל שבט ושבט דכתיב לשבטיך ושפטו מצוה בשבט לדון את שבטו:

**אלא ע"פ ב"ד של ע"א**. כדאשכחן במשה דאוקי סנהדריות בעצת יתרו ומשה במקום ע"א קאי:

**אין עושין עיר הנדחת כו'**. דכתיב והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא כל העיר לשעריך אלא לשער המיוחד שהוא לשכת הגזית ששם סנהדרי גדולה יושבין:

**בספר**. עיר המבדלת בין א"י לארץ העמים דכתיב מקרבך ולא מן הספר:

**ולא שלשה**. עיירות בא"י ובגמרא מפרש:

גמ' **ופריך איתא תמי**. בא וראה שנים אין דנין כדתנן לקמן פרק נגמר הדין ואיו דנין שנים ביום אחד כ"ש שבט כולו שאין דנין כאחת דאי כל אחת בפני עצמו לאו היינו שבט:

**בנשיא**. של שבט שחטא בחטא שחייבין עליו מיתת ב"ד אין דנין אותו אלא ע"פ ב"ד של ע"א דכתיב דבר גדול יביאו אליך דבריו של גדול והאי נמי גדול הוא:

**ה"ג בחורש שבין שני שבטים כו'**. וה"פ מתני' איירי בבאין על עסקי נחלות שבט זה אומר היער שבינינו שלי ושבט זה אומר שלי הוא וכתחלתה של א"י מה תחילתה ע"א אף כאן ע"א:

**אר"ז**. מנ"ל בנביא שקר דבעינן ע"א:

**נאמר כאן זדון**. בזקן ממרא כתיב והאיש אשר יעשה בזדון:

**אף זדון שנאמר כאן בנביא שקר**. דהאי בזדון דזקן ממרא מיותר ללמד דנביא שקר כזקן ממרא מה זקן ממרא בע"א כמפורש בקרא כדתנן לקמן פרק הנחנקין אף נביא שקר כן:

**נאמר כאן בזקן ממרא**. והגידו לך את דבר המשפט:

ה"ג תמן תנינן אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של ע"א ובשתי תודות ובשיר ב"ד מהלכים ושתי תודות אחריהם וכל ישראל

אחריהם הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת וכל שלא נעשית בכל אלו הנכנס לשם אין חייב עליה רב אמר בתחלה כו'. וה"פ תמן תנינן שבועות פ"ב אין מוסיפין כו' וכאן במתני' לא קחשיב כל הני דלא תני אלא הני שהן בע"א ואמר רב טעמא דמתני' דשבועות בתחלה כשעלה דוד לקנות גורן ארונה שהוא מקום המקדש כתיב ויעל דוד בדבר גד הרי דבעינן מלך ונביא:

ה"ג אשר נראה אלו אורים ותומים:

**זה סנהדרין**. דקשיא אביהו ל"ל אלא דקאי אסנהדרין שנקראו אביך כדכתיב שאל אביך וגו':

**השיר**. מנ"ל דכתיב וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי יהודה ויהודה היה על הידות הוא השיר של תודה א"נ אסיפא דקרא סמיך דכתיב וילכו אחריו בכלי שיר דוד והם כינורות ונבלים וצלצלים שהם שיר של תודה כמפורש בבבלי:

**תודות**. מנ"ל דכתיב ואעמידה שתי תודות נחמיה קאמר בספר עזרא כשנבנית חומת ירושלים ובא לקדש את העיר ואעמידה שתי תודות גדולות אצל החומה מבחוץ ותהלוכות לימין מעל החומה להקיף את העיר בתהלוכות שהלכו דרך ימין כשפניהם לחלל העיר הלכו תמיד לצד ימין עד שהקיפו את כולה:

**ה"ג מה כתיב מהלכות אלא תהלוכות**. ללמד שהיו נוטלית ע"י אחר והן עצמן לא היו יכולין להלוך שאין התודות עצמן היו אלא הלחמי חמץ שבה:

**מייתי לה**. הא דבעינן לתוספות עזרה הני דתנן במתני' מקרא מן התורה:

**וכן תעשה**. קרא יתירא למידרש לדורות:

שאל אביך ויגדך וגו' ל"ג ליה הכא:

**זו כנגדו**. שני כהנים נושאים אותן זה אצל זה:

**והוא יושב ממולי**. ובצידו היה יושב:

**ממול עדפו**. מול שהוא רואה את העורף הרי שהוא אחריו:

ה"ג מ"ד זו אחר זו נמצא כל מקום ומקום מתכפר בתודה אחת ומ"ד זו כנגד זו כל מקום ומקום מתכפר בשתי תודות. וה"פ למ"ד זו אחר זו חיצונה לבד מקדשה וכשנכנסה אחרונה לשם לא נפסלה ביוצא שלא עברה במקום חול אלא במקום מקודש ולמ"ד זו כנגד זו אין אחת מקודשת יותר מחברתה דהא כל מקום ומקום שתי תודות מקדשות:

ה"ג מ"ד זו אחר זו יאות דתנינן הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת ואיזו היא פנימית זו שסמיכה לבית דין ברם כמ"ד זו כנגד זו למה ר' יסא בשם ר"י כו'. וה"פ בשלמא למ"ד זא"ז אתיא שפיר הא דתנן הפנימית נאכלת לפי שאין נפסלת ביוצא כדפרישית בסמוך

ואיזו פנימית זו שסמוכה לב"ד שממוצעת בין התודה הראשונה ובין הב"ד אלא למ"ד זו כנגד זו מ"ש פנימית מן החיצונית הא תרווייהו נפסלו ביוצא:

**על פי נביא**. חגי זכריה ומלאכי שהיו שם על פיהם ברוח הקדש נאכלת הפנימית שממוצעת בין העם לחומה ונשרפת החיצונה ואין טעם בדבר:

**תניי תמן**. תני התם בבבל במתני' כל שלא נעשית באחת מכל אלו דאי כל אלו בעינן קשיא במה קידשו בבית שני בשלמא נביא יש כאן אבל אורים ותומים לא היו במקדש שני:

ה"ג אורים ותומים אין כאן:

**אשכח תני**. מצא ברייתא דתני בה רי"א צריך אורים ותומים:

**אר"א איתפלגון כו'**. כלומר ואי קשיא לן בית שני איך קידשו תריץ דהנך שני ברייתות פליגי בפלוגתא דר"י ור"ל וכדמסיק מ"ד באחת מכל אלו סובר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא ואיצטרך עזרא לקדשה וכיון דלא היו. שם אורים ותומים צ"ל באחת מכל אלו קדושה ומ"ד בכל אלו סובר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבא ולא הוצרך עזרא לקדשה אלא לזכר בעלמא. בונין. בימי עזרא היו בונין תחלה המקדש ואח"כ היו מקדישין אותו דאם הקדישו תחלה למקום בית המקדש היה נזונים עיניהם מן ההיכל ש"מ דסובר קדושה ראשונה קידשה לשעתו ולא קידשה לעתיד:

**מקדישין ואח"כ בונין**. שהרי היה המקום מקודש בלאו קדושתן דקדושה הראשונה קידשה לעתיד וע"כ לומר שהיו עושין קלעים להיכל הלכך היו יכולין לקדש תחלה ולבנות אח"כ:

**אין רואין את המחיצות כאלו הן עולות**. כלומר אין רואין מחיצות הבית אפי' בחרבנן כאלו הן עומדות דקדושה הראשונה בטלה:

**במה מוסיפין**. דודאי אין העזרה מתקדש אלא בדבר הנאכל בה ויוצא ממנה נפסל דומיא דירושלים שאין מתקדשת אלא בדבר הנאכל בה ויוצא ממנה כפסל:

ומשני בשתי הלחם שהיו מקריבין בחג השבועות:

**ופריך ומקדישין בי"ט**. בתמיה ולאחר יום טוב היו נותר:

**אלא בלחם הפנים**. שמקריבין בכל שבת:

**ומקדישין בשבת**. בתמיה:

**אלא בלילה**. בליל מוצאי שבת או עצרת שעדיין לא היו נותר עד למחרת שנאכלות ליום ולילה:

**ופריך ומקדישין בלילה**. בתמיה ואין קידוש אלא בששת הבנין ואין בנין בית המקדש בלילה:

**מנחת מאפה**. מנחת חביתי כה"ג אע"ג דמנחת מחבת היתה כדכתיב על מחבת בשמן תעשה אפ"ה קרי לה מנחת מאפה דכתיב בה תופיני שהיתה אפויה אפיית הרבה שאחר חליטתה אופה בתנור ואח"כ חזר ומטגנה במחבת:

**ופריך הניחא בעלייתן מן הגולה**. בימי עזרא היה להם לחמי תודה שהיו מקריבין תחלה קרבן תודה דקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא אלא בכניסתן לארץ דהיינו בבית הראשון לא היו יכולין להקריב קרבן עד לאחר הקידוש:

**במה קידשו**. מאין היה להם לחמי תודה הא אינן קדושים אלא לאחר. שנשחט עליהן הזבח:

**הבאות**. מבמה שבנוב וגבעון ששם היו מקריבין קודם בנין הבית:

**שתי ביצים**. שתי בריכות מים היו בהר הזיתים:

**ה"ג תחתונה ועליונה התחתונה היתה קדושתה גמורה שנתקדשה בכולן**. וה"פ תחתונה ליורד מן ההר וסמוכה למקדש נתקדשה בכולן בכל השנויה במתני' שמימי בית ראשון נתקדשה שמאז הכניסוה וחיברוה לעיר:

**ה"ג והעליונה אין קדושתה גמורה בעלייתן כו'**. וה"פ העליונה בשיפולי ההר שלא נתקדשה בבית ראשון וקדושת עזרא לא היתה קדושה גמורה שהרי לא היה שם מלך ואורים ותומים וכל אלו השנויים במתני' הצריכין לקידוש:

וחברים אוכלין שם קדשים קלים אבל לא מעשר שני דאכילת קדשים מצוה שנאמר ואכלו אתם אשר כפר בהם לא גזרינן אבל מעשר שני שאין מצוה באכילתה גזרינן ביצה התחתונה אטו עליונה ועמי הארץ לא גזרו כדמסיק:

והעליונה ע"ה אוכלין שם קדשים קלים אבל לא מ"ש שסוברים ודאי לפנים מן החומה הוא ולא עשו לתחתונה חומה בפני עצמה אלא לסימן שלא לאכול שם מ"ש שאין מצוה באכילתה אבל קדשים מותר לאכול שם:

ה"ג וחבירים אין אוכלים שם כו':

**ומפני מה לא קידשוה**. כלומר ומפני מה הקיפו לעליונה בחומה הא לא קידשוה:

**מפני שהיתה תורפת ירושלים**. גילוי ערות ירושלים היתה שם שמשם נוחה ליכבש:

**ואין עושין סנהדריות לשבטים**. מנ"ל:

**ת"ל לשבטיך ושפטו**. סמך לשבטיך לושפטו לומר שכל שבט ידון שבטו:

**תלת אמודין**. שלשה אמוראים פליגא בטעמא דמתני' דתני א' או שתים וקשה השתא שתים עושין א' מיבעיא:

**אחת עושין**. לכתחלה ושתים אין עושין לכתחלה אבל בדיעבד יש לה כל דין עיר הנדחת ואסור לבנותה ושלש אין לה עיר הנידחת אפי' בדיעבד:

**הסמוכות**. אם העיירות סמוכות עושין שתים אבל מפוזרות אין עושין אלא אחת ויותר נראה דה"ג הסמוכות אין עושין והמפוזרות עושין:
**וחרנה**. ואידך אמר בהיפך מפוזרות אין עושין כל עיקר כלומר אפי' בדיעבד אין לה דין עיר הנידחת אבל סמוכות עושין שתים:
**ה"ג שמא ישמעו אויבים כו'**. שמתוך שהיא במקומות מפוזרות יש לחוש ביותר שישמעו האויבים:
**ואית דבעי מימר**. וטעמא דאמוראי קדמאי דאמרי סמוכות אין עושין משום דשמא יפוצו האויבים על אחת מהעיירות הסמוכות ויעשו קרחה דשלש עיירות סמוכות קרחה הן:

## הלכה ד

מתני' **ומשה על גביהן**. הרי ע"א דאמר קרא ונשאו אתך ואת בהדייהו:
**רי"א שבעים**. דדריש אתך בדומין לך מיוחסין ומנוקים ממום ולא שישב הוא עמהן בדין:
**עדה שופטת**. עשרה מחייבין:
**עדה מצלת**. עשרה מזכין ש"מ דצריך עשרים שאם יחלקו יהיו עשרה מחייבין ועשרה מזכין:
**לעדה הרעה**. במרגלים כתיב:
**לרעות**. אם הרוב מחייבין לא תלך אחריהם להרוג:
**שומע אני**. דלטובה לזכות הלך אחר הרבים דכ"ש הוא שאפילו מיעוט המזכין ורבים המחייבים הולכין אחרי המזכין אם כן למה נאמר אחרי רבים להטות לזכות לא צריכין קרא:
**הטייתך לרעה על פי שנים**. והכא קרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב על פי אחד שיהיה יתר על המזכין אבל אחרי רבים להטות בשנים אפילו לרעות כשיהיו שנים מחייבין יותר על המזכין הלכך על כרחך כ"ג בעינן דבציר מעשרה מזכין ליכא למימר דהא כתיב והצילו העדה ותו לא משכחת חובה בבציר משנים עשר:
**ואין בית דין שקול**. אין עושין בית דין זוגות שאם יחלקו לחצאין הוי להו פלגא ופלגא ולא משכחת להו הטייתך לטובה על פי אחד הלכך מוסיפין עליהם עוד אחד והוי להו כ"ג:
**מאה ועשרים**. בבבלי מפרש כ"ג סנהדרי קטנה שלש שורות של כ"ג כ"ג יושבים לפניהם שאם הוצרכו להוסיף על הדיינים מוסיפים מהם ועשרה בני אדם בטלנים ממלאכה שיושבים תמיד בבית המדרש ושני סופרים לכתוב דברי המזכין והמחייבין ושני שמשי בית דין להלקות החייב ולהזמין בעלי הדין ושני בעלי דינין שני עדים שני זוממין

ושני זוממי זוממין ושני גבאים ושלישי לחלק הצדקה שצדקה נגבית בשתים ומתחלקת בשלשה ורופא אומן להקיז דם ולבלר ומלמד תינוקת הרי מאה ועשרים:

**ומאתים ושלשים**. כדי שרי עשרות דהיינו כ"ג עשריות שיהא כל דיין שר של עשרה דבציר משרי עשרה לא מצינן שררה:

גמ' **ר' בא כו'**. אמתני' דמגילה פ' הקורא עומד קאי דתנן התם דבר שבקדושה אין פחות מי' וקאמר מנ"ל נאמר כאן בקדושה עדה דכתיב דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו:

**ונאמר להלן**. במרגלים עד מתי לעדה הרעה הזאת יצאו יהושע וכלב ונשתיירו עשרה:

**נאמר כאן תוך**. ונקדשתי בתוך בני ישראל:

**ונאמר להלן תוך**. ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים:

**מה תוך שנאמר להלן עשרה**. דהא בני ישראל עשרה הויין:

**אם מתוך את למד סגין אינון**. דהא בתוך הבאים כתיב והבאים היו הרבה מלבד בני ישראל:

**אלא נאמר כאן בני ישראל**. ונקדשתי בתוך בני ישראל:

ה"ג ושני בתי דינין של כ"ג היו יושבין כו':

**אם שמעו אמרו להם**. שעל שמיעתם מבית דין הגדול סומכין אלו אבל לא על מנינם דמאי עדיפא הני כ"ג מהני:

**ומופלא שבהן**. של כל בית דין של כ"ג. יש להן מופלא והוא אינו בחשבון כ"ג:

**ואם לאו אלו ואלו**. כלומר השואלים ובית דין שבחיל באין ללשכת הגזית דכיון שסמוכות הם יגלו לסנהדרין ספיקם על בוריו:

אע"פ שהיתה של ע"א וכל זמן שאין כולם יחד אינן נקראים סנהדרי גדולה אף על פי כן צריך שיהו בלשכת הגזית כ"ג מהם לא פחות:

**צריך אחד מהן לצאת**. לעסקיו חוץ ללשכה:

בבית המדרש שלא יהא נראה כיושבים בדין שבלשכת הגזית היו דנין:

**שלא שמשו כל צרכן**. וזה אמר שכך קיבל וזה אומר בענין אחר ולא עמדו למנין בשביל כך:

**ה"ג בטוב ופרקו טוב היה נעשה דיין בעירו ומשם היו מעלין ומושיבין אותו לבית דין שבהר הבית**. והכי פירושו כשמת אחד מבית דין שבהר הבית היו מושיבין תת זה ויושב שם עד שמת אחד משל עזרה ומעלין את זה שם וכולן יש בהם מעלה זה מזה:

**ה"ג וזקנים משמאלו מפני מה אחד יושב מימינו מפני כבוד הזקן וכ"ה בתוספתא**. וה"פ שזהו כבודו של זקן שיהא יושב באמצע:

**שש מאות**. לששים רבוא:
ה"ג מ"ט דרבנן והוא שיהא כו' כדפרישית במתני' כן צריך להגיה בברייתא וכ"ה בבבלי:
ה"ג רבי אומר מאתים ושבעים ושמנה מ"ט דרבי והוא שיהא שם שנים עשר סנהדריות של י"ב שבטים ואחד על גביהן. שהן רע"ז ואחד על גביהן כרבנן דאמרי ע"א:
**ה"ג בשעה שא"ל הקב"ה למשה ולקחת חמשת שקלים**. מבכורות העודפות על מנין הלוים. איזה כו'. מי הוא שיקבל עליו ליתן ה' שקלים שכל אחד יאמר פדאני בן לוי:
**אמר להו**. לכל הבכורות בואו טלו פיתקיכן:
**מן השמים הוא**. שתתן חמשת שקלים:
**מתיב תנייא לחברייא**. השיב אחד לחברים:
**אלו כתבתני לוי**. כלומר אלו כתבת לוי כנגד כולם והיה הגורל עולה ה' שקלים והנחתי לוי ניחא אבל עכשיו מהכרח שיעלה ביד אחד ה' סלעים ואין הדבר מן השמים:
ה"ג אלא כך עשה נטל כ"ב אלף רע"ג פיטקין וכתב עליהן לוי ורע"ג ה' שקלים והטילן כולן לקלפי:
א"ר שמואל קשיתי קומוי ר' אבהו על דעתיה כו' וכ"ה בסמוך:
**הגע עצמך שעלה כולם לוי**. אם ככה היה עושה היה אפשר שיעלו ביד כולם פתקי לוי ואין מי שישלם ה' שקלים:
**א"ל מעשה נס היה**. שלא עלה פתק לוי יותר מכ"ב אלף:
**ומסורגין עלו**. שלא יאמרו שנעשה בהם דבר ערמה לכך עלו בסירוגין. אינו מעשה ניסין. בתמיה א"כ תקנה זו דפתקין ל"ל הלא הרבה תקנות יש כמו הפייסית שבבה"מ ודדמיין ליה:
**ה"ג ולא עלו מסורגין**. ה"פ זהו הנס שלא עלו בסירוגין אלא אותן רע"ג פתקין של ה' שקלים עלו יחד זה אחר זה ולא הפסיק ביניהן אפי' פתק אחד של בן לוי:
**בכלל חסירין**. דכתיב כל פקודי הלוים וגו' כ"ב אלף. ולא יותר:
**ובפרט יתירין**. גרשון ז' אלפים וחמש מאות קהת ח' אלפים ושש מאות. מררי ו' אלפים ומאתים הרי כ"ב אלף ושלש מאות:
**בכורי כהונה היו**. ר"ל כהנים היו ולכך נקוד על אהרן:
**הרי שבעים ושנים**. נמצאו שנים יתירים:
**להיות פגום**. שאין משבטו רק חמשה:
**ושנים חלק**. לא נכתב עליהן הדבר:
**אלו כתבתני זקן**. ע"ב פעמים ושנים אחרים חלק ועלה בידי חלק סלקתי מכל התרעומות אבל עכשיו יש לי להתרעם שהיה הכרח בדבר שיעלה ביד אחד חלק:

**מעשה נסים**. היו כו'. וכדפרישית לעיל:
ה"ג על דעתיה כו' מעשה נסים היו ולא עלו מסורגין:
**דכתיב בקע לגלגולת**. מחצית השקל בשקל הקדש לת"ר אלף וג' אלפים וה' מאות וחמשים:
**אין תעביד כו'**. אם תעשה ככר של מאה מנה והמנה הוא ק' דינרין שהן כ"ה סלעים ומחצית השקל הוא שני דינרין שהן חצי סלע הרי נ' מחצית השקל למנה וחשבון כל שקלי ישראל הן י"ב אלף וע"א מנה שהן ק"כ ככר וע"א מנה וכתיב וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף וז' מאות וע"ה שקלים נמצא חסר הששית שהן כ' כנר:
**ואין כו'**. ואם תעשה ככר מן ששים מנה שיש מקומות שהככר מאה מנה ויש שהוא ששים מנה לכך אמר אם הככר ס' מנה היו כל השקלים מאתים ככר חסר המחצה שהן ק' ככר:
**גזבר נאמן ובקי בחשבון היה**. שמנה של קדש כפול היה שני מאות דינרין שהן נ' שקלים נמצא החשבון מכוון מאת ככר כו':
ה"ג א"ל והכתיב ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים והיידא לון סלקין שבעים וחד ליטרין ואת עביד ליה פרוטרוט א"ל משום דלא סליק קונטרא ושלישתא גנב א"ל והכתיב ונחשת התנופה שבעים ככר והיידא לון סלקין צ"ו ליטרין ואיתעביד ליה פרוטרוט א"ל משום דלא סליק קונטרא ואשתא גנב א"ל והכתיב והשקל כו'. וה"פ א"ל ריב"ז על כרחך שהככר יותר מן ס' מנה דכתיב ואת האלף וגו' הרי אע"פ שהן ע"א מנה קחשיב להו בפרוטרוט א"ל ההגמון עדיין י"ל שהככר היה שמנים מנה נמצא שהשליש גנב א"ל ריב"ז כתיב ונחשת התנופה כו' אלפים וארבע מאות שקל על כרחך שהככר יותר מן צ"ו מנה שהרי עושה מהן פרוטרוט מפני שאינן ככר א"ל ההגמון עדיין לא פלטית מינך דלמא הככר מאה מנה וגנב הששית:
**ה"ג והכתיב והשקל וגו' עשרה וחמשה שקלים המנה יהיה לכם**. וה"פ מעיקרא היה המנה עשרים שקלים ואח"כ הוסיפו עליהן כ"ה שקלים שהן מ"ה שקלים ואח"כ הוסיפו עלייהו עשרה מחצית השקל שהן חמשה שקלים יחד חמשים שקל המנה הזה יהיה לכם הרי שמנה של קדש כפול היה כאשר אמרתי בתחלה:
**א"ל**. ההגמון לריב"ז מודינא לך שמשה גיזבר נאמן ובקי בחשבון היה:
הדרן עלך דיני ממונות בשלשה

# פרק ב

## הלכה א

מתני' **כהן גדול דן ודנין אותו**. איידי דצריך למיתני דנין אותו דסד"א משום חשיבותו אין דנין אותו בעצמו דאיכא זילותא דבי דינא אלא ע"י מורשה תני נמי דן אע"ג דפשיטא הוא דאטו משום חשיבותיה מיגרע גרע:

**מעיד**. בפני המלך דאתי ויתיב ליה בסנהדרין ומקבלין לסהדותיה וקאזיל ליה ומעיינינן בעדותו אבל אם אין המלך שם אין כבודו של כה"ג שילך לשם להעיד:

**חולץ**. ולא אמרינן משום יקרא דכה"ג שלא תרוק בפניו לא לחלוץ קמ"ל:

**מפני שהוא אסור באלמנה**. דכתיב אלמנה לא יקח ולא אמרינן ליתי עשה דייבום ותדחי לא תעשה דאלמנה לא יקח דגזרינן ביאה שנייה אטו ביאה ראשונה:

**אינו יוצא לאחד המטה**. דלמא אתי ליגע מתוך טרדתו ורחמנא אמר על כל נפשות מת לאיבא והיינו דאזהר קרא ומן המקדש לא יצא כלומר יתרחק מן הכיעור שלא יבא לידי טומאה והאי קרא בכה"ג אונן כתיב דלעיל מיניה כתיב לאביו ולאמו לא יטמא:

**הן נכסין והוא נגלה**. כיון שנתכסו נושאי המטה מן המבוי כלומר שיצאו ממנו הוא נגלה וננכנס בתוכו אבל כל זמן שהן נגלין ונראין במבוי הוא נכסה ממנו ואינו נכנס לתוכו:

**ויוצא עמהם עד פתח העיר**. שבעיר מצויין מבואות ויכול להתכסות מהן אבל חוץ לעיר ליכא היכירא:

שנא' ומן המקדש וגו' היינו מן המקדש ממש לא יצא:

גמ' ופריך ניחא דן כה"ג דן שזהו כבודו אלא דנין אותו משמע שהוא בעצמו צריך לעמוד לפני הדיין מ"ט הא זילותא הוא לכה"ג למה לא ידון על ידי מורשה:

**אנטלר**. מורשה:

**ומשני הגע עצמך**. שנפסקה לו שבועה ומורשה מי יכול לישבע במקומו וכיון דא"א לעשות הכל במקומו אף שאר הדין יעשה בעצמו:

**דיני ממונות**. של כה"ג בכמה מי בעיא כ"ב שאין כבודו של כה"ג לעמוד לדין לפני ג' או דלמא בג' סגי ככל אדם:

**נישמעינה מהדא**. תא שמע מהא דתניא אין מלך יושב בסנהדרין:

**מפני החשד**. שיאמרו שהסנהדרין מטין הדין מאימת המלך:

**ולא בעיבור מפני החשד**. מלך שיאמרו משום אפסנייה הא דעביד שמחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה ונוח לו שיהו כל השנים מעוברת וכה"ג אינו רוצה שתתעבר

השנה מפני הצינה שצריך לטבול ולקדש ביה"כ חמש טבילות ועשרה קידושין ואם תתעבר השנה הרי תשרי במרחשון וצינת חשון תהיה בתשרי:
ה"ג וחדא מר ולא מלך וכה"ג יושבין בעיבור שאין כבוד המלך והכה"ג לישב בשבעה:
**הא חמי**. בוא וראה אם בשבעה אין כבודו לישב כ"ש בג' ואם הוא אין דן בשבעה כ"ש שאין דנין אותו בשבעה אלא בכ"ג:
**הדא אמרה**. זאת אומרת:
**ד"מ שלו כעשרים ושלשה**. דכיון דאפקוהו משבעה לא מצינו ב"ד בפחות מכ"ג:
**מה אני בקדושתי**. מאני ה' דמיותר קדריש דהא כתיב בסוף הפרשה אני ה' מקדשו ול"ל דכתב כאן כי נזר וגו' אני ה' אלא ללמד שלא ישתנה קדושתו:
**מלקין אותו**. בב"ד של ג' דאם תאמר מפני כבודו של כה"ג אין להלקותו בפחות מכ"ג נמצא עלייתו שאתה מעלה אותו ירידתו שמתבייש בפני כ"ג:
**מהו**. להחזירו לנשיאותו אחר שלקה דומיא דכה"ג:
**משה**. לשון שבועה כלו' בשבועה שאין מחזירין אותו דחיישינן שמא כשיחזור לנשיאותו ינקום מהדיינים ויהרגם:
**וכעס**. על שאמר שמלקין הנשיא בג':
**שלח גנתון**. שומרי גנות לתפשו לריש לקיש:
**טרפון**. ערבבם כלומר הכה אותם וברח למגדול אחד:
**ואית כו'**. ויש אומרים שברח לכפר חיטייא:
**למחר**. עלה ר"י לבית הועד ועלה גם ר"י נשיאה לשם:
**א"ל**. ר"י הנשיא לר"י למה אין אתה אומר לנו דברי תורה:
**שדי**. התחיל ר"י לטפח בידו אחת וסבר הנשיא שרוצה להראות לתלמידים איזה טיפוח דתנן סוף מ"ק:
**א"ל**. הנשיא וביד אחד מטפחין בתמיה הא כתיב ויספוק את כפיו משמע דמטפחין בשתים:
ה"נ א"ל אלא לא ולא בן לקיש לא (דף י' ע"א) וה"פ אמר ליה ר"י אלא באמת שאין מטפחין ביד אחד ורמזתי לך כשם שאין מטפחין בחדא ידא כך אם אין ריש לקיש כאן אין אני לחוד יכול לומר דברי תורה בלא הוא:
**א"ל**. הנשיא עשיית ר"ל כאלו הוא מפתח כשם שא"א לכנוס להחדר בלא המפתח כך אין אתה יכול לפתוח בלא ר"ל היכן הוא המפתח:
**א"ל**. ר"י במגדול הזה:
**א"ל**. הנשיא למחר אני ואתה נצא לקראתו:

**שלח**. ר"י לר"ל הכין לך דברי תורה שהנשיא יצא לקראתך:
**נפק לקדמון**. הלך ר"ל לקראתם ואמר דוגמא שלכם לבוראכם בשעה שבא לגאול את ישראל לא שלח שליח או מלנזך אלא בעצמו יצא לגאלם ולהוציאן ממסגר:
**דכתיב ועבדתי בארץ מצרים וגו'**. אני ה' ללמד שהוא בעצמו הלך:
ה"ג ולא עוד אלא הוא וכל דורגון דיליה אשר הלך אלהים אין כתיב כאן אלא אשר הלכו אלהים וכ"ה בהוריות. ופי' דורגון פמליא שלו:
**א"ל**. הנשיא לר"ל ומה ראית לומר דבר זה שביזתני:
**א"ל**. ר"ל מה אתם סוברים שמיראתכם אהיה מונע מלומר תורת ה':
**דאמר ר"ש בר"י**. כתיב אל בני כי לא טובה השמועה וגו' מעבירים עם ה' דריש ביה מעבירין אותן ויש לי לפרסם דין התורה:
**ה"ג תמן תנינן כה"ג פורם מלמטן וההדיוט מלמעלן ר' לעזר כו' וכ"ה בהוריות פ"ג.** וה"פ כה"ג כשקורע על מתו קורע למעלה מקנה השפה שהוא בית הצואר ממש:
**למטן ממש**. בשפה חלוקו ולמעלה היינו למעלה בבגדו אבל א"צ להבדיל קנה שפה:
ר"י הלך לבקר לר"ח שחלה ובעודו בדרך שמע שמת אמר לשלוחו לך והביא לי בגדי הטובים שאני לובש בשבת ולבשם וקרעם:
**ר"י פליג על ר' יהודה**. דבסמוך בשני דברים חדא דלר' יהודה אינו קורע בשאר מתים כלל חוץ מאביו ואמו ואיהו קרע על ר"ח ואידך מדקרע בגדי שבת מסתמא לא קרען למעלה מקנה שפה שלא היה מקלקלן כל כך א"נ אידך דקאמר בסמוך למעלה בבגדו אבל א"צ להבדיל קנה שפה ורי"א כל קרע כו':
**ופריך ואי כר"י**. סובר כהנא לא יפרוס הכה"ג כלל שר"י אומר ובגדיו לא יפרוס שאין כה"ג בפריעה ופרימה כמפורש בהוריות א"נ כיון דסובר ר"י קרע למטה מן השפה אינו כלום למה פורס כלל:
**לא אתיא**. הא דכהנא אלא באביו ואמו וכר"מ דברייתא דבסמוך:
**מאי כדון**. כיון דאיירי באביו ואמו גם לר"מ קשיא למה כה"ג פורס מלמטה:
**ה"ג חומר הוא בכה"ג שאינו מבדיל קנה שפה כ"ה במ"ק**. וה"פ משני דכתיב בכה"ג ובגדיו לא יפרוס וכיון דאין מבדיל קנה שפה אע"ג דקורע מלמטה לא יפרוס קרינן ביה שאינו פורס כדרך שבני אדם פורמין:
**אונן**. לקמן בסוגיין פליגי בה רבי ורבנן איזהו אונן:
**כה"ג מקריב אונן ולא אוכל מן הקדשים**. שכן מצינו באהרן כשמת נדב ואביהוא אמר ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה' על האכילה היה מקפיד לא על הקרבה ודוקא

אהרן שהוא כה"ג אבל בניו שהיו כהנים הדיוטים היו אסורים אותו היום בין לאכול בין להקריב:

**כל אותו היום**. מצוה הוא שיביאוהו למקדש לעבוד כל היום כדי לפקח צערו וה"ק ר"י כל אותו היום יהא עסוק בהקרבה:

**ובא לו**. והולך לביתו:

**בין ר"מ לר"ש הדא**. איכא בינייהו דבר אחד דלר"מ כשהוא במקדש עובד לכתחלה ולר"ש אינו עובד לכתחלה אלא כשעומד בעבודה גומרה:

**ה"ג בין ר"י לר"ש תרתי**. דלר"י מביאין אותו מתוך ביתו ולר"ש לא די שאסור לו לכנוס למקדש אלא אפילו כשהוא שם אסור לו להקריב בתחלה:

**הכנסה**. לר"מ אסור לו לכנוס למקדש ולר"י מצוה שיכנוס לשם:

**מפסיק ביניהון**. אומר איכא בינייהו אחרת:

ה"ג רמ"א היה בפנים לא היה יצא היה בחוץ היה נכנס ריא היה בפנים היה יוצא היה בחוץ לא היה נכנס. וה"פ הא דאר"מ מקריב אונן היינו שמצוה הוא שיקריב כדי לפקח צערו הלכך אם היה בחוץ נכנס וריא כל אותו היום שהוא באנינות לא יעבוד דגזר שמא יאכל ואסור באכילת קדשים מן התורה:

ה"ג מתני' סיעתא לר' יעקב ברייתא דמייתי בסמוך מסייעא לר' יעקב:

**עמהן**. עם נושאי המטה אינו יוצא דלמא אתי למנגע:

**הן נכסין כו'**. כדפרישית במתני' יצא לא היה חוזר. והיינו כר' יעקב:

**אין אנינות**. לא שייך לשון אנינות אלא גבי מת בלבד:

**ואנו ואבלו פתחיה**. שלא יהיו שם זכרים לשמור פתח העיר שמתו כולם:

**ואנו הדייגים**. משמע דשייך אנינות אף היכא דאיכא הפסד:

**כיני מתניתא**. כן היא מתני' אי זו היא אנינות. שאסור לאכול בקדשים כטמא אלא למת בלבד אבל אם הוא אונן ומצטער על דבר אחר לא גזרינן שמא יטמא:

משעת מיתה עד שעת קבורה לקמן אפרש:

כל איתו היום אם מת לו אחד משבעה מתים שחייב להתאבל עליהם כל יום המיתה בין נקבר המת בין לא נקבר ה"ז אונן דאורייתא ומיום המיתה ואילך כל זמן שלא נקבר הוא אונן דרבנן ויום הקבורה אונן דרבנן כל אותו היום אפי' לאחר הקבורה ומשנקבר המת ביום ראשון של מיתה כל הלילה שלאחריו אונן דרבנן:

**אשכחת מר**. נמצאת אומר קולא וחומרא לרבי וקולא וחומרא לרבנן:

**מה מפקת ביניהון**. מאי בינייהו דמשכחן קולא וחומרא לכל אחר:

**מת ונקבר**. מיד לרבנן אסור כל היום ולר' אינו אסור אלא אותה שעה שנקבר הרי קולא לר' וחומרא לרבנן. מת ונקבר לאחר ג' ימים. חומרא לר' וקולא לרבנן:

תרווייהון אמרין שאין לר' אלא קולא דמודה ר' אם לא נקבר בו ביום:

שאין כאן אנינות עוד:

**כהדא דתני**. כהא דתניא:

**שהרי אמרו אונן טובל ואוכל את פסחו לערב**. ואס"ד דאורייתא וכי יש יכולת ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה:

**ופריך והרי אמרו אנינת היום תורה**. מדקאמר טובל ואוכל את פסחו לערב משמע אלו הוה אכילת פסח ביום אין היתר לאונן לאכול פסחו ש"מ דאנינות יום אפי' לאחר קבורה מן התורה ל"א סובר אף הטבילה צריכה להיות בערב ש"מ דביום אסור משום אנינות ל"א הרי אמרו בברייתא אחת תניא אנינות היום תורה:

**תיפתר**. תפרש הא דאמרינן אנינות היום תורה בשנקבר לעת ערב שלא נשאר מן היום כלום:

## הלכה ב

**וכשהוא מנחם את אחרים**. דבמת שאינו שלו כ"ע מודו דיכול הוא לילך דלא טריד ולא אתי למנגע הלכך כשחוזרין מן הקברות ועומדין בשורה לנחם האבלים וכל העם עוברים זה אחר זה ומנחמין האבל שעומד במעמדו כל אחד אומר לו תתנחם מן השמים:

**והממונה ממצעו**. שהוא הולך לימין כה"ג וכל העם משמאלו נמצא כה"ג באמצע:

**הממונה**. הוא הסגן שממונה לעבוד תחת כה"ג אם יארע פסיל בכה"ג ביה"כ:

**אנו כפרתך**. בנו תתכפר אתה ואנחנו תחתיך לכל הראוי לבוא עליך:

**וכשמברין אותו**. שאבל אסור לאכול סעודה ראשונה משלו וקרוביו ואוהביו מאכילין אותו:

**מסובין על הארץ**. הן מצירין ומתאבלין בצערו והוא מיסב בכבוד על הספסל שהוא כסא קטן:

**הדא אמרה**. ממתני' שמעי' דספסל אין בה משום כפיית המטה דאל"כ מ"ש ספסל ממיטה:

**כה"ג חייב בכפיית המטה**. דאל"כ ה"ל לישב ע"ג המטה:

**אא"כ הקדימו**. להוציאו שעה אחת קודם זמן ק"ש כדי שיגמרו ק"ש קודם שיגיע זמן ק"ש:

**או איחרו שעה אחת**. אחר ק"ש שכבר התפללו כל הקהל:

**ופריך והא תנינן**. פ"ג דברכות:

**קברו את המת וחזרו**. אם יכולים להתחיל ולגמור קודם שיגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו הרי הוציאו קודם ק"ש בזמן שאפשר שלא יוכלו לקרות:

**ומשני תיפתר**. תפרש למשנתינו שהוציאו בשעה שסברו שיהיה עוד זמן קודם הנץ לגמור ולבסוף נמצא שלא גמרו עד סוף זמן ק"ש דכיון שהתחילו במצוה לא היו מפסידין:

**ההספד**. האבלים והקרובים א"נ המספיד:

**והעוסקים בהספד**. העם הבאים להספיד או לשמוע ההספד:

**מפסיקין לק"ש**. שא"צ כוונה אלא בפסוק ראשון של תפלה שצריכה כוונה ואיכא הפסק גדול אין מפסיקין:

**והתנינן אם יכולין להתחיל ולגמור כו'**. הרי דאין מפסיקין לק"ש כדי לעשות שורה וזה הוא מכלל ההספד לקבורה ואיך תני בברייתא שמפסיקין לק"ש:

**מתני'**. השורה שעושין ביום הראשון לקבורה ובברייתא בשמספידין ביום השני:

**אם יודע**. בעצמו שיכול למהר תפלתו לגמרה קודם שיגיע ש"ץ בחזרת התפלה להאל הקדוש כדי לענות אחריו אמן יתפלל:

ה"ג כדי לענות אחריו אמן וכ"ה בברכות:

**תרין אמורין**. תרי אמוראי אמרו בו מילתא. חד אמד של האל הקדוש. בשבת וחד אמר אף באמך של שומע תפלה בחול:

**ה"ג תני ר"א היו כולן שורה אחת העומדים שם משום כבוד כו' וכ"ה בברכות**. וה"פ אמתני' דפ' מי שמתו קאי דתנן התם העומדים בשורה החיצונים חייבים והפנימים פטורין ואר"י היו כולן עומדים בשורה אחת ואין שם חיצונים העומדים שם משום כבוד דהיינו שאר כל העם חייבין בק"ש משום אבל שהם קרובי המת ואביליו פטורין:

**ירדו להספד**. התחילו בהספד:

**הרואים פנים**. פניהם להספד אפי' לא באו אלא לכבוד חייבין:

**והדא דתנינן**. והא דתנן במשנתינו כשמנחם אחרים כל העם עוברין כו' דמשמע שהעם עוברין והאבילים עומדין היינו כמשנה הראשונה שכך היה המנהג בראשונה כדמסיק:

**והא דתנינן**. בברכות:

**הפנימית פטורים כו'**. דמשמע שהעם עומדין שורות שורות והאבלים עוברין היינו כמשנה האחרונה:

ה"ג והחיצונים חייבים כמשנה האחרונה:

**תחרות**. קנאה ומריבה שכל אחת אמרה אני אעמוד בראש:

**משפחות עוברות**. בערבוביא:

**והחזירו הדבר ליושנן**. שיהו המשפחות עומדות בערבוביא ותו ליכא קנאה:

## הלכה ג

מתני' **מלך לא דן כו'**. שאין כבודו של מלך לישב בדין:

**אין שומעין לו**. דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וגנאי הוא לו שיחלוץ וירקה בפניו וכל שאינה בת חליצה אינה בת יבום א"נ יבום גנאי הוא לו לקום על שם אחיו:

**מלך נושא כו'**. בגמרא מפרש:

גמ' **ופריך ולא דן**. בתמיה והכתיב כו':

**ותמר הכן**. ואת אומר כן שמלך אינו דן:

**ומשני אמור מעתה**. שדוד לא דן שום דין אלא כשהיה עשיר ועני דנין זה עם זה כדי לעשות צדקה עם העני וזה כבודו שהיה עושה משפט וצדקה:

**ר' אומר היה דן כו'**. רבי פליג וסובר מלך דן ודנין אותו ופליג אמתני' דאתיא כת"ק:

ה"ג צדקה עם הזכאי שהחזיר לו ממונו וצדקה עם החייב כו':

**על שם מלפניך משפטי יצא**. אחר דוד אתה מלך ואני מלך נאה למלך לדון את המלך:

**נידונין בכל יום**. שגזר דינם נקרע אף לאחר החתימה אם עשו תשובה לפיכך מעיין בדינא בכל יום:

**נמצאת פוגם בכבוד המלך**. שגנאי הוא לו כדפרישית במתני' ור"י סובר מצוה שאני:

**על שם ותהיינה צרורות וגו'**. בפילגשי דוד שבא עליהן אבשלום כתיב ואס"ד שנושאין גרושתו של מלך ה"ל לדוד לגרשן שלא תהיינה עגונות:

**מלמד שהיה דוד מקלעתן**. מדכתיב צרורות קדריש שהקלע הוא נעשה מצרור השערות:

**חייך שאני מתאיבך דבר המותר לך**. שלא נאסרו על דוד בביאת אבשלום דאנוסות היו ולא בא עליהם לכוף את יצרו:

**אסורות ממש היו**. שאף שלא נאסרו משום שנטמאו מ"מ לא גרע מתשמיש הדיוט:

**ומה כלי הדיוט כו'**. כלומר אלמנת הדיוט אסורה למלך כ"ש אשת המלך שנבעלה להדיוט שאסורה להמלך:

**ה"ג זו מירב ומיכל ורצפה**. וה"פ בית אדניך הן שתי בנותיו ונשי אדוניך זו רצפה ל"א אפשר לקיים הגירסא שלפנינו לרבנן משני בית אדניך זו רצפה שהיתה פלגש שאול ונשי אדניך לאו אשאול קאי אלא על נבל ואוריה שהך היו ישרי יהודה בימי והיו אדוני דוד ולכך מייתי הא דאמר נבל לית בר טבין כו':

**ופריך הוא ירחמאל קדמוי**. דכתיב ובני חצרון ירחמאל רם כלובי ורם הוליד את עמינדב וקשיא ליה הלא ירחמאל הוא הבכור למה קחשיב תולדת רם תחלה:

**אלא**. הואיל ופגם ירחמאל את עצמו שנשא אשה נכרית לפיכך פגמו הכתוב לסדר תולדותיו בסוף:

**להתעטר בה**. כלומר להתגדל על ידה והיא הכניסה אנינות לתוך ביתו שנתבזה על ידה:
**ובועז נשא את רות**. המואביה נמצא שגם בבנירם נמצא קצת. פגם:
**הא נבל**. אבל נבל בא מן כלובי אמר נבל אין בישראל בן טובים ממני שהוא משבט יהודה אשר לו משפט המלכות ובמשפחתו אין בה שום פגם לכן לא חשש לדברי דוד:
ה"ג לית בישראל בר טבין סגין ממני:
**אתי**. ממשפחת כלובי וקמפרש ואזיל כולא פרשתא:
**לקיימא**. תרגום ואתם חיים כולכם היום ואתון קיימין וכו' וה"ק כה תהיה שמחתך קיימת לעד:
**ה"נ ואתה שלום וגו'**. ויבואו נערי דוד וידברו אל נבל כדברים האלה בשם דוד וינוחו מה וינוחו א"ר יוסטא כו':
**נעשו מחנה**. דכתיב לעיל מיניה וישלח דוד עשרה נערים קמ"ל דעשרה נקראו מתנה ונפקא מיניה לענין ארבע דברים דפטרו במחנה:
**ויאמר דוד לאנשיו**. חגרו איש חרבו ויחגור גם דוד את חרבו וחגור זה היה לדונו כמורד במלכות ומדחגר דוד לבסוף ש"מ שד"נ מתחילין מן הצד:
ה"ג אפרחינון במילין כ"ה בפירש"י וסיים בה לשון עיט כלומר דחאן בדברי קנתרות:
**ותפגוש אותם**. הל"ל ותפגש בהם כמו ויפגעו בו מלאכי וגו' אלא בהם עצמם עשתה הפגישה רושם לכך דרש שנתגלה שוקה ועל ידי כך הרהרו בה ויצא מהם קרי'. מה. מעשה הכלב דרכו להשתין בכותל ש"מ משתין בקיר על הכלב קאי והכי אמר דוד אפילו על כלבי נבל לא אחוס ולא ישארו בחיים:
**ותרא אביגיל את דוד**. ותאמר בי אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך ושמע דברי אמתך וקשיא ליה הל"ל בי העון מאי אני ומאי אדני הרי אמרה אח"כ ואני אמתך לא ראיתי נערי אדני אשר שלחת ועוד מאי ותדבר באזניך ושמע כפילות זה למה אלא הכי אמרה וכי אני או במה שהוא שלי שהוא כמו אני בעצמי חייבין מיתה אני ובניו ובהמתי מה עשו שאתה אומר אם אשאר מכל אשר לו אמר לה מפני שקילל מלכות בית דוד אמרה לו ומלך אתה בתמיה אדני אתה אבל לא מלך אז תבעה לתשמיש אחר שיהרוג נבל מיד אמרה בי העון אם אעשה כך שאפשר שטמאה נדה והראה לו כתמה א"ל וכי רואין כתמים [בלילה] אמרה ותדבר נא אמתך באזניך השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך כתמים איך רואין בלילה וד"נ דנין בלילה בתמיה אמר לה כבר נגמר דינו ביום אמרה לו ושמע דברי אמתך שאינו חייב מיתה שעדיין מטבע של מלכנו שאול קיים ומאחר שלא נתפרסמה מלכותך אינו חייב מיתה על קללתו ואם תרצה להנקם ממנו

נקימה אחרת ולא מיתה על. שביזיתיך אל נא ישים אדני אל לבו דברי איש הבליעל הזה אין זה כבודך:

**פקפוקי דברים היו שם**. עדיין יש לפקפק על מלכותך שעדיין שאול קיים ואינו חייב מיתה:

**הוה עבד פרשתא**. הוא היה דורש בשבת זה בפרשת היום והיה ר' זעירא מצוה להתלמידים שיכנסו לבית המדרש לשמוע דרשת ר' לוי שאי אפשר לו שידרוש ולא יהיה בדרשתו דבר חידוש:

**עאל ומר לון לא**. נכנס ר' לוי ודרש ולא תהיה זאת לך לפוקה ויצאו משום כי ראו שדורש דברי האגדה ואמרו מה לנו אצל הגדה ושמע ר"ז דבריהם ואמר אף בדברי הגדה יש חידוש הלכך חזרו לאחוריכם:

**לפוקה**. ר' לוי דרש לפוקה שהיו שם פקפוקי דברים שלא נזכרו בכתוב והיינו שתבעה לתשמיש ואמרה ליה כשתצא פקפוקך ויודע הדבר יאמרו עליך שאתה מגלה עריות:

**ה"ג יהו אומרים עליך שאתה מגלה עריות ולמכשול לב אתה כו'**. וה"פ כתיב ולא תהיה לך זאת לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפוך דם חנם מהו למכשול לב אתה עומד להכשל באשת איש מוטב שלא יהיה עליך אלא אתת משיהיה עליך שתי עבירות בעריות:

ה"ג עתידה רובה מן הדא לא תהא דא כדא וה"פ מכשול שלעתיד גדול ממכשול זה שתיכשל באשת איש ויאמרו זו כזו מסתמא נכשלת בי קודם הריגת נבל:

**ולשפוך דם**. עתידים לומר עליך ששפכת דם חנם:

**והדא דתימר**. ומה שאתה אומר שחייב מיתה על שקללך וכל המקלל כו':

**עדיין מחוסר כסא את**. עדיין אין לך כסא מלכות ואין חייבין על קללתך:

**מלמד שפקדה עצמה**. שאמרה שיזכרנה כלומר כשימות בעלה ישאנה כרצונו:

**פגמה הכתוב**. שלא היה לה לדבר בזה בעודה אשת איש ואף שאמרה כך להציל דוד מחטא ולהיות לו כעין פת בסלו מכל מקום הקב"ה מדקדק עם הצדיקים אפילו על דבר מועט:

**בכל קרייא**. בכל המקרא כתיב אביגיל בשני יודי"ן לבד מהך פסוקא דבתרא דהאי קרא וזכרת כתיב אביגל חסר יו"ד בתרא:

**ברוך ה' וגו'**. אשר כילתני מבוא כדמים דם נדה. שלנדה היתה שהראת לו כתמיה ושפיכת דם נבל:

## הלכה ד

מתני' **אינו יוצא מפתח פלטרין שלו**. שגנאי הוא למלך להראות עגמות נפש לפני העם:

**אלא לפייס את העם**. צורך שעה היה בדבר מפני שלום מלכות שלא ימרדו בו בחשבם שצוה להרגו אבל עכשיו יכירו שלא בעצתו נהרג אבל בלא טענה זו אפילו רצה אין שומעין לו:

גמ' **הדא אמרה**. זאת אומרת דרגש בה משום כפיית המטה דאל"כ למה תנא ברישא בכה"ג והוא מישב על הספסל והכא גבי מלך תני דרגש אלא ש"מ כה"ג חייב בכפיית המטה לכך אינו יכול להסב על הדרגש אבל מלך שאינו חייב בכפיית המטה יושב על הדרגש אבל על מטה ממש לא משום אבל:

**הנשים מהלכות תחלה**. בלווית המת הולכות לפני המטה שהן גרמו מיתה לעולם ועליהן מוטל לצער יותר מן האנשים:

**מפני כבוד בנות ישראל**. שגנאי הוא להם שיהו האנשים מביטין בהם:

**הולך אחר המטה**. ואי ס"ד נשים אחר המטה אורחיה דדוד להלך עם הנשים:

**לא היה הדבר אלא לפייס**. את העם והיה הולך מבין האנשים לבין הנשים לפייסן ובחר דפייס הנשים חזר לבין האנשים לפייסן כי לא מאתו היתה מיתת אבנר:

**הרקים שברקים**. דדריש אחד המיוחד שברקים:

**ארכיסטם**. ארכי הוא שר סטים לסטים והוא שר שבלסטים:

**אמרה לו כו'**. מדקנתרה בבית אביה ש"מ שאמרה כך ושפיר השיב לה:

**גדר לפנים מגדר היה**. מדכתיב גדרות לשון רבים קדרים:

**הוה חמי ליה**. והיה דוד רואה את שאול משלשל הצניף שעליו מעט ומגיה לבושו מעט נגד מה ששלשל מבגד העליון כדי שלא יהא פרועו נראה בהגלות לבושו:

**הדא כו'**. והיינו דא"ל דוד לשאול:

**ותחס עליך**. שאתה חסת על עצמך ואע"ג דאמר טעמא אחרינא כי משיח ה' הוא אי לאו צניעותא דחזי ביה לא היה משגיח בהא דרודף הוה:

**ועם האמהות**. ולא קאמר לפני האמהות אלא עם האמהות שהוא להם כבן אצל אמו:

**לעגלה אשתו**. והיינו מיכל ש"מ שהיה לה בנים:

**שנעה כעגלה ומתה**. והלכך נקראת עגלה שמתה בלדתה ועד יום מותה לא היה לה אבל ביום מותה הוה לה:

**מפני מה ביזה עצמו על המצות**. שהמלך צריך לנהוג כבוד בעצמו שתהא אימתו עליו כדתני במתני' שהיו מביטים כו', שהם נהגו מנהג בזיון בארון והיו מביטים בו לפיכך ביזה עצמו לפני הארון כדי שילמדו ממנו שצריך לנהוג כבוד גדול בארון ולא ימותו ואגב גררא מפרש כמה מתו בעון זה:

**ויך באנשי בית שמש**. כי ראו ארון ה' ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש. שהיו שקולים. כנגד חמשים אלף דאל"כ ה"ל למכתב חמשים אלף ושבעים איש:
**וחמשים אלף מעם הארץ**. לכך כתיב שבעים תחלה שהן היו מן המובחרין:
**בשעה שמשחני שמואל**. אף שהיה הדבר בסתר מ"מ היה לי להתגאות בלבי:
**בשעה שהרגתי את גלית**. אף שהיה דבר מפורסם:
**ולא הלכתי כגדולות**. דרך גדולה וכבוד אלא שבזיתי את עצמי הרבה בשעה שהעלתי את הארון:
ובנפלאות ממני כשנעשו לי נפלאות שהחזירו למלכות לא הלכתי בגדולות אלא מחלתי לשמעי בן גרא ולשארי המורדים עונם והי"מ גירסא משובשת נזדמנה לו ע"ש:
**לכהן ינקא**. כתינוק היוצא ממעי אמו שאין רוחו גסה לינק משדי אמו כן היתה נפשי עלי שאיני מתבייש ללמוד תורה אפי' מקטני ישראל:

## הלכה ה

מתני' **למלחמת הרשות**. מלחמת שאר אומות חוץ ממלחמת עמלק ומלחמת שבעה עממין:
**ופורץ גדר של אחרים**. ללכת לכרמו ולשדהו שאינו מעקם דרכו בשביל כרמו ושדהו של אחרים:
**ואין ממחין בידו**. אין מעכבין עליו:
**חלק בראש**. חלק היפה בורר ראשון ונוטל המחצה מכל הבזה:
גמ' **ועל פיו יבואו**. הוא וכל ישראל אתו וכל העדה היינו סנהדרין:
**בחקל סומקתא**. שדה אדום:
**שמשם נפסקו דמים**. באותו מקום פסקה המלחמה ולא נשפכו דמים עוד:
**עדשים היו**. שהך אדומים כדכתיב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה ולא היו כשאר עדשים אלא גדולים כשעורין לכך נקרא אפשר דמים שאינן כשאר עדשים:
**ענבה**. גרגיר:
**אלו הן הפלשתים**. ואפס דמים הייני שהפסיקו להיות כעדשים שכן נמוכים והתחילו לילך בקומה זקופה כשעורים:
**כתוב אחד אומר**. בד"ה כתיב מליאה שעורים ובשמואל כתיב מליאה עדשים:
**שנה אחת היתה**. שני המעשים אלא שתי שדות היו אחת שעורים ואחת עדשים:
ה"ג פשיטא ליה לאבוד וליתן דמיה דלמא לאבד ושלא ליתן דמים איזה מהן יאבד ואיזה מהן יניח של עדשים או של שעורין של עדשים מאכל אדם ושל שעורין מאכל בהמה אלא של עדשים אינה חייבת בחלה כו' וה"פ כתיב בהיות דוד בשדות אלו ויתאו דוד כו'

ואמרינ לקמן שנסתפק ליה בדבר הלכה. וקאמר הא פשיטא ליה מותר להאבידן וליתן לבעלים דמיהן אלא הא קמיבעיא ליה אם מותר להאבידן אפילו שלא ליתן דמים כיון שאינן משום פיקוח נפש ותו קמיבעיא ליה איזה מהן יאבד ואיזה מהן יניח כיון שיש מעלה בכל אחד מה שאין בחבירו וכדמסיק:

**ושתי שנים היו**. בשנה האחת היתה מלאה שעורים ובשנה שנייה עדשים ובשתי השנים איבעיא ליה אם מותר לאבדן בלא דמים משום פיקוח נפש:

ופריך היה לו ללמוד פשיטותו בשנה השנית ממה שפשטו לו בשנה הראשונה:

**ומשני אין למדין משנה לחברתה**. שבשנה השנית היתה סכנה יתרה מן הראשון:

**כתוב אחד אומר**. בד"ה כתיב ויצילוה ובשמואל כתיב ויצילה:

**אלא מלמד שהחזירה לבעליה**. בשלימות והיתה בעיני בעליה כאלו היו הרבה שדות שהיתה חביבה לו כאלו היתה מלאה כרכום שדמיה יקרים:

**הלכה נצרכה לו**. דאין סברא בשביל תאוותו למים יפים יאמר לסכן נפשות שיבקיעו במחנה פלשתים אלא ודאי שהבקיעו לשאוב תורה שנקראת מים מן הסנהדרין היושבים בבית לחם:

**שאין הלכה מתבררת בפחות משלשה**. שכל אחד יברר ספיקותיו ומתוך כך יבררו להם הדין על בוריו:

**לא אבה דוד שתקבע הלכה**. זו שהמלך פורץ גדר על שמו כלומר שהוא עשה כן אלא הציל החלקה שלא יפסידוהו אפ"ה קבעה לדורות שהמלך פורץ גדר:

**וניסוך מים היה**. צריך בחג ולא היה יכול להביאם בטהרה ויתאב להביאם מבור בית לחם שהבאר ההיא טהורה:

**והיתר כמה היה**. בזמן ההוא היו מקריבין בבמה והיה צריך לניסוך המים בחג:

**אחד הורג**. את הפלשתים שיניחים ללכת ואחד מפנה ההרוגים מן הדרך שלא יטמא נושא המים ואחד נושא המים בצלוחית בטהרה:

**כתוב אחד**. בד"ה כתיב וינסך ובשמואל כתיב ויסך:

**מ"ד ויסך**. כלומר קרא דכתיב ויסך משמע כר"ח בר בא שקבע מסכתא וקרא דכתיב וינסך משמע כבר קפרא שהיה ניסוך המים:

**ה"ג הלכות שביה נצרכה**. מיבעיא ליה אם המלך נוטל מחצית בראש או לא:

**בנין בית המקדש נתאוה**. דין אחת בבנייבו נסתפק לו ושאלו מסנהדרין:

## הלכה ו

מתני' **אלא שמנה עשרה**. בגמרא מפרש מנ"ל:

**מרבה הוא לו**. יותר מי"ח שלשה מחלוקות בדבר ת"ק סובר נושא י"ח ואפילו פרוצות ויותר מי"ח לא ישא ואפילו כשרות רי"א נושא י"ח ואפילו פרוצות ויותר מי"ח פרוצות לא ישא וכשרות והגונות ישא כמו שירצה ר"ש סובר ואפילו פרוצה אחת לא ישא וכשרות והגינות לא ישא יותר מי"ח:

**אלא כדי מרכבתו**. דוקא סוסים בטלים להרחיב דעתו ולהתגדל ברוב סוסים אסור אבל כדי רכבו ופרשיו להלחם באויב מותר:

**אפסניא**. שכר החיילות הנכנסים ויוצאים עמו כל השנה:

**וכותב לו ס"ת לשמו**. חוץ מס"ת שיחייב כל אחד מישראל להיות לו ס"ת והוא מונח בבית גנזיו וס"ת שכותב לשמו כשהוא מלך נכנס ויוצא עמו תמיד:

**מיסב**. על השלחן:

מתני' **בשרביטו**. כדכתיב מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב:

**כשהוא מסתפר**. כשמגלח שער ראשו. כולן נשרפים לפניו. מפני כבודי לומר שאין אחר כדאי להשתמש בהם ולכך נשרפים:

גמ' **על שם הששי יתרעם לעגלה**. הרי זו אשה ששית:

**ומה כתיב תמן**. בתוכחת גד הנביא ואם מעט ואיסיפה לך כהנה וכהנה כהנה עוד שש וכהנה עוד שש הרי י"ב:

**ובלכד אפסניא לשנה זו**. שכר חיילותיו לשנה אחת:

**אמר שלמה כו'**. אקרא דלשחוק אמרתי מהולל קאי ודריש אמר שלמה אותן דברים ששחקה עליהן מידת הדין כלומר שהזהירה התורה עליהן את המלך שלא יענש בסיבתן חיללתי אותן ודריש מהולל שהוא לשון מחולל:

**אהב ממש**. אהבת אישות לזנות עמהן:

**על שם לא תתחתן בם**. כלומר אע"ג שנשאן לנשים נכריות הן שאין הקידושין תופסין בהן:

**כדי למושכן**. לכך אהבן וקירבן כדי למושכן לדת תורה ולהכניסן תחת כנפי השכינה:

ה"ג ר"ל אימר גם אותו החטיאו הנשים הנכריות מלמד שהיה בועלן כשהן נדות ולא היו מודיעות אותו:

**אשכח תימר**. מצאת אומר רשב"י וחנניא ור"ל אמרו דבר אחד כולהו ס"ל דשלמא חטא בנשואי נשים נכריות ור' יוסי פליג אשלשתן וסובר דלא חטא וכוונתו היתה לשמים כדי להכניסו תחת כנפי השכינה:

**בטלנים היו**. ולא היה צריך להן למרכבתו ופרשיו:

**וההדיוט מותר בכולן**. בריבוי כסף ונשים דכתיב לא ירבה לו דוקא לו אסיר אבל לכל אדם שרי:

**ולא היו ננבות**. בתמיה כיון שהיה מונח בחוצות:

**אכני עשד אמות**. כאבנים גדולים היו עשיין ואין אדם יחידי יכול לשלוט בהו ואיכא כרסומי מילתא כשיגנבו:

**אפילו משקלות**. שדרכן להמחק לא היו עושין מכסף אלא מזהב:

**אין הכסף נחשב**. לא היו עושין בו חשבון והמשקלות לחשבון עשויין:

**כתיב ולשחוק אמרתי מהולל**. ולשמחה מה זה עושה ודרשינן בסמוך רישא דקרא שלשה דברים ששחקה עליהן מדת הדין חיללתים והשתא דריש סיפא דקרא דא"ל הקב"ה הואיל וחיללת דברי מה זו שמחה שעטרת המלכות בראשך והיא נקראת שמחה דכתיב בעטרה שעיטרה לו אמו ביים שמחת לבי:

**רד מכסאי**. דכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך:

**וישב תחתיו**. ודייק ליה מדכתיב הייתי מלך:

**והיו**. אמרין ליה המלך יושב על כסא מלכותו ואתה אומר אני קהלת:

**ומביאין לפניו קערת גריסין**. כשאר עניים וכל זה קבלה היתה בידם:

**אית דמרין**. יש אומרים מקלו ויש אומרים טליתו וי"א איזורו שבהם היה ניכר שהן של מלך:

ה"ג אית דמרין חיטרין יאית דמיין גונדו וכ"ה בבבלי:

**ומי קטרגו**. שנענש בחייו דקרא משמע שהעונש הוא שאל יאריך ימים על מלכתו שהוא ובניו לא שיענש בחייו:

**יו"ד שבירבה**. דרך משל כאלו האות קובל עליו:

**כל דייתיקי**. שטר מתנה של שכיב מרע שחור במקצתה בטל כולה וה"נ אם יבטל שלמה מקצת ממני יאמרו שכולה בטלה:

**יו"ד שנטל הקב"ה כו'**. כלומר אין הקב"ה מבטל אות אחת הכתוב בתורה:

**עקרתני מן הצדקת הזאת**. אע"פ שחלקתני מ"מ אינני חשוב כ"כ שאברהם היה טפול לשרה בנביאות ומנינו כיוצא בזה בלבנה שטענה נגד ה':

**שלא יהא ניאות**. שלא יתנאה בס"ת שהניחו לו אבותיו אלא צריך לכתוב לו ס"ת חדשה מלבד אותה שירש מאביו:

**ה"ג ולא בשל אחרים**. כלומר אפילו קנה אותה מאחרים לאו כלום אלא צריך שיכתבנה לשמו:

**ומגיהין אותו כו'**. קבלה:

**והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו**. וקשיא ליה כיון דכתיב והיתה עמו והיינו שיעיין בו תמיד וקרא בו ל"ל אלא לדרוש ק"ו:

**והגית בו יומם ולילה**. ל"ל דהא כתיב ברישא לא ימוש ספר התורה הזה מפיך אלא לדרוש ק"ו:

גמ' ר"ח עלה לגבי ר"י הנשיא ויצא הנשיא לקראתו בלבוש התחתון וא"ל ר"ח לך ולבש לבוש העליון שלך שהוא חשוב:

**אותניתיה**. כלומר תחתיתו:

**לגין**. כמו לגיון כלומר לבוש הראוי למחנה שלך:

**בחלוקה דכיתנאי**. בכתנא של פשתן ואין ראוי לאדם חשוב לצאת בו שהיא עשויה לזיע אבל של צמר לכבוד עשוי:

**מי נפיק**. כשרצה לצאת שמע שאמר הנשיא:

**אייתי עטעמה**. אמר הביאו לי דבר מיעט לטעימה:

**א"ל שלח**. להביא לך מלחם כנר שהוא לשון חשיבות אבל עטעמה הוא לשון העני כשמבקש על הפתח:

**ותורת חסד על לשונה**. מדקדק בלשונו לדבר לשון יפה ונאה:

**מפצע קיסין**. בקע עצים:

**א"ל**. ומה אעשה אין לי מי שישמשני:

**א"ל**. אם לא היה לך מי לשמשך לא היה לך לקבל עליך להתמנה לשררת דכיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור אסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה:

**תרגום יוסי מעונא**. יוסי היה מתרגם בבה"כ בטבריה ודריש שמעו כו':

**שמעו זאת הכהנים**. אין זאת אלא תורה דכתיב וזאת התורה ואמר לכהנים למה אין אתם עוסקים בתורה הלא נתתי לכם כ"ד מתנות כהונה כדי שיהיה לכם פנאי לעסוק בתורה:

**א"ל**. והשיבו הכהנים אין הישראלים נותנין לנו כלום ומסיפא דקרא קדייק שכך היתה תשובת הכהנים:

**והקשיבו בית ישראל**. למה אין אתם נותנים לכהנים כ"ד מתנות כהונה שצויתי לכם בסיני ליתן להם:

**א"ל**. השיבו ישראל המלך נוטל הכל ואין בידינו לתת להכהנים:

**ובית המלך האזינו לכם המשפט**. לאו משפט ממש קאמר שאין המשפט מצוה למלך אלא לכם אמרת וזה יהיה משפט הכהנים ולמה אתם נוטלין דבר שאינו שלכם סיפא דקרא כי פח הייתם למצפה כלומר להכהנים שהיו מצפים למתנותיהם ורשת פרושה על התבור על ישראל שלא יתנו להם מתנות ושחטה שטים העמיקו החמרו:

ם עליהם שיתנו המתנות לכם ואני מוסר לכולם עתיד אני לייסר אתכם על כך לאבדכם מן העולם:

**וכעס**. שסבר שאמר כן להוכיח לבית הנשיא:

**דחל**. היה מתייירא שלא יענשו הנשיא וברח ליה:

**סלקון**. הלכו ר"י ור"ל לפייס הנשיא וא"ל יוסי זה אדם גדול הוא. א"ל. הנשיא אפשר כל מה שאני שואל ממנו הוא יודע להשיב לי כהוגן אמרו לו הן:

**א"ל**. הנשיא מהו זה דכתיב כי זנתה אמם בתמיה וכי שרה אמנו זונה היתה:

**א"ל כבת כן אמה**. כדאמרי אינשי כבת כן אמה ה"נ כוונתו כנשיא שהוא כאם המגדלת בניה כך הדור וכיון שזנתה אמם שהנשיא חוטא גורם להדור שיהיו חוטאים:

**כגנתא כן גננא**. כגנה כך היינן כלומר פרנס לפי הדור ולא הדור לפי הפרנס:

**א"ל לא טב כו'**. לא די שביזתי שלא בפני פעם אחת אלא שבפר ביזה אותי שלשה פעמים שאמר כאמה בתה כנשיא הדור כמזבח כהניו:

**כאמה בתה**. משמע שלעולם הפריצות בא לבת מן האם וכתיב ותצא דינה א"כ צ"ל ח"ו שמלאה היתה זאת לה וקשיא וכי אמנו לאה זונה היתה:

**א"ל**. קצת פריצת דלאה גרמה לבתה שזינתה:

**פשטין יציאה מיציאה**. כתיב בלאה ותצא ובדינה ותצא דחד גרמה לחברתה:

**את הוא רבהי דיהודאי**. להלעיג בו נתכוין כלומר כמדומה שאתה גדול הדור וא"ל חזקיה ראה דלא כתיב אשים אלא תשים אתה תקבל אותו לך למלך ה"נ אתה עשיתני לגדול הדור.

הדרן עלך פרקן גדול

## פרק ג

### הלכה א

מתני' **דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד**. אחד מבעלי הדינין בורר לו דיין אחד שיבין דבריו לאשורו וישא ויתן עם חבירו על כל זכות שיש לו וכן השני בורר לו דיין אחד נמצא שלא ישאר שום צד זכות נעלם מעיני שני הדיינים ושני בעלי הדינים ביחד בוררים להם דיין שלישי והוא שומע משא ומתן של שניהם ומכריע ביניהם ומתוך כך יצא הדין לאמתו וגם בעלי הדינים צייתי ואמרי מסתמא חפשו אחר כל זכות שיש לי ומצאו שהדין עם שכנגדי:

**וחכ"א שני הדיינים בוררים להם אחד**. בגמרא מפרש טעמייהו:

גמ' **שמתוך כו'**. טעמא דמתני' מפרש למה נתנו כח לנתבע לומר שאינו רוצה לדון לפני ג' שבורר התובע אלא בזבל"א דוקא שע"י שזה בורר לו אחד וזבל"א יוצא הדין לאמתו וכדפרישית במתני' ומרדף זכותו. אינו ממהר לפסוק הדין כנגדו אלא ממתין שמא יתברר הדבר יותר ויכול לזכותו מן הדין:

**ה"ג מ"ט דרבנן כדי כו'**. וה"פ לכך תיקנו זבל"א כדי שכל דיין יהא נברר מדעת אחרת ואם השלישי יהא נברר מדעת הבעלי דינין אין השלישי נברר מדעת אחרת משא"כ כשנברר מדעת הדיינים נמצא כל אחד נברר מדעת אחרת:

**ה"ג ומ"ט דר"מ לאו כו'**. וה"פ טעמא דר"מ הא דתיקנו זבל"א שיכול הנתבע לומר לתובע לאו כל כמינך לברור ולישב לדיינים מי שתרצה אלא אני ואתה נבררו ונישב אנשים המרוצים לשנינו ובדין שכל השלשה יהיו נבררים משניהם אלא אמרו זבל"א כדי שיהא מרדף זכותו וכדר' זירא:

**מת אחד**. מהדיינים שבודאי שנים הנותרים בוררים להן עוד אחד נמצת שאין כל אחד נברר מדעת אחרת שהרי הדיין האחד מן הראשונים בירר השני והשלישי:

## הלכה ב

מתני' **זה פוסל דיינו של זה**. יכול לומר לא אדון לפני זה שביררת:

**בזמן שהוא מביא עליהן ראיה**. שזה מביא ראיה על דיין שבירר זה לפסלו:

גמ' **כיני מתניתא**. בא לתרוצי דלא תיקשי לך כל כמיניה שפוסל דיין שבירר לו זה אלא כן היא מתני' זה פוסל דייניו של זה שקיבל דיין אחד בשלשה:

**הא דיינו**. היינו דיין שבירר לו זה אף ר"מ מודה שאינו יכול לפסלו:

**בערכאות שבסוריא**. שאינן בקיאין בדין תורה אלא הורגלו לדון ויכול לפוסלן ורבנן סברי כיון שהמחום רבים לאו כל כמינו לפסלו ואם הם כשרים כמומחים הם:

**הא בדיני תורה**. אם בירר לו מומחה אין חבירו יכול לפסלו:

**היך**. איך יכול לפסול מומחה שבירר לו זה:

**ומשני אמרין**. בכה"ג דפעם אחת נתעצמו שנים בדין בעיר אנטוכיא ואמר אחד לחבירו כל מה שיאמר ר' יוחנן בדין זה אקבל עלי כלומר חבירי ילך עמי לב"ד לר"י:

**שמע ר"י**. דבריו של זה שאמר שבעל דינו ילך עמו לפניו ואמר לאו כל כמיניה של זה לטרוח בעל דינו שילך עמי לב"ד רחוק אלא הדיינים שבאנטוכיא ישמעו טענתם ואם יהיה מן הצורך שיהיו ב"ד שבעירם מסופקים דין תורה לא יאמר הואיל בלאו הכי צריכין לשלוח שליח לר"י נלך בעצמינו לשם אלא יכתבו טעניתם וישלחו לחכמים אחרים מומחים הסמוכים להם והם יפסקו את הדין הרי שפוסל דיין מומחה שבירר לו זה:

**שומעין לזה שאמר בטבריא**. שישיבת טבריא היתה גדולה משל ציפורי ובסמוך מפרש לה:

**ופריך ולעולם זה פוסל**. לר"מ וזה מביא לרבנן בתמיה א"כ אין לדבר סוף שיאמר יש לי עוד זמן לפסלו ולהביא ראיה:

**בטפילה שנו**. שבירר לו דיין שאינו קבוע אלא טפול לדיינים ופוסל עד שיברור לו דיין קביע:

**א"ר אילא**. והא דאר"ל זה אומר כו' שומעין לזה שאומר בטבריא:

**באינון**. באותן בעלי דינים שיושבין במקום אחד וסמוכין לציפורי שבעה מילין ולטבריא תשעה מילין וכיון שאין ריחוק גדול ביניהן הולכין לטבריא אבל כשאחת רחוקה הרבה משנייה שומעין לקרוב:

**ואת שמע מינה**. מהכא שמעינן שנים שיש להן דין בטבריא ואחד אומר נלך לב"ד הגדול שבטבריא ואחד אומר נלך לב"ד הקטן דשם דשומעין לזה שאומר נלך לב"ד הגדול:

## הלכה ג

מתני' **זה פוסל עדיו כו'**. בגמרא מפרש:

גמ' **כיני מתניתא**. כן היא מתני' זה פוסל עדו של זה אם אין לו אלא עד אחד יכול לפסלו אבל אם יש לו שני עדים לאו כל כמיניה לפסול עדיו של זה:

**אפי' עדיו**. נמי יכול לפסול אם יש עוד אחר עמו כדמסיק ר"ז:

**ה"ג אפי' עדיו מודה ר"י שאם אין שם עדים אחרים אלא אלו אינו**. נאמן לפסלן דנוגע בעדות הוא האי בעל דין דלכך פסלוה כי היכי דלא יסהיד עליו:

**והוא**. בעל דין זה מצטרפין עם עוד אחר לפסול העדות אבל הוא לבדו פשיטא שאינו יכול לפסול דערער דחד לאו כלום:

**ר"ח**. פריך אריש לקיש ואפי' עד אחד למה יכול לפסלו הא מיהת נוגע בעדות דאי לאו פסיל הוא מחייבו לזה שבועה כדתניא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת אבל קם הוא לשבועה:

**פסול צריך לפסול בב"ד**. צריך להביא ראיה שכבר הכריזו עליו בב"ד קודם לכן שהוא פסול אבל במה שמביא עכשיו עדים שעבר עבירה שנפסל בה לעדות אינו נפסל אלא מכאן ולהבא אם הכריזו עליו אבל לעדות זה כשר:

**קרוב א"צ**. להביא ראיה שכבר נתקבל עדות בב"ד מקדמת דנא שהוא קרוב אלא בעדות שמביא עכשיו סגי:

ה"ג **תני לעולם מוסיפין דיינים עד שיגמור הדין**. לעולם העדים יכולין לחזור בהן עד שיגמור הדין נגמר הדין אין יכולין לחזור בהן אמר רבא בר בינא בשם רב קנין כגמר דין. וה"פ תני בתוספתא פ"ו מוסיפין דיינין עד שיגמור הדין כשאחד אומר איני יודע. וה"ה ה"נ כשזה בירר לו אחד וזבל"א הרשות ביד כל אחד להוסיף דיינים וכשנגדו נמי יוסיף כן ואמר רב כשקנו מידן על אלו ג' הוי כגמר דין ואינן יכולין להוסיף עוד א"נ אפשר לקיים הגירסא שלפנינו וה"ק כל שביררו ג' ה"ל כגמר דין ואין יכולין להוסיף עוד:

## הלכה ד

מתני' **נאמן עלי אבא**. להיות דיין או עד בדבר אע"פ שהוא פסול מן התורה:

נאמנים עלי שלשה רועי בקר לדון דאלו לעדות כשרים הן כדמסיק בגמרא:

**יכול לחזור בו**. אפילו לאחר גמר דין:

**אינו יכול לחזור בו**. לאחר גמר דין אבל קודם גמר דין לד"ה יכול לחזור בו:

**דור לי**. לשון שבועה:

**יכול לחזור בו**. ולישאל שבועה גמורה:

גמ' **בפני שנים יכול לחזור בו**. לדברי הכל אפי' לאחר גמר דין:

**בפני ג' אין יכול לחזור בו**. לאחר גמר דין לחכמים:

**בשלא נטל מזה ונתן לזה**. כלומר נאמן עלי אבא ואביך שאם יזכוך יהא מחול לך מחלוקות וקאמרי רבנן אינו יכול לחזור בו דהא זכה זה במה שבידו מכיון שיצא זכאי:

**אבל נטל מזה כו'**. כלומר באתן לך דצריך ליטול מזה וליתן לזה לד"ה יכול לחזור בו הואיל והוא מוחזק אין כח לתובע להוציא אלא בדיינים כשרים:

ה"ג **אפי' נטל מזה ונתן לזה אינו יכול לחזור**. וה"פ בין במחול לך בין באתן לך מחלוקות:

**קיטה במקטיה דנקום**. ציערו בצער גדול עד שקיבל עליו יכול לחזור בו אפי' במחול לך והוא מלשון על מנת למיקט:

**ואין לי עסק עמך**. תביעתו מחול לך פליגי:

. ואני מקבל עלי. ואתן לך תביעתך לדברי הכל אינו יכול לחזור בו שהיה רוצה להודות על תביעת חבירו אלא שהיה בוש להודות לכך אמר אקבל מה שיאמר אביך דמסתמא יאמר שהדין עם בנו:

**לא מצינו עדות יוצא מפי קרוב**. עכ"פ ע"פ עדות קרוב אתה בא לחייבו לפיכך יכול לחזור בו:

## הלכה ה

מתני' **אלו הן הפסולין**. לדון ולהעיד:

**המשחק בקוביא**. כולהו מפרש בגמרא וכולן מעין גזלנין הן והתורה אמרה אל תשת רשע עד וכ"ש דיין מיהו משחק בקוביא לאו גזלן דאורייתא הוא כיון שמשחק בערבון ואמרו חכמים אסמכתא לא קניא ה"ל גזלן דרבנן:

**המלוה ברבית**. לא הוה גזלן דאורייתא דמנפשיה יהיב ליה וסברי אינשי דלאי גזל היא:

**וסוחרי שביעית**. הואיל וחימוד ממון מעבירו על דברי תורה ה"ל כרשע דחמס ופסול לדון ולהעיד שנוטה אחר הבצע א"נ גזל מיהא איכא שנוטל ממון מדבר שהוא של רבים מיהו מדאורייתא כשר דלא משמע לאיניש שיש במו"מ איסור דאורייתא:

**בתחלה היו קורין אותן אוספי**. פירי שביעית לעצמן פסילי עדות כמו סוחרי שביעית:

**משרבו האנסין**. השואלים מנת המלך כך וכך לשנה והיו צריכין לאסוף תבואת שביעית לפרוע ממנה מנת המלך חזרו לומר סוחרי פירי שביעית בלבד פסולים אבל אוספי תבואת שביעית לתת מנת המלך כשרים:

**שאין להה אומנות אלא הוא**. הואיל ואין עסוקין בישובו של עולם אין בקיאין בטיב דינין ומשא ומתן ואינן יראי חטא:

גמ' **בפסיפסין**. שברי עצים ששוחקין בהם על לוחות מצויירין:

**בקליפי אגוזים ורמונים**. שאינן עשויין לכך אלא נוטלין באקראי בעלמא:

**ויבדק**. ויבדל ממנו א"נ ויבדק שחוזר בו חזרה גמורה שאין שבירת הפסיפסין ראיה גמורה דאפי' בחנם לא עבדו:

**עד שיקרע שטרותיו**. שכתוב בהן קרן ורבית:

**ויחזרו בהן חזרה גמורה**. ואפי' לב"נ לא מלוה שישתכח שם רבית מפיו:

**הממרה יונים**. מרגיזן שילחמו זה עם זה:

**פגימיו**. דפין שמזרזין אותן בהן:

**שתי שביעית**. אינו חוזר לכשרותו עד שיעבר עליו שני שמיטות שנראה שחוזר בהן:

**לא חזרת דברים**. באמירתו שיאמר לא אוסיף לעשות כן סגי אלא בעינן שיחזור לעניים הממון שהרויח בסחורתו בפירות שביעית:

ה"ג מאתים זוז וחלקום:

**הוסיפו עליהן**. על אלו השנויים במשנתינו:

**והחמסנין**. ניתנין דמים אלא שאין רצון הבעלים וימכור הדבר ההוא שנוטל ממנו:

**והגזלנים**. אפי' הגוזל מציאת חרש שוטה וקטן דאינו אלא גזל דרבנן כדתנן בגיטין:

**ובלבד ברועין כו'**. הא דהוסיפו עליהן הרועין דפסולין דוקא רועי בהמה דקה שנשמטים ורועות בשדות אחרים משא"כ ברועי בהמה גסה:

אר"ה מאן תנא כו' אמתני' דר"ה קאי דתנן ואלו הן הפסולין מפריחי יונים וקאמר מתני' ר"א:

**דתנינן תמן**. עדיות פ"ב שני דברים העידו בשם ר' אליעזר יוצאת אשה בעיר של זהב בשבת ומפריחי יונים פסולין לעדות:

**עוד הדא דסנהדרין**. אף מתני' דהכא אלו הן הפסולין כר"א דלרבנן אינו פסיל אלא גזלן ממש:

**א"ל ר' יוסי**. מתני' אתיא ככ"ע:

**ה"ג מאי ד"ה היא הכי א"ר יוסי כו' וכ"ה בר"ה**. וה"פ לא היו צריכין להעיד דגזלן דרבנן פסיל לעדות ממון שבזה ליכא מאן דפליג שגם חכמים מודים בהא והמעיד לא בא אלא להעיד דר"א פוסל גזלן דרבנן אף לעדות נפשות:

**ועידי החדש כעידי נפשות אינון**. בתמיה ודאי כעידי ממון הן ולפיכך פסולין לעדות החדש ומתני' דהכא איירי לעדות ממון נמצא מתני' דסנהדרין ודר"ה אתיא ככ"ע:

**ה"ג והתבינן זה הכלל כו' וכ"ה בר"ה**. וה"פ והא תנן בסיפא דמתני' דר"ה זה הכלל כו' ואשה ודאי פסולה ועדות נפשות ש"מ שהפסולין השנויין במתני' פסילין לעדות נפשות ומתני' ר"א היא:

**ה"ג מאן תניתה ר"א**. א"ו ה"ק מאן תניתה רבנן בתמיה איך תאמר כרבנן נמי אתיא:

**ומשני רבנן כר"א מורין ליה**. לפסק פוסקין גם רבנן כר"א לחומרא ופוסלין עדותן של אלו אבל לדין פליגי עליו ל"א הכא מתני' דסנהדרין אתיא ככ"ע דלד"ה פסול לעדות ממון אבל מתני' דר"ה מוקי לה ר"ה כר"ל משום דעידי החדש כעדות נפשות הן כדאמרינן לעיל פ"ק (סוף ה"ב) ותו דתנינן בסיפא דר"ה זה הכלל כל עדות כו' ש"מ דסובר האי חנא דאף לעדות נפשות פסלין מאן תניתה רבנן בתמיה איך אפשר לומר הך מתני' רבנן איך מורין כר"א ופליגין עליו אלא ודאי ר"א היא כדאמר בר"ה:

**כולא**. מתני' דהכא ודר"ה כר"א ולרבנן אפי' לעדות ממון כשרים:

**ואתיא כו'**. לר' יוסי קאמר לשיטתו דבעדות נפשות פליגי אתיין הנך תנאי ר"א וחכמים כהנך תנאי ר"מ ור' יוסי:

**כעדות נפשות**. פסול לכל שהחשוד להחמור חשוד להקל:

**ואתיא דר"י כרבנין**. דר"א דסברי גזלן דרבנן פסול לעדות דרבנן אבל לא לעדות דאורייתא ודלא כר' יוסי דאמר בסמוך דמודו רבנן בעדות ממון אע"פ שהוא דאורייתא אלא לר' הונא אתיא הני תנאי כהני תנאי:

**ודר"מ כר"א**. דהחשוד לקל חשוד לחמור:

**היך עבידא**. היכי דמי:

**אע"פ שאין עמו מלאכה אחדת**. בשביעית אינו עוסק במלאכה אחרת כיון דבשאר שני שבוע עוסק במלאכה אחרת כשר:

**איקלס**. שבחוהי חכמים לר' בא שאמר הלכה בשם ר' אבהו שהוא פחות ממנו:

**לחומרא**. אמר ר"י:

**אע"פ שיש עמו מלאכה אחרת**. בשאר שני שבוע כיון דבשביעית אין לו מלאכה אחרת אלא זו פסול ויותר נראה דה"ג אם אין עמו מלאכה אחרת פסול וה"פ הואיל ובשביעית אין לו מלאכה אחרת פסול:

ה"ג לא ברא כו' הלכה כר"י דמתני' דאיקלס ר' בא כו' משום זעיר מיניה וה"פ לא בזי דאר"ח ר"י לחומרא א"ר בא דהלכה כר"י דכיון דחזינן ששבחוהו לר' בא שאמר הלכה בשם אדם פחות ממנו אי ס"ד ר"י לחומרא פליג מחי רבותיה דר' בא הא היה מוכרח לומר הלכה שלא יקבלו עדות הפסולים אלא ודאי לקולא פליג ר"י ואני לא אמר הלכה כר"י הוו מחמירין ואין בזה הפסד:

ה"ג תמן תנינן שדה שנתקייצה בשביעית וניזרע למוצאי שביעית תמן אמרין בשניטלו קוציה רבנן דהכא אמרין בשחריש וכא כן א"ר יוסי כו' וכ"ה בשביעית. וה"פ בפ"ד דשביעית תנן שדה שנתקוצה בשביעית תיזרע למוצאי שביעית ולא קנסי אותו לאסרו למוצאי שביעית אע"ג דעביד איסורא דאורייתא לרבנן דהכא דכתיב בחריש ובקציר תשבות וכא כן והכא אמר לן סוחרי שביעית פסולין לעדות:

**תמן**. כאן סוחרי שביעית לכך פסולין שאין כאן אונס ואפ"ה עברי אדאורייתא:

**ברם הכא**. מתני' דשביעית איירי שהמלכות אונסת שישלמו מנת המלך לכן לא קנסוהו על החרישה:

**בראשונה**. כשיצא גזירת המלך שאף בשביעית יתנו מס מקרקעותיהן הורי ר' ינאי שמיתרין לחרוש חרישה הראשונה בשביעית שתהיה מוכנת לזריעה במוצאי שביעית ע"י חרישה השנייה שבא"י צריכין לחרוש שני פעמים:

**ה"ג חד מומר איעבר בשמיטה**. מומר היה מהלך בשדה בשביעית וראה ישראלים זורקין הכובעות שהיו בשדות שדרכן היו לעשות צבורים גדולים בשדה ונקראות כובעות כדתנן סוף פ"ה דפיאה והיו מפנין אותן שיהיו השדות ראויות לחרישה:

**אמר**. להו באמת אתם מתחילין למרוד בתורה וכי מותר לכם לשלוך הכובעות מהשדות בשביעית:

**האיסטו**. כמו איסטטון פי' דבר קיים וכ"ה בערוך ערך איסטטון ל"א ראה ישראל משליכים הזרעים להשדה דקביעות כמו שעושין בשאר שנים ואמר להו איסטטית היה

זו דבר סרה ועצת חטאין היא הלא לא הותר לכם אלא כדי צורך ליתן מנת המלך אבל לא לזרוע בקביעות כבשאר שנים:

ה"ג כל התורה מניין כו' יעבור ואל יהרג שנאמר וחי בהם ולא שימות בהם:

**הדא דתימא**. לא אמרן אלא בינו לבין עצמו הוא דמותר לעבור:

**אבל ברבים**. בפרהסיא אפי' על מצוה קלה יהרג ואל יעבור שלא ירגילו הלבבות להמריד לכך וחרישה בשביעית פרהסיא היא איך התירו:

**בכלי זכוכית צבועה**. שהיה חק להעמים לשתות מהן ונתן השר לפפוס ולוליינוס לשתות מהן ולא קיבלו מהן ונהרגו על כך לפי שהיה פרהסיא:

**אמר**. ר' אבהו אין כוונת המלך שיחרשו בשביעית כדי שיעברו על הדת אלא שיתנו לו ארנונות ואנחנו מתירין להם החרישה כדי שיהא סיפוק בידם ליתן לו מס וארנונא אבל אנס דפפוס ולוליינוס כוונתו היה להעבירן על הדת אסור:

**ונקדשתי בתוך בני ישראל**. ונא' להלן ויבאו בני ישראל עשרה לשבור וגו' מה בני ישראל האמורים להלן עשרה אף כאן עשרה:

**חמוניה**. ראי אותו מחמר אחר החמור בשבת שאנסוהו לכך:

**הורון**. והורו להיות ישראל אופה פת לשר המלך בשבת:

א"ד מנה שאלתי לר"י אבי למה התרת האפיה בשבת הא פרהסיא הוא ויהרג ואל יעבור:

ה"ג אמר לא אתכוון השר להעבירן על הדת אלא כוונתו להנאת עצמו לאכול פת חמה:

**בני נח**. שמוזהרין על ע"א אם אמרו לו עבור ואל תיהרג מצותו לקדש השם או לא:

**לדבר הזה**. אחר שנעמן קיבל עליו שלא לעבוד עכו"ם א"ל לאלישע לדברי הזה יסלח ה' לעבדך שאני אנוס בדבר שאדוני נשען על ידי והשתחויתי וגו' ויאמר לו אלישע לך לשלום אלמא הודה לו ואם איתא דבן נח מצווה על קידוש השם לא היה לו להודות על דבריו אלא ה"ל לומר דאסור ש"מ ישראל מצווין על קדושת השם אבל לא עכו"ם:

**מחיט**. חייט ותופר בגדים בבית אדם אחד ברומי והביא לו בשר נבלה וא"ל אכול וא"ל ר' בא לית אני אוכל א"ל הרומי אכול ואם לאו אני הורג אותך א"ל ר' בא אם אתה רוצה להרוג. הרוג שאין אני אוכל בשר נבלה א"ל הרומי מי הודיע לך שאם היית אוכל ממנו הרגתיך שצריך האדם למסור נפשו על דתו אם יהודי להיות יהודי ואם ארמאי להיות מחזיק בדת ארמיים:

**אלו**. שמע רבי בא בר זמינא דברי חכמים דבצנעא יעבור ואל יהרג בשאר מצות היה הולך מן העולם בדבר זה:

**מיזיל הוה בהדא**. בשביעית הגירסא מיכל הוה:

**טייב בזמן הזה**. אמתני' דשביעית קאי דתנן התם שדה שנטייבה לא תיזרע למוצאי שביעית אבל משום ארנונת המלך התירו לזרעה במוצאי שביעית ומיבעיא ליה עכשיו שבטל האונס שדה שנטייבה בשביעית מותרת או לא:

**בטל הדין**. אע"פ שבטל הגזרה כלומר תקנת חכמים שגזרו איסור שמיטה אף בשביעית בזמן הזה שנתבטלה מחמת. האונס שהתירו לחרוש השתא שנתבטל האונס מותרת לזרעה שכבר נתבטלה התקנה ל"א בטל הדין כלומר עבר האונס אפ"ה בטלה גזרת חכמים כיון שנתבטלה פעם אחד שהרי התירו לחרוש בטלה לעולם:

**לעולם**. גזירת חכמים במקומה עומדת עד שתתבטל ע"י ב"ד אחר אבל זו לא נתבטלה ע"י ב"ד שלא התירו אלא מפני האונס ואין זה קרוי ביטול ב"ד:

**ודכוותה**. וכה"ג פליגי ר' ירמיה ור' יוסי בפירות שביעית ויותר נראה דאשגרת לישנא דמס' כתיבות נקיט דהתם שייך שפיר לישנא דכוותה דמייתי שם כמה דינים בענין זה מי שנוטל דבר וסובר שהוא שלו כיון דלאו לשם זכייה נטלו לא זכה בו:

**מאימתי אדם זוכה**. פירות הגדלים ברשות אדם בשביעית מאימתי בעל השדה זוכה בהן והן שלו:

**משיתנם**. לאחר הלקיטה לתוך כליו זכתה לו כליו כמו אדם אחר שלוקט פירות שביעית משדה שאינו שלו שזוכה בהן משנתנם לתוך כליו:

**לא זכה**. מפני שלא נתנם לכליו לזכות בהן אלא סובר שהן שלו כיון שגדלו ברשותו ובאמת אינן שלו שהרי של שביעית הן וכיון דלא אתכוין לקנות ע"י נתינה זו אין כליו מקנין לו:

**פרוקלא**. שר הממונה מאת המלך וחיילותיו:

**הורי**. שהנחתומים ימכרו פת בשוק ביום השבת:

**ה"ג רבנן דתמן הורי**. חכמים שבבבל הורו לאפות חמץ בפסח להחיל של מלך וטעמייהו כדלעיל שהיה סכנת נפשות בדבר והמלך לא כיון אלא להנאתו:

**אני פי מלך שמור**. מה שאני שומר פי מלך בשר ודם לתת לו מסים וארנונית ככל אשר מצוה עלי בזה אני שומר פי ממ"ה הקב"ה שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך ממצרים וה"ק אחרי שהוצאתיך ממצרים קבל מלכותי כן אני עושה למלך ב"ו אחרי שאני יושב במדינתו צריך אני לקבל מלכותו ולעשות ציוויו:

**ועל דברת**. סיפא דקרא הוא ומפרש ליה הכי אבל כשמלך ב"ו אומר לי לעבור על דברת לא יהיה לך וגו' כלומר שאומר לעבוד עכו"ם אינני מקבל ציוויו כי נשבעתי לה' שלא להמיר בו וקבלתי עלי דיבור לא תשא את ה' וגו':

**ה"ג וכן אמרו חנניה מישאל ועזריה לנבוכדנצר בדבר הזה ההוא גברא כו'**. וה"פ כתיב ענו ואמרין למלכא נבוכדנצר וקשיא אם מלכא למה נ"נ ואם נ"נ למה מלכא אלא כך אמרו לו אם למסים את מלך ואם לעבוד עבודת אלילים את וכלבא שוין לית את מלך כן הוא בב"ר:

הלכה כר"י דמתניתין:

## הלכה ו

מתני' **ובעל אחותו כו'**. דבעל כאשתו:

**וגיסו**. בעל אחות אשתו:

**וחורגו**. בן אשתו מאיש אחר הוא לבד חשוב קרוב אבל בן חורגו וחתן חורגו לא:

**וכל הראוי ליורשו**. והיינו קרובי האב אבל קרובי האם כגון אחי אמו כשר לו שאינו ראוי ליורשו כדתנן אחי האם מנחילין ולא נוחלין אבל הוא פסול לאחי אמו שהרי מעיד זה ראוי ליורשו וגיסו נמי כשר להעיד לו שאינו ראוי ליורשו:

**באותו שעה**. שבא להעיד או שראה העדות:

**היה קדוש**. רגון חתנו שראוי ליורשו מחמת אשתו:

**ונתרחק**. שמתה אשתו קודם שראה עדות זו:

גמ' **ופריך מכיון**. דתנן במתני' אחיו ובנו ל"ל למיתני אחי אביו דהא אחי פסול לי ואני לו דאנא נמי אחיו ובנו פסול לי ואני לו דאנא אחי אביו:

**ומשני לומר בנו וחתנו של חתן**. של אחיו דה"ל שלישי בראשון נמי פסול:

**ופריך מכיון דתנינן אחי אביו**. ל"ל למיתני אחי אמו דהא תרווייהו ראשון בשני הם:

**ומשני לומר**. דאף בנו וחתנו של חתן של אח. אביו שהוא שלישי בשני נמי פסול:

**ה"ג אחי אמו**. מה צורכה למיתני בעל אחותו. וה"פ כיון דתנן אחי אמו פסול לי ואני לו שאני בן אחותו ל"ל תו למיתני בעל אחותו הוא ובנו שהוא בן אחותו:

**לומר**. דאף בנו וחתנו של חתן של אחי אמו פסיל:

**מת צורכה למיתני בעל אחות אמו**. דכבר שמעינן מבעל אחות אביו דבעל כאשתו והא תו ל"ל:

**ומשני לומר**. דחתן חתנו של בעל אחות אביו נמי פסול:

ה"נ בעל אחותו והתנינן חורגו לבדו רב אמר אם חתן אחותו אסיר כו' וה"פ קס"ד בניהן וחתניהן דתנן במתני' היינו חתן בעל אחותו מאשתו אחרת שלא מאחותו וקשיא ליה אם חורגו של אחותו פסול לו כ"ש בעל וחורגו פסולין ול"ל למיתני תו וחורגו במתני' ה"ג תיפתר שיש לו בנים וחתנים ממנה. וה"פ תפרש הא דתנן בעל אחותו ובנו וחתנו היינו בנים וחתנים שיש לו ממנה שהם בן אחותו:

**גיסו אית תני כו'**. איכא ברייתא דתני בה גיסו בנו וחתנו פסולים ואיכא ברייתא דתני בה גיסו לבדו פסול אבל בנו וחתנו כשרים ולא קשיין אהדדי דמ"ד בן גיסו פסול היינו בן שיש לגיסו מאחותו דה"ל בן אחותו ומ"ד בן גיסו כשר היינו בן שיש לגיסו מאשה אחרת דה"ל חורגת אתותו דכשר:

**למיתרי משכן**. למתוח העורות של ר"ח שהיה ר"ח מתקן עורות לקלפים כדי לכתוב עליהן ספרים ליניקא דלא נישתכח תורה מישראל כדאמרינן בבבלי פ' הפועלים:

**עבר**. במקום אחד ומצא ר"י יושב מיבדעיא ליה הא דתנינן וחורגו לבד אם בא למעט גם אשת חורגו דכשר לה להעיד בהשפטה עם אדם מן השוק בנכסי מלוג שלה או דלמא לא בא למעט אלא חתנו אבל לאחתו פסול שהאשה כבעלה ובנשי שאר קרובים לא איבעיא ליה דכיון דבניהם פסולים לו והוא להם פסול אף לנשים לפי שהבנים ראויים לירש את אמם אבל חורגו דבנו כשר מיבעיא ליה באשתו:

**ה"ג בעל חורגתו מהו**. מיבעיא ליה בעל בת חורגו מהו מי אמרינן בעל כאשה או לא:

**וקמת**. ופשיט אשת חורגו כחורגו והיינו אשה כבעלה ובעל חורגו כחורגו דבעל כאשה:

**מהו שיהא מותר באשת ראשון**. אבל בשלישי גופיה פשיטא ליה דפסיל דהא אמרינן לעיל חתנו של בן אחי אמו פסול והיינו שלישי בראשון אבל באשתו מיבעיא ליה מי אמרינן ביה בעל כאשתו אע"ג דאיתפלג דרא:

**משה מהו**. כו'. כלומר וכן בהיפך איכא למיבעי ראשון מהו שיהא מותר להעיד באשת שלישי:

**מקבלין עדות**. עשני בשלישי מדוחק אבל לכתחלה לא משוינן להו לעדות משום מראית העין דאין כל אדם ברור לו הקורבה וסובר דשני בשני הוא:

**אפי' מריוח**. כלומר אפי' לכתחלה עושין אותן עדות:

**כהדא**. כהא דר"ה חשש להא דריש לקיש:

**אגיסיה דד"ה**. גיסו דר"ה מתה אשתו והיה לו דין עם אדם ואמר כל מה שיפסיק ר"ה אני מקבל עלי:

**שמע ר"ה**. דבר זה ואמר כדבר הזה מי חיישינן ליה כדריש לקיש ל"א בן גיסו דר"ה היה ואמר ר"ה דבר זה צריך תלמוד אם בן גיסו נמי פסול כדתנן במתני' או דלמא בן גיסו כשר כר' יוסי ומתני' כר' יהודה כמפורש בבבלי:

**יודיעני**. צריך תלמוד אם כשם שאמרו מלמעלן כלומר בגיסי כך אמרו מלמטן אף בבן גיסו:

**הלכה כר' יהודה**. מתה אשתו ויש לו בנים ממנה פסול:

## הלכה ז

**שושבינו**. רעהו בימי חופתו פסול לו כל ימי החופה:

**לא נחשדו**. ישראל על כך להעיד שקר משום איבה ואהבה ודוקא בעדות פליגי אבל לדין מודו רבני דפסול דכיון דסני ליה לא מצי להפוכי בזכותיה:

**בשבעת ימי המשתה שנו**. כל שבעת ימי המשתה הוי שושבינו ופסול:

## הלכה ח

מתני' **מאיימין עליהם**. בפני הכל ומודיעים אותה שהשוכרים עדי שקר הם עצמן מבזין אותן דכתיב בנביא והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו הרי מי שיעץ להמלך לשכרן קורא להן בני בליעל:

**הוא אמר לי**. הלוה אמר לי:

**לא אמר כלום**. דעביד אינש דאמר פלוני נושה בי כדי שלא יחזיקיהו עשיר:

**הודה לו**. שהיו שניהם בפנינו ולהודות לו נתכוין להיות לו עדים בדבר:

גמ' **אם היה מתכוין למסור לו עדות**. שאמר לו אתה עדי שאני חייב לפלוני אע"פ שאין השני שם עדותו קיימת:

**הדיינים יושבים**. דכתיב וישב משה לשפוט את העם:

**והנידונין עומדין**. דכתיב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב:

**פותח כדבריו ראשון**. אומר כך היה המעשה ומפני כך חייב לו אבל אם הנתבע רוצה לספר המאורע תחלה וע"י סיפור דבריו יתברר להב"ד שהדין עמו אסור:

**שנאמר מי בעל דברים**. ר"ל מי שצריך לדבר דבריו והיינו התובע יגש אליכם אבל הנתבע אין צריך לדברים שטוב היתה לו השתיקה:

**יגש אליכם**. הבעל דברים היינו התובע יגיש ראיותיו אליכם:

**מי שרדף אחר מי**. היבמה הולכת אחר היבם או בהיפך:

**השיב ר"ל**. מאי קמיבעיא לך הא כתיב ועלתה יבמתו השערה ואמרה מאן יבמי כו' וקראו לו זקני עירו וגו' הרי שהיבמה רודפת אחר היבם:

**יפה לימדני ר"ל**. הודה לדבריו ל"א דרך צחוק אמר שצריך לתלמודו ולא שאל אלא לחדד את התלמידים:

**התובע תובע כו'**. אתי לאפוקי שלא ישמעו מפי התורגמן:

**והדיין מכריע**. אומר הדיין עם מי ואינו צריך לשנות דבריהן:

**לשנות טענותיהן**. קודם פסק הדין שלא יאמרו שלא נתנו דעתם לשמוע טענותיהם לאמיתתן:

**כד היה**. כשהיה רואה ששני עדים אומרים עדותן בלשון אחד חשש להן שבעצה אחת כיוונו להעיד שקר לפיכך הוה חוקר אחר עדותן לידע האמת:

ה"ג **כד הוה חמי סהדי מכוונא הוה חקר וכד הוה חמי הכן הכן כו'**. וכשהיה רואה שהעידו כל אחד בלשון אחר היה מכוין לשונם שלא יהא הפרש ביניהם בעיקר העדות:

**מיקל**. היה מקלל לדיין שאומר לבעלי דין מקבלין אתם על עצמכם עד אחד שאין לדיין לומר כן שמטען שסוברים בעד אתד סגי אלא הן רשאין לקבל עד א' כשנים ולא אתה ל"א ר"ה היה מקלל דין שרואה באחד שמביא עד א' ואומר לבעל דין השני מקבל אתה ע"א כשנים הרי טוב ואם לאו אין ע"א כלום:

ה"ג רב הונא כשהיה רואה זכות לאחד מבעלי הדינים ובעל הדין לא ידע ליה היה פותח לו קצת בזכות ההוא כדי שיבין לברר הדבר וסמך על מקרא שכתוב פתח פיך לאלם וקרא ודאי לאו באלם ממש משתעי כי מי שם פה לאלם אלא באלם בדבר איירי וקאמר את פתח לו:

**המכמין כו'**. המסתיר עדים אחורי גדר שישמעו מה ידבר בו חבירו ואמר לחבירו מנה לי בידך ואמר הן אע"פ ששמעו עדים בדבר אינו כלום דכיון שלא ידע שיש שם עדים אין הודאתו הודאה שיכול לומר משטה הייתי בו:

**כהדא**. כהא מעשה באדם אחד שנתן עיניו להזמין חבירו לסעודה שהכין:

**גו אריסטון**. באמצע הסעודה אמר לזה שהזמין תן לי מה שאתה חייב לי א"ל אין:

**בתר דקמון**. אחר שעמדו מן הסעודה אמר אין אני חייב לך כלום:

**אמר**. יש לי עדים ששמעו שהודית דהיינו אותן שאכלו עמנו בסעודה:

**א"ל לא אמרתי**. אין אלא שלא לערבב סעודתך אבל באמת איני חייב לך כלום:

**אתא**. באו לפני ר' אמי ואמר דמיא להא דאר"י המכמין עדים אחורי הגדר לא עשה כלום דמצי מימר ליה משטה הייתי בך ה"נ אמרינן לכך אמר כן שלא לערבב סעודתו ל"א הכא איירי שהכמין לו עדים אחורי הגדר והוה ממש כהא דר' יוחנן והראשון נראה:

## הלכה ט

מתני' **היו מכניסים אותן לבעלי דינין**. שלאחר ששמעו. טענתם היו מוציאין אותן לחוץ כדי שישאו ויתנו בדבר ולא ישמעו בעלי הדינים מי מחייב ומי מזכה:

**שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי חייב**. שנאמר אחרי רבים להטות:

**אפי' שנים מזכין או מחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו דיינים**. אע"ג דאי הוה פליג עלייהו היה בטל במיעוטו כי אמר איני יודע הוה כמו שלא ישב בדין נמצא הדין בשנים ואנו שלש בעינן:

**יוסיפו דיינים**. הדיינים יבררו עוד שנים:
**הגדול שבדיינים כו'**. זהו כבודו כדתנן ראש ב"ד אומר מקודש:
גמ' מה ת"ל שני שעירים לכתוב שעירים לחוד ממילא ידעינן שהן שנים דהא מיעוט רבים שנים אלא שני בא ללמד שיהיו שניהם שוין בכל מה דאפשר כלומר כשם ששניהם נכללים בדבור אחד כך יהיו שוין כאלו שניהן אחד הן:
**כבשים**. בתמידין כתיב שני כבשים בני שנה ובמצורע ככיב יקח שני כבשים:
**מיעוט צפרים שנים**. וכתיב. במצורע שתי צפרים חיות:
**מיעוט חצוצרות שנים**. דכתיב קך לך שתי חצוצרות כסף:
**והא כתיב לא תטה משפט גר ויתום**. ואי ס"ד בעינן שיהו שני בעלי הדיינים שוים לא מצינו גר דן אלא עם חבירו גר א"כ ל"ל קרא שלא להטות דין גר מהיכא תיתי להטות מפני שהוא גר הא שכנגדו נמי גר היא אלא ודאי גר דן עם שאינו גר ויתום [דן] עם שאינו יתום [ש"מ] שאין צריכין שיהו הבעלי דינים שוין וקשיא ל"ל שני אלא שני מופנה לדרוש ממנו גזרה שוה:
**ונא' להלן שני**. וישארו שני אנשים במתנה:
**הרי למדנו שאין האשה דנה**. מדכתיב ועמדו שני האנשים אם אינו ענין לנידונים תנהו ענין לדיינים:
**ולא מעידה**. שהאשה פסולה לעדותן מי"ל:
ה"ג נאמר כאן שני על פי שני עדים ונאמר להלן וישארו שני אנשים במחנה מה שני שנאמר להלן אנשים ולא נשים ולא קטנים אף שני שנאמר כאן אנשים ולא נשים ולא קטנים א"כ למה נאמר ועמדו שני האנשים שלא יהא כו' וכ"ה ביומא. וה"פ השתא דאית לך גז"ש שאין האשה מעידה כ"ש שאינה דנה דהא תנן יש שכשר להעיד ואינו כשר לדון א"כ ועמדו שני אנשים למעט האשה שאינה דנה ל"ל:
**שלא יהא אחד עומד ואחד יושב**. שכשיראה שמכבדין חבירו יותר ממנו יסתתמו טענותיו:
**לבוש כשם שהוא לבוש**. שלא יסתתמו דברי חבירו באמרו שהב"ד לא יאמינו לי. נגד אדם חשוב ואני שפל לכן ילבשו במלבוש שוה:
**בשעה שמעידין שנא' ועמדו שני האנשים**. ובעדים משתעי קרא דסמיך ליה כי יקום עד חמס באיש:
**אף הנידונין צריכין לעמוד**. בשעת גמר דין שנא' אשר להם הרי בהא ודאי בבעלי הדינים משתעי:

**כתיב לא יומתו אבות על בנים**. אין לפרש שלא יומתו אבות בעון בנים ובנים [איומתו] בעון אבות הלא כבר נאמר איש בחטאו יומת אלא מה ת"ל לא יומתו אבות וגו' בעדות בנים קאמר:

**ה"ג מיכן שלא יהו העדים קרויים של נידונים ומניין שלא יהיו קרובים זה לזה וכ"ה בשבועות**. וה"פ מהכא שמעינן שלא יהו העדים קרובים לבעלי דינין מניין שלא יהו קרובים זה לזה:

ה"ג ומניין שלא יהו העדים קרובים זה לזה הגע עצתך שאם הוזם אחד מהן כלום נהרג עד שיוזם חבירו אם אומר את כן לא היה נהרג על פיו ומניין שלא יהו העדים קרובים לדיינים הגע עצמך שאם הוזמו לא מפיהן נהרגין:

**ומניין שלא יהו הדיינין כו'**. וה"פ מניין שלא יהו העדים קרובים זה לזה אמור לנפשך הלא אין האחד נהרג אלא עד שיוזם חבירו נמצא [אם העדים קרובים זה לזה] שהקרוב נהרג ע"י עדותו של קריבו וכתיב ובנות לא יומתו על אבות ושלא יהיו קרובים לדיינים נמי סברא הוא שהרי ע"פ ב"ד נהרגין ואין הדיינין ראויין לדון העדות שהרי קרוביהם הם :

**מה עדים אין קרובין זל"ז**. כדאמרינן בסמוך:

**ובנים**. לא יומתו על אבות ל"ל דמדבנים פסולין על האבות [האבות] פסולין על הבנים אלא ללמד על שאר קרובין שפסולין:

**ופריך עד**. כאן לר"ע דדריש כפילות [הכתובים] בתורה דאתיא לרבויי אלא לר"י דאמר דברה תורה כלשון בני אדם שאר קרובים מנלן:

ה"ג ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם שלא יהא העדה כו' אר"י אם אומר את כן קרובין לנידונים נמצאת אומר כו' וכ"ה בשבועות. וה"פ ר' יוסי מפרש דברי ר' ישמעאל אי ס"ד שיהו הדיינין קרובים לנידונים נמצא פעמים שהדיינין הן גואלי הדם וקרא קאמר שיהו שופטים בין המכה ובין גואל הדם ש"מ שצריך שלא יהא השופט קרוב לנידונין ואי אפשר שיהיה גואל הדם:

**מה הדיינין אין קרובי הנידונין**. כדדייקינן מקרא דושפטו העדה:

ה"ג מניין שלא יהיו העדים קרובים זה לזה הגע עצמך שאם הוזם אחד מהן כלום נהרג עד שיוזם חבירו אם אומר את כן לא נמצא נהרג על פיו ומניין שלא יהו העדים קרובים לדיינין הגע עצמך שאם הוזמו לא מפיהן [הן] נהרגין וכ"ה בשבועית:

**בכשרים ולא בפסולין**. מנין אמתני' דשבועות קאי דתנן התם שבועת העדות נוהגת באנשים ולא בנשים ברחוקים ולא בקרובים בכשרים ולא בפסולין ואינה נוהגת אלא

בראויין להעיד בפני ב"ד ושלא בפני ב"ד וקאמר שאינה נוהגת בקרובים שפיר שמעינן מקראי דלעיל אבל שאינה נוהגת בפסולין מנלן הא מיהת לשקרא אישתבע:

**אין הכירו משלם ממון**. נמצא שאין כאן עון דשבועת העדות אלא שבועת שוא:

**להוציא עד אחד**. עדות שהב"ד מקבלין אותן בלא דעת בעלי דינים אבל אם קיבלו עד אחד לשנים לא:

**ה"ג תלמוד לומר והוא עד או ראה או ידע את שכשר כו' וכן הוא בשבועות**. והכי פירושא מדכתיב והוא עד קדריש שיהא עד ראוי להוציא ממון מן התורה בע"כ דהנתבע לאפוקי עד אחד אף על פי שקיבלו אותו בשנים כיון שמן התורה אינו נאמן בלא דעת הנתבע פטור מקרבן שבועה:

**שלא בפני בית דין**. מנלן:

**ייצא חוץ לב"ד שאפי' מגיד אין חבירו משלם ממון**. שהרי יכול לחזור מעדותו:

**ה"ג ומניין לשני עדים ת"ל והוא עד הרי כאן שנים וכר"י כו' וכ"ה בשבועות**. וה"פ הא דאמרת מקרא והוא עד שמעינן להוציא עד אחד אדרבא והוא עד משמע עד אחד ומשני אתיא כר"י דאמר כל מקום שנאמר עד משמע שנים וכדמסיק:

**כל מקום שכתוב בתורה עד סתם הרי הוא בכלל שני עדים**. דכתיב לא יקום עד אחד באיש וקשיא ממשמע שנאמר לא יקום עד באיש איני יודע שהוא אחד מה ת"ל אחד זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד:

**ה"ג אשכח תני ר' ישמעאל שני עדים וכ"ה בשבועות**. וה"פ מצא ברייתא דתני בה מפורש משום ר"י דאין שבועת בעדות אלא בשני עדים:

עד אחד שנשבע שאינו יודע עדות ונמצא שיודע עדות מהו לחייבי משום שבועת ביטוי:

**ופשיט אפשר לומר כו' ואת מחייבו משום שבועת ביטוי**. בתמיה כיון שאם יצרפו לו עד אחר נמצא שבשבועתו מפסיד חבירו ממון וכיון שכן אפשר שיהא חייב משום שבועת העדות איך נחייבו משום שבועת ביטוי:

**קרוב**. שאי אפשר לבא לידי שבועת העדות מהו שיהו חייב משום שבועת ביטוי:

**ייכא כהדא**. נאמר דאתיא כהא דאמר ר' בא בר שמואל:

**ה"ג מאחר שאין בידו לבא**. אם נשבע יתן פלוני לפלוני מנה אין כאן שבועת ביטוי שהרי אין פלוני ברשותו ליתן ושלא ליתן אף לשעבר כגון שנתן איש פלוני לפלוני מנה או שלא נתן נמי לא הוי שבועת ביטוי דבקרא לא כתיב אלא להבא דכתיב להרע או להטיב ומרבינן מלכל אשר יבטא האדם דחייב נמי לשעבר וכיון דלימא בלהבא מפורש בקרא

אף לשעבר נמי ליתא וה"נ קריב אע"פ שכשר לעדות לכל אדם כיון שפסול לזה שנשבע עליו אינה שבועת ביטוי:

**או**. דמיא השבעת הקרוב להא דתנן שבועות פרק בתרא א"ל לש"ח היכן שורי א"ל איני יודע מה אתה סח ובאמת מת או נשבר או נשבה או אבד והשביעו המפקיד שכדבריו כן הוא שלא בא שורו לידו ואמר אמן וזה שקר אפ"ה פטור מקרבן אשם שאינו חייב קרבן על שבועת הפקדון אא"כ נשבע על דבר שאילו הודה היה חייב לו אבל הכא אלו הודה [על] האמת שקיבל השור אלא שמח היה פטור הלכך אינו מביא קרבן על שבועתי:

**רב אמר**. הא דתנן פטיר היינו שהוא פטור מאשם דשבועת הפקדון וחייב משום שבועת ביטוי לשעבר [ומביא] קרבן עולה ויורד אם שגג בקרבן כדי שבועה לשעבר באומר יודע אני ששבועה זו אסורה אבל איני יודע שחייבין עליה קרבן אע"פ שאינו בלהבא ימות ולא ימות כיון שהוא בלאו והן חייבין עליו משום [שבועת] ביטוי ה"נ בשבועת העדות אע"ג דליתא בלהבא דה"ל נשבע לבטל את המצוה אפ"ה חייב משום [שבועת] ביטוי:

**מאחר שמצוה להפיסו**. הואיל ומצווה השומר שישבע להפיס דעתו של המפקיד כמפורש בקרא וב"ד משביעין אותו על כך אין כאן שבועת ביטוי דכתיב או נפש כי תשבע לבטא בשפתים ודרשינן להאי כי בלשון אי וה"ק [נפש] אם תשבע דהיינו [מדעת] עצמו חייב עליה אבל שבועת הדיינין שהיא בעל כרחו לא:

**ע"ד דרב**. דמחייב משום שבועת ביטוי היינו טעמיה הא דחייב שבועה ע"פ הדיינין היינו לישבע באמת אבל זה שנשבע לשקר אינו ע"פ הדיינין אלא ע"פ עצמו:

**ונשא עונו**. משמע שחייב קרבן שזהו בכלל נשיאת העון:

**מנן ליה ב"ד**. מנלן דבעינן דוקא שיכפרו בב"ד כדתנן במתני' ומשני ילפין הגדה הגדה. בגז"ש נאמר כאן אם לא יגיד כו' ונאמר להלן אשר יגידו לך מה להלן בב"ד משתעי קרא אף ה"נ בב"ד:

**כהדא**. אשיגרת לישנא דמס' סוטה [פ"א ה"א] נקט ליה:

**אין מקבלין**. מן העדים עדותן לפסוק הדין על פיהם:

**אא"כ ראו שניהן**. את העדות כאחת:

**בעידי בכורה**. שמעידים על אשה או בהמה שנפטר רחמה ולא ראו שניהן כאחת א"נ מעידין ששמעו מן האב שאמר זה בני בכורי אפי' לא שמעי שניהן כאחת:

**וכעידי חוקה**. אחד מעיד שאכלה ג' שנים ראשונים של שמיטה והשני מעיד שאכלה ג' שנים האחרונים של שמיטה מצטרפין דעל קרקע אחת שניהם מסהדי הלכך ה"ל חזקה מעלייתא ל"א שנים מעידין על שנו:

י הראשונה ושנים על השניה ושנים על השלישי מצרכין ופי' זה נראה עיקר:
**אף בעדי סימנין כן**. שנים שהעידו באחד שראו בו שתי שערות זה אחר זה מודים חכמים לריב"ק דמצטרפין:
**מה דא פשיטא**. כלומר הא ודאי פשיטא לן:
**בגבו**. תחת אותו מקום:
**וזה אונגיר דאיתי כ' שערות בגבו**. בזה אחר זה [פשיטא] דמצטרפין דתרווייהו אסימן אחד קמסהדי:
**אחד אומר כו'**. הא נמי פשיטא לן אם אחד אומר ראיתי כו':
**לאו כלום**. דחצי עדות וחצי דבר היא עד אחד חצי עדות שערה אחת חצי דבר:
**וכ"ש גבו וגבו**. כשכל אחד מעיד על שערה אחת בגבו דלאו כלום הוא דאפשר תרווייהו בשערה אחת קמסהדי:
**שנים אומרים ראינו שערה אחת בגבו ושנים אומרים כו'**. פליגי בה ר"י כו':
ה"ג ר' יוסי בר' בון יורב הושעיא בריה דר' שמאי חד אמר כו':
**מ"ד פסול כמעיד על חצי סימנין**. וה"ל חצי דבר וכתיב ע"פ שנים עדים יקום דבר [דוקא] דבר שלם ולא חצי דבר:
**ומ"ד כשר שמא נשרו**. כשראו שנים האחרונים זו שבכריסו כבר נשרה הראשונה שבגבו נמצא שמע דין על דבר שלם שכל מה שהיו יכולין לראות ראו וכשראו הראשונים עדיין לא צמחה זו שבכריסו:
**ד"ה כשר**. דכל אחד מעיד על דבר שלה:
**ד"ה פסול**. דחצי עדות הוא וכדמסיק ר' מני בסמוך:
**כמחלוקות**. בהא נמי פליגי ריב"ק ורבנן לריב"ק מצטרפין ולרבנן אין מצטרפין הואיל וכל אחד היה אפשר לו לראות השתי שערות שראה השני:
ה"ג א"ר יוסי לר' חגיי וכ"ה בכתובות:
**ועל רביה אנא פליג**. ר' בא היה רבו דר' יודן כ"ש שאני פליג עליו:
**יאות אר"ת**. שפיר א"ר חגי דלד"ה פסול:
**וקרא עליו ערעור**. שהוא מזויף:
**זה מעיד על שנים כו'**. ובאו ב' עדים והעיד אחד מהן על חחימת ידן של שנים החתומים על השטר בראשונה והשני מעיד על חתימתן של שני העדים האחרונים:
**שמא כלום הוא**. בתמיה שהרי צריך שיהיו שני עדים על כל חתימה מהעדים:
**וכא**. והכא נמי צריך שיעידו שני עדים על כל סימן וסימן:
**ה"ג ר"א שמע לה משני חזקה**. דלא מהני עידותן אם אין שנים מעידין על כל שנה:

**שמא כלום הוא**. בתמיה ודאי צריכין ב' עדים על כל חזקה:
**והכא**. נמי על כל סימן וסימן צריך שני עדים:
**כהדא**. מתני' דתנן גמרו את הדבר מכניסין אותן למאן אילימא לבעלי הדינין התם קיימי אלא לעדים ש"מ דבעינן שיהו שני העדים שם בב"ד אתיא מתני' כת"ק דר"נ:
**אין שומעין מן העדים**. לפסוק הדין על פיהם:
**ולכשיבא שני**. לאחר זמן שומעין דבריו ומצטרפין זה עם זה:
**ר' יונתן**. היה יושב בבה"מ ושאל איפשר שיש כאן אדם אחד ששמע אם הלכה כר' נתן או לא:
**הא ר"ש בן יקים**. יודע:
**אמר יקים לעיל**. יבא ר"ש בן אליקים למעלה:
**כיון**. שעלה אמר ר"י לר"ש שמעת שהלכה כר"נ:
**א"ל**. כך שמעתי מודה ריב"ק לר"נ כי היכי דלא בעי ר"י ראייה כי הדדי הגדה נמי כי הדדי לא בעיי א"ל. ולזה הוצרכתי בתמיה השתא ומה עיקר ראייה בהדי הדדי אמר ריב"ק לא בעינן הגדה מיבעיא:
**מהו לקבל עדים שלא בפני בעל דין**. אם אי אפשר בענין אחר דבאפשר ליכא מאן דפליג דאין מקבלין דכתיב והועד בבעליו יבא בעל השור ויעמוד על שורו:
**ועבדין ליה גזר דין**. וכותבין פסק דין על פי עדות אלו:
**אם בא**. הבעל דין אח"כ וערער על העדים ואומר שקר העידו ערערו קיים וחוזר הדין עד שיעידו בפניו:
**ג' פעמים**. לבא לב"ד לקבל עדות בפניו ולא בא אר"י בן לוי מקבלין עדות שלא בפניו ופוסקין על פי עדותן. ה"ג כהדא כהא כהנא מית והניח יורשים והיה בע"ח לר' יאשיה וקיבל ר"א עדות שלא בפני היורשים וזיכה לר' יאשיה דכיון שהיו רחוקים ה"ל כשלחו לו ולא בא שמקבלין שלא בפניו:
**ולא עוד**. ולא זה בלבד חידש ר"א בענין זה אלא שכהנא הניח בעזבונו ספרים ויורשיו היו בבבל וכתב ר"א ליורשי כהנא שאינן יכולין להוציא הספרים מא"י לח"ל שכבר זכה בהן א"י:
אם כתב המוריש בצוואתו שיוציאו היורשים הספרים מא"י לח"ל מוציאין:
**מהו להוציא**. ספרים מא"י לח"ל כלומר אי הלכה כר"א או לא א"נ מיבעיא אם כתב ע"מ להוציא אם מוציאין:
**א"ל**. להלכה או למעשה מיבעיא לך:
**א"ל לא**. למעשה אלא להלכה:

**ובאיש**. והרע הדבר לר"ז דלא א"ל שהוא שואל למעשה כדי שנדע איך נעביד עובדא:
**ה"ג ר' ירמיה**. היה לו דין עם אדם אחד וקבלו העדות שלא בפני ר' ירמיה וחייבו לר"י ע"פ עדותן של אלו והיה ר"י יושב ומצטער אפשר שמקבלין עדים שלא בפני בעל דין ומעולם הייתי אומר שאין מקבלין:
**ר"ח**. ור"פ ור"ח מחוקוק לא נכנסו בבית המדרש באותו היום ודחק ר"ה עצמו מהם ונכנס ומצא ר"י יושב ומצטער ואמר כו':
**אפי' עמהן באותה העיר**. שהיא היה בעיר ואפ"ה קבלוה שלא בפניו:
**א"ל**. ר"ה לר"י כן נראה דעת רבנן לעולם מקבלין שלא בפני בעל דין:

## הלכה י

גמרא **ה"נ מ"ט דר"י דלא יהא כו'**. שלא יאמר המחייב כמה טרח לזכות לפלוני בדינו ולא הניחו לו:
**דלא ייתי**. שלא יבא אינש אחרינא שיהא סובר כוותי ויאמר אף פלוני היה שם ואף הוא טעה:

## הלכה יא

כל זמן שמביא ראיה כו' ל"ג:
**אר"א תמן כו'**. בא לתרוצי כששנים מחייבין ואחד מזכה למה לן למכתב חייב לר"י דמיחזי כשקרא דמשמע שכולהון אמרו חייב ולר"ל כותבין פליני ופלוני מחייבין ופליני מזכה ואיכא משום לא תלך רכיל יוסיפו דיינים עד שיהיו שלשה מחייבין או מזכים ואז לא מיחזי כשקרא דבד"מ אין צריכין יותר משלשה כדתניא ברישא שנים אומרים זכאי ואחד אומר איני יודע יוסיפו דיינים ומתרץ ר"א התם אפשר להוסיף לפי שאין כאן שלשה דיינים שזה שאומר איני יודע כמאן דליתא דמי אבל הכא כיון שיש כאן ג' דיינים והתורה אמרה אחרי רבים להטות כבר נגמר הדין ואי אפשר להוסיף דיינים:
**תריהון**. אמרין אף כאן אפשר להוסיף אלא כיון שהתורה אמר ד"מ בשלשה. אין חובה להוסיף:
מתני' **כל זמן שמביא ראיה**. הבא לב"ד ולא היה שטר זכותו בידו ויצא מב"ד חייב ולאחר זמן מצא שטר זכותו והביאו:
**סותר את הדין**. ב"ד סותרין דינו שפסקו ומחייבין את שכנגדו:
**הכא ראיה**. שטר זכותך:
**ה"ו אינו כלום**. שהרי אמר אין לי וחיישינן שמא זייף או שכר עדי שקר:

## הלכה יב

**קרבו פלוני ופלוני כו'**. בהא אפי' רשב"ג מודה שכיון שהיה יודע בהן ואמר אין לי שקרן הוא:

**אפונדתו**. חגורתו וי"מ מלבוש הסמוך לבשרו:

גמ' **תלתא אמורין**. שלטה תנאי איכא במתני' ת"ק סובר כל זמן שמביא ראיה סותר ואידך סובר דאין לו זמן להביא ראיה אלא ל' יום ורשב"ג סובר לכולם מביא ראיה וסותר והוא שיביא ראיה שלא ידע ממנה מקודם:

ופריך והתנינן בסיפא אמר דכן ישמעון כן גמליאל מה יעשה זה שלא היה יודע כו' משמע דרישא איירי אע"פ שהוה יודע שיש לו ראיה אלא שלא היתה מצויה אצלו מביא וסותר:

**עד שיבטל ראיותיו**. לרשב"ג לעולם היא מביא ראיה עד שיאמר בב"ד שהוא מבטל ראיותיו ואפי' בלא קנין:

עד שיכפור ראיותיו ויאמר אין לי ראיה כדתנן בסיפא אבל בביטול לחוד לא סגי אלא אם כן קנו מידו:

**והוון דיינון**. ודנו לפני ר"ל לאחר ג"ד הביא ר' לוי ראיה לסתור הדין:

**ושאל**. רבי לעזר לרבי יוחנן אם יסתור הדין ואמר ליה רבי יוחנן כל זמן כו':

**רבי אכמכים**. כך שמו:

**והוון אידיינין**. ודנו לפני ר"ל:

**ואדיין את לזו**. ועדיין אתה צריך לשאול על דבר זה הא תנן כל זמן כו':

**ופריך ולמה תרין עובדין**. למה שאל ר"ל שני פעמים לר"י הא כבר השיב לו בראשונה:

**ומשני ר"ל**. הביא ראיה קודם שכתבו לו פסק ור"א כתבו פסק דין ואח"כ הביא ראיה לכך שאל שנית:

**ה"ג אשרתא דדיינים מהו שיהיה צריך בית דין**. וה"פ שטר שיש עליו הנפק מהו שיהא צריך קיום לשטר זה או לא:

**ר' הושעיה**. ורב בניי פליגי בה איך אמר שמואל:

חד אמר צריך לקיימו או בכתב יד העדים או בכתב הדיינים אבל אם קיים כתב ידי עד אחד וכתב דיין אחד אין מצטרפין וחד אמר אפי' בכתב עד אחד ודיין סגי ומצטרפין:

הדרן עלך פדק זה בורר

# פרק ד

## הלכה א

מתני' **אחד כו' בדרישה וחקירה**. שחוקרים את העדים שנאמר משפט אחד יהיה לכם ובדיני נפשות כתיב ודרשת וחקרת:

**דיני ממונות בשלשה**. כדילפינן בפ"ק:

**פותחין**. משא ומתן של דין:

**בין לזכות כין לחובה**. באיזה שירצה:

גמ' **בשביל לחוס כו'**. אע"ג דמן התורה ד"מ צריכין דרישה וחקירה. תקנו חכמים שא"צ דרישה וחקירה כדי לחוס על ממון של ישראל המלוים שלא יפסידו ע"י החקירות וגם יש בה נעילת דלת בפני הלוין שימנעו מלהלות שמא יכפור והעדים יטעו ולא תהא עדותן מכוונא ויפסיד אלא הב"ד שואלים העדים איך אתה יודע כו' כדתנן פרק זה בורר:

**ר"ה בר בא**. שאל לפני ר"י האיך עבדין מעשה בד"מ צריכין דרישה וחקירה כדתנן במשנתינו או א"צ כדתנן בפרקין דלעיל:

**א"ל**. עבדינן כר' יוחנן:

**בשם ר"ח ור"י**. דפליגי בפירושא דמתני' חד אמד. דרישות וחקירות דד"מ אתיין מדכתיב ודרשת כו' כדאמרינן ריש פרק היו בודקין וחד אמר בדין מרומה איירי מתני' אבל שאין מרומה א"צ דרישה וחקירה דכתיב צדק צדק תרדוף וכתיב בצדק תשפוט עמיתך הא כיצד למה לא כתיב בצדק צדק תשפוט כו' אלא אם אתה רואה שאין הדין יוצא לאמתו אלא הוא מרומה חקרהו צריך דרישה וחקירה והיינו דכתיב צדק צדק שיהיו הב"ד נזהרים לדקדק בו כ"כ לדרוש ולחקור ואם אין הדין מרומה צדקיהו בלא דרישה וחקירה לפי' זה צריכין להגיה הא כיצד אם אתה רואה הדין שאינו יוצא לאמתו א"נ אפשר לקיים הגירסא שלפנינו וה"פ אם אתה רואה שדברי העדים מכוונים וסדורים וע"י כך הדין יוציא לאמתו בלי שום נפתל צריך הדבר חקירה כו' ולכך מייתי הא דרב הונא דדמיא להא דאמרן:

**רב הונא**. כשהיה רואה שהעדים מכוונים דבריהם בלשון אחד היה חוקרן שנראה מזה שבעצה אחת העידו וכשראה שאין דבריהם מכוונים אלא כל אחד אומר בלשון אחר היה מכוון דבריהם שלא יהו סותרים זה את זה ופוסק הדין על פיהם:

**כיצד פותחין לזכות**. הא דתנן במתני' ד"נ פותחין לזכות היינו אחר שקיבלו עדותן של עדים ודרשום וחקרום ובאין לישא וליתן היכי אמרינן להו לעדים:

**איפשר שוה הרג את הנפש**. בתמיה שמא בעצה באתם וזו היא פתיחת הצלה לזה:

**א"ר יוסי**. אם כן שזה הוא לימוד הזכות שאומרים עדי שקר הם קשיא הא דתניא לקמן סוף פ' אין בודקין אמר כו':

ה"ג ובא חבירו וסייעו מקבלין:

**ויש כאן סיוע**. בתמיה אף שמסייע לדבריו האחרונים מ"מ הכחשה לדבריו הראשונים היא והרי זה המסייע בא לחוב את העדים שהרי יש כאן עדים אחרים להכחיש הראשונים:

**ה"ג לא נמצאת חב לעדים**. והגירסא שלפנינו יש ליישבה בדוחק:

**מאה פעמים**. לאו דוקא אלא צ"ח דהיינו מ"ט טהור ומ"ט טמא כדמסיק:

**אין יכול לפתוח בזכות**. דהא אם יש ממש בדבריו אין מורידין אותו לעולם כדתנן לקמן הלכך בעינן שיהא ראוי לכך וכל מי שאינו יודע לטהר את השרץ אין מושיבין אותו בסנהדרין:

**שממית**. אדם ובהמה ומרבה טומאת נבלה וטומאת מת בעולם הרי הוא טהור כשמת שאינו בכלל שמנה שרצים:

**או חילוף**. ק"ו הראשון היה לטהר את השרץ ומעתה אומר ק"ו אחר לטמא הנחש:

**עכבר**. טמא כדכתיב בקרא:

**הרי עקרב**. יוכיח אע"פ שממית הוא טהור אף הנחש כן:

**אשכח תני**. מצא ברייתא דתני בה דרצה למילף בק"ו נחש ועקרב דמטמאים ותו ליכא יוכיח:

ה"ג אמר רב תלמיד וותיק כו':

**אמרין**. אמרו תלמיד זה לא ידע להורות ולא היה אלא חריפות של הבל ודלא כרב שאמר תלמיד וותיק היה:

**ההוא תלמידא**. היה נפסק מהר סיני שהפך ומבלבל דברי התורה:

## הלכה ב

**ה"ג מטין ע"פ עד אחד**. מטין את הדין אחר המרובין ע"פ דיין אחד כגון שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב או איפכא ודיני נכישות מטין ע"פ אחד לזכות י"ב מזכים וי"א מחייבים זכאי אבל לחובה אין מטין אחר הרוב אא"כ רבו המחייבין על המזכין שנים דכתיב לא תהיה אחרי רבים לרעות והאי קרא בד"נ איירי כדאמרינן לקמן בפרקין כתיב לא תטה משפט אביונך אבל אתה מטה של שור הנסקל וכ"ש שאר ד"מ:

גמ' **אלו ניתנה התורה חתוכה**. הלכה פסוקה אין להוסיף ואין לגרוע מדין הכתוב בתורה ואם יהיה שינוי בענין אסור להורות:

**לא היה לרגל עמידה**. כלומר לא היה באפשר להתקיים בה דרוב פעמים הענין משתנה ואיננו כמו שמפורש בתורה:

**מה טעם**. מנא לן:

**וידבר ה' אל משה**. החדש הזה לכם ראשון הוא לכם לחדשי השנה וקשיא תרי זימני לכם ל"ל אלא תחלה אמר זו מסורה לכם שיהיה ע"פ ב"ד ואמר הודיעני איך הלכה אם יהיו נחלקין בדבר כיון שהדבר תלוי בדעת האדם והשיב לו ה' אף זה לכם הוא אחרי רבים להטות כו':

**כדי שתהא כו'**. לכך ניתן הרשות ביד הרוב לפסוק כמותם כדי להגדיל תורה שתהא נדרשת במ"ט פנים טהור כו':

**מזוקק שבעתים**. שבע פעמים שבעה שהן מ"ט:

**ואומר מישרים אהבוך**. ולא קאמר מישור אלא תרי גווני מישרים הן טמא וטהור ושניהם דברי אלהים חיים הן:

## הלכה ג

מתני' **מחזירין**. סותרין את הדין אחר שגמרוהו וידעו שטעו מחזירין את הדבר בין לזכות בין לחוב:

גמ' **צדיק**. משמע שנצדק בדין אע"פ שאינו נקי אל תהרוג:

**ונקי**. מן החטא אע"פ שנתחייב בדין:

**יכול אם**. יצא צדיק בדינך שיצא זכאי בטעות אף מדיני שמים יפטור:

**כי לא אצדיק רשע**. קרא יתירא הוא אלא לאשמועינן כה"ג:

**לא שניי**. אין חילוק בין יצא זכאי ליצא חייב לעולם מחזירין אותו אם טעו אלא ביצא זכאי ונמצא חייב אין מחזירין אא"כ טעו בדבר שהצדוקין מודין בו:

גמ' ה"ג ר' חייא בעי לפני ר"י טעו וזיכי נואף ונואפת שחובם מפורש בקרא אם יש רשות לתלמיד ללמד חוב:

**איתקלף מרקועך**. הוסר הטלאי מעל גבי הקרע ונגלה לכל שיוצא בבגד קרוע כלומר נתגלה חרפתך לומר שיטעו הסנהדרין בדבר שתינוקת של בית רבן יודעין אותו:

## הלכה ד

מתני' **הכל מלמדים**. אפילו תלמידים היושבים לפני הדיינין ולא נתמנו ב"ד על כך:

**ואין הכל מלמדין חובה**. אם אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד חובה אין שומעין לו:

מתני' **המלמד חובה**. דין שהתחיל תחלה להביא ראיות לחובה יכול לחזור בו ללמד זכות:

**אינו חוזר ומלמד חובה**. סברא הוא דבעינן והצילו ובגמרא מפרש:
גמ' **ובלבד שלא יהו מחוסרין**. דבר אלא לומר איש פלוני אתה זכאי כו' דהוה כגמר דין היא דאינו יכול לחזור בד"נ מזכות לחוב אבל אם עדיין לא גמרו המשא ומתן שביניהם:
**לא בדא**. אינו כן אלא יכול לחזור מזכות לחובה:
**אפילו מחוסרין במשא ובמתן**. נמי אינן יכולין לחזור דכתיב וצדיק אל תהרוג כל שהצדקתו ואמרת לזכותו אין אתה רשאי לחייבו:

## הלכה ה

מתני' **דנין ביום**. משא ומתן של דין דכתיב ביום הנחילו את בניו:
**וגומרין בלילה**. אם רצו ובגמרא יליף לה:
**וגומרין ביום**. דכתיב והוקע אותם לה' נגד השמש:
גמ' ה"ג מנין שאם טעו ודנו בלילה שדיניהם דין ת"ל ושפטו את העם בכל עת ופריך אית קרא לשעבר אמר רשב"י כיני מתני' מנין שדנין ביום וגומרים בלילה ת"ל ושפטו את העם בכל עת. וה"פ מנין שאם טעו כו' כן הוא בברייתא ופריך ואית קריא לשעבר ושפטו לכתחילה משמע ואת דרשת ליה בדעבד ומשני רשב"י כן היא הגירסא בברייתא מניין שדנין כו' וקרא אתיא שגומרין בלילה אפילו לכתחלה:
**אמר**. מאן דהו דבר זה ראוי לאמרו וגירסת הרא"ש אמרין הדא אמירה ופי' דבר זה יכול להיות והראשון נ"ל:

## הלכה ו

מתני' **דיני נפשות גומרין בו ביום כו'**. אם זיכוהו ביום ראשון גומרין דינו מיד והולך לו אבל אם לא יכלו לזכותו ביום ראשון אין פוסקין דינו לחובה אלא מלינין את דינו עד למחר שמא ימצא בלילה זכות:
**לא בערב שבת**. שאין יכולין לגומרו למחר אם יתתייב שאין מיתות ב"ד דוחה שבת ולשהותו משנגמר דינו אי אפשר מפני עינוי הדין:
גמ' **תני העד**. שהעיד עליו אינו יכול ללמד עליו ולהביא ראיה בין לזכות בין לחוב ונראה הך סוגיא שייך לעיל סוף הלכה (ה') [ד] וכ"ה בבבלי:
**שאף הוא**. הנידון:
. ה"ג ת"ל אחד לא יעגה בנפש למות. וה"פ האי אחד קרא יתירא הוא דהא כתיב ועד דמשמע אחד אלא האי אחד על הנידון קאי שלא יענה בעצמו בין לזכות בין לחובה:
**פעמים כו'**. אין סברא לומר דקרא אתי למעט הנידון דפעמים שאדם רואה שעדים זוממים באים עליו ומרבה לדבר אולי ע"י כך יחזרו בהם וינצל ממיתה וקרא אתי לכדרבי

ישמעאל ללמד כל מקום שנאמר עד הרי הוא שנים עד שיפרט לך הכתוב שהוא אחד כדאמרינן לעיל פרק זה בורר:

**ה"ג ומנין שצריכין שני ימים סמוכים זה לזה שנאמר מלאתי משפט צדק ילין בה**. וה"פ במתני' תנן אין דנין בע"ש לפי שאין יכולין לגמרו למחר בשבת וקשיא לגמרו באחד בשבת ש"מ דבעינן שיהא תחלת דין וגמר דין בשני ימים הסמוכים זה לזה מנ"ל ומשני מדכתיב צדק ילין בה דהיינו שמלין בה הדין לצדקו וכתיב ילין לשון יחיד לינה ולא כתיב ילון אלא כדאמרן:

**והדא מתני'**. ומשנתינו קשיא לר' אבהו דתנן לפיכך כו' ודוקא ד"נ הואיל וגומרין ביום שלאחריו אבל ד"מ מותר:

**ותני ר"ח כן**. בברייתא דר"ח מפורש כן דדנין ד"מ מבע"ש:

**ומשני כאן להלכה**. הכא דאר"ח דנין היינו להלכה אם דנו דיניהם דין:

**כאן למעשה**. הא דא"ר אבהו אין דנין היינו שאין מורין כן לכתחלה לפי שהדין צריך מתון ועיון ואתי לאימנועי מצורכי שבת ויו"ט או מפני שטרוד בהם אין לבו פנוי כל כך לעמוד על אמתתו:

**וייהרג למוצאי שבת**. דהיינו באחד בשבת ביום:

**ומשני אם**. נאמר כן נמצא אתה מענה ומעכב דינו שהרי יודע שימות:

**וייהרג כשבת**. מק"ו כדמסיק:

**רציחת מצוה**. להרוג מחוייבי מיתות ב"ד:

**שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות**. אפילו כהן ועבודה בידו ורוצה לעבוד מביאין אותו לידון בב"ד:

**מכאן**. ממתני' שמעינן שמיתת ב"ד אינו דוחה את השבת:

**מ"ט**. מנ"ל:

**נאמר כאן**. בשבת לא תבערו אש בכל מושבותיכם:

**ונאמר להלן**. בפרשת רוצחים גבי מיתות ב"ד והיה אלה וגו':

**מה**. מושבות האמור להלן בב"ד:

**אף**. מושבות האמור כאן בב"ד הכתוב מדבר ואמר רחמנא לא תבערו אפי' לשריפת מיתת ב"ד וה"ה שאר מיתת ב"ד:

## הלכה ז

מתני' **הטהרות והטמאות**. אם בא אדם לישאל על דבר טהרות:

**מן הגדול**. שואלין תחלה לגדול שבדיינים מה הוא אומר בדבר:

**מן הצד**. מן הקטנים בחכמה שהם יושבים בצד:

**הכל כשרים כו'**. בגמרא מפרש הכל לאתויי מאי:
**ואין הכל כשרים לדון ד"נ**. דכתיב והקל מעליך ונשאו אתך בדומין לך מה משה רבינו מיוחס אף ב"ד מיוחסים:
גמ' **רב כתיב**. בלא יו"ד וה"ק קרא לא תענה אחר שאמר המופלא דבר אלא תאמר דעתך קודם שיגלה הוא דעתו ומפרש על מלשון והחונים עליו וקרא קאי אד"נ לכך מתחילין בהם מן הצד:
**שלא תענה קודם לרב**. שמפרש על לשון לפניו כמו ממעל וקרא קאי אד"מ ולכך מתחילין מן הגדול:
**אפילו אחד מאה**. דריש רב לשון ריבוי וה"ק אפילו רבים חולקים עליך אל תטה דעתך אחריהם אם נראה לך שהדין עמך:
**דברי ר"פ**. חלוקים אדרב דלא יליף ד"נ מלא תענה דאמר ר"פ בשם ר"ח:
**איתפלגון**. פליגי:
**דינינו**. בד"נ להתחיל מן הצד כדיני בני נח שגם הם עושין כן כדמסייק:
**אין דינינו כדיניהם**. שמתחילין מן הגדול:
**ניחא**. שכן מצינו ויאמר יהודה אלא מ"ד אין דיניהם כדינינו למה דיבר יהודה לפני יעקב אביו וממוכן לפני שרים אחרים אע"פ שהוא היה הקטן שבהם דחשיב ליה בסוף:
**ומשנה ראו דברי יהודה**. אין ה"נ שלא השיבו יהודה וממוכן תחלה אלא מפני שכולם הסכימו לדבריהם לכך הזכירום שהם באמת אמרו הדבר ולא חש להזכיר דברי האחרים לפי שלא עמדו:
**ומנין לד"נ כו'**. למ"ד אין דינינו כדיניהם פריך דלמ"ד דינינו כדיניהם לא צריך קרא דסברא הוא שאם יאמר הגדול בראשונה יש לחוש שהקטן. יתבייש ממנו ויכניס דבריו ולא יצא הדין לאמתו:
**חגרו איש חרבו**. ויחגור גם דוד את חרבו וחגור זה היה לדון את נבל כמורד במלכות ומדחגר דוד בסוף ש"מ ד"נ מתחילין מן הצד:
**אף בפסול משפחה**. אם באין לפסול משפחה א"נ אם באין לפסול אדם לומר עליו שהוא מפסול משפחה מתחילין מן הצד כבד"נ:
**אפילו ממזרין**. הכל לאתוייי שאף ממזרים כשרים לד"מ:
**ה"ג רי"א גריס אין מדקדקק ביי"נ**. וה"פ הא דלא אמרית דאתי לאתויי גריס שאין סתם גר כשר לדין לפי שאין מדקדקין ביי"נ לשתותו או ליהנות ממנו וקיי"ל כחכמים דאמרי גר שחשוד לדבר אחד חשוד לכל התורה וקיי"ל כר"מ דאמר החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו הלכך סתם גרים פסולים לד"מ:

**ובלבד**. כלומר הא דאמרינן אתה מטה משפט של שור הנסקל לא שיהא מטה דין אלא שאין אתה צריך לחוס על הצלתו כד"נ אלא כד"מ מטין לחובו כדי לקיים בו ובערת הרע מקרביך:

**כמה אינון**. כמה הן הדברים שבין ד"נ לד"מ:

אנן תנינן במתני' תשע דאין הכל כשרין ועשרים ושלשה חדא נינהו דמ"ט אין הכל כשרים משום דבעינן כ"ג דהיינו סנהדרי ובסנהדרי כתיב ונשאו אתך בדומין לך מיוחסין כמותך:

**חד עשר**. דברים ישנו בין ד"מ לד"נ:

**הי דינו**. איזהו תרתי אחרינא שהוסיף ר"ח:

**ומשני הסריס**. וכל מי שלא היה לו בנים פסולים לד"נ מפני שאינן רחמנים:

**אף פחות מבן עשרים**. שלא הביא שתי שערות דה"ל קטן עד שיביא שתי שערות או לאחר שיהיו לו עשרים שנים פסול לד"נ אבל לד"מ כשר לאחר שעברו עליו י"ג שנים ויום אחד אע"פ שלא הביא שתי שערות:

ויושב בדינו של שור הנסקל הואיל וכשר לד"מ א"נ קושיא היא ויושב בתמיה הא ודאי כיון דבעינן כ"ג צריכין שיהו כולן ראויין. לסנכדרין:

**והי דינין**. ואיזהו שנים אחרים שהוסיף:

**ואין דנין שני ד"נ ביום אהד**. כדתנן לקמן כרק נגמר הדין:

**ה"ג ואפילו נואף ונואפת**. ודוקא בת כהן ובועלה שהיא בשרפה והוא בחנק דה"ל שני דינים אבל שנים שהן במיתה אחת ועבירה אחת כגון שתיהן מחללי שבת או עובדי עכו"ם דנין:

## הלכה ח

מתני' **סנהדרין**. אף של כ"ג:

**בחצי גורן עגולה**. בעגולה היו יושבין כדי שיהו כולן רואין זה את זה לפי שאם היו יושבין בשורה אין פני הראשונים רואין זא"ז ובעגולה שלימה אין יושבים לפי שצריכין בעלי הדין והעדים לכנוס לדבר בפני כולם שיהו כולם רואין את העדים ומדקדקין בדבריהם ולא שיהו פני העדים לשורה זו ואחוריהם לשורה זו:

**וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין**. שניהם כותבין דברי המזכין והמחייבין שאם יטעה האחד יוכיח כתבו של חבירו:

**שלשה**. הוו שמתוך טורח הטעמים שירבו עליהן יטעו בדבר אלא אחד כואב דברי המזכין ואחד כותב דברי המחייבין והשלישי כותב דברי כולם ומתוך שאין טורח רב עליהם לא יקצרו בדבר ואם יטעה אחד מהם יוכיח כתב של שלישי:

**יושבין לפניהם**. אף הם כעגולה אלא שהגדולים יושבים על הספסלים והתלמידים ע"ג הקרקע:

**שלש שודות**. של כ"ג ת"ח שמא יחלקו הדיינים ויהיו רובן מחייבין ומיעוטן מזכין והטייה לרעה אינה ע"פ אחד כדכתיב לא תהיה אחרי רבים לרעות וצריך להוסיף שנים שנים עד ע"א שלעולם אין מוסיפין על הדיינים יותר מע"א הלכך צריך להושיב לפניהם מ"ח להשלמה ע"א ולאו אורח ארעא לעשות שורות תלמידים מרובה משל דיינים ולא לעשות שלש שורות קטנות שתים של כ"ג ואחת של שני תלמידים הלכך עבדינן שלש שורות של כ"ג:

**וכד אחד מכיר את מקומו**. לפי שכסדר חכמתם היו מושיבים אותם לפיכך היה צריך כל אחד להכיר את מקומו:

**הוצרך לסמוך**. כגון שמת אחד מן הדיינים סומכין לו מהראשונים שהן גדולים שבכולן:

**ולא היה**. אותו שנברר מן הקהל יושב במקומו של הראשון ראש בשורה השלישית אלא במקום הראוי לו בסוף השורה וכן אותו שבא מן השלישי לשנייה וכן אותו שנסמך מן הראשונים לא היה יושב במקומו של הראשון אלא כולן בסוף השורות וכל בני השורה נמשכין איש איש למעלה ממקומו וממלא זה מקומו של זה מפנו שהקטן שבדיינים גדול מן הגדול שבשורה הראשונה וכן בשנייה הלכך כי ניידי כולהו ניידי כשמת אחד מהן ומושיבין אחר חליפיו וכולן צריכין לנוד איש איש ממקומו:

גמ' **ר' בא כו'**. אמתני' דמגילה פרק הקורא עומד קאי דתנן התם דבר שבקדושה אין פחות מעשרה וקאמר מנ"ל נאמר כאן בקדושה עדה דכתיב דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו ונאמר להלן במרגלים עד מתי לעדה הרעה הזאת יצאו יהושע וכלב ונשתיירו עשרה:

**מייתי כו'**. הא דתנן לא היה יושב במקומו של הראשון כו' מייתי רב טעם לדבר ממתני' אחריתי דלא תקשה לימא הך עד עתה הייתי יושב בראש שורה ועתה אתם מושיבין אותי בסוף שורה וטוב לי אז מעתה כמאמר המשל הוי ראש לשועלים כו' לכך מייתי רב מתני' דאבות דתנן התם היפך המשל דטוב להיות זנב לאריות כו':

**דתנינן כו'**. על הא דתנינן מייתי טעמא דהוי זנב כו':

## הלכה ט

מתני' **מאיימין על העדים**. שלא יעידו עדות שקר:

**מאומד**. שהדעת נוטה שהוא כן:

**עד מפי עד**. שמענו עד מעיד בב"ד אחר:

**דיני ממונות**. אם העיד לחייב לזה ממון שלא כדין מחזירו לו ומתכפר:

**דבר אחד כו'**. אין זה מן האיום אלא פירושא קמפרש לקרא בדבר אחר:

**לפיכך נברא אדם יחידי כו'**. כל זה אמר להם לכך נברא יחידי להראותך שמאדם אחד נתישב מלואו של עולם:

**רשויות הרבה**. אלוהות הרבה יש וכל אחד ברא את שלו:

**ולהגיד**. לדורות הבאים:

**בחותם אחד**. חותם היינו אותו ברזל שהצורה חקוקה בו:

**בשבילי נברא העולם**. כלומר חשוב אני כעולם מלא לא אטרד עצמי מן העולם בעבירה אחת וימשך ממנה:

**מה לנו ולצרה הזאת**. להכניס ראשינו בדאגה זו ואפילו על האמת שמא אנו טועים מחמת השכחה:

**והלא כבר נאמר**. והוא עד וחייבין אתם להגיד מה שראיתם:

**ושמא תאמרו מה לנו לחוב**. להיות מחויבים בדמו של זה נוח לנו לעמוד באם לא יגיד:

**הרי אומר באבוד רשעים רנה**. ואם רשע הוא אין כאן עון כלל:

גמ' **לא תאמרו**. מאומד שהדעת נוטה שהוא הרגו שראיתם את זה רודף אחר חבירו וסייף בידו והלך חבירו לחורבה ונכנס זה אחריו לחורבה ואח"כ נכנסתם אתם לחורבה וראיתם חבירו הרוג וזה יוצא מן החורבה והדם מטפטף מן. הסייף לכך אתם אומרים שזה הרגו ואין זה עדות דבעינן שיהו העדים רואים בעיניהם ממש הרציחה:

**אראה בנחמה**. שבועה בלשון קצר כלומר לא אראה בנחמה אם לא ראיתי כו':

**שאין דמך מסור בידי**. שאסור לדון ד"נ מאומד:

**היודע מחשבות**. כ"ש מעשה אדם בסתר:

**עד שהכישו נחש ומת**. אע"ג שנשיכת הנחש שרפה היא וזה נתחייב בסייף ולא בשרפה חטא אחר היה בו שנתחייב בו שרפה ונשתלם ממנו כעת:

**אדם נברא יחידי**. ולא ברא שנים שלא יצטרך בנו לישא את אחותו:

שלא יהו מתגרות זו בזו:

לומר אבא גדול מאביך:

**אנו בני צדיק**. אבינו צדיק נברא לפיכך אנו צדיקים ואין אנו צריכים להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה:
**ואתם בני רשעים**. אין תוחלת לכם שיצא מכם זרע מעליא נמצא מתייאשים מן התשובה:
**תתהפך כחומר חותם**. בזמן התחייה תתהפך העפר הנעשה מהרקבון לחומר וע"י החותם יהיה לו צורה וינפח בו הרוח ויתיצבו כמי שהיו בלבושיהם:
**ומפני מה שינה פרצופותיהן**. יהיה השינוי בדבר אחר בגופו כדי שיהא ניכר גדולתו ולמה בפרצוף דוקא:
**והולך לאשת חבירו**. ויאמר אני הוא בעליך ולא תכירו במהירות עד לאחר הבדיקה משא"כ כשהשינוי בפרצוף הדבר ניכר מיד וכן ילך לשדה חבירו ויקח מה שירצה קודם שיתברר הדבר בסימנים שבסתר:
**מראה ודעת מפני הגזלנים**. כי אם לא יהיה שינוי בפרצוף ילך לבית חבירו ויקח מה שירצה והשומר לא ירגיש בדבר אם יהיה כל אחד יודע מה שבלב חבירו יחפש מצפוניו וידע היכן ממונו:
**וקול מפני הערוה**. שלא יתחלף לאשה בבעלה מפני הקול א"נ הא דקאמר וקול מפני הערוה היינו שמלבד שנים הראשונים שהם מפני הערוה מ"מ הם ג"כ לתקנת הגזלנים משא"כ קול אינו אלא מפני הערוה:
**אפילו**. תאינה או קמת חטים אין אחת דומה לחבירתה מפני הגזלנים שלא יאמר על של חבירו שלי הן:
**כדי**. שיהא תחלת כניסתו למצוה שמכין לצרכי שבת דאל"כ למה נברא באחרונה אע"ג שלא נצטוה על השבת אלו לא סרח קודם שבת נצטוה מיד בכל התורה:
**כשמתקין הסעודה**. לאחר שהתקין כל צרכי הסעודה מזמין האורחים כך הקב"ה לאחר שהתקין כל צרכי האדם ברא את האדם:
**זה הקב"ה**. שכל החכמות כלולות בו כאחד ובהם בנה העולם:
**חצבה עמודיה**. חלק הבריאה לשבעה ימים שגם בשבת ברא המנוחה:
**מסכה יינה**. עירב היין עם המים כך חלק הימים ונהרות ועירבן בארץ שיהיה בכל העולם כפי צורך קיום הנפשות לאכילה ולשתיה ושאר צרכיה להחיות בהם נפש כל חי:
**מי פתי**. אשר סר מכל הטובות האלה זה אדם וחוה שעברו על דעת המקום בורא כל אלה ושמעו לדברי נחש:

**ויעבוד הרינה במחנה**. ולא כתיב השמתה במחנה אלא ללמד במחנה היה שמחה אבל המקום ב"ה אמר כביכול הריני בצער על איבוד הנפש אשר יצרתי וכדתנן לקמן פ' נגמר הדין:

**בצאת לפני החלוץ**. אומר הודו לה' כל"ח ולא נאמר טוב בהודאה זו ללמדך שאף מפלת רשעים אינה שמחה לפני המקום ב"ה:

הדרן עלך פרק אחד דיני ממונות

## פרק ה

### הלכה א

**היו בודקין אותו**. אמתני' דסליק מיניה קאי אחר שאיימו עליהן בדקו אותן בזה אחר זה:

**בשבע חקירות**. בגמרא יליף להו מקרא:

**באיזה שבוע**. של יובל:

**באיזו שנה**. של שבוע:

**בכמה בחדש**. בעשרים או בעשרים וחמשה:

**באיזה יום**. של שבת אע"פ שאמרו בכך וכך בחדש אפ"ה שואלין באיזה יום בשבת היה לפי שכל השבע חקירות הללו באות להביאן לידי הזמה ושמא יש עדים להזימן ואין מעלין על לבן חשבון של חדש אם היו אלו עמהן אותו יום במקום אחר וכששואלין אותן באיזו יום והם אומרים ביום פלוני נזכרים עדי הזמה להזימם:

**באיזה שעה**. של יום שמא אין עדים להזימם לכל היום ויש עדים להזימם לאותה שעה:

**באיזה מקום**. מועילת להביא את כל החקירות להזמה דבלאו הכי לא מתזמי:

**רי"א**. אין צריך אלא שלשה חקירות באיזה יום כו':

**מכירים אתם**. את ההרוג שמא עכו"ם הוא וזו אינה מן החקירות שמביאות לידי הזמה אלא כשאר בדיקות שאינן אלא לעשות העדות מוכחשת שמא לא יאמר כדברי חבירו והוא והן פטורים אבל מן החקירות של הזמה אי אתה מוצא יותר משבעה:

**העובד עכו"ם**. אם מעידין בכך שואלין את מי עבד פעור או מרקוליס:

**ובמה עבד**. בשחיטה או בהשתחויה:

גמ' **ולא תנינו**. במתני' שמנה חקירות הן שגם שואלין אותן באיזה יובל נעשית מעשה:

**שאין הדבר מצוי**. שימתינו עדותן מיובל לחבירו אחרי שכבר שאלו באיזה שבוע:

**אשכח**. מנא ברייתא דתני בשם רשב"י שמנה חקירות ואחת מהן באיזה יובל:

**וקיימינה**. ואיירי בשהיה סמוך לאחר שנת היובל ושואלין אותן אם היה ביובל. שיצא או ביובל שנכנס:

**תנא שמואל הזקן**. לפני ר' אתא מנין לתשע דרישות וחקירות מן התורה שנאמר ודרשת וגו':

**א"ל**. למה לך להקרות כל הפסוק דמשמע והנה אמת נכון ממנינא הוא ואינו כן אלא כתיב בעיר הנידחת ודרשת וחקרת ושאלת היטב הרי ארבעה וכתיב בע"א ושמעת ודרשת היטב הרי תלת ודרשינן היטב הטב לגז"ש ליתן שמועה ושאלה ודרישה וחקירה האמור בזה לזה הרי שבע:

**ה"ג והוגד לך ושמעת ודרשת היטב היטב לגז"ש**. אע"ג דהיטב איצטריך למניינא מ"מ ילפינן גז"ש אע"ג שאינו מופנה כלל:

**ר"י**. קשיא ליה אמתני' דמשמע לעולם בעינן דרישה וחקירה הרי אם העדים תופסין ברוצח שהיה מפורסם בטבריא ואמרו כך הרג לזה וכך הרג לזה ומה לי לחקור עדים כאלו הרי אין לך דבר ברור כזה:

**ומשני איסי אמר**. כל שאין העדים יכולין להזדמם אין מקבלין עדותן הלכך אם אין כאן דרישה וחקירה אנן יכולין לבוא לידי הזמה ואינו נהרג על פיהן:

ה"ג כל זמן שאין העדים כו':

**מכירין אתם אותו**. דתנן במתני' היינו ששואלין אותו אם יודע מה היה ההרוג עכו"ם אי ישראל:

**ה"ג אמר איך יודע מה נשמעינה כו'**. וה"פ אמר שאין מכיר אותו אם ממיתים אותו על החזקה או לא וקאמר ת"ש מהא דא"ר יוחנן מצאו הרוג בין טבריא לציפורי חזקה שהוא ישראל ה"נ ראו שהרג אדם אחד בין טבריא לציפורי חזקה שישראל הרג ומעיד על זה אע"פ שאינו מכירו:

**מנין להתראה**. מן התורה:

**אית אחותו**. בת אביו או בת אמו וראה את ערותה וכי משום דראה אותה חייב בתמיה אלא רואה טעמו של דבר שהיא ערוה לו אע"ג דהאי קרא גבי כרת כתיב אם אינו ענין לחיוב כרת דהא דין שמים הוא ולא בעי התראה דקמי שמיא גליא תנהו ענין להתראת מלקות דשייך באחותו:

**חסד הוא**. איידי דדריש רישא דקרא הכא דריש נמי סיפא דכתיב וראה את ערותה חסד הוא מאי חסד הוא:

**א"ר בון**. ה"ק ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו וראה את ערותה איסורא קעביד וכ"ת א"כ קין והבל איך נשאו אחותם חסד עשיתי עמהם להתיר להם אחותם כדי שיבנה העולם מהם והיינו דכתיב כי אמרתי עולם חסד יבנה תחלתו של עולם נבנה בחסד:

**המת מת**. בתמיה המת משמע שכבר מת ואיך קאמר יומת אלא ה"ק ע"פ שני עדים יומת באותה מיתה שאמרו לו שימות ש"מ שצריך התראה:

**בערמה**. וכי תעלה על דעתך שאם לא היה שם ערמה לא ימות אלא בערמה הוא לשון חכמה שיערימוהו ויחכמו העדים באיזה מיתה הוא ראוי למות ולא יתרו אותו במיתה אחרת כדמסיק:

**והתרה בו קלה**. לא צריך קרא ולכ"ע לא הוי התראה שיכול לומר אלו ידע שחייב על עבירה זו מיתה חמורה לא היה עושה:

**היתה מיתתו**. במיתה קלה והתרו בו במיתה חמורה בהא פליג ר"י וסובר שאינה התראה ויליף מדכתיב בערמה שיערימוהו כו':

**היו מתרין בו ושתק**. שהראה בעצמו כמקבל התראה מיהו לא התיר עצמו למיתה אי שהיו מתרין בו והרכין בראשו ורמז שהוא מקבלה ואפי' אמר יודע אני פטור עד שיתיר עצמו למיתה ויאמר ע"מ כן אני עושה אז נהרג:

**משום תולש כו'**. תולש היינו שעוקר הדבר עם שרשו וקוצר היינו שגומם מעל הארץ ומקושש אינו עוקר כל השורש לכך מיבעיא ליה משום מאי חייב:

**וימצאו**. וירא מיבעיא ליה אלא ללמד שעבירתו היה ע"י מציאה דהיינו תולש עצים בשרשן מתתת הקרקע ואין מציאה אלא בדבר שהיה מכוסה ונתגלה:

**במה היתה מיתתו בסקילה**. כדכתיב רגום אותו באבנים כל העדה או דלמא מיתתו היתה בחנק כדכתיב מות יומת האיש וסתם מיתה בחנק ואחר מיתה ירגמו אותו באבנים לזכרון כדאשכחן בעכן:

**במה היתה מיתתו**. וכיון דעיקר השאלה היתה במה תהיה מיתתו מסתמא התשובה היתה מפורשת והכוונה שתהיה בסקילה:

**הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השומעים את ידיהם ורגמו אותו**. ש"מ שהיתה מיתתו בסקילה שהרי אמר להו כל דינו שיוציאו אותו והדר ירגמו ומקלל ומקושש מיתתן שוה:

**את מה עבד**. דתנן במתני' הכי אמרו להו אם לפעור עבד או למרקוליס:

**בעבודתה עבדה**. עבודה של אליל זה כגון פוער לפעור וזריקת אבן למרקוליס או באחת מארבע עבודות אבל לא שאלו בזביחה או בהשתחואה:

**נשמעינה מן הדא**. תא שמע מהא דתניא שכך שואלין אם בעבודתה כו':

**היה דנין אותו**. אם חייב בעבודה זו בפעור ובמרקוליס ובאותו שאפשר לפטרו אומרים זו עבד ופטר ומדלא שאלו באיזו עבודה עבד ש"מ מדאמרינן שאין יודעין אם בפעור או במרקוליס אין מקום לשאלה זו:

## הלכה ב

מתני' **בן זכאי**. ר' יוחנן בן זכאי תלמיד דן לפני הלל רבו היה באותה שעה לכך קורהו בן זכאי:

**בעוקצי תאנים**. בגמרא מפרש:

**עוקץ**. זנב הפירי המחובר לאילן:

**עדותן בטילה**. דשבע חקירות מקרא נפקי לן ובעינן שיכולין להזימן בכולהו דהזמה כתיבא בהו וכיון דאמר איני יודע אי אתה יכול להזימו באותה חקירה וכל שאי אפשר לקיים מצות הזמה בטלה העדות דכתיב ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר וגו' ועשיתם לו כאשר זמם לעשות וגו'. עדות שאתה יכול לקיים בה תורת הזמה הוי עדות ואי לא לא וכיון דעדות אותו העד בעל כל העדות בטלה אפי' הן מאה כדתנן פ"ק דמכות אין העדים נעשים זוממים עד שיזומו כולם בדיקות אפילו אמרו כולן אין אנו יודעים מצות הזמה ראוייה להתקיים בהן דאין הזמה תלויה אלא בחקירות לומר עמנו הייתם באותה שעה במקום אחר:

**בזמן שמכחישין**. בין שהעדים שנים בין שהם שלשה והשלישי מכחיש הכחשה עדיפא מאינו יודע:

**עדותן בטילה**. כל עדותן בטילה שבגמרא הוא והן פטורים:

גמ'. במה לקטן. הא דבדיק בעוקצי התאנים היינו ששאלן אם לקטן בעוקציהן ואם אכלו בגרעינתיהן:

תמן תנינן:

נזיר פ"ג:

**מעידים**. אותו:

**שנזר שתים**. שתי נזירות קיבל על עצמו:

**שנזר חמש**. באותה שעה שאתם אומרים שנזר שתים שמענו שנזר חמש והוא בעצמו מכחיש שתי הכיתות ואומר שלא נזר כלל:

**נחלקה עדותן**. הואיל ומכחישות זו את זו נתבטלו דבריהם ואין כאן עדות כלל ולית כאן נזירות:

**יש ככלל חמש שתים**. והרי הכל מודים שנזר שתים ואין הכחשתו כלום נגד כל העדים ויהא נזיר שתים:

ה"נ רב אמר בכולל נחלקו אבל בפורט כל עמא מודו יש בכלל חמש שתים שיהא נזיר שתים ר' יוחנן אמר במונה נחלקו אבל בכולל כל עמא מודו נחלקה העדות ואין כאן נזירות וכ"ה ביבמות ונזיר. וה"פ רב אמר בפורע הכל מודים שיהא נזיר שתים שאין הכחשה במונה בפרט דכי אמרו אינך שמנה שלש ארבע וחמש לא כיוונו להכחיש שלא אמר אחת ושתים ור"י אמר במונה פליגי אבל בכולל הכל מודים שכוונת המעידים חמש להכחיש שלא אמר שתים ונחלקה עידותן:

**הידינו כולל והידינו מונה**. איזהו כולל ואיזהו מונה:

**כולל**. זהו שאלו אומרים שאמר הריני נזיר שתים ואלו אומרים שאמר הריני נזיר חמש:

**מונה**. זהו שאלו אומרים שאמר הריני נזיר אחת שתים ואלו אומרים שאמר הריני נזיר שלש ארבע וחמש:

ה"נ תלת ארבע חמש:

**הכחיש עדות בתוך העדות**. הכחישו העדים זה את זה בדבר שאינו בגוף העדות אע"פ שההכחשה היא בדבר שנעשה קודם עיקר המעשה לא בטלה העדות כיון שאינן מכחישין זה את זה בעיקר העדות כדמסיק:

**דברי הכל הכחיש עדות לאחר העדות**. הכחישו זא"ז במעשה שנעשה לאחר עיקר המעשה ד"ה לא בטלה העדות:

**חייליה דר"י**. כחו וראייתו דר'. יוחנן מהא וביבמות ונזיר הגירסא ר' יוחנן כדעתיה וכן עיקר וה"פ ר"י לשיטתו:

**הוחזק המונה**. שניהם מעידים שמנה לו מעות אלא זה אומר מן הכיס מנה המלוה מעות ללוה וזה אומר מצרור הכסף שהיה ביד המלוה ממנו מנה מעות ללוה שבמעשה שנעשה בשעת ההלואה מכחיש זה את זה:

**אף רב מודה שבטלה העדות**. סתמא דש"ס קאמר בהא אף רב מודה כיון שאינן אלא כת אחת והן מכחישין זה את זה:

**מה פליגין**. כי פליגי רב ור"י:

**וכרב לא בטלה העדות**. דהא איכא תרי סהדי המעידים בשוה:

**אלו אומרים לתוך חיקו מנה**. הלוה נתנם לתוך חיקו ואלו אומרים לתוך חגורה נתנם:

**ה"ג ד"ה הכחיש עדות לאחר העדות לא בטלה העדות וכ"ה ביבמות**. הכחשה זו במעשה שנעשה לאחר גמר העדות הוא:

**אחד אומד בסייף הרגו כו'**. קמ"ל דאף בעדי נפשות פליגי:

**לצפון נטה**. הרוצח או הנרצח אחר המכה:
**חייליה דרב**. כחו וראייתו דרב מהא דתנן יבמות פרק האשה שלום שתי צרות הבאות ממדינת הים אחת אומרת מת בעלה ואחת אומרת נהרג ר"י ור"ש אומרים הואיל וזו וזו מודות שאינו קיים הרי אילו ינשאו ש"מ אע"ג דמכחישות בגוף המעשה כיון שאין ההכחשה בעיקר העדות לא בטלה העדות:
**ולא שמיע**. כלומר ולא ס"ל לרב הא דאמר ר' לעזר:
**מודה ר"י ור"ש בעדים**. המכחישות זא"ז דבטלה העדות ולא פליגי אלא בצרה דאין צרה נאמנת על חברתה ואין כאן הכחשה והיינו דקאמר לא עשה צרה בחבירתה כלים:
מתני' משנתינו קשיא לרב דתנן אחד חקירות ואחד בדיקות אם מכחישין זא"ז עדותן בטלה ובדיקות הן דברים שאינן מעיקר העדות כהאי במה הרגו במקל או בסייף:
**פתר לה רב עד בעד**. רב מוקי למתבי' בכת אחת ועד אחד מכחיש השני בבדיקות בהא אפי' רב מודה דעדותן בטילה וכי קאמר רב בשתי כיתות המכחישות זא"ז וכדאמרינן לעיל:
**אפי' תימא**. מתני' איירי בשתי כיתי עדים ל"ק לרב דשאני דיני נפשות דכתיב צדק צדק תרדוף שלא יהא שם שום הכחשה ורב איירי בדיני ממונות ופליג ר' אבין אהא דאמרינן בסמוך דאף בד"נ פליג רב:
מתני' **אחד אומר**. ברביעי בשנת בשנים בחדש והשני אומר ברביעי בשבת בשלשה לחדש:

## הלכה ג

**שזה**. שאמר בשנים בחדש ידע שהחדש שעבר מלא היה ויום ראשון של חדש שהוא יום שלשים מחדש שעבר היה:
**אחד אומר בשתי שעות כו'**. דטעו איניש בהכי:
**רי"א עדותן קיימת**. דעביד איניש דטעי כולי האי:
**חמה במזרח**. מקום זריחת החמה עד אמצע הרקיע קרוי מזרח ומאמצע הרקיע עד מקום השקיעה קרוי מערב:
גמ' **עד היכא**. יכנסו בתוך החדש דאם יש ביניהם יום אחד נימא דטעו בעיבור החדש:
**עד רוב החדש**. אבל מכאן ואילך כגון אחד אומר בעשרים ואחד אומר בעשרים ואחד לא תלינן בעיבור החדש דכבר שמע בימים הללו שהחדש מעובר:
**ה"ג כגון עירנין הללו אשל בני כרכים אמרו חכמים אינן כלום**. וה"פ מתני' בשהעדים הם בני עיירות שאין שם ב"ד ואינן יודעין כל כך בעיבורו של חדש אבל בני כרכים אמרו

חכמים אין עדותן כלום וה"ל כמכחישן זא"ז שלעולם יודעין בעיבורו של חדש ואפשר לקיים גירסא שלפנינו וחכמים פליגי אמתני' וסוברים באחד אומר בשני ואחד אומר בשלישי עדותן בטלה:

**כגון אנא**. שאני יושב בכרך מימי לא התפללתי תפלת מוסף דר"ח עד אשר לא ידעתי מתי איקבע ר"ח:

**משש כו'**. שלא לאכול חמץ בע"פ לאחר שש שעות ולמעלה עד הלילה אין בו איסור אלא מדרבנן:

**דברי תורה**. מן התורה אסור כדמסיק:

**זה ט"ו**. בניסן שהוא יום ראשון לשבעת ימי הפסח:

**יכול משתחשך**. בתחילת ליל ט"ו אז ישבית שאור:

**ת"ל אך**. מיעוטא הוא למעט עיו"ט משהיית שאור בביתו:

**זה י"ד**. דמצינו י"ד שנקרא ראשון שנאמר בראשון בי"ד לחדש:

**ת"ל אך**. מיעוטא הוא לומר מקצת היום אסור ומקצתו מותר מעתה יש לנו לחלק חציו לאיסור וחציו להיתר וי"מ אך הוא חץ בגמטריא דאח"ס בט"ע גי"ף דכ"ץ ותופם ח' תחת א' ונד"י במקום ד':

**ה"ג תמן הוא אמר אך למעט והכא הוא אמר אך לרבות**. וה"פ בכל מקום אמרינן אכין ורקין מיעוטין והכא מרבים מאך דאף בי"ד ישבית שאור ולר"מ פריך:

**ה"ג מיעטו שאינו בחמץ**. אף כאן מיעוט הוא דפשטא דקרא משמע עד ליל ט"ו מותר בחמץ ומהשתא ממעטינן מקצת י"ד שאסור בחמץ. לא תאכל עליו חמץ. כתיב גבי פסח וסובר ר"מ דה"ק בשעת אכילת הפסח לא יהיה לך חמץ אבל בשעת עשייתו מותר מדאורייתא הלכך לא ממעט מאך אלא שעה אחת קודם שקיעת החמה דליכא לפרושי שעת עשייתו דא"כ קרא ל"ל תיפוק ליה אך מסתמא חץ משמע דה"ל שעת עשייתו:

**על עשייתו**. בשעת עשיית הפסח לא יהיה לו חמץ בביתו ופסח ששחטו שחרית כשר לכך מפרש אך חץ:

אית ליה עשה ולא תעשה על אכילת חמץ וכן על ביעורו:

**ה"ג לא תאכל עליו חמץ**. והאי עליו לא קאי אשחיטת הפסח אלא ללמד שאף בזמן שחיטת הפסח נמי עובר בלאו על אכילתו וכ"ש בכל ימי הפסח דאז כרת נמי איכא אבל לר"מ דקאי עליו אאכילת הפסח ולא אזמן האוכל חמץ בשאר ימות הפסח. אונו עובר אלאו דלא תאכל עליו חמץ:

**הא ר"מ כו'**. כלומר גופא רמ"א:

**ופריך שביעית**. מ"ט אסור לר"מ משום גדר דמדאורייתא לא אסור אלא שעה אחת סמוך לשקיעת החמה ורבנן גזרו על חצי היום כולו א"כ ששית אינה אסורה אלא משום גדר שלא יגע בשביעית וקשיא וכי יש גדר לגדר כלומר וכי גזרינן גזרה לגזרה:

ה"ג שביעית איסור משום גדר ששית למה משום גדר ויש גדר לגדר אלא ששית מתחלפת בשביעית הא ר"א מחמש ולמעלה מדבריהן ששית אסורה כו' וה"פ כולא חדא גזירה היא דודאי אתי למטעי והוי כמו שביעית גופה. הא ר"י גופא ר"א מחמש ולמעלה מדרבנן הא נמי גזרה לגזרה דששית מדרבנן אסורה משום דאתי למטעי בשביעית וגזרינן חמישית אטו ששית ומשני אלא חמישית מתחלפת בשביעית וכולא חדא גזירה:

**ופריך מחלפה שיטתא דר"י**. קשיא דר"י אדר"י:

תמן אמשנתינו קאי דתנן בין חמישית לשביעית לד"ה עדותן בטילה דאי אפשר למטעי בהו ונקט תמן אגב שיטפא דלישנא דסוגיא דפ"ק דפסחים:

**וכא אמר**. והכא בע"פ קאר"י בה' חולין דלמא אתי למטעי בשביעית:

**תמן**. זמן ביעור חמץ לכל מסור אף לנשים והן עצלניות חיישינן טפי לטעותא:

**ה"ג הכא הדבר מסור לעדים והן זריזין**. וה"פ סתם עדים אנשים בעלי מדע לכך אמרינן מסתמא לא טעו אלא עדי שקר הם:

**אמר ר' יוסי בי ר' בון**. שינוייא אחרינא לתרץ דר"י אדר"י:

**תמן**. משנתינו איירי שאחד אומר בתחלת חמש היה והשני אומר בסוף שבע בכה"ג ודאי ליכא למטעי מפני הצל כדתנן במתני' אבל כאן חיישינן שמא יטעה בין סוף חמישית לתחלת שביעית דבהא איכא למטעי וכיון דהוצרכו לאסור קצת מחמישית אסרו כולה:

**ותני כן**. ותניא נמי הכי:

**לעולם אין החמה נוטה למערב אלא בסוף שבע**. הלכך בין סוף חמש לתחלת שבע קל לטעות:

## הלכה ד

מתני' **נמצאו דבריהן מכוונין**. ומעתה צריכין לישא וליתן בדבר:

**פותחין בזכות**. אם לא עברת אל תירא:

**אמר אחד מן העדים יש לי ללמד עליו זכות**. אפילו זכות וכ"ש חובה משתקים אותו דכתיב ועד אחד לא יענה בנפש בין לזכות בין לחובה משום דמיחזי כנוגע בעדות:

**אמר אחד מן התלמידים**. היושבים לפני הדיינים יש לי ללמד עליו חובה אין שומעין לו דכתיב עד אחד לא יענה בנפש למות למות הוא דאינו עונה אבל לזכות עונה:

גמ' **וחזני כנסיות**. השמשים שכל צרכי הציבור נעשים על ידן הולכין למקום שהדיינים שם וקוראן לבוא ובתוספתא משמע קצת שהחזנים היו קורין שם כל דיין בפרט ואמר פלוני ופלוני הדיין והוא משיב מחייב הייתי אתמול ועכשיו מחייב אני או מזכה הייתי וגם עכשיו אני מזכה או שאמר אתמול הייתי מחייב ועכשיו מזכה אני שומעין דבריו אבל אם אמר מזכה הייתי ועכשיו אני מחייב אין מקבלין דבריו אלא אומרים לו שיחזור וילמוד ויעיין הטיב בדבר:

**טעה אחד מן הדיינין**. ושכח מה אמר אתמול אם זיכה אתמול סופרי הדיינים שכתבו דעתו וטעמו מזכירים אותו:

ה"ג אם היה מן המחייבין אין מזכירין אותו:

**מפני מה כותבין דברי המזכה**. לכתוב פלוני זיכה וממילא אינו יכול לחזור בו:

**ומשני מפני המחייב**. צריך לכתוב טעם המחייב שמא יתבלבל דעתו וישכח ממנו הטעם למה חייב ומפני כך ייראו מללמד עליו זכות עכשיו שמזכירין לו טעמו והוא רואה שאין ממש בדבריו חוזר מדעתו:

**ופריך ואין כו'**. כלומר משום זה אין להם לכתוב ואם יתחלף לו דבר יזכירו האחרים ויאמרו זה אמרת וזה לא אמרת:

**ומשני צריכה שני עדים**. לא יאמין להם עד שיהיו שני עדים נמצא מתעכב הדבר ומענה דינו אבל בכתיבה סגי:

**מפני המזכה**. הוכרחו לכתוב שאינו יכול לחזור כדתנן המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה דלא לימא בדבר שהצדוקין מודים ביה טעיתי ויחזור בו לחוב:

## הלכה ה

**מעבירין אותו למחר**. (דף כ"ו ע"ב) מעבירין את הדין עד למחר משום הלנת הדין:

**ומזדווגין**. ביום ראשון לאחר שהעבירו לדין ממקום הישיבה היו מזדווגין בבתיהן או בשוק ונושאין ונותנין בדבר:

**כל הלילה**. איש איש לעצמו או עם זוגו:

המזכה אתמול אומר אני הוא המזכה אתמול ועדיין מזכה אני על כרחי שאיני יכול לחזור בו והמחייב אם לא מצא הלילה זכות אומר אני המחייב ומחייב אני במקומי:

**שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין**. והטייתך על פי אחד ליתא הלכך יוסיפו דיינים:

ואפי' כ"ב מזכין יוסיפו דיינים דהאי דאמר איני יודע כמאן דליתא דמי ואין דנין דיני נפשות לא לזכות ולא לחובה בפחות מכ"ג:

מתני' **שנים שנים**. אם נתחלקו השנים שהוסיפו זה לכאן וזה לכאן דאכתי ליכא הטיה לא לטובה על פי אחד ולא לרעה ע"פ שנים צריך להוסיף עוד שנים וכן עד שבעים ואחד:
**עד שיראו אחד מן המחייבים דברי המזכים**. דאיכא הטיה לטובה ע"פ אחד וה"ה אם יראה אחד מן המזכים דברי המחייבים דבשעת גמר דין אף המלמד זכות מלמד חובה והא דלא תני או שיראה אחד מן המזכין כו' דתנא אזכות קמהדר:
**ה"ג וסייעו שומעין דבריהם את מי ממנין כו'**. וה"פ שומעין דברי העדים לזכות ופליג אמתני' בהא ותנן מושיבין את המלמד זכות ביניהם ואין מורידין אותו לעולם ומיבעיא ליה אם העד מלמד זכות וחבירו מסייעו את מי ממנין לדיין הראשון או השני או לשניהן ממנין או לשניהן אין ממנין וה"ה דה"ש למיבעיא באחד מן התלמידים וחבורו מסייעו אלא דהתם ודאי אחד מהן ממנין אבל בעדים מיבעיא ליה אם ממנין אחד מהן או לא:
**נישמעינה כו'**. תא שמע מהא דא"ר יוחנן הוא שנזדכה מפי עצמו שהוא למד עצמו זכות כדתנן במתני' אין מושיבין אותו דיין. אע"פ ששומעים דבריו מ"מ אינו נמנה במניין המזכים:
**ה"ג הרי שנזדכה מפי העד ונמצא כו'**. וה"פ מעתה איכא למפשט בעיין ששניהן הן אינן מן המנין דאין עד נעשה דיין:
**נזדקן הדין**. הדין הוא צלול וברור כאלו דקדקנו בו זמן רב ואין לדקדק בו עוד ואין אומרים כן בד"נ שאף משגמרוהו אם ידקדק אחד וימצא זכות מחזירין את הדין:
**והגדול שבדיינים**. הוא אומר נזדקן הדין אע"ג דמשבח נפשיה כיון דמילי דב"ד הם עליה רמיא לאמרן:
גמ' **תני ל"ג א"נ ה"ג תני לעולם אין מוסיפין פחות משנים**. וכ"ה בתוספתא פ"ו וקאי אף אר"מ כמפורש ולזה פריך הש"ס למה מוסיפין כו':
**ופריך למה מוסיפין**. בד"מ שני דיינים באחד סגי וליהוי שנים מן הראשונים ואחד מן האחרונים וליגמר הדין בשלשה שהאחד שאומר איני יודע כמאן דליתא דמי:
**מכיון שנראה לגמור דינו בארבעה**. כשמוסיפין האחד הרי כאן ארבעה דזה שאומר א"י יוכל לחזור בו דלא גרע מד"נ דיכול לחזור בו לזכות וד"מ כולו זכות או לזה או לזה ואין הדין נגמר אלא ע"פ הרוב ובעינן שיסכימו שלשה לדעת אחת דשנים אינן רוב נגד ארבעה ופעמים שאחד מזכה ואחד מחייב ואחד אומר א"י ואז ודאי צריכין להוסיף שנים כדי שיהיו שלשה להסכים לדעת אחת הלכך לעולם מוסיפין שנים:
**ותשמע מינה**. מדרבי לא שמעינן שאין כל הדיינים צריכין לחתום דהא קאמר שנראה דינו לגמור בארבעה ומחשבו לדיין וזה שאמר איני יודע יכול לחתום:

**ומת אחד מהן**. עד שלא חתמו. וכותבין אע"פ כו'. שהרואה יאמר שדנו בשנים ואין ב"ד פחות משלשה:

**מתני'**. דסוף שביעית דייקי הכא דתנן זהו גופו של פרוזבל מוסר אני לכם פלוני ופלוני הדיינים כו' והדיינים חותמין למטה או העדים ש"מ שאין חובה שיחתמו הדיינים כולם אלא בשנים סגי דלא גרעי הדיינים מהעדים:

**ופריך ולמידין מדת הדין**. וכי למידין דיני ממונות מפרוסבול שאינו אלא תקנת חכמים:

**ומשני אשכח תני**. מצא ברייתא דתני בה שאין חילוק בין שטרי ממון לפרוסבול:

**לא ראה**. אמתני' קאי דתנן דנין אלו כנגד אלו עד שיראי כו' מיבעיא ליה לא ראה אחר מאלו טעמן של אלו והרי הן במחלוקתן מהו:

**זכאי**. ושוטרין אותו:

**ה"ג א"ל לר"י והלא זכאי הוא**. כשהוסיפו עד ע"א ונחלקו הרי הוא זכאי ולמה מאחרין הדבר לדון אלו כנגד אלו מי אית לן לאהדורי בתר חובה:

**ומשני שלא יראו כו'**. גנאי הוא לב"ד שיוצאין במחלוקות ואין יודעין לגמור הדין:

**מעמעם**. מגומגם:

הדרן עלך היו בודקין:

## פרק ו

### הלכה א

מתני' **נגמר הדין**. לחובה:

**מוציאין אותו לסוקלו**. איידי דסקילה רישא דכולהו ד' מיתות היא מפרש מילי דידה ברישא והדר מפרש שארא בפירקין דלקמן כסדר:

**חוץ לב"ד**. רחוק מב"ד שמא בעוד שמוליכים אותו לבית הסקילה ימצאו לו זכות ויפטור:

**שנאמר הוצא**. אלמא לאו במקום הוועד קטלוה:

**והסודרין בידו**. להניף והוא סימן להחזירו:

**רחוק ממנו**. מתרחק מזה שהסודרין בידו מלא עיניו ובלבד שיוכל לראותו אם יניף בסודרין:

**אמר אחד**. מב"ד:

יש לי ללמד עליו זכות הלה העומד על הפתח ורוכב הסוס היה מכיר בו והוא רץ אחר המנהיגים ומעמידן עד שיחקרו הב"ד אם יש טעם בדבריו:

**אפי' ד' וה' פעמים**. כלומר אפילו כמה פעמים:

**ובלבד שיש ממש בדבריו**. קצת ראיה הדומה לזכות ובגמרא מפרש:

גמ' **מתני'**. דתנן בית הסקילה היה חוץ לב"ד משמע חוץ לב"ד הוא דבעינן אבל חוץ לשער העיר לא בעינן לא תאמר שהיא דלא כרבי ודלא כרבנן דלתרווייהו בעינן שיהא בשער העיר דלר' בעינן שיהא בשער שנמצא בו ולרבנן בשער שנידון בו אלא איכא לאוקמי מתני' בין כר' בין כרבנן ואיירי בעיר שרובה עכו"ם דלתרווייהו דנין אותו על פתח הב"ד וקמ"ל תנא דמתני' שלא יהא על פתח הב"ד ממש אלא רחוק מהם:

**רבי אומר בשעריך**. כתיב והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך:

**כשער שנמצאו בו**. הוא השער שעברו בו העברה:

**מה שעריך האמור**. בכי ימצא שער שנמצא בו דהא כתיב כי ימצא:

ה"ג ורבנן אמרי בשעריך כו' ונאמר להלן דברי ריבות בשעריך מה שעריך כו':

**בתחילה**. פעם ראשונה ושנייה:

**אמרי**. הא דתנן במתני' ובלבד שיהא ממש בדברי והיינו שיהא ממש בדבריו האחרונים קאמר אבל הראשונים אפי' אין ממש בדבריו נמי שומעין לו כר' יוחנן:

כן אנו אומרים לזכותו דאלו לא נשתתק היה מלמד על עצמו זכות או לא:

**שמע ר"י**. ואמר זו היא שאלת חמרים כיון שלא אמר כלום פשיטא דליכא למיחש למידי דא"כ בכל היוצאין ליהרג ניחוש שמא יש אחד בסוף העולם שיודע לו זכות וחלילה לומר שדבר זה נסתפק לחזקיה:

**אלא**. כן היא בעייתו היכא שיצא ליהרג ואמר יש לי ללמד על עצמי זכות ונשתתק מהו וה"ה שיש להסתפק באחד מן התלמידים שאמר יש לי ללמד זכות ונשתתק מהו:

**אסר**. מאן דהו:

**הא אמירה**. דבר זה ראוי לאומרו:

## הלכה ב

מתני' **ופלוני ופלוני עדיו**. שעבר עבירה פלונית במקום פלוני ובזמן פלוני:

גמ' **תני**. ל"ג:

**זכה**. דהפקר הוא משנגמר דינו:

**הפקר טעות הוא**. ולא שמיה הפקר והרי הוא לבעליו:

**ה"ג וכן עבד שהוא יוצא ליהרג ונמצא עדיו זוממין רי"א זכה לעצמו כו' וכ"ה לקמן סוף פ"ט**. וה"פ רי"א העבד זוכה בעצמו כדין המפקיר את עבדו:

## הלכה ג

מתני' רחוק מבית הסקילה איכא למימר שמא תטרוף דעתו ולא יכול להתודות:

כזאת וכזאת עשיתי שמעל בחרמים בימי משה:
מתני' **שהוא מזומם**. שעדיו שקרים וזממו לעשות הרע הזה:
**לנקות את עצמו**. מן הבריות ויוציאו לעז על הדיינים ועל העדים:
גמ' **איני מפרסם כל בריה**. כדכתיב מפי עליון לא תצא הרעות:
**נמצאתי אומר לה"ר**. פן ילמדו ממני ח"ו:
**לי כו'**. אין בכל הדור הזה כשרים כמו אתה ופנחס אעלה גורלות ביניכם ודאי יהיה אחד מכם נתפס:
**ולא עוד אלא למשה רבך**. אין הזמן שמת אלא שלשים או ארבעים יום ולא כן למדונן על פי שנים עדים יומת המת ובתוך זמן מועט הלזה סרתם מן הדרך ומתחילין לטעות ולדון שלא בעדים:
**צבה**. ראה יהושע שהוא יחלק הארץ בגורל ואם יוציאו עכשיו שם רע על גורלו ויאמרו שהוא אינו כדאי שיוציא דבר ברור ע"י גורלו אף בגורל חילוק הארץ יערערו:
**ולא עוד**. שאין הדברים שוין אלא שאם יסמכו עכשיו על הגורל ויאמרו שהוא כדאי לסמוך עליו בד"נ כ"ש שיסמכו עליו בחלוקת הארץ שהוא ד"מ:
**ואם בטלו עכשיו**. הגורל יאמרו שנתברר הדבר שאין הוא כדאי להוציא הגורל ואפ"ה רצה ויסמוך עליו בד"נ ולא חס על נפש מישראל מכ"ש שאינו ראוי לסמוך עליו בד"מ שקרוב הדבר שיעשה שלא כהוגן:
**באותה שעה**. כדי שלא יוציאו לעז התחיל מפייס לעכן שיודה כי לולא זאת לא היה חושש להודאתו והרגו ע"פ הגורל:
**ואומר לו כני שים נא כבוד**. ואין נא אלא לשון בקשה:
**קושט**. אמת הוא הגורל:
**חטאתי לה' אלהי ישראל**. כזאת וכזאת עשיתי:
**א"ל**. אני לא שאלתיך אלא על אחת ואתה אומר שני פעמים עשיתי:
**א"ל**. עכן לא כמו שאתה סובר בחרם זה מעלתי שני פעמים אלא בשני חרמות מעלתי אחד בימי משה בחרם משה ואחד בחרם דעכשיו:
**בארבע חרמים מעל**. דכתיב אנכי חטאתי הרי אחד וכזאת הרי שנים וכזאת כראשונים שהן שתים הרי ארבע:
**ומנין שכיפר לו וידויו**. על כל עונותיו דמקרא דמייתי מתני' לא שמעינן אלא שעל אותו עון שנהרג עליו וידוי מכפר לכך פריך הכא תו מנין:
**שנאמר ובני זרח זמרי ואיתן וגו'**. זבדי ואיתן הל"ל דכתב עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח אלא כדריב"ל דאריב"ל זמרי זה עכן שעשה מעשה זמרי שדיבר עזות לרבו בפני כל ישראל

וקחשיב זמרי דהיינו עכן בהדי הני איתן כו' שהיו חסידים ללמד שגם הוא כמותם ויש לו חלק לע"ה:

**הימן זה עכן**. כתיב ובני זרח זמרי איתן והימן וכלכל ודרדע כולם חמשה וקאמר הימן זה עכן שאמר אמנה והוא לשון הימן:

**כולם חמשה**. סיפא דקרא קדריש תנינא ל"ל אלא ללמד שאף עכן יש לו חלק לעולם הבא כהנך אחרינא:

גמ' **זלגו עיניהם**. דמעות:

**שאין לדבר סוף**. לעולם יאמר כן ונהיה מוכרחים להחזירו לעולם:

**אראה בנחמה**. שבועה בלשון קצר כלומר לא אראה בנחמה אם לא הרגתי כו':

**אם לא הרגתי עד זומם**. שנים שהעידו והוזם אחד מהן והרגתיו להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים אין עדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנדון שנאמר נפש תחת נפש אבל חכמים אמרו הלא כבר נאמר כאשר זמם. לעשות לאחיו ועדיין אחיו קיים ולמה נאמר נפש שאין נהרגין עד שיגמור הדין של נידון קודם שהוזמו:

**כאלו שפכת דם נקי**. שהרי אמרו חכמים אין עדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם שנאמר והנה עד שקר העד כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד:

**אלא**. א"כ שמע מפי שמעון ב"ש שמודה לדבריו:

**חמומות**. ממהרים לעשות נקמה בעושה רשעה והוא מלשון חימה:

**אתא**. באו חבורה רשעים להנקם בו ונתיעצו יחדיו להעיד על בנו של שמעון עדות שקר ויהרג:

**אסהידו**. העידו עליו ונגמר דינו למיתה:

**מי נפק**. כשיצא ליהרג אמרו ליה לבנו של שמעון אדונינו סהדי שיקרא אנן ורצה שמעון אביו להחזירו שנתנו טעם ואמתלא לדבריהם למה אמרו מתחלה כך אע"ג שאין חוזרין ומגידין מ"מ אפשר שיוזמו העדים כיון שעדות שקר העידו:

**א"ל**. אבי אם רצונך שיבוא ישועה לישראל על ידך בזכות שהשם שמים מתקדש שאפי' על בנו אינו חס עשה אותי כאסקופה זו הנדרסת מכל אדם ואל תחזור אחר זכות להצילני:

**מעשה**. בימי דוד:

**נזקקין לכלבה**. וחייבין מיתה כדין רובע את הבהמה:

**אמרין**. זה לזה אנו יודעין שזה איש חסיד וילך ויעיד עלינו לפני אדונינו דוד ויאמין לו כשני עדים ויהרגנו בדין מלכות:

**אלא**. נקדימנו להעיד עליו שעבר עבירה שחייב עליה מיתה ותו לא יאמנו דבריו לגבי דוד העידו עליו ונגמר דינו ליהרג:

**הצילה מחרב נפשי וגו'**. ימחול לו על איתן עונות:

**מכלבו של חסיד**. אע"ג שאין העון תלוי בו מ"מ לא טוב עשה שנתגלגל חוב על ידו:

**ר"י בן פזי**. עלה לעליית. בית המדרש וראה לאחד שבא על הזכר:

אמרו לו רבי תן דעתך שלא לגלות שאתה עד אחד ולא יאמינו לך ואנחנו שנים נעיד עליך ויהרגוך לכך שתוק:

## הלכה ד

מתני' **היו מפשיטין את בגדיו**. דכתיב ורגמו אותו ולא את כסותו:

**מכסין**. ערותו בחתיכת בגד:

**מחלפא שיטתא דר"י**. אריסא דמתני' קאי:

**תמן**. סוטה פ"ק תנן ר"א אם היה לבה נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו דחייש להרהורא ופריך קשיא דר"י אדר"י התם חייש:

**וכא**. והכא במתני' הוא אומר הכי שהאשה נסקלת ערומה ולא חייש להרהירא:

**ומשני הכא מ"מ למיתה אזלא**. ולא חייש שיהרהרו בה שהרי אין רואה אותה עוד:

**ברם כו'**. אבל התם אם טהורה היא ותצא זכאי נשיראו אותה אא"כ פירחי כהונה העומדים סביבה שם בעזרה יתגרו בה:

**ופריך מחלפא שיטתא דרבנן**. קשיא דרבנן אדרבנן:

ותמן אמרין כו' אגב שיטפא דלישנא דסוטה נקט הכי:

**ואין האשה נסקלת ערומה**. משום בזיונה:

**ומשני הכא**. כתיב ואהבת רעך כמוך. דרשינן מיניה לברור לו מיתה יפה וזה יפה לה שתהיה מכוסה אע"ג דאיכא צערה דגופא ששוהה מלמות ניחא לה בכך רק שלא תתבזה והאיש שאין לו בזיון כל כך בהפשטת בגדיו ניחא ליה שימות מהר לפיכך נסקל ערום:

**ברם תמן**. אבל התם בסוטה כתיב ונוסרו כל הנשים שמעינן שחפץ המקום בניוולה הלכך כל שאפשר לנוולה מנוולין אותה כדי לייסר הנשים:

## הלכה ה

**היה גבוה שתי קומות**. ומפילו משם לארץ:

**הופכו על מתניו**. שכשהוא מושכב פרקדן מגונה ביותר:

ה"ג ואם לאו השני נוטל כו':

גמ' **וכמלוא קומתו של נופל**. שהיה מפילו מעומד ולא מיושב:

ה"ג הרי שלשה וכ"ה בבבלי:

**ופריך הכא**. אתה אומר שצריכין להפילו גובה שלש קומות כדי שימות ובבור של נזקין אמרינן מה בור שיש בו כדי להמית י' טפחים כדתנן פרק הפרה:
**ומשני לא דומה**. אינו דומה נופל מדעת בעי טפי אבל התם בבור שנופל. שלא מדעת עשרה טפחים סגי:
**אילין**. הנך שמפילין השור בכח על הארץ אין בו משום ריסוק איברים שכשהוא שוהה ליפול כל שעה מתחזק בצפרניו עד שאינו נופל מגובה:
**שרוניה**. התירו אותו והתירו:
**ה"ג וקם וערק**. ועמד השור והלך וזה סימן שלא נתרסקו איבריו כדאמרינן נפל והלך א"צ בדיקה:
**אמר ברוך כו'**. כלומר שראה בעיניו שכנים הדברים:
ומנין שטעון סקילה באבנים:
**שנא' סקל יסקל**. דהוא לשון אבנים דכתיב וסקלוה כל אנשי עירה באבנים א"נ מנ"ל דלדורות בעינן סקילה שנאמר סקל יסקל לשון עתיד ולא כתיב סקל סקל או ירה ירה:
ה"ג ומנין שטעון דחיא שנאמר ירה ומניין שטעון שתי דחיות ת"ל ירה יירה:

## הלכה ו

מתני' **אלא המגדף**. מברך את השם:
**והעובד עכו"ם**. נמי איקרי מגדף דכתיב והנפש אשר תעשה ביד רמה את ה' הוא מגדף ואותה פרשה איירי בעכו"ם:
**ואין דנין שנים ביום אחד**. בב"ד אחד משום דלא מצי להפוכי בזכותיהן דכל חד וחד לבקש ראיות למיתה זו ולמיתה זו:
**ואין דנין שנים ביום אחד**. אלא שמעון ב"ש הוראת שעה היה שהיו בנות ישראל פרוצים בכשפים ועשה סייג לשעה ותלאן לפרסומא מילתא ודן את כולם ביום אחד מפני קרוביהן שלא יתקשרו להצילן:
גמ' **מה מגדף שנסקל נתלה**. דכתיב כי קללת אלהים תלוי ובבבלי מפרש פלוגתייהו דר"א ורבנן:
**אית תניי תני**. תני חדא יהודה בן טבאי נשיא ותניא אידך שמעון בן שטח נשיא:
**עוברא כו'**. מעשה שמספרים אנשי אלכסנדריא סייעת לדבריו:
ה"ג דאלכסנדרא מסייעא ליה יהודה בן טבאי הוון בני ירושלים בעין ממניתיה נשיא בירושלים עריק ואזיל לאכסנדרא והיו בני ירושלים כותבין כו'.:
**בעלי**. כלומר אדם שעושה לנו כל צרכינו כבעל לאשתו ש"מ שהוא היה נשיא:

**תרין כו**'. שני תלמידי חכמים היו באשקלון אוכלים יחד ושותים יחד ועוסקים בתורה יחד מת אחד מהם ולא גמלו חסד עמו לקברו כראוי לפי כבודו ובאותו זמן מת בני של מעיין המוכס ובטלו כל בני העיר ממלאכתן לגמול לו חסד:

**שרי כו**'. התחיל אותו חסיד לבכות ולהצטער ואמר אוי שאין לשונא ישראל שכר כלום בעה"ז ונראה לו חבירו בחלום ואמר אל תבזה בני אדוניך כלומר החסידים זה בן המוכס עשה זכות אחד וקיבל שכרו בחסד הזה וזה על עצמו אמר כן הוא עשה חטא אחד ונתכפר לו בבזיון הזה שלא נגמל חסד כראוי:

**ומה כו**'. ואיזה חטא עשה אותו חסיד חלילה לאו חטא גמור עשה כל ימיו אלא פעם אחד הקדים תפילין של ראש לתפילין של יד:

**ומה**. זכות עשה בן מעיין המוכס:

**חס ליה**. חלילה לו לא עשה מצוה הגונה וראויה מימיו אלא פעם אחד עשה סעודה לשרים ולא באו אמר יבואו עניים ויאכלו הסעודה שלא תאבד:

**ואית**. ויש אומרים היה הולך בדרך והיה לו תחת האילן ככר לחם ונפל לארץ ונטלו עני אחד ולא אמר לו דבר כדי שלא לביישו ולהאדים פניו:

**וחמא**. וראה חבירו. המת מטייל בגנים ופרדסים ועל מבועי מים וראה לבן מעיין המוכס עומד על שפת הנהר לשאוף ממנו מים לשתות ולא יכול להגיע אל המים והעונש הלזה מדה כנגד מדה שנותן לו כל חפצו ולא נתן ממנו כלום לעניים לכך לא ישיג מה שרוצה להשיג. וחמא למרים כו'. וראה למרים בת עלי בצלים תלויה בחיטי דדיה כן פי' הי"מ ול"נ בשורות השערות חיטי הוא כמו ביני חיטי שפירש בין השורות מזייא הן שערות וכן עיקר:

**ואית**. ויש אומרים ראה ציר פתח הגיהנם תקוע באזנה:

אמר להו עד מתי תהיה זו בעונש הזה א"ל עד שיביא שמעון ב"ש כלומר כשימות מסלקין אותה מאזנה ותוקעין באזנו אמר להו מה חטא שמעון ב"ש שיענש כך אמרו ליה שקיבל על עצמו בנדר אם יתמנה לנשיא יהרוג לכל המכשפים וכעת הוא נשיא ולא הרגום והרי נמצאים שמונים נשים מכשפות במערה באשקלון ומקלקלים העולם:

ה"ג ולא קטלון והא אית כו' וכ"ה בחגיגה:

**זיל**. לך ואומר לו כל מה שראית אולי יקיים דיבורו:

ה"ג א"ל אנא דחיל דהו גבר נשייא ולית כו' וה"פ אמר להו אדם גדול ונשיא הוא ואני מתיירא שמא לא יאמין לי ויצערני אמרו ליה אל תירא עניו גדול הוא ויאמין לך ואם לא

יאמין לך תן לו סימן לאמת דבריך תן ידך על עינך והוציאם ותן אותה תוך ידך ואמור שתחזיר והיא חוזרת למקומה ותהיה כחברתה כלומר כעין השני:

**ה"ג וייבה גו ידך**. אמרי חזרת כו':

**אזיל**. הלך וסיפר לו המעשה ורצה לעשות הסימן לפניו א"ל שמעון אין צורך לסימנך אני יודע שאתה איש חסיד ואינך משקר בדבר חלומך:

**אעפ"כ**. אין חלום בלא דברים בטלים שאמת הוא שבלבי חשבתי לעשות כן אבל בפי לא אמרתי ובחגיגה הגירסא ידע אנא דאת גבר חסיד יתיר מן כן את יכיל עבד ולא עוד אלא בפומי לא אמרית בלבי חשבית וגירסא זו נראית יותר:

והיה אותו היום יום סגריר ולקח שמנים אנשים בחורים ולבושים בגדים נקיים ונאים ולקחו עמהן שמנים קדרות חדשים ונתנן בהן לבושיהן וכפאם על ראשיהן שלא יכנסו בהם הגשמים ואמר להם אם אזעק פעם אחת לבשו בגדיכם וכשאזעוק פעם שנית הכנסו כלכם יחד ובחגיגה פירשתי בתוספת לשון צפר בענין אחר:

כיון שנכנס למערה שבאשקלון אמר אוהבי אוהבי פתחו לי משלכן אני מכשף כמותכן:

**אוים**. היפך מן עוין שהוא לשון שנאה כמו ויהי שאול עוין את דוד ושני הפכים בשרש אחד כמו שרש ובחגיגה הגירסא אריס אריס וגי' שבסוגיין עיקר:

**כיון דכנס**. אצלם אחת אמרה מה שהיה אמרה בכישופיה והביאה לחם ואחת אמרה מה שאמרה והביאה תבשילין ואחת אמרה והביאה יין:

**אמרן ליה**. אתה מה בכתך לעשות עשה אמר להו יש בכחי לעשות לצעוק שני פעמים ויכנסו להכא שמנים אנשים בחורים לבושים בגדים נקיים שיהיו שמחים עמכם ומשמחים אתכם:

**אמרין ליה**. להם אנו חפצים כיון שצעק פעם אחד לבשו הבגדים צעק פעם שנית נכנסו כולן ביחד:

**דמו**. להו שכל אחד מהן יקח אחת מהנשים ויגביהנה מהארץ דכשהן מסולקין מן הארץ אין בהם כח לעשות דבר כישוף:

**והוה**. והיה אומר לזו שהיתה מביאה פת בכישופיה הביא פת ולא היה בכחה להביא ואמר שמעון הביאה לתלייה ולאחרת אמר הביאה יין ולא הביאה ואמר לתלותה וכן עשה לכולן והיינו דתנן שמנים נשים תלה שמעון ביום אחד אע"ג דאין דנין שנים ביום אחד לא חש לה לפי שהיתה השעה צריכה לכך וב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין:

## הלכה ז

מתני' **משקעים**. נועצים:

**והעץ יוצא ממנה**. כמין יתד היה יוצא מן הקירה סמוך לראשה:
**ומקיף**. סומך זו אצל זו כמו לתרום שלא מן המוקף:
**ותולין אותו**. בידיו:
**קורה מטה על הכותל**. לא היתה נעוצה בארץ אלא ראשה אחד על הארץ ואחד מוטה ונשען על הכותל. וטעמא דר' יוסי לפי שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו דכתיב כי קבור תקברנו יתירא מי שאינו מחוסר אלא קבורה יצא זה שמחוסר נמי חפירה ורבנן אמרי חפירה לאו כלום היא ולא מיעטה התורה אלא שלא יהא העץ מחובר מעיקרו:
**שם שמים מתחלל**. שמזכירין שזה ברכו:
גמ' **ה"ג זה חומר במגדף ממחלל וזה חומר במחלל מבמגדף במגדף כתיב כו**'. וה"פ מגדף בסקילה ואח"כ תולין אותו ומחלל את השם בתליה אבל לא בסקילה בזה מגדף חמור אבל בזה מחלל חמור דאלו במגדף כתיב לא תלין וגו' ובמחלל הניחו זמן רב דבני רצפה נהרגו מפני חילול השם כדמסיק:
**ויתנם יהושעכו**'. אגבעונים קאי:
**לעדה ולמזבח ה**'. ופריך הניחא שנענשו להיות עבדים לעדה אלא שנתנם לעבודת ה' אין זה עונש אלא שכר טוב שזכו להיות משרתי המקום:
**תליין יהושע**. הרחקתם ברפיון שלא הרחיקם לעולם אלא תלה הדבר בדוד בימיו יתגלה הדבר אם ראויין הן לקרב או לרחק וכולא קרא הכי דייק דכתיב ויתנם יהושע לחוטבי עצים לעדה ולמזבח עד היום הזה אל המקום אשר יבחר מאי קאמר אלא ה"ק ויתנם לעדה עד היום שיבא זה שיבנה מזבח במקום אשר יבחר לבית ה' וזה דוד שבנה מזבח בגורן ארנון כי הוא המקום אשר בחר למקדש ה' עם שמואל הנביא כדילפינן מקרא וישבו בנויות ברמה ובקידושין הגירסא תליין בדופן ושם פירשתי:
**מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה**. לאו דוקא אלא מי שיבנה מזבח במקום הנבחר ממנו בית הבחירה כבסמוך:
ה"ג בא דוד וריחקן שנאמר והגבעונים כו':
**עכו"ם**. מדה כנגד מדה הם מכחישים בה' אף הוא מסתיר פניו מהם:
**וגילוי עריות**. הוא ממטיר במקום שאינו ראוי לו אף הקב"ה ממטיר במקומו שאין צריכין להם כדאמרינן בבבלי ר"ה (דף י"ז) וכתיב כי בעד אשה זונה עד ככר לחם שהאשה קרויה לחם כדכתיב כי אם הלחם אשר הוא אוכל:
**ושופכי דמים**. מונעים ישיבת הארץ לפיכך הגשמים נעצרים והארץ שממה א"נ הוא שופך דם במקום שאין ראוי אף המקום ב"ה שופך הגשם במקומות שאין צריכין:

**כי הדם הוא יחניף את הארץ**. דריש נוטריקון לכי הדם יחן אף על הארץ שלא ירדו גשמים:

**אף פוסקין צדקה ברבים כו'**. אומרים הרבה ואפי' מעט אינם עושים עונשם שיתנו זרע רב בארץ ואפי' מעט לא יצמח א"נ שאומרים לעשות ואינן עושים כך נשאים נראו בארץ כאלו ירד המטר ורוח בא ומנשב בהן וגשם אין כמעשה איש המתהלל במתת שקר:

**ה"ג בדק דוד בכל דורו ולא מצא**. שעברו באחד מהן ולא נענשו עליו:

**את פני ה'**. זה אורים ותומים דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים וגו' ויליף פני פני גזרה שוה:

**מהו אשר משפטו פעלו**. הכי הל"ל אשר פעלו משפט כדכתיב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט:

**שהוא עושה משפט**. באדם ודורש פעלו מעשיו הטובים ומענש למבזים אותו כהאי דשאול דבסמוך שדרש משפטן של גבעונים ממנו ומענש לישראל על שלא ספדוהו כהלכה וזהו דוקא לענוים כשאול לכך כתיב בקשו את ה' וגו':

**שלא עשיתם עמו חסד**. שלא נספד כהלכה:

**מה לכם ולבית שאול**. שלא ידע שהומתו גבעונים ביום שנהרגו כהני נוב ע"י שאול:

**אמר**. להם ומה אתם רוצים עתה אחרי שכבר מת שאול:

ומה הנאה יש לכם בהריגת בניו קחו לכם כסף וזהב פדיון נפשם:

**והוון**. והיו משיבים אין לנו תביעת כסף וזהב בבית שאול נפשות אנו חפצים:

**אמר**. שמא הם מתביישים זה מפני זה ליקח ממון לקח כל אחד לבדו ופייסו בפני עצמו ואמר מה הנאה יש לך שנהרגיו אלו קח לך כסף וזהב ועמדו בדעתם ואמרו אין לנו ממון מבית שאול רק נפשות:

**אין לי כתיב**. והקרי אין לנו ללמד מתחלה אמר לכולם בבת אחת אח"כ לקח כל אחד בפני עצמו:

**שלש מתנות טובות**. מידות טובות ניתנו לישראל בטבע משא"כ שאר מדות טובות אינן נקנין לאדם אלא ע"י הרגל:

**רחמנים**. דכתי' כי ימצא [איש] את אויבו ושלחו בדרך טובה [ש"א כ"ד]:

**ונתן לך רחמים**. לך דייקא הוא בעצמו יהיה רחמן:

**ובעבור תהיה יראתו על פניכם**. לבלתי תחטאו:

**ואלו**. הגבעונים אין בהן אחת ממדות אלו שלא רחמו על בני שאול שאלולי ששאלו מדוד שלא לקברן מיד ביום מיתתן לא היה דוד דוחה ל"ת דלא תלין ומ"ע דכי קבר תקברנו ביום ההוא:

**והגבעונים לא מבני ישראל המה**. אין ראויים להתערב עם בני ישראל אע"פ שהם גרים גמורים:
**והנתינים יושבין בעופל**. במקום מיוחד שלא יתערבו עם הכשרים:
**ה"ג וציחא וגישפא על הנתינים**. וה"פ היו ממונים על הנתינים:
**והעובד העיר**. דהיינו הגבעונים דבישראל לא שייך עבדות וסיפא דקרא מכל שבטי ישראל ה"פ הנתינים יבואו מכל שבטי ישראל לעבדהו:
**יאבידוהו מכל שבטי ישראל**. כלומר יהיו יושבים במקום מיוחד שלא יתערבו עם שבטי ישראל:
את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול את ארמוני ואת מפבושת ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי:
**ופריך כתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד כו' ואת אמר הכין**. שהיו חמשה בנים למיכל:
**אמור מעתה**. צריכין לומר לאו בני מיכל היו אלא שגידלתן ונקראו על שמה:
**ה"ג שבעתים כתיב חסר יו"ד**. וה"פ כתיב שבעתים וקרי שבעתם ללמד שבחסר אחד מהם שעלה בדעתם להמיתו וזה מפיבושת וכדמסיק:
ה"ג זה מפיבושת שהיה אדם גדול בתורה ונתן דוד עיניו בו להצילו מידם אמר דוד הריני מעבירן לפני המזבח וכל מי שהמזבח קולטו הרי הוא שלי והעבירן לפני המזבח והלך המזבח וקלטו א"ר אבין כו' וכ"ה בקידושין:
**מעבידן לפני המזבח**. דכתיב ויוקיעם בהר לפני ה' וקשיא וכי ההר לפני ה' הוא אלא קודם שהקיעם העבירם לפני המזבח דכתיב על ירך המזבח צפונה לפני ה':
**ונתפלל עליו כו'**. דאל"כ מאי ויחמול המלך הלא קליטתו הצילתו אלא שדוד בתפלתו הצילו:
**ה"ג ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מהו אל הצור**. אל ההר מיבעיא ליה:
**שהיתה אומרת הצור תמים פעלו**. שהצדיקה עליהם את הדין:
**גדול הוא ק"ה כו'**. דבר שיש בו ק"ה וחילול השם כהא דמייתי בסמוך לא דחינן מצוה דק"ה מפני ח"ה:
לא תלין נבלתו על העץ כי קללת אלהים תלוי הרי שיש חילול השם בהלנתם אפ"ה הניחם דוד מפני ק"ה שהיו עוברים ושבים אומרים כו' כדמסיק:

**ה"ג בחילול השם כתיב לא תלין נבלתו ובק"ה כתיב מתחלת הקציר עד נתך מים עליהם**. ותחלת הקציר הוא ט"ז בניסן שאז הוא קצירת העומר שהוא ראשית הקציר עד י"ז במרחשון שאז הוא ימי רביעה ראשונה:

**שנשתנית עליהם מה"ד**. דכתיב לא תלין נבלתו:

**כגרים ארורים**. כדכתיב ועתה ארורים אתם:

שלא נתגיירו לש"ש אלא שלא יהרגו עם ז' עממים:

**ה"ג**. נתגיירו באותה שעה:

## הלכה ח

מתני' **בזמן שאדם מצטער**. שפורענות בא עליו בעונו:

**מה הלשון אומרת**. באיזה לשון שכינה קובלת ומתנודדת עליו:

קלני מראשי בגמ' מפרש:

[**הל' ט'**] **ולא זה בלבד**. עובר בל"ת אם הלינו:

גמ' אנן תנינן גירסתינו במתני' קליני מראשי ויש תנאים שגורסים במשנתינו קל אני מראשי:

**ה"נ מ"ד קליני לית הוא אלא נטל מ"ד קל אני לית הוא אלא קליל**. וה"פ מ"ד קליני כוונתו לומר קל איני אלא כבד כאומר כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי ונטל הוא לשון משא כדכתיב נטל החול מ"ד קל אני הוא לשון קלת שאיני רוצה להזכיר כבדות בעצמו לפיכך מכנה הדבר ואומר קיל לי העולם ואיני עלי למשא:

**ה"ג מתני' דלא כר"מ דאמר אף המגדף עובר בעשה**. וה"פ קסבר ר"מ המלין את מתו עובר בעשה דכי קבר תקברנו ביום ההוא ואף המגדף עובר בעשה דאף דמרבינן מיניה שאר מתים קאי נמי אמגדף ש"מ לר"מ בכל המתים אינו עובר אלא בעשה וקס"ד מגדף אינו אלא בל"ת קמ"ל א"נ ה"ג מתני' דלא כר"מ דאמר המגדף עובר בל"ת. וה"פ מגדף הוא דעובר אל"ת אבל שאר מתים אינן אלא בעשה:

## הלכה ט

**אלא כל המעלין**. עובר בל"ת דכתיב תקברנו. לא היו קוברין אותן כקברות אבותיהן. לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק:

**שתי קברות היו מתוקנים לב"ד**. לפי שאין קוברין מי שנתחייב מיתה חמורה אצל מי שנתחייב מיתה קלה והלכתא גמורה לה שנים ולא ארבעה:

**ממקום**. שהיה מונח תחלה למקום אחר:

**אין בו משום ליקוט עצמות**. להתאבל עליו בו ביום דכיון שהוא מונח עדיין בארון שהיה בו תחלה ה"ל כקבור ולא שייך בו ליקוט עצמות:

**הדא דאת אמד**. לא אמרן אלא שהוא מונח בארון של אבן שהוא כקרקע וה"ל כאלו לא ניטלטלו מקביעותן:

**אבל בארון של עץ**. כיון שהעצמות ניטלטלו ממקום שנקברו למקום אחר יש בהן משום ליקוט העצמות וחייב להתאבל:

**אפילו בארון של עץ**. נמי ה"ל כקבור ואין בו משום ליקוט העצמות ואיזהו שיש בו משום ליקוט העצמות העבירן בבגד שמלבישים סמוך לבשר דודאי אין דרך להניחם כך:

**ה"ג איזהו ליקוט מעבירן באפיקרסין ממקום למקום ותני כן ליקוט עצמות מלקט עצם עצם משיתאכל הבשר**. חגיי בשם ר' זעירא ליקוט' עצמות כשמועין תני אין שמועה לליקוט עצמות א"ר חגיי כו' וכ"ה במ"ק. וה"פ ותניא נמי הכי מלקט עצם אל עצם ש"מ אין ליקוט עצמות אלא כשמלקט עצם אל עצם אבל אם מעבירין בארון לאו כלום הוא. חגיי בשם ר"ז אמר ליקוט עצמות כשמועין שניהן שוין אף אם שמע שבלקטו עצמות אביו ואמו מתאבל עליהן ובברייתא תני אין שמועה לליקוט עצמות דוקא אם הוא שם בשעת לקיטה מתאבל אבל בלא"ה לא:

**והוא**. ר' חגיי בא לתרץ דלא פליג אברייתא דהא דתני אין שמועה כו' היינו אם שמע שנלקטו עצמות אביו ביום אתמול הוא דאינו מתאבל והא דאמר הוא ליקוטי עצמות כשמוע היינו ששמע בו ביום שנלקטו מתאבל אע"פ שלא היה שם:

**ניקומכי**. שם חכם:

**אין שיעור לליקוט עצמות**. ואפי' כל שהוא חייב להתאבל עליו:

**הורי לר' אילא מכפרי**. שהיה מעביר עצמות אביו ממקום למקום בארון של עץ וכהן היה והורה לקרוע ולהתאבל לחומרא כר' אחא דאמר בארון של עץ יש בו משום ליקוט עצמות ולא ליטמא לו נמי לחומרא כר' יוסי דאמר אפי' בארון של עץ אין בו משום ליקוט עצמות ואסור לטמא:

ה"ג ולא ליטמות כר"י תני ליקוט עצמות אין אומרים כו' וכ"ה במ"ק:

**ה"ג שהן אומרים בבית האבל**. ברוך מנחם אבלים:

**שהן אומרים בשורה**. כשחוזרים מן הקבר עושין שורה סביב האבל לנחמו ומושיבין אותו והעם עומדין סביב לו ומנחמין אותו:

**קילוסין**. מספרים בשבחו של הקב"ה שממית ומחיה וי"מ מספרים ומשבחים בשבחו של מת לפי מה שהוא:

## הלכה י

מתני' **נתאכל הבשר**. כבר נתכפר במיתתו ובזיונו:

**מלקטין את העצמות**. וקוברין אותן בקברות אבותיו:

**ולא היו מתאבלין עליהן**. כדי שיהא בזיונן כפרה עליהן אלא אוננין בלבד דאין זה כבוד להרוג ואין כפרתי נמנעת ברך שאין אנינות אלא בלב בלבד:

גמ' **ה"ג תני בראשונה היו קוברין אתן במהמרות נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן בארזים וכ"ה במ"ק**. וה"פ אחר מיתה היו קוברין אותן בארץ בשוחות עמוקות משניתאכל הבשר לקטו העצמות וקברו אותן בארונות העשויות מעצי ארזים:

אותו היום שלקטו העצמות היה מתאבל עליהן וביום שלמחר היו שמחין שנצלו אבותיו מן הדין שלאחר העיכול פטור מחיבוט הקבר:

**ולא עוד**. אלא אפי' מלך שבמלכים לא היו קוברין אותן בקברי אבותן אלא היו קוברין אותן בפני עצמן בקברי ב"ד שהן שני קברות אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין:

**הוא שדוד אומר**. כלומר מדברי דוד יש רמז שהיו קברות להרוגי ב"ד בפני עצמן ושנים היו:

**ועם אנשי דמים חיי הנהרגין והנחנקין**. דרוצח בסייף ומכה אביו ואמו ועושה בהן חבורה בסייף אבל בשאר מיתות ב"ד לא מצינו שבאין על שפיכת דם:

**ר' אבהו**. אירע לו אונס שמת לו תינוק אחד נכנסו ר' יונה ור"י להראות לו פנים כדרך שמראין לאבלים לנחמם ומאימתו אשר עליהם לא פתחו פיהם לדבר לפניו בדברי תורה:

**אמר**. להו יתנו רבנן דעתן לדבר בדברי תורה וא"ל עליך ליתן דעתך בדבר ולדבר תחלה בד"ת:

**רשות שלמטן**. שררה שבעולם הזה שבידם לדון האדם:

**רשות שלמעלן**. שררה שלמעלה כלומר ממ"ה הקב"ה:

**שחייבים**. אנחנו לקבל עלינו מדת דינו:

**ואומר ונתן לך רחמים וגו'**. כדי לסיים בדבר טוב אומר כן:

הדרן עלך פרק נגמר הדין:

# פרק ז

## הלכה א

מתני' **ארבע מיתות כו' סקילה שרפה הדג וחנק**. דוקא נקט סידרא סקילה חמורה משרפה ושתיהן מהרג ושלשתן מחנק ונפקא מיניה למי שנתחייב שתי מיתות שנידון בחמורה:

**ר"ש כו'**. פלוגתייהו דר"ש ורבנן מפרש בגמרא:

**זו מצות הנסקלין**. שפירשנו בפירקא דלעיל ומשום דבעי למיתני מצות הנהרגין והנשרפין כיצד הדר ונקיט להאי:

גמ' **ולרשות**. ולמלכות לא ניתן אלא מיתת הרג לבד:

**נאמר כאן**. במכה עבד כנעני ומת תחת ידו נקם ינקם דהוי במיתת ב"ד משום דעבד שייך במצות שהאשה נוהגת בהן:

**ונאמר להלן חרב**. נוקמת וילפינן נקימה נקימה בגז"ש דמיתה זו בחרב:

**חנק**. לא מצינו לה רמז בקרא:

ומשני אמרת באמת אין לנו רמז במקרא לחנק אלא כיון שקבלנו ארבע מיתות נמסרו לב"ד וחנק הוא הקל שבהן ומצינו מתות בתורה סתם ולא נתפרש בהן באיזה מיתה ימות ואי אתה רשאי להחמיר אלא להקל דכתיב והצילו העדה אוקמוה אחנק שהיא הקל:

כל שם בת כהן אחת ארוסה ואחת נשואה בשרפה ומדאפקיה רחמנא ארוסה בת כהן מכלל ארוסה בת ישראל מסקילה לשרפה ש"מ שרפה חמורה:

ורבנן אמרין כל ארוסת אחת בת ישראל ואחת בת כהן בסקילה ומדנשואה בשרפה וארוסה בסקילה ש"מ סקילה חמורה:

ה"ג ר"ש דריש מה בת ישראל שהקילה התורה בנשואה שתהא בהריגה החמירה בארוסה שתהא בסקילה בת כהן שהחמירה התורה בנשואה שתהא בשרפה אינו דין שנחמיר בארוסה שתהא בשרפה ורבנן דרשין מה אם בת ישראל שהקילה התורה בנשואה שתהא בחנק החמורה בארוסה שתהא בסקילה בת כהן שהחמירה התורה בנשואה שתהא בשרפה אינו דין שנחמיר בארוסה שתהא בסקילה. וה"פ ר"ש סובר שרפה חמורה לכך קאמר כל שם בת כהן בשרפה אפילו ארוסה שלא תהא נשואה חמורה מארוסה ורבנן סברי סקילה חמורה לכך אמרי כל שם ארוסה בסקילה שלא תהא ארוסה בת ישראל שהיא בסקילה חמורה מארוסה בת כהן שתהא בשרפה:

ה"ג שתהא בסקילה את אביה היא מחללת באש תשרף ר' ליעזר אומר עם אביה בשרפה עם חמיה בסקילה ר' אבהו בשם ריב"ח כל מיתה שהיא למטה ממיתת אביה הכא

בשרפה כמיתת אביה שהיא בשרפה כל שהיא למעלה ממיתת אביה ומאי ניהו ארוסה הכא במיתת חמיה בסקילה היא בשרפה כו'. וה"פ קשיא ליה מאי קאמר ר' ליעזר אילימא שזינתה עם אביה ועם חמיה מאי איריא בת כהן אפי' בת ישראל נמי עם אביה בשרפה ועם חמיה בסקילה אלא זינתה ברשות אביה דהיינו פנויה או ארוסה בשרפה ברשות חמיה דהיינו נשואה בסקילה קשה ר"א דלא כמאן דליכא מ"ד שתהא נשואה בת כהן בסקילה ומפרש ר' אבהו דה"ק כל שהוא למטה ממיתת אביה דהיינו נשואה בת ישראל שזינתה מאחר שהיא בחנק הכא בבת כהן כאלו זינתה מאביה שמיתתה בשרפה וכל שהיא למעלה ממיתת אביה כגון ארוסה בת ישראל שזינתה שהיא בסקילה החמורה ממיתת אביה ודאי אין מקילין בבת כהן אלא שבקינן לה בסקילה כדין זינתה עם חמיה:

**היא בשרפה**. אע"ג דבכל מקום הבועלים נידונים במיתת הנבעלת הכא בבת כהן כתיב היא למעט בועלה שאינו בשרפה אלא בחנק כבועל בת ישראל:

**ואין זוממיה בשרפה**. אע"ג שכל הזוממין שבתורה מקדימין לאותה מיתה מיעט רחמנא היא דוקא בשרפה אבל העדים בחנק כמו הבועל או כמו עדים זוממים דנשואי בת ישראל:

ה"ג כיוצא בו בחנק היא בשרפה והן בחנק:

**רבנין**. דאמרו הרג חמור דרשין ליה מעונשי עיר הנידחת שהן בכלל עכו"ם ודינן בסקילה והתורה הקילה עליהן לדונם בקלה הימנה וראוי שידונו בשרפה ולא די בשרפה אלא שאתה אומר התורה הקילה לדונו בסייף שהיא הקלה שבכולן ודאי אין הסברא נותנת לומר כן אלא אין הסייף הקלה שבכולן ולא הקילה התורה כל כך וכ"ת א"כ נאמר סייף חמור משרפה דאי אפשר דילפינן שרפה בגז"ש שיהא חמור מסייף כדאמרינן בבבלי:

ה"ג יצאו לידון בקלה בשרפה לא דייך שאת מוציאן בשרפה אלא שאת מוציאן לידון בקלה שבמיתות בהריגה:

ר"ש דאמר חנק חמור יליף ליה מנביא השקר שהוא ככל עכו"ם בסקילה לא די לומר שהתורה הקילה בחד דרגא ואי אמרת חנק קל אתה מיקל עליו בתרי דרגא:

**ר"א מחליף**. רבנן דרשין מנביא השקר ור"ש דרש מאנשי עיר הנידחת:

רבנן דרשין נביא השקר היה בכלל עכו"ם להיות בסקילה יצא לידון בקלה:

ה"ג ר"ש דרש נביא השקר בכלל עכו"ם היה בסקילה יצא לידון בקלה ממנו לא דייך שאת מוציאו לקלה אלא שאת רוצה להוציאו לקלה שבמיתות בחנק. וה"פ היה ראוי שיהיה בשרפה והקיל עוד מסתמא כוונת התורה לדונו בקלה שבקלות ש"מ חנק הוא הקל:

ה"ג ר"ש דרש אנשי עיר הנידחת בכלל עכו"ם היא בסקילה ויצא לידון בקלה לא דייך אלא שאת מוציאין לקלה שבמיתות בהריגה. וה"פ אנשי עיר הנידחת מהראוי לדונה בסקילה כשאר עובדי עכו"ם וחס הכתוב עליו לדונו בקלה אמרינן ודאי היקל לדונו בקלה. שבקלות בהריגה ש"מ סייף קל:

## הלכה ב

מתני' **משקעין אותו**. שלא יתהפך אנה ואנה ותפול הפתילה על בשרו מבחוץ:

**קשה לתוך הרכה**. כורכין סודר קשה לתוך הרכה מפני שהרכה אינה חונקת לפתוח פיו והקשה מחבל גרונו ומניולתו לפיכך קשה מבפנים לחנוק ורכה מבחוץ להגן:

**ומדליק את הפתילה**. בגמרא מפרש:

**מדליק**. מתוך:

**וחומרת לתוך בני מעיו**. כווצת לשון חמרמרו מעי וילפינן מבני אהרן שנאמר בהם וכל בני ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' ולא נשרפה גופם דהא כתיב ויקרבו וישאם בכתונתם ה"נ מתקיימת מצות שרפה אע"פ שאין נשרפים אלא בני מעים לבד והכי עדיף טפי דכתיב ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

**רי"א**. אין חונקין אוחו בסודרין דאף הוא אם היה מת בידם ע"י חניקה קודם זריקת הפתילה לא היו מקיימין מצות שרפה אף הוא לישנא בעלמא הוא כלומר אש יחניקוהו אף הוא ימות בידם ואין זה מצות שרפה:

**בצבת**. תרגום ומלקחיה וצבתהא:

**שלא היה ב"ד של אותה שעה בקי**. צדוקין היו שאין להם גז"ש אלא קרא כמשמעו:

גמ' **ופריך ויתן קשה בפני עצמו**. שיחניקנו לפתוח פיו ול"ל כלל הרכה:

**ומשני אמור שלא יחניקנו**. אם יקח הקשה לחוד ימות בחניקה:

**במנים דקין**. כלים רכין ודקין סתם המוצא מים שהן עומדין בפני הקשה:

**בפתילה של בעץ היא מתניתא**. הא דתנן ומדליק את הפתילה היינו שמתיך את הבעץ:

**אבא וקסטיטירין**. מין זפת מעורב עם האבר שיהא נמשך:

**אתיא**. הא דר"י כמאן דאמר דגרסינן במתני' וזורקה לתוך פיו ולא גרסינן בסיפא ויורדת לתוך מעיו שאין הבעץ יורד אלא שורף במקום שנוגע שם:

**ברם**. אבל למ"ד דגרסינן בסיפא ויורדת לתוך מעיו צ"ל פתילה של נפט היתה שמושכת ויורדת:

**ניטלו דיני נפשות מישראל**. גירו המלכות שלא ידינו עוד ד"נ א"נ שלא היה בדייניו כח להרוג העוברים וכדתנן סוף סוטה:

**ניטלו דיני ממונות**. מב"ד של ישראל:

**בריך רחמנא**. דניטלו ד"מ שאין אנו יודעין לדון על בוריין:
**אמרי לי תינוק היית כו'**. וקשיא מתני' דתנן שא"ל שלא היה ב"ד בקי:
**ומשני כד כו'**. כשהיה ר' לעזר בי ר' צדוק רואה דבר זה היה בן עשר שנים וכשהיה מהלך עם רבי היה ב' שלשים שנה דלאו אורח ארעא שילך אדם חשוב עם אדם שאינו בן שלשים שנה נמצא שמעשה דמייתי ר' במתני' היה מעשה אחרת וכה"ג משני בבבלי:
**ותני כן**. ותניא נמי הני שהיה רבי הולך בדרך עם ראב"צ:
מבית שיריון שם מקום:

## הלכה ג

מתני' **רבי יהודה אומר ניוול הוא זה**. השתא משמע מפני שהורג מעומד ונופל:
**סדן**. עץ עבה תקוע בארץ כמות של נפחים:
גמ' **א"ר יוחנן**. ותניא נמי הכי בברייתא מדכתיב ורצת הרוצח ילפינן שהורגין בסייף דהכי קאמר במה שרצח ירצח:
יכול דוקא אם הרגו בסייף הוא יהרג בסייף אבל אם הרגו במקל יהרג במקל ולא בסייף:
**נאמר כאן**. במיתת הרוצח נקימה ומת תחת ידו נקם ינקם אע"ג דהאי קרא בעבד כנעני כתיב מ"מ מיתת ב"ד היא שהעבד חייב במצות כאשה:
**יכול יטלנו מבין האגפיים**. כלומר יהרגנו בחרב בכל מקום שירצה אפילו בין הכתפים מנ"ל שיהרג מן הצואר:
**נאמר כאן**. ברוצח:
**ונאמר להלן**. בעגלה ערופה:
ה"ג הבערה הבערה מה הבערה שנאמר להלן התזת הראש אף הבערה שנאמר כאן התזת הראש אי מה כאן מן הצואר אף להלן מן הצואר עריפה עריפה מה עריפה שיאמר להלן ממול עורף אף כאן ממול עורף. וה"פ ילפינן רוצח בגז"ש דהבערה מעגלה מה להלן בהתזת הראש אף רוצח בהתזת הראש אי מה רוצח מן הצואר שזה היא מיתה יפה אף בעגלה ערופה כן לכך כתיב עוד גז"ש עריפה שנאמר כאן בע"ע וערפו ונאמר בחטאת העוף ממול ערפו מה להלן ממול ערפו דוקא אף כאן ממול ערפו:

## הלכה ד

מתני' **קשה לתוך הרכה**. שלא ינוול ע"י הקשה שיחבל גרונו:
גמ' **חנק לית משכח**. לא מצינו בתורה מיתת חנק:

**ומשני אמרת**. חנק ניתנה לאותן האמור בהן בתורה סתם מיתה ואי אתה רשאי למשוך עליהן מיתה חמורה דשמא לא נתחייב בהם אלא דוקא הקלה והיא חנק שהיא הקלה שבכולן:

**לא מפני שהיא קלה**. דס"ל כר"ש דאמר חנק והרג:

ה"ג לא מפני שהיא קלה אלא כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק וכ"ה בבבלי ומסיק שם דיליף בגז"ש נאמר מיתה בידי שמים וימיתהו ה' ונאמר מיתה בידי אדם מה מיתה האמורה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה האמורה בידי אדם מיתה שאין בה רושם:

**אמרת**. במתני' תנן סדר חנק כך הוא כו':

**תמן**. בשרפה אתה אומר זה מושך הילך כו' שכך היתה גירסתו ברישא בשרפה:

**וכא**. והכא בחנק אתה אומר זה מושך אצלו כו':

**א"ל תמן**. בשרפה זה מושך מלפניו וזה מלאחריו ואין שניהם מושכין בשוה כדי שלא יחנק אלא יפתח פיו אבל הכא מושכין זה מצד זה וזה מצד זה בשוה כדי שיחנק:

## הלכה ה

מתני' **אלו הן הנסקלין**. אית מינייהו דכתיב בהו סקילה בהדיא והנך דלא כתיב בהו סקילה כתיב בהו דמיו בו דמיהם בם וכל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם אינו אלא סקילה דילפינן מאוב וידעוני דכתיב באבן ירגמו [אותם] דמיהם בם:

**הכא על האם ואשת אב והכלה והזכור**. כתיב בהו דמיו בו:

**הבא על הבהמה והאשה המביאה כו'**. ילפינן בגז"ש כתיב הכא ואת הבהמה תהרוגו וכתיב במסית כי הרג תהרגנו מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה:

**והמגדף והעובד עבודה זרה והמולך ובעל אוב וידעוני המחלל את השבת**. כתיב בהו סקילה וקסבר תנא דידן מולך לאו עכו"ם הוא אלא חק עכו"ם בעלמא הוא מדתני עכו"ם ותנא מולך:

**והמקלל אביו ואמו**. כתיב בו דמיו בו וחמור הוא ממכה דאית ביה תרתי קלין אביו ואמו ומוציא שם שמים לבטלה דתנן לקמן אינו חייב עד שיקללה בשם:

**והבא על נערה המאורסה והמסית**. את היחידים כתיב בהו סקילה:

**והמדיח**. עיר הנידחת ילפינן הדחה הדחה ממסית:

**והמכשף**. דכתיב מכשפה לא תחיה וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה מות יומת מה שוכב עם בהמה בסקילה אף מכשף בסקילה:

**ובן סורר ומורה**. מפורש בו סקילה:

גמ'. לכן צריכה. הא דתנן הבא על האם חייב שתים לא נצרכה אלא שהיו השני איסורים בהעלם אחד וקמ"ל דאפ"ה חייב אע"ג בעושה איסור אחד כמה פעמים זה אחר זה בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת הכא חייב שתים שהלאוין מחלקים אבל בשני העלמות לא צריך לאשמועינן דחייב שתים דהא אפילו באשה אחת בא עליה וחזר ובא עליה בשתי העלמות חייב על כל אחת ואחת:

ה"ג וחזר ובא עליה בשתי העלמות חייב על כל אחת ואחת:

מתני' משנתינו דוקא באשה אחת שיש לה שמות הרבה הוא דחייב שתים בשתי העלמות אבל נשים הרבה ושם אחד אפילו בהעלמות הרבה אינו חייב אלא אחת כיון שהן שם אחד:

ה"ג כהעלם אחד הוא:

**א"ל לכן צריכה**. לא נצרכה מתני' אלא להעלם אחד דחייב שתים דשמות מחלקין אבל בשתי העלמות לעולם חייב אפילו בנשים הרבה ושם אחד:

**דאיתפלגון**. כלומר לא תיקשי לך מאי מיבעיא ליה לר"ש בר' הלל פשיטא דחייב שתים כיון שהעלמות מחלקין משום דפליגי ר"י ור"ל כשהבועל בהעלם אחד והנבעלת בהעלמות הרבה אם הא חייב אחת והיא חייבת אחת על כל העלם והעלם או דלמא כיון דהוא אינו חייב אלא אחת אף היא כמוהו:

ה"נ כשם שהוא אינו מביא אלא קרבן אחד כך היא אינה מביאה אלא קרבן אחד:

**שלא תאמר נשים הרבה**. שכל אחת אינה מביאה אלא קרבן אחד אף הוא אפילו בהעלמות הרבה יעשה כהעלם אחד ולא יביא אלא קרבן אחד לפיכך צריך לומר שאף בכה"ג חייב על כל אחת ואחת:

**ה"ג א"ר בון בר חייא שני דברים שיצאו מן הכלל חולקין ותני דבי ר"י כן**. וה"פ שני דברים שיצאו מן הכלל אמרינן שיצאו לחלק לחייב חטאת על כל אחד ואחד ולא אמרינן דה"ל שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין ותני נמי בברייתא דתני דבי ר"י כן:

**בכלל**. מכשף היו ולמה יצאו לחייב חטאת על הניחוש בפני עצמו ועל העינון בפני עצמו:

**כלל בהיכרת**. אם נכללו כולן בכרת ופרט אחד מהן והזהיר בו בפני עצמו בכרת שמעינן מדברי ר"י דה"ל דבר היוצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו:

ה"ג דמר ר"א בשם ר"י ונכרתו הנפשות העושות והלא אחותו בכלל היתה ויצאה מן הכלל לחילוק על הכלל וה"פ כתיב ונכרתו הנפשות העושות וכתיב בתריה איש אשר יקח את אחותו כו' ונכרתו לעיני כו' ולמה יצאה לחלק לחייב על כל ערוה בפני עצמה

ואפילו עשאן כולם בהעלם אחד דמה אחותו שהיא ערוה חייבין עליה בפני עצמה אף כל שהיא ערוה חייבין עליה בפני עצמה:

**והכתיב ערות אחותו כו'**. לא תגלה כי את שארו הערה ל"ל הלא אף היא בכלל כל העריות:

**לידון בערייה**. שחייב בהעראה דהיינו הכנסת העטרה אע"פ שלא גמר ביאתו:

ה"ג וגלה את ערותה:

**ה"ג הואיל ואין חייבין עליה משום טומאה לא נעשה בו כו' וכ"ה בשבת**. וה"פ הואיל ואין חייבין על הנדה משום ערוה אלא משום נדה לא ילפינן לה משאר עריות לענין העראה ואינו חייב אלא בגמר ביאה לכך איצטריך למכתב העראה בנדה בפירוש:

**והכתיב ואיש אשר ישכב את דודתו ערות דודו גלה**. חטאם ישאו ערירים ימותו ל"ל דהא כבר כתיב ערות אחי אביך לא תגלה דודתך היא אלא לחלק:

**לצורך**. עצמו יצא שידון העובר בעונש ערירים ימותו כדמסיק:

ה"ג לידון בעריריי הכתיב ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא ערות אחיו גלה ערירים יהיו א"ל לצורך יצאה לידון בעריריי דאמר ר"י כו' וכ"ה בשבת. וה"פ ופריך והכתיב ואיש אשר יקח כו' שהוא מיותר אלא לחלק וא"ל אף זה יצא לעצמו שיהא נידון בעריריי ואי קשיא תרי זימני לידון בעריריי ל"ל איצטריך לכדאמר ר' יודן:

**דאמר ר"י**. כל היכא דכתיב ערירים יהיו רצונו לומר שלא יוליד בנים ואותן שהיו לו כבר קודם החטא אינן בכלל העונש:

**וכל**. מקום דכתיב ערירים ימותו אף הבנים שהיו לו ימותו ויקברן בחייו:

**דודתו**. הא דקשיא לך כרת דכתיב בדודתו ל"ל אומר אני לצורך יצאה למעט אם היה דודו אחי אביו מן האש ולא מן האב אין אשתו עליו ערוה:

**ה"ג**. למעט את אשת אחי אביו מאמו:

**מה טעמא**. כלומר מנ"ל:

**באחי אביו מאביו הכתיב מדבר**. אם אחי אביו מן האב הוא הוי קרוב לענין גאולה ומצות גאולה מוטל עליו יותר מקרובי האם אף דודתו שנאמר כאן מן האב ולא מן האם:

**אף אשת אחיו**. איכא למילף מדודתו מה דודתו מן האב אבל לא מן האם אף אשת אחיו דוקא מן האב אבל לא מן האם:

**ופריך עד כדון כר"ע**. הניחא לר"ע דאמר למדין למד מן הלמד בחולין ילפינן שפיר אשת אחיו מדודתו הנלמדת בגז"ש מגאולה אלא לר"י דאמר אין למדין למד מן הלמד אפילו בחולין אשת אחיו שהיא מהאב ולא מן האם מנ"ל:

**ומשני תני ר"י נאמר כאן**. ערות אשת אחיך לא תגלה:

**יש לה היתר לאחר איסורה**. אחר שטבלה חוזרת להיתירה הראשון:
**אף אשת אחיו מאביו**. הוא דהוי ערוה שיש היתר לאיסורה אם מת אחיו בלא בנים חוזרת להיתירה הראשון להיות מותרת לו אבל אשת אחיו מאמו אין היתר לאיסורה שאין יבום אלא לאחים מן האב ולא מן האם:
**הא ר' יוחנן כו'**. כלומר גופא ר' יוחנן קשיא ליה לחלק בעריות מנלן ושני מפני שיצאה כרת באחותו אבל ר"א בשם ר' הושעיה יליף ליה חילוק חטאות בעריות מפני שחלוקין בלאוין וכדמסיק:
**לאוין חולקין**. כריתות וחייב על כל אחד ואחד:
**מה טעמא**. כלומר כגון מאי:
ה"ג מה עביד לה ר"י באנשים הכתוב מדבר ובאה אחותו ללמד על כל הנשים ולית לר' אלעזר כן אית ליה לא תקרבו אחד האיש ואחד האשה ומה עבד לה ר' יוחנן פתר ואינו מחוור ועוד מן הדא כו' וכ"ה בשבת [פ"ז ה"ב]. וה"פ ור' יוחנן מ"ט לא יליף חילוק חטאות בעריות הואיל וחלוקין בלאוין ומשני הלאוין כתיבו בלשון זכר ובאה אחותו ללמד אף על הנשים חילוק חטאות ופריך ולית ליה לר"א שאף הנשים חייבין כרת בתמיה א"כ ע"כ איצטריך לומר שיצאה כרת באחותו לחלק ומשני אית ליה כרת בנשים ויליף ליה דכתיב לא תקרבו לשון רבים דמשמע אחד איש ואחד אשה ור"י הא כתיב לא תקרבו ומשני ר"י עלה בדעתו לפרש כן ואיני מחוור ליה לפרש רבים דקרא בזכר ובנקבה שהרי מצינו הרבה בקרא פעם מדבר בלשון יחיד על העם ופעם בלשון רבים על פרטי העם ועוד מהא דשמואל בר אבא מוכת דלאוין אינו מחלקין:
**ויצאו שלמים כו'**. אי ס"ד לאוין מחלקין למה יצאו שלמים לחלק כיון שהן מחולקין בלאוין ממילא חלוקין נמי לחטאת אלא ודאי חלוקין דלאוין לא שמה חלוקה:
**א"ל לצורך יצאו למעט כו'**. אבל לא לחילוק חטאות וכך שנויה בת"כ והנפש אשר תאכל כל בשר מזבח השלמים וטומאתו עליו ונכרתה והלא שלמים בכלל כל הקדשים היו (שנאמר כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וגו') ולמה יצאו להקיש אליהן מה שלמים שהן קדשי מזבח וחייבין עליה אף כל שהן קדשי מזבח חייבין עליהן יצאו קדשי בדק הבית שאין חייבין עליהן משום פגול ונותר ואין האוכלן בטומאת הגוף ענוש כרת:
**לצורך יצאו למעט קדשי בדק הבית**. אבל לא לחילוק חטאות:
**ופריך ולא מתני' היא**. ממתני' שמעינן דליתא לקושית שמואל בר אבא:

**ה"ג קדשי מזבח מצטרפין זה עם זה למעילה**. אם נהנה משני מיני קדשי מזבח בשוה פרוטה מעל ומצטרפין נמי לכזית. לחייב עליהן משום פיגול נותר וטמא או משום מעלה בחוץ:

**משא"כ בקדשי בדק הבית**. שאין מצטרפין:

**ה"ג מכיון שמצטרפין אינן חלוקין**. סיומא דקושיא היא סד"א מקרא יליף ליה דמצטרפין וקאמר כיון דמצטרפין ממילא ידעינן דאינן חלוקין לחטאות דאי חלוקין הן אין לצרפן:

**אר"ח וכן היא צריכה ליה**. זו היא קושיתו נימא דחלוקין הן כיון שחלוקין בלאו ולא יצטרפו דעיקר טעמא דמתני' דמצטרפין מפני שאין חלוקין:

**כלל בעשה ופרט בל"ת**. מיבעיא ליה אי דרשינן בכלל ופרט או לא:

**מילתיה הי"א**. מדברי ר"א דמייתי שמעינן דדרשינן ליה בכלל ופרט:

**כלל**. היינו עשה:

**שדך לא תזרע כו' פרט**. היינו לא תעשה:

**הזרע והזמיר בכלל היו כו'**. ור"א לאו בכלל ופרט דריש ליה דא"כ אין בכלל אלא מה שבפרט אלא כיון דאיכא שני פרטים דמיא לכלל ופרט וכלל לענין זה שלמידין מהן דברים דדמיין לפרט בכל צד אבל מדלא כתיב מפורש כללא בתרא לא הוי כלל ופרט וכלל ממש לרבות כל מילי דדמיא לפרטא בחד צד:

**אלא דבר שהיא עבודה בארץ ובאילן**. וחרישה עבודת אילן היא שחורשין לאילנות כדתנן ריש שביעית:

**מה עבד לה ר"י**. הרי יצאו שני דברים ויש למילף מהן:

**שני דברים הן**. שיצאו מן הכלל הזרע והזמיר ושני דברים שיצאו מן הכלל אינן חולקין את הכלל לומר שיהא חייב על כל או"א וכמו שאינן חולקין אף אין מלמדין:

**ופריך על דעתיה דר"א אינן חולקין**. בתמיה וכי לית ליה לר"א שאינן חולקין:

**ומשני אית לית**. שני דברים אינן חולקין אבל סובר דמלמדין מיהת לדברים דדמיין להו בכל צד:

**ופריך ולית ליה לר"י מלמדין**. בתמיה:

**ומשני שנייה היא**. ודאימידה ר"י דמלמדין אלא שאני הכא שהכלל בעשה ושבתה הארץ ופרט בל"ת לא תזרעו:

**ועשה מלמד על ל"ת**. כשהכלל בעשה והפרט בל"ת נמצא שהעשה מוסיף על הפרט ניחא דהעשיה תשובה דדחיה לל"ת לכך היא יכולה להוסיף על ל"ת אבל בהפך כשהכלל בל"ת והפרט בששה מודה ר"א שאין מלמדין מהפרט על הכלל:

**ה"ג על דעתיה דר"א ניחא מותר לחפור בה בורות שיחין ומערות ע"ד דר"י מהו לחפור כו'**. וה"פ ר"א דסובר כלל ופרט הוא והפרט מלמד על הכלל דבעינן דבר המיוחד לעבודת הארץ דומיא דזריעה ובצירה הלכך לחפור בה בורות כו' ודאי שרי אפילו לכתחלה אבל לר"י דאמר הכלל במקומו עומד א"כ אפילו חפירת בורות כו' אסור דבכלל ושבתה הארץ משמע נמי חפירת בורות או דלמא מהני הפרט מיהו לענין זה לפרש הכלל שהיא העשה דלא איירי חלא בעבודת הארץ אבל חפירה מותר:

**ומשני כשם שאין**. הפרטים מלמדין שלוקין על עבודת הארץ כך אין מלמדים מהם היתר לחפירה ולומר דאיירי דוקא בעבודת הארץ:

**טעמא דר"י**. שהוא אומר אינו לוקה משמע אבל עשה יש בו מנ"ל שהוא בעשה מדכתיב שש שנים כו':

**אפי' עשה אין בו**. לר"י:

**ופריך והכתיב מלא**. לר' יוסי פריך דאמר אפילו עשה אין בו הרי מקרא מלא כתיב ושבתה הארץ דמשמע כל המלאכות אסורות בשביעית בעשה:

**לענין ל"ת שבו**. קסבר ר"י דריש ליה בכלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט זריעה וזמירה אין אבל שאר מילי לא נמצא אין כאן עשה בחרישה ותרווייהו אית להו כלל בעשה ופרט בל"ת לא דרשינן בכלל ופרט ולא פליגי אלא כשישנו שני פרטים אי ה"ל קצת כעין כלל בתרא וכדפרישית בסמוך לר' אלעזר או לא:

**ה"ג יכול יהו לוקין על התוספות**. ברייתא שנויה בבבלי מ"ק פ"ק וסיים בה פטור:

**ר"י**. מפרש לה דה"ק יכול. ילקה על החרישה וקרי לה תוס' דאינו מפורש בתורה דבפרשה לא כתיב אלא זריעה וזמירה כדאמרינן לעיל:

הרי ל"ג וכ"ה בשבת:

**יכול ילקה על שני פרקים הראשונים**. היינו תו' שביעית שאין חורשין בששית בשדה לבן אלא עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת ונסיב לפטור דגמר משבת בראשית מה להלן לפניה ולאחריה מותר אף שביעית היא אסורה לפניה ולאחריה מותר:

**אית תניי תני**. איכא תנא דתנא איסור חרישה נפקא לן מקרא דשש שנים כו' ואיכא דמפיק ליה משדך לא תזרע חדא כר"י דאמר אין לוקין על החרישה אבל עשה יש בו וחדא כר"א דאמר לוקין ל"א חד תנא בסיומא דברייתא דלעיל יכול ילקה על תוספות שביעית ת"ל שש שנים כו' ואתיא כר"י דקאי על החרישה וקאמר כיון דאיכא נמי פרט בעשה דה"ל לאו הבא מכלל עשה מוקמינן גם הכלל ופרט בעשה ופטור על החרישה דאין בכלל אלא מה שבפרט זריעה וזמירה אין אבל חרישה לא ומאן דתנא ת"ל שדך

לא תזרע קאי על איסור שני פרקים וכר"א וה"ק כתיב ובשנה השביעית כו' שדך לא תזרע דוקא בשנה השביעית אסור אבל קודם לכן אע"ג דנהנה ממנה בשביעית שרי אבל בשביעית עצמה אפילו על החרישה לוקה:

**ה"ג מתניתא פליגא לר"א וכ"ה בשבת.** ברייתא קשיא לר"א:

**השמר בלא תעשה.** בשחוטי חוץ כתיב השמר פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עולותיך ושם תעשה וגו' וכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא ל"ת:

**מה העלייה שהיא בעשה.** דשם תעשה אבל בחוץ לא דה"ל לאו הבא מכלל עשה שהוא עשה:

**הרי הוא בלא תעשה.** דכתיב השמר פן תעלה כו' והשמר לא תעשה:

**אף שחיטה וזריקה שהן בעשה.** דשם תעשה:

**בגין דכתיב כו'**. כלומר טעמא דכתב רחמנא שם תעלה ושם תעשה להקיש שחיטה וזריקה להעלייה מיניה שמעינן דאית בהו ל"ת הא אי לא כתיב היקישא ה"א שאינן בל"ת אמאי הא העלאה בכלל שם תעשה היא וה"ל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא אלא ודאי היכא דהכלל בעשה והפרט בל"ת לא דרשינן בדבר היוצא מן הכלל וקשיא לר"א:

**ה"ג מה עביד לה ר"א.** וה"פ ור"א איך מתרץ להך ברייתא:

**ומשני שלא תאמר כו'**. ודאי ללמד ששחיטה וזריקה בל"ת לא צריך היקישא דזה שמעינן מדה"ל דבר היוצא מן הכלל והיקישא איצטריך ללמד שאם עשאן כולם בהעלם אחת שחייב על כל אחת ואחת דאף שיצאה העלאה ליכא למשמע מינה שיצאה לחלק דסד"א שחיטה וזריקה שנאמרו בעשה אחת ושייכי להדדי כמו תולדה לאב דהא אם אין שחיטה אין זריקה אין לחייב עליהן אלא אחת והא דיצאה העלאה על עצמה יצאה א"נ לחייב על אחת מהן אם עשאה בפני עצמה אבל לא לחייב שתים לכך איצטריך היקישא לחלק שאם עשאן בהעלם אחת שחייב על כל אחת ואחת והא דתניא אף שחיטה וזריקה יהו בל"ת היינו כאלו כתיב ל"ת בכל אחת בפני עצמה שהלאוין מחלקין א"נ עיקר קושיתו לר"א היקישא ל"ל אבל מברייתא לא פריך שאינה שנויה בר"ח ור' אושעיא:

**חייב משום זורע.** שאף הנטיעה לצמוח פירי נעשית וזה אב בזרעים וזה אב באילנות:

**דזומר כנוטע.** דלצמוחי עביד:

**נטע וזמר בשבת.** בהעלם אחת:

**על דעתיה דכהנא**. דאמר נוטע כזורע משמע אבל זומר לא הוי כנוטע אלא כקוצר הלכך חייב שתים:

**אינו חייב אלא אחת**. שהרי הן שתי תולדות מאב אחד:

**ופריך כלום אר"ז**. הא לא אר"ז אלא הזומר כנוטע משמע כי היכי דחייב הזומר אף הנוטע כן הוא:

**דלמא**. שמא אמר הנוטע כזומר שפיר הוה משמע דבא לומר שאין חייב עליהן אלא אחת דהא שיהא חייב על הזומר אין לתלותו בנוטע דזומר מפורש ביה קרא כדמסיק:

**הכל**. אחד זמירה ואחד נטיעה היה בכלל שדך לא תזרע האמור בשביעית:

**ויצאת זמירה**. דכתיב וכרמך לא תזמור:

**להחמיר על עצמה**. שיהא חייב עליה:

**וכי מפני שיצאה זמורה להחמיר על עצמה**. נאמר שאינה תולדת זורע בתמיה:

**הוי**. הרי שבנוטע וזומר אין חילוק בין כהנא לר"ז דלתרווייהו חייב שתים ולא קאמר ר"ז הזומר כנוטע אלא לאשמועינן דשניהם זריעה הן:

## הלכה ו

**הבא על האם**. בשוגג חייב עליה שתי חטאות דבכולהו עריות כתיב בהו כרת וכתיב בהו חלוק חטאות ואפילו בגוף אחד:

**חייב עליה משום אם ומשום אשת אב**. ולא נקט אשת איש דלאחר מיתה איירי:

מתני' **חייב עליה משום אשת אב ומשום אשת איש**. ור' יהודה פליג נמי בהא דכי היכי דדריש אמך היא דריש נמי ערות אשת אביך היא משום אשת אב אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת איש:

**בין לאחר מיתה**. אחיוב דאשת אב קאי דמרביה ליה קרא אבל שם אשת איש לאחר מיתה לא קאמר:

**בין מן האירוסין**. דכיון שקידשה אשתו היא דכתיב ואיש כי יקח אשה משעת לקיחה נקראת אשתו והך קיחה קידושי כסף הן דגמר קיחה קיחה משדה עפרון דכתיב נתתי כסף השדה קח ממני:

גמ' **אזהרה לבא על האם מנין**. אפילו אינה אשת אחיו כגון שבא עליה אביו באונסין מנין אבל אשת אביו באישות שמעינן מדכתיב ערות אביך לא תגלה כדמסיק:

**כי כל כו'**. בסוף פרשה אחרי כתיב וקאי גם על ערות אמך לא תגלה:

**עונש**. סקילה מנין:

**ערות אביו גלה מות יומתו**. דמיהם בם ונאמר באוב וידעוני דמיהם בם מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה ומהאי קרא שמעינן נמי סקילה לאמו אף על פי שאינה אשת אביו

דילפינן ערות ערות גז"ש מה באזהרת אמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו אף בעונש שוין:

**תניתה הכא כו'**. אריש קאי דתנן הבא על האם חייב משום אם ומשום אשת אב והכי תנן בכריתות וקשיא ליה הניחא בכריתות תני דחייב על שתיהן דהתם לענין חטאת קאי וקמ"ל אם בא על האם בשוגג חייב שתי חטאות אלא הכא בסנהדרין דאיירי לענין מיתה וכי יש לך לומר שהוא נסקל משום אם וחוזר ונסקל משום אשת אב בתמיה:

**להתרייה איתאמרת**. איצטריך לאשמועינן דחייב אשתיהן לומר שאם התרו בו משום אם או משום אשת אב לוקה שלעולם צריך להתרות בו משום איסור שיש בו:

**ופריך ויתרו בו משום אשת איש**. כלומר ליתני נמי במתני' אם התרו בו משום אשת איש לוקה:

**ומשני תיפתר**. תפרש למשנתינו שעכשיו היא פנויה כיון שהיא עכשיו אלמנה או גרושה:

**ה"נ תניא רי"א אם כו'**. ברייתא היא ולאו מתני' וכ"ה בבבלי א"נ ה"ק תמן בבבל מפרשינן מתני' רי"א אם כו':

**אם לא היתה אמו ראויה לאביו אינו חייב אלא אחת**. דכיון שאין לאביו אישות בה לא קרינן בה אשת אב אבל אם היתה ראויה מודה ר"י דחייב שתים משום אם ומשום אשת אב ואיירי בחייבי לאוין דבחייבי כריתות אף ת"ק מודה הכי מסיק בבבלי ולא ניחא ליה לאוקמי בחייבי כריתות ות"ק כר' יהושע דאמר אין ממזר אלא מחייבי מיתות ב"ד דמודה ר' יהושע שאין קידושין תופסין בחייבי כריתות:

**ר"א בשם ר"י**. קאמר לר' יהודה ל"ש ראויה או אינה ראויה לעולם אינו חייב אלא אחת וטעמא דר' יהודה דכתיב ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך היא ל"ל אמך היא אלא לומר לך שאם יש בה שני שמות אם ואשת אב אינו חייב אלא משום אמו:

**ערה**. תלה את כל הפרשה לאם שעליה לבד הוא חייב:

**מה ראה ר' יוחנן**. דאמר שחייב משום אם ולא משום אשת אב הא בקרא כתיב ערות אביך וערות אמך לא תגלה ואי משום דכתיב אמך היא א"כ ערות אביך ל"ל:

**ה"נ דר"י דריש ערות אביך בזכור הכתוב מדבר**. כלומר ערות אביך ממש לא תגלה:

**ופריך ואין אביו בכלל**. ואת זכר לא תשכב כו' דצריך קרא לאסרו:

**ומשני אלא לחייב הכא על אביו שתים**. ופריך וניתני. בריש כריתות שלשים ושבע כריתות תורה וליחשוב נמי הבא על אביו אם עשאו עם השאר חייב שלשים ושבע דהא לא קחשיב אותן אלא ללמד כמה חטאות מתחייב אם עשאן בהעלם אחת:

**ומשני כל שם זכר אחד**. וכיון דכבר תני הבא על הזכור לא תני הבא על אביו:
**ערות אשת אביך**. לא תגלה באשת אביו אע"פ שאינה אמו הכתוב מדבר:
**זו אמו שהיא אשת אביו**. דבקרא כתיב ערות אביך וערות אמך לא תגלה משמע שהיא אשת האב והיא אמו:
**אמך היא**. ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך היא ל"ל אמך היא אלא לומר לך כל אמך בין שהיא אשת אב בין שאינה אשת אב:
**ופריך מה עביד לה ר'י**. דאמר ערות אביך ממש א"כ ממילא משמע ערות אמך בין שהיא אשת אביו בין שאינה אשת אביו וקשיא אמך היא ל"ל:
**ומשני פותר לה**. מפרש לקרא אמך היא אתי לרבות אפילו לאחר מיתת האב חייב עליה:
**ופריך ולית לר"ע כן**. דחייב אאמו אפילו לאחר מיתת האב:
**ומשני ערות אביך היא**. יתירא דכתיב ערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך היא ל"ל אלא ללמד שחייב עליה בין בחיי האב בין לאחר מיתת האב וה"ה דחייב עליה על האם לאחר מיתת האב:
**ר"ע דרש כו'**. כלומר לישנא אחרינא וכדמסיק ר"י מוקי לאמך היא לעונש:
**ה"נ פתר לה לעונש**. וה"פ קרא איצטריך לעונש אמו שאינה אשת אביו דבעונש לא כתיב אלא ואיש אשר ישכב את אשת אביו מות יומת לכך כתיב אמך היא לומר לך כל הצדדין עונש ואזהרה שוין באם בין שהיא אשת אב בין שאינה אשת אב:
**ופריך ולית לר"ע כן**. בתמיה דודאי סובר עונש באם שאינה אשת אב:
**ומשני ערות אביך וערות אמך**. כתיב והאי ערות אביך מיותר דהא כבר כתיב ערות אשת אביך לא תגלה אלא להקיש אם שאינה אשת אב לאשת אב לעונש מה אשת אב אע"פ שאינה אמו יש בה עונש אף אמו אע"פ שאינה אשת אב יש בה עונש:
**לא מסתברא כו'**. סתמא דש"ס קאמר לא מסתבר לדרוש הך קרא הכי אלא לר"י דמצריך אמך היא שאינו חייב על האם לבד ולדידיה צ"ל דעונש לאמו שאינה אשת אב ילפינן מהיקישא דערות אביך וערות אמך אבל ר"ע אייתר ליה אמך היא. לעונש אמו שאינה אשת אביו ואזהרה דידה יליף מערות אמך:
ה"ג אלא ר"י דל"ל אמך היא אמו שאינה אשת אביו מנ"ל:
**הדא אמרה**. זאת אומרת למדין גז"ש אפילו אינה מופנה אלא מצד אחד דערות אביך היא מיותר אבל ערות אמך איצטריך לגופיה אמו שאינה אשת אביו:
**לית הדא פשיטא על דר"ע**. אין זו רבותא לר"ע דהא ס"ל אפילו אינה מופנה כלל ילפינן גז"ש:

**ר"י בעי**. לר' יהודה דאמר אינו חייב עליה אלא משום אם בלבד אם בא למעט שאפילו בחיי האב אינו חייב עליה משום אשת איש או דלמא לא פליג אלא על אשת אב שאינו חייב עליה אבל מודה דחייב במי משום אשת איש:

(דל"ה ע"א) ופשיט תא חמי תא חזי דפשיטא הוא דחייב דהרי כשבא עליה אחר דאין בו איסור אם חייב עליה משום אשת איש בנה שיש עליו איסור האם אינו דין שחייב עליה משום אשת איש:

**ה"ג הרי חורגה הרי הוא חייב עליה משום אשת אב ובנה אינו חייב עליה משום אשת אב**. אע"ג דבחורגה אין בו איסור האם ובבנה יש בו איסור האם שאינו חייב משום אשת אב לר' יהודה אף אתה אל תתמה שבאתר יש בה איסור אשת איש ובבנה אין בה איסורא דאשת איש:

**דתני אף בשאר כל העריות כן**. אדר' יהודה קאי כשם שבנה אינו חייב משום אשת אב כך בשאר עריות כשיש בה שני איסורין אין חל עליה אלא איסור החמור:

**את תופסו משום חמותו**. החמורה שהיא בשרפה ואשת איש בחנק:

**משום כלתו**. שהיא בסקילה:

**משום אחותו**. שהיא בכרת:

**ופריך מבריתו מן החמורה ומקנתרו בקלה**. את פוטר אותו מאשת איש החמורה שהיא בחנק ומחייבו בקלה באחותו שהיא בכרת בתמיה וכי כך הדין נותן:

**ומשני לית יכיל**. אי אפשר לחייב משום אשת איש ולא משום אחותו:

**ומשום בת אשת אביו**. דכתיב ערות בת אשת אביך מולדת אביך אחותך היא לא תגלה ערותה:

**אינו חייב עליה אלא משום שם אחד בלבד**. והיינו משום אחותו דכתיב אחותך היא משום אחותו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום בת אשת אביו:

**וכן הבא על כלתו**. אינו חייב אלא משום כלתו ולא משום אשת בנו דכתיב אשת בנך היא משום כלתו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום בנו:

**כמה דר"י תופש שם ראשון**. דאמר אינו חייב אלא על האם בלבד וס"ד טעמא דר"י שאיסור אמו כתוב תחלה בפרשה לכך תופשו:

**כן ר' יוסי בי ד' יודה תופש שם ראשון**. ואינו מחייב אלא משום אחותו הכתובה תחלה:

**לית לריב"י כו'**. לא דמיין להדדי דריב"י מחייב הבא על האם אף משום אשת אב דמצינו מי שהוא חייב על אשת אב לחוד ועל אם לחוד הלכך כשבאין כאחד חייב על שניהם:

**ברם**. אבל כאן באחותו מצינו דמותר בבת אשת אביו אם אינה אחותו דהיינו שני חורגים הלכך כששניהן כאחד אינו חייב אלא על אחותו וקרא ערות בת אשת אביך ל"ל למעט אחותו משפחה ונכרית דפטור עליה ובעינן דוקא בת אשה הראויה לו:

## הלכה ז

מתני' **אם אדם חטא כו'**. אע"ג שאינו מפורש במתני' שהבהמה נהרגת מ"מ מדתני השוכב עמה בסקילה שלא למדנו אלא ממה שהבהמה נסקלת שייך שפיר למיתני אם אדם חטא כו':

**תקלה**. מכשול עון:

גמ' **את יליף דמיהם בם כו'**. כתיב כאן דמיהם בם וכתיב באוב וידעוני דמיהם בם מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה:

**קרי ביה**. נמי לא תישכב:

**עד כדון**. הניחא לר"ע דדריש מקרא ומסורה אלא לר"י מנ"ל אזהרה לנשכב ומשני דכתיב לא יהיה קדש מבני ישראל שלא יהיה מזומן למשכב זכר:

**כרת לנשכב לר"י מנין**. בשלמא לר"ע דיליף מואת זכר וגו' עליו כתיב כי כל אשר יעשה וגו' אלא לר"י מנ"ל כרת אבל עונש לנשכב לא קשיא ליה דמפורש ביה קרא תועבה עשו שניהם מות ימותו:

**ונגם קדש היה בארץ**. עשוי כתועבות הגוים אשר הוריש וגו' מה קדש האמור כאן יש בו תועבה אף בלא יהיה קדש יש בו תועבה וכתיב כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות וגו' ש"מ תועבה דעריות בכרת:

**תועבה מתועבה**. אין כל תועבות דעריות. בכרת אלא הכתובים בפרשה ונכרת לנשכב ילפינן בגז"ש תועבה האמור בלא יהיה קדש מתועבה האמור במשכב זכור דכתיב ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא ועליה כתיב ונכרתו מה תועבה האמור שם כרת אף תועבה דהכא כרת:

**מתניתא אמרה כן**. תניא נמי הכי דמתועבה דעונש שמעינן נמי כרת לנשכב:

**כתיב תועבה עשו שניהם**. מלמד ששניהם שוין בין לאזהרה בין לכרת בין לעונש:

**עונש מנין**. מנ"ל שהוא בסקילה:

**ה"ג את יליף הריגה מהריגה סקילה מסקילה דמיהם בם מדמיהם בם**. וה"פ כתיב הכא ואת הבהמה תהרוגו ובסמוך באשה המביאה בהמה עליה כתיב והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומותו דמיהם בם ילפינן הריגה מהריגה מהדדי והדר ילפי דמיהם בם

דכתיב גבי אשה המביאה בהמה עליה מדמיהם בם דכתיב גבי אוב וידעוני מה התם בסקילה אף כאן בסקילה:

**עד כדון**. הניחא לר"ע דיליף למד מלמד בחולין אלא לר' ישמעאל דגם בחולין לא יליף למד מלמד מנ"ל:

**ומשני ר"י מן אתריה**. ר"י יליף ממקומו דכתיב סקילה התם דיליף תהרוגו מהרג תהרגנו דכתיב במסית דמפורש ביה וסקלתו באבנים:

**ור"ע מן אתריה**. ור"ע ניחא ליה למילף ממקומו הסמוך ליה מאשה המביאה בהמה עליה אע"ג דלמד מן הלמד הוא:

**כרת לנשכב**. עם בהמה לא מצינו לר"י בשלמא ר"ע דיליף אזהרתו מדכתיב בכל בהמה לא תתן שכבתך קרי ביה לא תתן שכיבתך א"כ כרת נמי שמעינן מהתם דלעיל כתיב ונכרתו אלא לר"י כרת מנ"ל דלא יהיה קדש לא קאי אלא אגברי ולא אבהמה וה"ה דקשיא נמי לר"י אזהרה מנ"ל:

**עונש**. לסקילה לנשכב לא מצינו בין לר"י בין לר"ע:

**ה"ג כל שוכב עם בהמה מות יומת וכתיב זובח לאלהים יחרם**. וה"פ כתיב כל שוכב עם בהמה מות יומת אם אינו ענין לשוכב דהא כתיב ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת תנהו ענין לנשכב סקילה מנ"ל מדסמיך ליה זובח לאלהים יחרם והיינו שוחט לעכו"ם יומת:

**מה זה בסקילה וכרת**. דהא כתיב בעכו"ם והוצאת את האיש וגו' אף זה נשכב בסקילה וכרת ואזהרה נמי מזובח יליף:

**מה מפקא ביניהון**. מאי בינייהו הא בין לר"י בין לר' עקיבא שוכב ונשכב באזהרה וכרת ועונש:

**שכב את הזכר ונשכב ממנו**. בהעלם אחת איכא בינייהו:

**ה"ג על דעתיה דר"י חייב שתים על דעתיה דרבי עקיבה אינו חייב אלא אחת**. וה"פ ע"ד דר"י חייב שתים דשני לאוין הם דמתרי קראי אתיין אחד מלא תשכב ואחד מלא יהיה קדש לפיכך חלוק חטאות ביניהם לר"ע אינו חייב אלא אחת לא תשכב לא תישכב חדא הוא:

**בין**. לר"ע ובין לר"י חייב שתים דחלוקין בכריתות שוכב מדכתיב ונכרתו הנפשות ונשכב ילפינן מזובח לאלהים יחרם אע"ג דלר"ע מצינן למילף כרת לנשכב מונכרתו מ"מ השתא דאיצטריך למילף עונש דידיה מזובח וגו' ילפינן נמי כרת מיניה:

**שכב את הזכור ואת הבהמה**. לדברי הכל חייב שתים שחלוקין בלאוין זכר מדכתיב ואת זכר לא תשכב וגו' בהמה דכתיב ובכל בהמה וגו':

**נשכב כו**'. לדברי הכל חייב שתים אפילו לר"י דאזהרה דזכר מלא יהיה קדש ודבהמה מסמיכת דזובח וגו' כדפרישית בסמוך:

**שכב שני זכרים**. בהעלם אחת:

**מאחד שמתחייבין על ידו**. שני הנשכבים אף הוא חייב שתים:

**הזכור לא עשו בו קטן כגדול**. בנשכב מיירי וה"ק לחייב שוכב דתניא ואיש אשר ישכב את זכר בין קטן בין גדול בא תנא דהך ברייתא לפרושי לאו בכל קטנים אמרית לך אלא דלא בעינן בר עונשין לחייב שוכבו אבל גדול קצת בעינן והיינו שיהא בן תשעה שנים:

**עד שתהא בת שלש שנים ויום אחד**. דומיא דנקבה קטנה שאין ביאתה ביאה עד שתהא בת שלש שנים ויום אחד:

**מה ראו ר"י ור"ע ליחלק בזכור ובהמה**. חיוב נשכב מהיכא ובשאר עריות מודו שהאשה הנשכבת חייבת כמו השוכב:

**כתיב שאר בשר**. איש ואשה הנשואים זה לזה נקראו שאר בשר וכתיב בריש הפרשה איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לשון רבים לרבות השוכב והנשכב אבל זכר ובהמה אינן נקראים שאר בשר לכך איצטרך קרא לנשכב:

**התיבון**. הקשו בני הישיבה הרי נדה דלא כתיב בה שאר בשר ואפ"ה לא נחלקו אזהרה וכרת דידה מנ"ל אלא סברים איש ואשה שוין מסברא:

**ה"ג ולא נחלקו**. עליה:

**מכיון דכתיב קריבה קריבה**. כתיב הכא לא תקרבו וכתיב התם ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב כמי שכתובים שתיהם כאן וכאן:

**לא תקרב לגלות ערותה**. משמע דוקא הוא מצווה שלא לגלות ערוותה אבל היא אינה באזהרה:

**היא בל תקרב היא בל תגלה**. כי היכי לגלות ערותה קאי אנקיבה אף לא תקרב קאי נמי אנקיבה שהיא לא תקרב אליו בנדתה:

**ה"ג את יליף דמיהם בם מדמיהם בם**. וה"פ יליף דמיהם בם דהכא מדמיהם בם דכתיב באוב וידעוני מה התם בסקילה ה"נ בסקילה (ונחלפו הנוסחאות כמ"ש לעיל בתו'):

**הגע עצמך**. אמתני' פריך דתנן הבהמה נסקלת לפי שבאת לאדם תקלה על ידו אמור לנפשך בא על בהמה בשוגג דתניא היא נסקלת על ידו והוא פטור הרי אע"ג שלא בא לאדם תקלה על ידה אפ"ה נסקלת:

**ר"ש**. פריך בין אלישנא קמא בין אלישנא בתרא הרי החורש בפרה בשבת שנסקל דאיכא תקלה וקלון ואפ"ה היא פטורה:

**לית לך**. אין לך לומר אלא כהא דאר"ש בר ר"י:

**למען יכרתון אין כתיב כאן**. דאז הוה משמע דקאי אישראל העושים אלא למען יכרת כתיב משמע דקאי אכסף וזהב שעיקר הוא העושה ולכך כתיב לשון יחיד וה"ק קרא מהראוי שיכרת העושה שגורם לישראל לעשות עצבים כדכתיב וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל ש"מ כל הגורם לאדם לעשות הרע נכרת ה"נ בהמה שגרמה לאדם לבוא עליה אפילו בשוגג נסקלת אבל החורש בה בשבת אין היא גורמת בדבר שבלא היא היה יכול לחרוש הלכך פטורה:

**כאינש**. כאדם האומר ישתחקו עצמותיו של פלוני שהוליד בן לעשות הרע אע"ג שהוא לא פעל ועשה רע מ"מ כיון שהאב הוא הגורם שבנו הרשע בא לעולם מקללין אותו:

## הלכה ח

מתני' **עד שיפרש את השם**. שיזכור את השם אבל אם לא הוציא השם מפיו אלא שמע שם יוצא מפי אחר יברכו פטור ואינו חייב עד שיברך השם בשם דכתיב ונוקב שם השם כו' בנקבו שם יומת להכי אהדרה לומר עד שיקוב השם בשם:

**בכל יום**. כל זמן שהיו נושאים ונותנים בבדיקות עדים:

**דנין אותו בכינוי**. כל אדם שמהפך דבר ומדבר כמי שמקלל ותולה באחר הרי כינוי בלשון חכמים ובלשון מקרא לא ידעתי אכנה:

**יכה יוסי את יוסי**. נקט הכי דארבע אותיות איכא בשם בן ד' אותיות דאינו חייב אלא בשם בן ד' אותיות והשם המברך בו לא בעינן שם המיוחד אלא סגי באחד מן השמות שאינן נמחקים בו כמו אלהים לכך נקט יוסי שעולה פ"ו כמנין אלהים:

**נגמר הדין**. ובאים ב"ד לומר חייב הוא לא היו יכולים להרגו על פי עדות זו ששמעו שהרי לא שמעו מפיהם אלא קללת כינוי:

**אלא מוציאים את כל אדם בחוץ**. דגנאי הוא להשמיע ברכת השם לרבים:

**וקורעין**. בגדיהם:

**ולא מאחין**. עולמות תפירה אלכסנדרית שאין הקריעה ניכרת אבל שאר תפירות מותר:

**אף אני**. שמעתי כמוהו ואינו צריך להזכיר ברכת השם בשם:

**והשלישי אומר**. אתיא כמ"ד מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת:

גמ' **ופריך וכר**"י. דאמר אלהים לא תקלל חול הוא ולאזהרת דיין אתא אזהרת מברך את השם מנ"ל אבל ר"ע דאמר אלהים זה קדש ניחא:

**ומשני אם כו'**. ר"י יליף אזהרה למברך את השם בק"ו מדיין אם על הדיינים כו':
**אם על הכינוים הוא עונש כרת**. דכתיב כי קלל אלהיו ונשא חטאו והיינו כרת אלהיו הוא כינוי:
**ועל שם דמיוחד במיתה**. דכתיב וניקב שם ה' מות יומת והיינו שם המיוחד:
**ואיש איש כי יקלל אלהיו**. נמי קאי על שם המיוחד:
**ואת אומרת**. ממתני'. שמעינן אע"ג שלא שמעו הב"ד שקילל את השם עד בסוף אפ"ה דנוהו ש"מ שדנין אדם מספק כלומר בדרך אם כן וכשיתברר הדבר אזלינן אחר הבירור:
**היך עבידא**. היכי דמי יצא קול פלוני הרג את הנפש ב"ד נושאין ונותנין בדבר וכשיבואו עדיו גומרין הדבר:
**ותפשין אדם בשוק ומבזין ליה**. בתמיה וכי על קול בעלמא מבזין את האדם:
**אלא**. כן היא כלומר אי דמיא מתני' להא דמיא אמרו פלוני הרג את הנפש והרי יש עדים שהרג את הנפש יהא תפוש עד שיבואו העדים דומיא דמתני' כיון דידעינן שלבסוף יגידו עדותן כראוי דנין:
**ואמרין ליה גדף**. אמתני' דתנן אמור מה ששמעת בפירוש פריך וכי אומרים לעדים גדף בתמיה:
**ומשני אלא אותו השם שאמרתי לפניכם**. מזכיר שם בן ד' אותיות ואומר שם זה הזכיר המגדף ואותו קילל ובו קילל כלומר יכה יוסי את יוסי ולא שגידף בפירוש:
**ופריך ואין העדים צדיכים לקרוע**. דתנן והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין משמע שאין העדים קורעין וקשיא ליה למה:
**ומשני שכבר קרעו בשעה ששמעו**. הקללה מהמגדף ולכך אין צריכין לקרוע עכשיו:
**מיכן**. מדתנן במתני' והדיינים עומדים על רגליהם וקורעין משמע ששומעין העדות בעמידה מכאן דיינים שקיבלו עדות מעומד הוי קבלה ודנין על פיו:
**את שמע מינה שית**. שמעינן מהך מתני' ששה דברים כדמסיק:
**את שמע מינה כהא דארשב"י**. שדנין מספק:
**ואת שמע מינה כהא דארשב"ל**. שאם קיבלו עדות מעומד הוי קבלה:
**ואת ש"מ שומע**. קללת השם מפי אדם ששמע חייב לקרוע שהרי הדיינים לא שמעו הקללה מהמקלל אפ"ה צריכין לקרוע הואיל ושמעו הקללה מפי העדים ששמעו:
**השני אומר אף אני כמוהו**. וא"צ לפרש העדות:
**ואת ש"מ**. קריעה של קללת השם היא מן הקרעים שאין מתאחין ובמ"ק פ"ג (הלכה ו') קחשיב עשרה קרעים שאין מתאחין:

**ואת ש"מ**. שא"צ לשמוע הקללה מפורש אלא כיון שאמרו תחלה השם המפורש אע"פ שלא פירשו בקללה אלא אמרו יכה יוסי את יוסי חייבין לקרוע:

**על שעבר עבירה פלונית**. הרי שאומרים פלוני בירך את השם ואפ"ה אין הציבור צריך לקרוע שאין סברא לומר שכל העם קרעו א"נ ה"ל למיתני הכי בהדיא:

**ומשני שמענו כו'**. אף דשמעינן ממתני' דהכא שהשומע מפי השומע והיינו דיינים מפי העדים חייבין לקרוע:

**שמעינן שומע מפי שומע ושומע מפי שומע**. והיינו השומע מפי הדיינים צריך לקרוע בתמיה הא ודאי לא שמעינן ממתני' וזה המכריז הוא השומע השלישי הלכך אין לקרוע:

**מהו**. מנ"ל שצריך לקרוע על קללת השם א"נ מיבעיא ליה אי חייב לקרוע על קללת השם אפילו לא בירך שם בשם:

**נישמעינה מן הדא**. תא שמע:

**מ"ד ישראל**. מומר היה:

**הנה ה' אלהי כל בשר**. ולא קאמר אלהי ישראל ש"מ שאלהי כל האומות הוא שהכל מודים לי וזה פורק עולו ובירכו חייבין לקרוע:

**משרבו הגדפנים**. המגדפים פסקו מלקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים:

באיסרטא ברחוב:

**והוה**. הכותי מגדף בכינוי דלא גמירי שם המיוחד ור"ל קרע בגדו חזר הכותי וגידף וקרע ר"ל:

**נחת**. ירד ר"ל מן החמור והכה את הכותי באגרוף על לבו ואמר להכותי ישנו לאמך בגדים רבים די סיפוקי לקרען בשבילך:

## הלכה ט

מתני' **אחד העובד עכו"ם**. בדבר שדרך עבודתה בכך:

**ואחד הזובח כו'**. העובד העכו"ם באחת מארבע עבודת הללו חייב אפילו אין דרך עבודתה בהן וכל שאר עבודות חוץ מאלו אינו חייב עד שיעבוד כדרך עבודתה:

**והמקבלו עליו לאלוה**. ואפילו באמירה בעלמא דאיתקש לזביחה דכתיב ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך:

**והאומר לו אלי אתה**. בפניו ואתא סיפא לגלויי רישא דאי תנא רישא ה"א ה"מ בפניו אבל שלא בפניו לא תנא סיפא בפניו מכלל דרישא שלא בפניו ואפי' הכי חייב:

**אבל המגפף כו'**. שלא כדרכה:

**המגפף**.. מחבק:

**עובד בל"ת**. דלא מיחייב מיתה שלא כדרכה אלא בהנהו דפרט בהו קרא:
**הנודר בשמו**. קונם עלי כל פירות שבעולם בשם ע"א פלונית אם ארחץ:
**המקיים**. נשבע בשמו:
**עובר בלא תעשה**. ושם אלהים אחרים לא תזכירו:
**הפוער עצמו**. מתריז רעי בפניו:
**זו היא עבודתו**. ואפילו נתכוון לבזותו חייב עליו מיתה:
**והזורק אבן למרקוליס**. שמצדדים שלשה אבנים אחת מכאן ואחת מכאן ואחת מלמעלה על גביהן וקורים אותה ישראלים מרקוליס שהוא חילוף השבח אבל העובדים אותה קורין אוחה קוליס שהוא לשון שבח ועובדין אותה בזריקת אבנים:
גמ' **ופריך ולא מגדף כתוב**. והיינו מברך השם ולא עובד עכו"ם:
**ומשני כאדם כו'**. והכי איתא בספרי ראב"ע אומר כאדם שאומר גרפתה את הקערה ולא חיסרת איסי בן עקביא אומר כאדם שאומר לחבירו גירפתה את כל הקערה ולא שיירת ממנה כלום וה"פ ראב"ע מפרש קרא את ה' הוא מגדף בעכו"ם וה"ק עובד עכו"ם הוא מהפך הקערה על פיה ואינו מחסר ממנה כלום אלא החסרון הוא בו ואיסי בן עקביא אומר קרא קאי אמברך את השם שגורף את הקערה ואינו משייר ממנה כלום שעוקר את הכל ורשב"א אומר משל דאיסי לשניהם שהיו יושבין כו' דמגדף היינו עובד עכו"ם ומברך ששניהם אינן משיירין כלום שכל המודה בעכו"ם או מברך ה"ז ככופר בכל התורה וכרת דעכו"ם מדכתיב את ה' הוא מגדף שמעינן ובריתא זו דתני בה כרת דעכו"ם מאת ה' הוא מגדף ילפינן אתיא כך"ע:
**ה"ג לא תעבדם הייתי אומר בכל עבודה שבעולם חייל לא תשתחוה כו'**. וה"פ אי כתיב לא תעבדם ה"א אינו חייב עד שיעבדנה בכל העבודות שישנו בה אבל אם לא עבדה אלא בעבודה אחת אינו חייב עליה מיתה תלמוד לומר לא תשתחוה השתחוייה בכלל העבודות היא ולמה יצאה להקיש אליה מה השתחויה שהיא עבודה יחידית חייבין עליה בפני עצמה אף כל עבודה ועבודה של עכו"ם חייבין עליה בפני עצמה:
**אינו חייב אלא אחת**. היינו מפני שכולן הן עבודת. גבוה:
**מודה**. מיהת אם עבד עכו"ם בעבודתה ובעבודת גבוה ובהשתחוייה בהעלם אחת חייב על כל אחת ואחת שהלאוין מחלקן עבודתה ילפינן מלא תעבדם ועבודה גבוה שלא כדרכה מדכתיב ולא יזבחו וגו' השתחוייה מדכתיב לא תשתחוה:

**כד מר כו'**. וכדאמר ר"ש בר זעירא מולא יזבחו וגו' ילפינן אזהרה לעבודת פנים א"נ ה"ק כשהיה אומר רשב"ז ולא יזבחו בא ללמד על עבודת גבוה אמרו ליה לך ותני קדשים דקרא ולא יזבחו לא קאי אעכו"ם אלא אזהרה לשוחט קדשים בחוץ:

**ה"ג זובח לה טלה בעל מום פטור**. וה"פ השוחט טלה בעל מום לעכו"ם פטור:

**מאי כדון**. מנלן:

**כל**. הראוי לה' לא תעשון כן לעכו"ם ואם עשה כן חייב מיתה אבל אם איני ראוי לה' פטור ממיתה:

ה"ג ר' בון בר חייא בעא קומי ר"ז לא תשתחוה להם פרט לא תעבדם כלל כי לא תשתחוה לאל אחר חזר ופרט פרט וכלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט וה"פ אמרינן השתתויה בכלל היתה ויצאה ללמד על הכלל נדרוש בפרט וכלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט השתחוייה אין מידי אחרינא לא:

**לא תעשון כן כלל**. לעבודת גבוה כדאמרינן בסמוך כל לה' לא תעשון לעכו"ם:

**זובח לאלהים יחרם פרט**. זובח אין מידי אחרינא לא:

**בלתי לה' לבדו**. כל שהוא לה' יהיה לו לבדו ולא לעכו"ם:

**והכל בכלל**. ונרבה אפילו מגפף ומנשק יהא חייב עליהן מיתה ובמתני' תנן אבל המגפף כו' בלא תעשה:

**לאיזה דבר כו'**. כלומר לכך יצאה השתחואה ללמד עבודה שיש בה מעשה הוא דחייב עליה מיתה ושאין בה מעשה פטור ומגפף אין בה מעשה:

ה"ג המגפף והמנשק אינן מעשה:

**ופריך מעתה**. אי מהך קרא יליף נימא אינו חייב עד שיעשה שלשתן יחד דהיינו זובח וקיטר ואמר אבל על חד מינייהו פטור:

**לא בא הכתוב**. לעולם אפילו על חד מינייהו חייב והא דקחשיב שלשתן לא בא הכתוב אלא לספר גנותן של ישראל הנך שלשתן עשו לעגל ולא לה':

**מאי כדון**. מעתה מנ"ל דאאמירה לחוד חייב מיתה:

**נאמר כאן אמירה**. ויאמרו לו:

**ונאמר אמירה במסית**. בסתר לאמר:

**עשה בה אמירה כמעשה**. שעל אמירה זו נהרג:

**אלא ולשמש**. בוי"ו:

**אין כאן כלל ופרט**. לומר אלהים אחרים כלל ולשמש או לירח פרט וממעטינן כל שאר עכו"ם ממיתה:

**אלא ריבויים**. בהנך פרטיים מרבינן שאר עבודות:

ה"ג והא כתיב את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים מעתה אין כאן כלל ופרט וכלל אלא ריבוייא בגין דכתיב וי"ו. וה"פ מעתה כל היכא דכתיב וי"ו לא דרשינן בכלל ופרט א"כ נמעט הכל אלא מה שבימים ובנחלים דוקא:

**כל הן**. כל ס"ת שאני רואה שכתוב בה ובנחלים אני מוחק הוי"ו דהא דרשינן כלל ופרט וכלל ש"מ שאין שם וי"ו:

**מכל אשר במים**. דמיותר אתי לריבוייא מה שבגיגית ולאו בכלל ופרט וכלל דרשינן ליה ולעולם ובנחלים כתיב בוי"ו:

**האומר לו אלי אתה**. אם חייב חטאת או לא:

**ה"ג מחלוקות ר"ע וחכמים**. וה"פ ריש כריתות תנן המגדף חייב קרבן וחכמים פוטרים שנאמר תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה יצא מגדף שאינו עושה מעשה וכי היכי דפליגי במגדף ה"נ פליגי באומר אלי אתה:

**השתחוה**. לעכו"ם מהו מי הוה מעשה וחייב חטאת אפילו לרבנן או לא:

**בכפיפת קומה**. דהיינו השתחויה דהוה מעשה וחייב:

**מה בין המעלה והמוריד שפתותיו**. דהיינו מגדף דפטרי רבנן:

**ה"ג ר' יוחנן אמר הואיל וישנו בלב**. וה"פ ודאי עקימת שפתיו הוי מעשה ומגדף שאני הואיל ועיקר חיובו תלוי בלב שמכוין לברך את השם שאם מברך כל היום ואין לבו כלפי מעלה אלא שהעלה השם לדבר אחר ומכנהו בשם המיוחד ומקללו פטור:

**כמחלוקות**. כשם שחלוקין ר"ע וחכמים במגדף פליגי נמי בהשתחויה:

**קרייא**. קרא דמייתי חכמים למעט מגדף דכתיב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה ומשמע להו דבעינן מעשה רבא מיניה איכא למעט נמי השתחויה ובעינן מעשה רבא כגון זיבוח וקיטור ודדמיין ליה:

## הלכה י

מתני' **שימסור למולך**. מוסרו ביד הכומרים:

**ויעביר באש**. מעבירו מצד זה לצד זה:

**עד שימסור ויעביר באש**. בגמרא יליף מקרא דתרווייהו בעינן:

מתני' **אוב זה פיתום**. שם המכשף:

**והמדבר משחיו**. מעלה את המת מן הארץ ומושב לו בשחיו תחת זרועותיו ומדבר משחי:

**וידעוני**. חיה ששמה ידוע מכניסים ממנה עצם לתוך פיו והעצם מדבר מאליו ע"י כשפים:

**והנשאל בהם**. שבא ושואל בהם להגיד לו דבר העתיד כגון שאול:

**באזהרה**. דלא ימצא בך וגו' ושואל אוב וידעוני:
גמ'. ה"ג כרת מנין והכרתי אותו מקרב עמו כי מזרעו נתן למולך:
**ת"ל ומזרעך לא תתן להעביר**. משמע ליה לתנא נתינה הבאה לכלל העברה ולא משמע ליה נתינה על מנת להעביר לחיוביה על נתינה לחודה:
**מסר והעביר**. לע"א אחרת שלא למולך יכול יהא חייב:
**ת"ל לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש**. ונאמר כאן להעביר למולך ויליפינן העברה העברה בגז"ש:
**לעולם אינו מתחייב עד שימסרנו לכומרים**. שנאמר ומזרעך לא תתן להעביר לא תתן לאחרים להעביר וסתמא דמלתא שמשין מעבירין ליה:
**העבירו כדרכו**. הלך מעצמו מהו שיהא חייב:
**תני היה מושכו ומעבירו**. בעינן שימשכנו דוקא:
**העבירו ברגלו**. שלא בקפיצה פטור:
ה"ג העביר עצמו פטור ר' לעזר בר"ש מחייב:
**ואחד שאר ע"א**. שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה חייב קסבר מולך נמי ע"א ולא צריך קרא לאזהורי עליו בכדרכה דמאיכה יעבדו נפקא אלא לומר לך שאם עשה שלא כדרכה חייב:
**אינו חייב אלא למולך בלבד**. אבל שלא למולך פטור דמולך דוקא כתיב שדרכה בכך ולא משום ע"א אזהיר עליו דמאיכה יעבדו נפקא אלא חוק הוא להם והתורה הקפידה על חוק זה בסקילה לפיכך הוצרך לכתבו:
**אינו חייב אלא עד יוצאי יריכו**. לאפוקי אביו ואמו אחיו ואחותו דפטור דכתיב מזרעו נתן למולך לא קפיד קרא אלא אזרעו:
**טעמא**. דר' לעזר בן ר"ש דמחייב במעביר עצמו דדריש בך בעצמך ובגופך לא ימצא מעביר:
**והכרתי אותו מקרב עמו**. כתיב בפ' מולך תרי זימני מוקמינן חד לשאר ע"א:
ה"ג אשר יתן מזרעו למולך מות יומת:
**ה"ג והוא שהעביר עצמו לא ברגלו הוא עובר מה היא דאמר רלב"ש העבירו כו'**. וה"פ כשמעביר עצמו ודאי ברגלו עובר אם כן מה היא דארלב"ש כשמעביר ברגלו פטור והמעביר עצמו חייב הא אי אפשר להעביר עצמו אם לא ברגלו:
**ומשני כהאי דאעבריה מזקר**. שלא עבר כדרך העוברים אלא על ידי קפיצה:
**מזקר**. קפיצה כמו כדי שיזדקר הגדי בבת אחת:
**ר' בון בר חייה**. פריך לפני ר' זעירא:

**מסר ולא העביר**. תניא לעיל בברייתא דפטור מדכתיב ומזרעך לא תתן להעביר ופליגי בה חזקיה ור' יוחנן א"כ ר' יוחנן דפוטר התם יש לחייבו כאן וקשיא ליה הך ברייתא:

**דאיתפלגון**. דפליגי:

**טבח ולא מכר**. כלומר טבח בהמה שאי אפשר למכור כגון שגנב בהמת קדשים וטבחה חזקיה אמר חייב לא בעינן טביחה על מנת למכיר והיכא דאיכא טביחה אע"ג דליתא למכירה חייב:

**ר' יוחנן אמר פטור**. וטבחו או מכרו כתיב כל היכא דאיתא למכירה איתא לטביחה וכל היכא דליתא למכירה ליתא לטביחה דבעינן טביחה על מנת למכור א"כ ה"נ חזקיה לא דריש לא תתן על מנת להעביר ובעינן מסירה והעברה אבל מסר אפילו על מנת להעביר פטור ור' יוחנן דריש לא תתן על מנת להעביר א"כ מסר על מנת להעביר חייב:

**כל שתמליכוהו עליך**. ואתה קורא שמו מולך אפילו לפי שעה שהמלכת עליך להעביר לו בנך חייב:

**והכרתי כו'**. כמו גופא והכרתי כו' אמר ר' נסה אאבות ואמהות קאי:

**ה"ג לרבות שאר ע"א לאבות ואמהות דתני ושאר ע"א בין שעבדה כו'**. וה"פ הא דאמרינן והכרתי וגו' לרבות שאר ע"א בכרת ראב"ש אמרה וה"ק לרבות שאר ע"א שחייב כרת אפי' במעביר אבות ואמהות דכתיב בהך קרא ושמתי [אני את] פני באיש ההוא ובמשפחתו והיינו המעביר אחת ממשפחתו אבל במולך אינו חייב אלא על בנים ובנות דכתיב לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש ותניא נמי הכי בשאר ע"א חייב אף על אבות ואמהות:

**בשאין עבודתה לכן**. הא דמחייב ראב"ש בשאר ע"א מעביר באש דוקא בשלא כדרכה אבל שאר ע"א שדרך עבודתה בהעברה באש פטור דדוקא מולך חייבה התורה עליו בכדרכה אבל שאר ע"א בכדרכה פטור שלא כדרכה חייב והא דתני בברייתא ראב"ש אומר אינו חייב אלא למולך בלבד היינו כדרכה:

**אפילו**. בכדרכה חייב עליה אפי' בשאר ע"א אלא שבזה חלק במולך אינו חייב אלא אחת אבל בשאר ע"א אם עבודתה בבנים ובנות ועבדה באבות ואמהות חייב עליה שתים אחת משום ע"א ואחת משום מולך וה"פ דברייתא ראב"ש אומר אינו חייב אלא למולך בלבד ולא דפטור על שאר ע"א לגמרי אלא במולך אינו חייב אלא על יוצאי ירכו משא"כ בשאר ע"א דחייב נמי על אבות ואמהות:

**מתניתא מסייעא לר' הילא**. תניא כוותיה דר' הילא וכדמסיק ר' תנחום:

ה"ג ר"ש אומר מולך בכלל עובדי ע"ז היה לחייב על כל עבודות שהן כדרכה ויצא לידון ולהקל עליו שאינו חייב אלא על יוצאי יריכו אבל באבות ואמהות אפילו דרכה בכך פטור:

**יצא לידון להקל עליו כו'**. משמע דחייב אשאר ע"ז בין בבנים ובנות בין באבות ואמהות:

**אינו חייב אלא אחת**. היינו מפני שכולן הן עבודה גבוה ונכללו בלאו וכרת אחד:

**מודה**. שהעובד עבודת אלילים בעבודתה שדרכה בעבודה זו ובעבודת גבוה ובהשתחוייה בהעלם אחת חייב על כל אחת ואחת שהלאוין מחלקין עבודתה אזהרה דידה מלא תעבדם ועבודה גבוה שלא כדרכה מולא יזבחו השתחויה מדכתיב לא תשתחוה:

**מנין**. אזהרה לעבודת פנים:

**א"ל**. לך ותני קדשים קרא ולא יזבחו לא קאי אעכו"ם אלא אזהרה לשוחט קדשים בחוץ:

**ה"ג זיבח לה טלה בעל מום פטור**. וה"פ השוחט טלה בעל מום לע"א פטור:

**מאי כדון**. מנלן:

ה"ג לא תעשה כן לה' אלהיך כל לה' אלהיך כו':

**כל**. הראוי לשם לא תעשון כן לע"א ואם עשיתם חייבין מיתה אבל אם אנו ראוי לה' פטור ממיתה:

**והוה ר"ז**. שמח בשמועתא דר' פנחס משמיה דרב חסדא שהיה סובר דר"ח אזיל בשיטתו דר' הילא רבו ואליבא דרשב"א הוא אומר אם עבדה באבות ואמהות חייב שתים:

**א"ל**. ר' פנחס ומה אתה שמח הא דרב חסדא לרבנן נאמרה ואין מכאן סייעתא לר' הילא:

**א"ל**. ר"ז אי לרבנן מלתא דפשיטא היא ולא הוה צריך למימרא זו כלל:

גמ' **והנפש אשר תפנה כו'**. והכרתי אותה:

**ופריך ולמה לא תני ידעוני בכריתות**. כלומר מ"ש הכא דתני אוב וידעוני ומ"ש בפ"ק דכריתות דקא חשיב לכל כריתות שבתורה שחייבין עליה על שגגתו חטאת ותנן בעל אוב ולא תנא ידעוני:

**מפני שנכללו כולן בלאו אחד**. דכתיב אל תפנו אל האובות ואל הידעונים ואם עשה שניהם בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת שהלאוין מחלקין לחטאת ולא תני התם שלשים ושש כריתות אלא הנך שאם עשאו בהעלם אחד חייב על כל אחת חטאת וה"ה אם עשה ידעוני בהדי אחרינא חייב על כל אחת אבל אוב וידעוני לא מצי למתני:

**ה"ג שהוא בלא תעשה שאינו בא מכח מעשה**. וה"פ להכי לא תני לה בכריתות משום דאפי' כי עביד לה באפי נפשה לאו בר קרבן היא לפי שאין בה מעשה וחטאת אינה באה אלא על המעשה דכתיב תורה אחת יהיה לעושה בשגגה ועצם הידעוני שמכניס בפיו

לא הוי מעשה שאינו מדבר עד אחר שהוא בפיו אבל בעל אוב בשעה שמקיש בזרעותיו הוא מדבר והוי מעשה ואפשר לדחוק ולקיים הגירסא דה"ק על אוב חייב תטאת מפניי שהוא בל"ת שיש בה מעשה משא"כ ידעוני וכדפרישית:

**אר"ז**. לפני ר' יוסי הא דאמר ר"ח לפי שנכללו בלאו אחד ואמר ליה ר' יוסי אין שום אדם דקחשיב בל"ו כריתות ידעוני במקום אוב אלא את דלדידך אין חילוק ביניהם ולמה לא תני שום תנא ידעוני ושבק לאוב כלומר מ"ש דתני אוב ושייר לידעוני ה"ל למיתני לפעמים איפכא:

**א"ל**. ר"ז כמו דכתיב בקרא בכל דוכתא אוב ברישא כך תנא התנא אוב ושייר לידעוני:

**זה הנשאל בגלגולת**. המוטלת מן המת לארץ אחר שנתאכל ומקטיר לה ושואל ממנה עתידות ועונה מה ששואלין אותו ע"י כישוף:

**ה"ג המעלה בזכורו**. מעלה ומושיב המת על זכרותו:

**אינו עולה כדרכו**. אלא רגליו למעלה:

**קרייא**. קרא מסייע למ"ד אוב זה המעלה בזכורו:

**מה טעמא**. כלומר מנלן:

**והעלי נא לי וגו'**. מדקאמר והעלי משמע דאוב הוא המעלה והנשאל בגלגולת מינח נייח המת:

**ופריך מה את ש"מ**. מהא ליכא למשמע שהרי גם בנשאל בגלגולת עולה הוא כדאמרינן בסמוך שהנשאל בגלגולת עולה כדרכו:

**א"ר מנא מכיון**. שבא אליה ידעה דברים רבים שידעה שהיא שאול כדכתיב ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר למה רמיתני ואתה שאול מנא ידעה אלא שראתה שמואל עולה כדרכו מפני כבוד המלך ש"מ שהאוב מעלה בזכורו ודרכו להיות עולה שלא כדרכו:

**מאי כדון**. מנא לך מעתה הא כתיב והיה כאוב מארץ קולך משמע שאין דרך המת לעלות דאל"כ למה קולו נמוך אלא ודאי שמדבר מתוך קברו ומתוך כך קולו נמוך ובשאול כיון שראתה ששמואל עולה ידעה שהוא שאול ועלה מפני כבודו של שאול והא דאמר לה שאול והעלי את אשר אני אומר אליך לא נתנה אל לבה להבין שהוא שאול שהיתה סבורה שאינו בקי בענין האוב:

**מיליהון דרבנן**. דברי רבנן דמייתי ר' יסא מסייעין לדבריו שאמר לעיל בשם ריש לקיש דלא תני ידעוני מפני שאין בו מעשה:

**מפני שהן מקטירין לשדים**. לכך חייבין על אוב חטאת מפני שמקטירין לשדים הממונים על אותו דבר דהוי מעשה גמור ש"מ דבעינן מעשה וידעוני שאין בו מעשה פטור:

**ה"ג מפני שנכללו כולן בלאו אחד**. ופליג ר' הילא על מאן דאמר בשם ר' יסא שהוא בלא תעשה כו':

## הלכה יא

מתני' **המחלל את השבת**. דחשיב ליה תנא בנסקלין כגון שחיללו במלאכה גמורה בדבר שחייבין על זדונו כרת ושגגתו חטאת לאפוקי תחומין ואליבא דר"ע דאמר דיש בהן לאו ולא כרת א"נ הבערה אליבא דר' יוסי דאמר הבערה ללאו יצאה ואין בה לא סקילה ולא כרת:

עד שיקללם בשם באחת מן השמות המיוחדים:

**קללם בכינוי**. רחום וחנון ארך אפים:

מתני' **אינו חייב**. סקילה:

**עד שתהא נערה**. אבל קטנה פחותה מבת י"ב שנה ויום אחד שקדשה אביה הבא עליה בקטנותה אינו בסקילה ולא בוגרת שעברו עליה י"ב שנה וששה חדשים ויום אחד:

**בתולה**. ולא בעולה ואם נבעלה שלא כדרכה עדיין בתולה היא:

**מאורסה**. ולא נשואה ואפילו נכנסה לחופה ולא נבעלה דקרינן בה בתולה מיהו מאורסה לא קרינן בה:

**והיא בבית אביה**. למעוטי מסר האב לשלוחי הבעל וזינתה בדרך הבא עליה אינן בסקילה:

**באו עליה שנים**. כדרכה:

גמ' ה"ג אזהרה מנין ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע כרת מנין כי כל אשר יעשה מכל התועבות האל ונכרתו עונש מנין ואם אמת היה הדבר והוציאו את הנערה וסקלוה וגו':

**גמ' אזהרה למחלל**. את השבת מנין:

**וניתני שלשים ושבע כריתות**. אמתני' דריש כריתות פריך דתנן התם שלשים ושש כריתות הן שיכול להביא ל"ו חטאות אם עשה כולן בהעלם אחד וקשיא כיון דעל כל מלאכה שעושה בשבת חייב עליה חטאת א"כ ה"ל למיחשב עוד ל"ח חטאות דהא ל"ט מלאכות הן שחייבין עליהן ל"ט חטאות אם עשאן בשבת בהעלם אחד והא דקאמר ל"ז לאו דוקא אלא אשגרת לישנא דלעיל נקט הכי והכא קשיא ליה ליתני ע"ה:

**ה"ג שאם עשה כולן בשגגת שבת וזדון מלאכות שאינו חייב אלא אחת וכ"ה בכריתות.** וה"פ תנא שגגת שבת דסבור שהוא חול וזדון מלאכות דיודע שהמלאכות הללו אסורות בשבת דאי נמי עביד לכולהו אבות מלאכות בהדי הדדי אינו חייב אלא אחת דליכא אלא חדא שגגה ומתני' אחר חיוב חטאת דהעלם אחד נקטינהו לכריתות:

ה"ג אזהרה למקלל אביו ואמו מנין אלהים לא תקלל עונש מנין ומקלל אביו ואתו מות יומת:

**דר"מ היא.** הא דתנן במתני' עד שתהא נערה ולא קטנה אתיא כר"מ דאמר קטנה אין לה קנס דנערה דוקא ולא קטנה נערה המאורסה נמי אין קטנה במשמע ואינו חייב עליה סקילה ודייק ליה מדקתני אינו חייב עד שתהא נערה בתולה מאורסה אינו חייב אלא על בתולה הל"ל דהא כבר תני הבא על נערה המאורסה אלא תני נערה תרי זימני אחת למעוטי בוגרת ואחת למעוטי קטנה ותני מאורסה תרי זימני אחת למעוטי נשואה ואחת למעוטי אם בא עליה בעלה שלא כדרכה דלא מיקרי ארוסה:

**ברם לרבנן.** אבל לרבנן דאמרי קטנה יש לה קנס הבא על קטנה ארוסה בסקילה ולא בא הכתוב למעט אלא בוגרת קשיא מתני' ה"ג מ"ט דרבנן נער חסר אמור בפרשה מה מקיים ר"מ. וה"פ נער חסר כתיב בלא ה' הלכך קאמרי רבנן אפילו קטנה במשמע ופריך לר"מ הא כתיב נער חסר:

**נערה אחת שלימה אמורה בפרשה.** מוציא שם רע ונתנו לאבי הנערה:

**לימדה על כל הפרשה.** אפילו היכא דכתיב נער חסר נמי גדולה דוקא ולא קטנה:

**הרי המוציא שם רע.** אם אמת היה הדבר:

**הרי אין כתיב בו אלא נער.** דכתיב והוציא את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה והאי ודאי בגדולה דוקא איירי דקטנה לאו בת עונשין היא ואינה נסקלת ש"מ אע"ג דכתיב נער חסר גדולה משמע ולא קטנה:

**מה עבדין לה רבנן.** וקשיא לרבנן:

**תיפתר שבא עליה דרך זכרות.** לכך כתיב במוציא שם רע נער ללמד שאפילו בא עליה אחר דרך זכרות כלומר כדרך שאפשר לבוא על הזכר היינו שלא כדרכה חייבת סקילה:

**הבא על הקטנה.** המאורסה לר"מ מהו לגמרי ממעט ליה ממיתה ואפילו מחנק פטור הואיל והיא פטורה מכל דלאו בת עונשין היא וכתיב גבי שוכב עם אשה בעולה בעל ומתו גם שניהם וכל היכא דהיא פטורה הוא נמי פטור או דלמא מסקילה אימעיט אבל חנק חייב כדין הבא על אשת איש ל"א לרבנן מיבעי ליה אי מחייבי סקילה להבא על הקטנה בחנק דלכך כתיב נער לפטרו מסקילה וכתיב חסר לחייבו חנק ור"מ סובר

מדכתיב נער אימעט קטנה ממיתה א"נ מיבעיא ליה אי פליגי רבנן בנערה המאורסה או לא:

**א"ל בסקילה**. ללישנא קמא שפירשתי בסמוך צריך להגיה כאן א"ל בחנק וכן בסמוך צ"ל חנק במקום שכתוב סקילה וכ"ה בבבלי בסוגיין:

**א"ל אני אקרא נערה ולא בוגרת**. ואינו חייב אלא חנק:

**ופריך אקרא נערה ולא קטנה**. ויהא הבא על הקטנה פטור והלא אתה מודה שיש לה קנס ואתיא כלשון הראשון שפירשתי בסמוך ל"א ה"ג אקרא נערה ולא קטנה א"ל ולית אתה מודה לי שהוא בקנס דכתיב אשר ענה לרבות את הקטנה לקנס ולפי גירסא זו אין צורך להגהות שבסמוך:

**ה"ג אמר ליה על דבר אשר ענה לרבות את הקטנה**. ול"ג לקנס וה"פ כתיב בנערה המאורסה על דבר אשר ענה וגם בקטנה איכא עינוי וחייב עליה:

**ה"ג אקרא על דבר אשר ענה לבוגרת**. ול"ג לקנס וה"פ מנ"ל דקאי אקטנה נימא דמרבה בוגרת לסקילה ונערה למעוטי קטנה אע"ג דנצחני ר' יעקב בר אבא בפלפול מ"מ לענין הלכה הבא על הקטנה בסקילה אע"ג דהיא פטורה:

**ולמה לא**. הביא רב ראיה להלכה זו מהך קרא:

**ומת האיש אשר שכב עמה לבדו**. וכתיב בתריה ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות:

אלא מכאן הבא על הקטנה מאורסה בסקילה כו' וה"ק הוא לבדו יומת בסקילה אף שאין לנערה חטא מות בכל עבירות שבתורה דהיינו קטנה שאינה בת עונשין והאי קרא ליכא לאוקמי בבוגרת דאיהי ודאי חייבת מיהת חנק וכן חייבת על כל עבירות שבתורה:

## הלכה יב

מתני' **המסית**. מסית דחשבינן ליה לעיל בנסקלין זה הדיוט שהסית ובגמרא מפרש:

**אין מכמינין חוץ מזו**. שכל חייבי מיתות צריכין התראה:

**מכמינין**. לשון מארב וארב לו מתרגמינן וכמן ליה מעמידין לו מארבין אחורי הגדר לשמוע דבריו חוץ מזי כלומר חוץ ממיתה זו שדין המומת בה להכמין לו:

**אמר לשנים**. יחד הן עצמן נעשו עדים וא"צ להתרות בו כשאר חייבי מיתות אלא מביאין אותו לב"ד כדכתיב לא תחמול ולא תכסה עליו:

**הוא אומר כו'**. הניסת אומר יש לי חברים כו':

**אם היה**. המסית ערום ואינו יכול לדבר בפניהם מפני יראת הב"ד:

**מכמינין לו עדים**. ולא סגי בחד ואותו שאומר לו כיון שמקילין בהכמנה משא"כ בשאר מיתות ב"ד:
**ביחוד**. כלומר אין איש עמנו ויכול אתה לומר עתה מה שאמרת לי כבר:
**האומר אעבוד**. באחד מכל הלשונות האלו הוי מסית וחייב:
**אלך ואעבוד**. שמחוסר הליכה אע"ג דאיכא למימר אדהכי הדר ביה:
**נלך ונעבוד**. אע"פ שכלל עצמו עם אחרים דאיכא למימר הני אחרים לא אזלי איהו נמי לא ליזול:
**המדיח כו'**. בגמרא מפרש מאי איכא בין מסית למדיח:
גמ' **הא חכם לא**. אמתני' פריך דתנן המסית זה ההדיוט כו' משמע דבעינן שיהא המסית והניסת הדיוטים הא אם היו חכמים פטורים בתמיה:
**ומשני מכיון כו'**. ודאי אין חילוק בין הדיוט לחכם לענין עונש אלא מילתא אגב אורחיה קמ"ל מכיון שהוא מסית או ניסת אין לקרותו חכם אלא הדיוט:
**בבית הפנימי**. בחדרי חדרים לפי שהוא ירא לדבר בפני בני אדם והעדים רואין אותו לאור הנר שעמו דאי לא מצי חזי ליה לא מצי מסהדי עליה לחייביה קטלא אע"ג דשמעי קליה מצי אמר לא הואי אנא:
**כך עשו**. למסית אחד שהיה בלוד ושמו בן סיטדא שהכמינו עליו עדים וקטלוהו:
**ה"ג תמן תנינן המקבלו עליו באלוה וכא את אמר הכין**. וה"פ לעיל בפרקין תנן המקבלו עליו באלוה ה"ז עובד ע"ז והכא תנן דוקא האומר אעבוד דחייב אבל. קבלה לחודה לא:
**ומשני שניא היא**. שאני התם דאמר אני מקבלו לאלוה לכך חייב משא"כ כאן:
**ופריך ויאמר אף הכא אני**. ולימא המוסת להמסית אמור אני מקבלו באלוה:
**ומשני שלא יערים**. המסית ולא יתרצה לומר אני:
**ופריך ויערים**. ומה בכך וכי עבדינן מילתא שיהרג:
**ומשני שלא ילך כו'**. ודאי במסית עבדינן שיהרג שלא ילך ויסית עצמו לעבוד ע"א ויחטיא גם אחרים עמו:
**מסית כו'**. מה בין מסית למדיח וקאמר מסית זה שאומר דברי הסתה בקול רם ומדיח אומר דבריו בקול נמוך:
**ומדיח אומר בלשון הדיוט**. כלומר כל שאינו לשון הקדש לשון הדיוט מיקרי:

## הלכה יג

מתני' **העושה מעשה**. ממש בסקילה:
**ולא האוחז את העינים**. מראה לבריות כאלו הוא עושה ואינו עושה כלום:
**שנים לוקטין קשואים**. במכשפות לפנינו:

**אחד**. מהן לוקט וחייב מיתה וחברו לוקט ופטור ממיתה כיצד העושה מעשה שלקט ממש בכשפים חייב:

**האוחז את העינים**. הראה לנו כאלו נתקבצו כלן במקום אחד והקשואין לא זזו ממקומם פטור מן המיתה:

גמ' **כתיב מכשפה לא תהיה**. לשון נקבה אפ"ה אחד האיש מכשף ואחד אשה מכשפה חייבין מיתה דהא אוב וידעוני דמכשפים הם ולא חילק בין איש לאשה דכתיב בהו איש או אשה והא דכתיב לשון נקבה לימדך תורה דרך ארץ שמנהג העולם שרוב המכשפים נשים ולא אנשים:

ה"ג ר' לעזר אומר מכשף בסקילה רבנין אמרין בסייף מ"ט דר' לעזר כו':

**ונאמר להלן**. בסיני:

**בסקילה**. דכתיב כי סקול יסקל או ירה יירה:

**לא תחיה כל נשמה**. בשבע אומות כתיב:

**מיתה בחדב**. דכתיב בסיחון ועוג ויכהו ישראל לפי חרב:

**אני מכריע**. כרבנין:

ה"ג בן עזאי אומר נאמר כאן מכשפה כו':

**ונאמר להלן**. בסמוך למכשפה לא תחיה כל שוכב עם בהמה מות יומת:

**מה מיתת הבהמה בסקילה**. דכתיב בפרשת קדושים דמיהם בם וגמרינן לה מאוב וידעוני דכתיב בהו באבן ירגמו אותם דמיהם בם אף מכשפה בסקילה:

**דלמא**. מעשה בר"א ור"י ור"ע שנכנסו לרחוץ בהנך מרחצאות שבטבריא ששם מים חמין נובעין ועושין מרחצאות לרחוץ בהן:

**חמתון**. ראו אותן מכשף אחד ואמר מה שאמר מעניני הכישוף ואחזתם כיפת המרחץ ולא יכלו לזוז משם:

**אמר**. ר"ל לר"י מה זה יהושע. ראה מה שאתה עושה להתירו שידע בו ר"א שבקי בדבר להתירו ולהצילם מידו:

**מי נפק**. כשיצא המכשף הזה אמר ר"י מה שאמר ותפס שער בית המרחץ את המכשף ולא הניחו לזוז ממקומו והיה כל הנכנס הכהו באגרופו על לבו מפני שסבר בזדון לבו עומד שם ואינו רוצה להניחו לכנוס וכן כל היוצא הכהו על גבו שהיה עומד פניו לחוץ ואחוריו אל בית המרחץ:

**אמר**. המכשף לר"ל ור"י שיתירו הכשפים שעשו ואמרו ליה התר אתה וגם אנו נתיר והתירו אלו ואלו:

**מן דנפקין**. לאחר שיצאו אמר ר"י לאותו מכשף בדבר זה אתה רוצה להיות חכם והנך רואה את אשר עשיתי לך אמר ליה המכשף נרד אל הים ואראך חכמתי:
**מן דנחתין לימא**. אחר שירדו אל הים אמר המכשף מה שאמר בדברי כישוף ונבקע הים ואמר להו לא כן עשה משה רבכם בים נמצא אני חכם כמוהו:
**אמרין ליה**. אין אתה מודה לנו שהלך משה רבינו בתוכו אמר להו אין אמרו ליה א"כ לדבריך שאתה חכם כמותו גם אתה לך בתוכו:
**הלך**. בתוך הבקיעה:
**גזר ר"י**. על שרו של ים שיבלענו ובלעו:
**דלמא**. מעשה בר"א ור"י ור"ג שהלכו לרומי וכשעברו בדרך נכנסו למקום אחד ומצאו תינוקות משחקין ועושין חמרים ואומרים כך עושין בני א"י ואומרים זהו תרומה וזהו מעשר:
**אמרין**. הסברא נותנת שישנו כאן יהודים נכנסו למקום ההוא ונתקבלו כולן בבית אחד:
**כיי**. כי הוו יושבין לאכול והיה כל תבשיל שלא הכניסו תחלה לחדר אחד לא היו מביאין אותו לפניהם:
**וחשון**. והיו חוששין שמא מאכלים אלו זבחי מתים שנראה שיש ע"א בחדר ההוא ומקריבו שם תחלה ומשכו ידן מן האכילה ואמרו לבעל הבית מה הדבר אשר אתה עושה שכל תבשיל שאתה מביא לפנינו אם אין אתה מביאו תחלה לחדר הלזה אין אתה מביאו לפנינו:
**אמר**. להן אב זקן יש לי והוא נדר על עצמו שלא לצאת מן החדר ההוא עד אשר יראה חכמי ישראל ומפני כבודו אני מכניסו תחלה לפניו שיטול חלק בראש:
**אמרין ליה**. הכנס ואמור לו שיצא לכאן אצל חכמי ישראל שהן כאן:
**נפק לגבון**. ויצא אליהם אמרו לו מה ענינך שנדרת כן שאתה מבקש לראות החכמים:
אמר להו התפללו על בני שאינו מוליד:
**אמר**. ר"א לר"י מה זה יהושע שחשש שנעשה לו כשפים ואמר לר"י שיראו איך לעשות להסיר הכישוף:
**אמר**. ר"י להו שיביאו לו זרע פשתן והביאו לו זרע פשתן. איתחמי. והיה נראה כאלו זורעו על השלחן והיה נראה שמרביצו והיה נראה שצומח ונראה כתולשו והיה תולש והולך עד שהעלה אשה אחת בקלעית שערה ואמר לה התר הכשפים שעשית אמרה לו אין ביכולתי להתירו אמר ר"י לה אם לא תתירנו אני מפרסם אותך ומגלה קלונך ברבים אמרה ליה באמת לא אוכל להתירו שזרקתי הקשר שעשיתי בכשפים לתוך הים ואין בידי להוציאו משם:

וגזר ר"י על שרו של ים והקיאו הים לחוץ והותר הכישוף:
**וצלון**. והתפללו עליו וזכה להוליד ר"י בן בתירא:
**יכיל אנא**. ליקח דילועין ואבטיחים ולעשותם אילים וצבאים והן יולידו אילים וצבאים כלומר לא שיהיו לשעה כאחיזת עינים אלא יעמדו כך לעולם:
מהלך הייתי באחד משוקי ציפורי וראיתי מכשף אחד שלקח צרור וזרקו למעלה והיה יורד ונעשה עגל:
**ופריך ולא כן א"ר לעזר כו' אם יתכנסו כו'**. א"כ איך נאמר שמכשף זה ברא עגל חי:
**ומשני נאמר**. כלומר וכי נוכל לומר שלא לקח המכשף צרור וזרקו למעלה וירד ונעשה עגל שהרי עינינו רואות שכך עשה:
**אלא**. לשר שלו הממונה על אותו כישוף קרא והוא גנב עגל מן העדר והביאו לו והא דר' יהושע בן חנניה נמי הכי הוה:
**מטייל**. הייתי במקומות שסוגרין שם ציפורי וראיתי מכשף אחד לקח אבן אחד וזרקו למעלה וירד למטה ונעשה עגל ובאתי ואמרתי לאבי ואמר לי אם אכלתמן העגל אז תאמין שמעשה כישוף עבד ואי לאו אחיזת עינים הוה ולא היה ולא כלום:
**שלש מאות**. הלכות:
**ושלש מאות לפטור**. ומותר:
**ושלש מאות לחיוב**. כלומר אסור אבל פטור:
הדרן עלך פרק ארבע מיתות

## פרק ח

### הלכה א

מתני' **בן סורר ומורה כו'**. סדר נסקלין דתניא בפירקין דלעיל מסיים הלכותיו ואזיל:
**משיביא ב' שערות**. והוא שיהא בן י"ג שנה ויום אחד דמקמי הכי אין השערות סימן אלא שומא:
**עד שיקיף זקן**. שיהא זקן מוקף סביב כולו:
**התחתון**. ולא העליון לא זקן ממש אלא זקן שסביב אותו המקום ודברו חכמים בלשון נקיה:
**שנאמר בן ולא איש**. משהקיף זקן התחתון איש הוא ואף על גב דמקטנותו הוא קרוי בן לא מצינו לחייבו מקמי שיביא שתי שערות דקטן פטור שלא בא לכלל מצות הלכך חיוביה לבתר הכי הוא וכי מיעטיה קרא אע"ג דמכי מייתי ב' שערות מיקרי איש לכל

הדינים צ"ל דה"ק קרא בן הסמוך לגבורתו של איש בתחלת אישותו חייבו קרא ומשהקיף זקן התחתון איש גמור הוא:

גמ' **וכי יזיד**. מדאפקיה בלשון מזיד ולא כתיב וכי ירשיע איש למימר דרוש ביה נמי האי מזיד מבשל מאימתי נעשה איש משיתבשל זרעו וראוי להזריע ומפרש יזיד לשון בישול דכתיב ויזד יעקב נזיד:

**מאימתי הוא מזיד**. כלומר מאי סימנא איכא שהזרע נתבשל:

**משתתפשט הכף**. מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום ומכיון שמגדל והולך לו השערות נראית וע"י כך הוא נעשה שחור:

**משל**. משלו למה הדבר דומה למבשל דבר בקדירה ע"ג האש כשהקדירה משחיר מבחוץ הדבר ידוע שהתבשיל שבתוכו מתבשל כן הדבר הזה:

**לא שיהא הבן אב**. ולאו מי שנולד לו בן קממעט אלא כל שהוא ראוי לבוא על האשה ולעברה ולהולידה והיינו שעברו עליו יותר מששה חדשים לאחר שנעשה איש דיולדת לשבעה יולדת למקוטעין נמצא ראוי הוא לבוא עליה ביום שנעשה איש ולהולידה ביום הראשון לחדש השביעי:

**היידי ליה**. וזה לאחר ו' חדשים נקרא אב ולא בן והתורה אמרה שיהא דוקא בן ולא הראוי להיות אב:

**ואתיא**. הא דתנא ר' שילא כי האי דאמר ר' יסא כל ימיו של בן סו"מ אינן אלא ו' חדשים משנעשה איש דכתיב איש ולא קטן עד ו' חדשים לאחריו דיותר מזה נקרא אב וכדפרישית:

כל אלו הדברים שבבן סו"מ מסברא מן הפוכים:

**מי היה בדין**. מסברא יש לומר שיותר יש לחייב בת סוררת מן הבן שכשהיא זוללה וסובאה בקטנותה סופה כשלא תמצא למודה עומדת בפרשת דרכים ומרגלת הבריות לעבירה בשביל אתנן ואפ"ה אמרה התורה בהיפך הבן נעשה בן סו"מ ונח הבת:

**ומי היה בדין**. ועוד מסברא נראה הזולל וסובא כשהוא גדול בשנים והוא בן דעת נעשה בן סו"מ אבל לא הקטן והתורה אמרה בהיפך הגדול יותר מי"ג שנים וששה חדשים פטור והקטן ממנו דהיינו מן י"ג שנים עד י"ג וששה חדשים נעשה בן סו"מ:

**מי היה בדין**. מן הסברא יש לחייב יותר זה שגונב משל אחרים ואוכל ושותה בו שהאחרים מקפידין מאד בדבר יותר מאביו ואמו ואפ"ה אמרה התורה הגונב משל אביו ואמו הוא דנעשה בן סו"מ ולא הגונב משל אחרים כדתנן לקמן:

**ללמדך**. מכל הדברים האלה אנן שמעינן שהמצות אינן אלא גזירת המלך:

## הלכה ב

מתני' **תרטימר**. בגמרא מפרש לה:

**יין האיטלקי**. שהוא משובח ומימשך אבתריה אבל חמרא אחרינא אינו חייב בחצי לוג:

**אכל בחבורת מצוה**. בסעודה של מצוה אכל לתרטימר זה אפי' גנבו משל אביו וכן אם אכלו במניין שהיו נקבצים לעבר החדש שהיו רגילין לסעוד שם הואיל ובמצות קא עסיק לא מימשך:

**אכל מעשר שני בירושלים**. כיון דכדרך מצותו הוא דכתיב ביה בבקר ובצאן וביין ובשכר לא מימשך:

**אכל נבלות כו'**. כגון שאכל רוב חצי מנה מבשר בהמה והשלימה בבשר עוף כשר חייב אבל השלים בנבלות וטרפות כו' פטור ובגמרא מפרש טעמא:

**דבר שהוא מצוה**. דרבנן לאתויי תנחומי אבילים דאי מרישא ה"א חבורת מצוה היינו כבנים שאוכלים קדשים או אכילת פסחים:

**ודבר שהוא עבירה**. לאתויי תענית ציבור שאסירו מדברי סופרים:

**אכל כל מאכל**. לאתויי דבילה קעילית אע"ג דמשכרא לא מיחייב עלה דלא ממשיך:

שתה כל משקה כו' לאתויי דבש וחלב דמשכרי:

**אע"פ שאין ראיה לדבר**. דדלמא ממאכל אחרינא נמי מיקרי זולל ושלמה אהא אזהיר דממשיך טפי:

**זכר לדבר**. דבבשר מקרי זולל וביין מיקרי סובא:

גמ' **חצי ליטרא**. כלומר חצי מנה:

**עד שיאכלנו מהובהב**. דהיינו בשיל ולא בשיל:

**אכלו חי**. אכילת:

**כלב הוא**. ולא מיחייב עלה ולא מיקרי אכילת אדם אלא האוכלו מבושל:

**הסוקים**. החתיכות הקטנות הנופלים מן הבשר ומבדרין בקדירה ובבבלי פ' העור והרוטב קורא אותו פירמא ומיבעיא ליה מי מיקרי אוכל בשר או לא א"נ ה"ג אכל הסוקים מהו והן העצמות הרכים ראויים לאכילה מיבעיה ליה אם מיקריין בשר או לא:

**גידים הרכים**. גידים שבצואר הגדי והטלה שהן רכים וכשמזקינין סופן להיות קשים א"נ גיד שדרה שהן רכים לעולם מה הן נחשבין לבשר או לא:

**רי"א נימנין עליהן**. פלוגתייהו דר"י ור"ל היא בפסח אם יוצאין בהן וקאמר ר"י שנמנין על כזית מהן ויוצאין בהן משום אכילת פסח:

**איתפלגון**. פליגי:

**דתנינן תמן**. פ' העור והרוטב:

**אלו שעורותיהן**. מטמאין כבשרן עור האדם ועור החזיר של יישוב עור הראש של עגל הרך:

**אר"י לא שנו**. שעורות של אלו כבשרן אלא לאיסור שאסור לאכול העור ולטומאה שמטמא כנשר דכתיב אלה הטמאים לכם לרבות העור כבשר:

**אבל ללקות**. משום אכילה כגון שאכל עור של עגל הרך נבלה אין לוקה עליו לפי שסופו להקשות אין דינו כבשר:

**משנה**. שלימה שנה ר' כלומר מדתני ר' סתם ולא חילק ש"מ דסובר לכל מילי מיקרי עורן של אלו בשר:

**ופריך מחלפה שיטתיה דרשב"ל**. כלומר קשיא דרשב"ל אדרשב"ל התם בעיר עושה אותה כבשר ש"מ דסובר כל הדבוק בבהמה בשר מיקרי:

**וכא**. והכא בפסת הוא אומר שאין נימנין על גידים הרכים ש"מ דלא מיקרי בשר. שנייא היא תמן. שאני התם שהוא עור ועור סופו להקשות משא"כ גידין אין סופן להקשות כל כך:

**ופריך כ"ש**. דקשיא דרשב"ל אדרשב"ל דהשתא עור שסופו להקשות קאמרת כבשר הוא גידין לא כ"ש ואפ"ה אמר שאין נמנין עליהן:

**ה"ג אר"א טעמא דרשב"ל ואכלו את הבשר ולא גידים וכ"ה בפסחים**. וה"פ לעולם בשר הן ובפסח אין נמנין עליהן דהתורה מיעטתו דהמ"ל ואכלו אותו כדכתיב בסמוך ליה ואכלו אותו אלא ללמד בשר דוקא ולא גידים אבל לשאר דברים ודאי בשר מיקרי:

**ה"ג ויסרו אותו ולא ישמע בקולם יצא זה כו'**. וה"פ מדלא כתיב ולא ישמע בקולם דומיא דרישא דכתיב איננו שומע בקול אביו וכתיב ולא ישמע אליהם ללמד שלא יהא בדבר שמיעה להמקום שגם הוא נקרא אביו וכדאמרינן בעלמא שלשה שותפין באדם:

**יצא זה**. האוכל בחבורת מצוה שהוא שומע לקולו של מקום שהרי עושה מצותו:

אם הזכירוך לפני השרים ברח לך מעבר לירדן משום אל תתוודע לרשות:

ה"נ קבלין רשות להיפטר מכולי וה"פ ועוד יש מנזקי ההתודעות לרשות היותו משועבד שכשרוצה להיפטר ממנה צריך נטילת רשות:

**לוין ברבית**. דרבנין לסעודה שעושין בחבורת מצוה דהיינו בעיבור שנה ויש גורסין לסעודת מצוה דהיינו סעודת שבת:

**ולקידוש החדש**. ולצורך סעודה שעושים בשעת קידוש החדש:

**ר"י היה**. נכנס לבית הכנסת בשחרית כלומר למחרת היום אחר שקידשו שם אתמול את החדש וליקט הפירורין שנפלו מהם בשעה שאכלו הסעודה ואכלן מחמת חיבוב המצוה ואמר יהא חלקי עם מי שקידש הירח כאן אתמול:

**ה"ג אינו שומע בקולינו יצא זה כו'**. וה"פ איננו שומע בקולינו מיעוטא הוא לאפוקי האי דאף בקולו של מקום אינו שומע:

## הלכה ג

מתני' **גנב משל אביו ואכל ברשות אביו**. אע"ג דשכיח ליה לגנוב משל אביו הואיל ואכל ברשות אביו מתפחד ומתבעת מאביו שמא יראנו ולא ממשיך:

**גנב משל אחרים**. לא שכיח ליה שיוכל בכל עת לגנוב משל אחרים ולא ממשיך:

**עד שיגנוב משל אביו**. דשכיח ליה לגנוב בכל עת:

**ויאכל ברשות אחרים**. שאינו מתבעת שם מאביו דבכה"ג ודאי ממשיך:

**ומשל אמו**. מנכסים שיש לה שאין לאביו רשות בהן כגון שנתן לה אחר במתנה ע"מ שא"ן לבעלה רשות בהן:

גמ' **אזהרה לגניבה הראשונה מנין**. דתנן לקמן בפרקין מתרין בו בפני ג' ומלקין אותו מנ"ל אזהרה למלקות זה וקאמר מלא תגנוב ילפינן ליה:

**לא תגנובו**. דמיותר דכבר כתיב לא תגנוב אלא אזהרה לגניבה שנייה הוא דאתי:

**לא תגנובו ע"מ למקט**. עדיין קשה ל"ל אזהרה לגניבה נילף מרבית ואונאה דהכא נמי מחסרו ממון לכך ניחא ליה למוקמי דאתי למעוטי אע"ג שאינו מכוין לחסרו ממון אלא לצערו:

**ע"מ לשלם תשלומי כפל**. שרוצה להנותו ויודע שלא יקבל:

**לא תגנוב את שלך**. אם ראית בבית חבירך דבר שנגנב ממך שלא תגנוב הדבר ההוא ממנו אלא תקחנו בפרהסיא אם אפשר לך שלא תהא נראה כגנב:

**עד שיגנוב מעות**. ויקח בעדו בשר אבל אם גנב בשר מאביו אינוחייב:

**עד שיולול מעות**. מדכתיב זולל קדריש שהוא לשון זול:

**מה אנן קיימין**. במאי עסקינן:

**אם**. בזה שאומר לחבירו הא לך חמשה דינרים ותן לי בשר בעד שלשה דינרין כנגדן זהו מזלזל במעות קשיא העושה כן שוטה הוא ואיך נחייבו לזה מיתה:

ואם באומר הא לך ג' דינרין והב לי בשר בעד חמשה כגון זה ודאי לאדם יחשב אבל מי ישמע לו:

אלא הכא במאי עסקינן באומר הילך חמשה והב לי בעד חמשה דינרין בשר ולא אתי לאפוקי אלא שלא יקח הבשר ביוקרא דלא שכיחא ליה מעות לגנוב כולי האי ולא ממשיך:

**הי דינו גנב כו'**. איזהו גנב ואיזהו גזלן:

**גנב בפני עדים**. ושלא בפני בעלים זהו גנב אבל גנב בפני הבעלים זהו גזלן:

ר"ז פריך א"כ אם נתכוין לגזול הדבר הגזול וגם הבעלים עגיו אין זה גזלן הואיל ואין זה בפני הבעלים שהרי כשגוזלן אינן בעלים:

**ופריך והי דינו כו'**. א"כ איזהו גזלן לר' זעירא:

**עד שיגזלנו בפני י' בני אדם**. שלקחו בפירסום בפני רבים זה גזלן:

**בנין אב שבכולן**. כל הגזילות כולן לא למדו אלא מהאי קרא ויגזול את החנית כו' שזה היה בפרסום:

## הלכה ד

מתני' **עד שיהו שניהן רוצין**. שנאמר ותפשו בו אביו ואמו:

**ראויה לאביו**. שוה ודומה לאביו בקול במראה ובקומה דכתיב איננו שומע בקולנו ולא כתיב בקולותינו ש"מ קול אחד לשניהם ומדקול בעינן שוין מראה וקומה נמי בעינן שוין:

גמ' **ואפי' אין אמו ראויה לאביו**. כגון שהיא לו באיסור כרת או באיסור מיתה אפ"ה חייב דהא מיהת אביו ואמו הן אלא מאי אינו ראויה דקאמר ר' יהודה היינו אינו דומה לו וכדפרישית במתני' וכל מה שיש כו'. ארישא דמתני' קאי דתנן ריב"י אומר עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו וקשיא ליה מנא לה לאמו הא קיי"ל כל מה שקנתה אשה קנה בעלה:

**תיפתר**. תפרש כגון שקיבלה אורחים בביתה והיא עושה שירותן כלומר מאכלן וחייבת באחריות חפציהן וגנב משל אורחין וה"ז באלו הן של אמו דהא חייבת באחריותן והוי ליה כשלה:

## הלכה ה

מתני' גידם:

ידו קטועה:

**בבנו זה**. משמע שמראין אותו:

**חרשים**. אם אומר להם איני מקבל מכה אינם שומעים אותו ואף על פי שרואים אותו אחר כך שאינו מקיים מצותן מכל מקום התורה אמרה איננו שומע בקולני דמשמע בשעת הקול קאמרי דלא שמע ששמוהו שאמר איני מקבל מכם:

**מתרין בו**. לאו התראה גמורה כשארי עבירות שאין לוקין אלא בהתראה דהא התראת עדים בעי (כלומר וכאן אביו ואמו מתרין בו משמע) ועוד זו ספק התראה היא אם עובר או לא שהרי אינו עובר מיד בפניהם אלא לאחר זמן בסתר אלא מוכיחין אותו דבעינן ויסרו אותו שלא ירגיל וה"ק מוכיחין אותו בפני שנים כדין עדות דעלמא דבעינן עדים

שהוכיחו ועבר שאין אביו ואמו נאמנים עליו להרגו או להלקותו שנאמר לא יומתו אבות. על בנים וגי' וכשיש עדים בב"ד של ג' מלקין אותו:

**זה הוה שלקה בפניכם**. ואע"ג דמיבעי ליה זה ולא סומין דא"כ לכתוב בננו הוא דמשמע הוא שלקה בפניכם מאי בננו זה ש"מ תרתי:

גמ' **כך אתה דורש בזקני ב**"ד. שיהיו מנוקין ממום:

**שנא' ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו וגו'**. דרשינן ויצאו פרט לחיגרים כדדרשינן הכא מוהוציאו אותו:

**ואמרו**. ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו ודרשינן ואמרו פרט לאלמים כו':

**כשם שב"ד שלמין בצדק**. שנאמר ואתה תחזה וגו' אנשי אמת וגו':

**שלימין באיבריהן**. שלא יהיה בהן מום:

**ופריך ולא מתני' היא**. הרי מפורש כן במתני' דתנן אינו נסקל כו' ול"ל דר' יוחנן:

**שלא תאמר יעשה דין שני ראשון**. ב"ד שני ילקוהו ולא ימיתנו ויהיה זה דין הראשון וכשיעבור שלישית ימיתנו בית דין השני שהרי לקה בפניהם לפיכך איצטרך דר"י לאשמועינן כל שמת אחד מן הב"ד הראשון קודם שנגמרה דינו לסקול שנית שוב אינו נהרג לעולם:

## הלכה ו

מתני' **ואח"כ הקיף זקן התחתון פטור**. כיון דאלו עביד השתא לאו בר סקילה הוא:

**ואם משנגמר דינו כרת**. הוי כגברא קטילא וחייב אפי' לאחר כמה שנים:

גמ' **סוטה**. שקינא לה בעלה ואמר לה אל תסתרי עם איש פלוני ועברה על דבריו ונסתרה והביאה לב"ד להשקותה מים מאררים אח"כ מחל לה על קינויו מחול:

**ובן סורר ומורה**. אף לאחר שהתרו בו וקלקל והלקוהו וחזר וקלקל אם רצו אביו ואמו למחול לו מוחלין שהכתוב תלה הדבר בהם:

**וזקן ממרא ע"פ ב**"ד. שרצו בית דינו למחול לו מחול:

**ופריך סוטה ולא מתניתא היא**. ואלו לא שותות ולא נוטלות כתובה כו' ושבעלה אינו רוצה להשקותה הרי שברצונו הדבר תלוי:

**ומשני סברי מימר**. אי ממתני' ה"א דוקא עד שלא נכתבה המגילה הוא דיכול למחול אבל משנכתבה המגילה לא קמ"ל אפי' משנכתבה המגילה יכול למחול:

**ובשלא כו'**. והא דיכול למחול דוקא בשלא נמחקה המגילה אבל אם נמחקה המגילה אינו כן ואיני יכול למחול:

**וצריך בן סורר ומורה**. מאי קמ"ל שיכולים למחול ולאו מתני' היא שברצון אביו ואמו הדבר תלוי כדתנן היה אביו רוצה כו' אינו נעשה בן סורר ומורה:

**ומשני סברין מימר כו'**. אי ממתני' ה"א דוקא עד שלא עמד בדין הוא דיכולים למחול אבל משעמד בדין אע"ג דלא נגמר הדין אינן יכולים למחול קמ"ל ר' יאשיה כל שלא נגמר הדין יכולים למחול:

**זקן ממרא**. דיכול למחול לא אמרן אלא שלא להרגו הוא דמהני מחילתן אבל אם היה דיין בעירו אפי' מחלו לו בית דינו אין מחזירין אותו לשררותו:

**וכשבאתי כו'**. סיום דברי ר' יאשיה הן אלא שהפסיק הש"ס באמצע לפרש תחלת דבריו:

**מה טעמון דב"ש**. אמתני' דפ"ב דסוטה קאי דתנן התם מתו בעליהן עד שלא שתו בש"א נוטלות כתובה ולא שותות ובה"א לא שותות ולא נוטלות כתובה ואגב שיטפא דרישא דאלו לא שותות כו' מייתי לה הכא וקאמר מ"ט דב"ש דיכולה לומר הביאו לי בעלי ואני שותה דלא נסתרה מעיקרא אלא על סמך זה שידעה שאפשר לברר הדבר ע"י המים וכיון שאין העכבה ממנה נוטלת כתובתה:

**החזירתה התורה לספיקה**. כלומר הא מיהת השתא הדבר ספק ומספיקא לא מפקינן ממון מיד היורשים אע"ג דבעלמא אמרינן שטר העומד לגבות כגבוי דמי שאני הכא שספק ספיקא הוא ספק טהורה ספק טמאה ואת"ל טהורה שמא מוזמת ביעתותא דמיא ובזיונה היתה מודה ושוברת כתובתה:

ה"ג וספיקא לספיקא וספיקא לחודיה:

**תמן תנינן**. כתובות פ"ט:

**הפוגמת כתובתה**. כגון שהיתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה לא תפרע השאר אלא בשבועה שהנפרע מחבירו אינו מדקדק לשום לב על כל מה שפרעו וזו הואיל ונפרעה במקצת אפשר שנפרעה הכל ורמו רבנן שבועה עלה כי היכי דתידוק. לא הפוחתת. כתובתה כגון שכתוב בה מאתים זוז והוא אומר התקבלת כולה והיא אומרת לא התקבלתי כלום אבל אמת הוא שהתנה שלא ליתן לי בכתובתי אלא מנה נפרעת שלא בשבועה:

**פוגמת בא משא ומתן**. ביניהם שמודה היא שנטלה ממנו מקצת אמרינן דפרע דייק דמיפרע לא דויק ואימר שקיבלה כולה לכך צריכה שבועה אבל בפותחת שאומרת שלא היה דבר ביניהם אחר כתיבת השטר שהרי אומרת שלא קיבלה כלום הלכך נפרעת שלא בשבועה:

**ר"י בעי**. מי אמרינן כי היכי דבעד אחד שמעיד שהיא פרועה לא תפרע אלא בשבועה אף בעד אחד שמעיד שהיא פחותה לא תיפרע הפחת אלא בשבועה או דלמא פחותה אינה צריכה שבועה:

**א"ר יוסי**. לא דמיין בשלמא עד אחד מעיד שהיא פרועה אינו מכחיש העדים החתומים על השטר שמודה שהשטר אמת אלא שפרע אבל עד אחד מעידה שהיא פחותה א"צ שבועה דה"ל. כעד אחד המכחיש שנים שהרי השנים החתומים על השטר מעידין שאינה פחותה ואין דבריו של אחד במקום שנים:

**ונפרעים מאדם שלא בפניו**. בתמיה הא קיי"ל אין חבין לאדם אלא בפניו:

**תיפתר**. תפרש בשטר שנפרעין ממנו רבית והפרעון הוא לטובת המלוה וזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו:

**ופריך וב"ד גובין רבית**. בתמיה:

**תיפתר שערב לו**. חבירו עבורו נגד העכו"ם שילוה לו ומחוייב הערב לשלם להעכו"ם הריבית קמ"ל שלא יפרע הערב אלא בשבועה ואיירי בשקיבל העכו"ם להפרע מן החייב תחלה דאל"כ עכו"ם בתר ערבא אזיל ואסור לעשות דה"ל כאלו הלוה הערב לחבירו בריבית:

**ה"ג תני יורש שפגם אביו שטר חובו**. שהיה לאביו שט"ח על אחרים ואמר שנפרע מקצתו ומת הבן גובה מותר החוב שלא בשבועה אין צריך שישבע שיודע בבירור שלא נפרע השאר:

**שלא פיקדנו אבא**. בשעת מיתה ושלא אמר לנו אבא כשהיה בריא ששטר זה כולו פרוע א"נ שלא פקדנו ע"י אחרים ושלא אמר לנו בעצמו:

**ושלא מצאנו**. שובר על שטר בין שטרותיו של אבא:

**הא אם נמצא**. שובר על שטר זה ה"ז בחזקת פרוע והוא שיהיה השטר מינח בין שטרותיו הקרועים:

**ר' הושעיה**. פריך:

**מתניתא**. הך ברייתא אתיא כב"ש דתנן סוטה פ"ד מתו בעליהן עד שלא שתו שאינן יכולין לשתות עוד דכתיב והביא הבעל את אשתו בש"א נוטלות כתובה ולא שותות ובה"א לא נוטלות כתובה ולא שותות וטעמא דב"ה כיון שאלו היה בעלה חי היתה צריכה שבועה ועכשיו שאינה יכולה לישבע אין לה כתובה יורש נמי אינו נוטל בלא שבועה וב"ש סברי כל שאינה יכולה לישבע נוטלת בלא שבועה כיון שהשטר מסייעה ויורש שאינו יכול לישבע כיון שהשטר מסייעו נוטל כפי טענתו בלא שבועה:

**תמן טעמא דב"ש**. הא תמן טעמא דב"ש הביאו בעלי ואני שותה ואין העכבה ממנה ולא דמיא ליורש שהעכבה ממנו א"כ אף כב"ש לא אתיא אלא ודאי בשבועה דאורייתא הוא דאמרינן אם אינו יכול לישבע אין לו כלום:

**ברם הכא**. אבל כאן דמדאורייתא אפי' האב גובה בלא שבועה אלא מתקנת חכמים חייב שבועה בו תיקנו חכמים שבועה אבל הבן כיון שאינו יכול לישבע העמידוהו על דין תורה ונוטל בלא שבועה א"כ הך ברייתא כב"ה נמי אתיא:

**נתחייב אביו**. ע"פ ב"ד שישבע קודם שיגבה תביעתו ומת אין הבן גובה כלום:

**דלא כן**. דאל"כ מה אנן אומרים שיגבה הבן בלא שבועה קשיא וכי אדם מוריש לבניו ממון שאינו יכול לגבותו אלא בשבועה:

**הכין איתאמרת**. כאן נאמר הפוגם שטרו בב"ד ומת אין הבן גובה כלום שזה כאלו נתחייב אביו שבועה בב"ד:

**ר"ח**. פריך בשביל שהלך שני פסיעות מן החוץ למקום הב"ד מפסיד ממון בנו אלו פגמו חוץ לב"ד אמרת בנו גובה שהעמידו הדבר על דין תורה אף בפגמו בב"ד אין להפסיד לבנו והא דאמרינן אין אדם מוריש שבועה לבניו כשמת לוה בחיי המלוה דמשעה שמת הלוה איתחייב ליה שבועה שאין נפרעים מנכסי יתומים אלא בשבועה אבל היכא שנתחייב שבועה ע"י ב"ד בנו נוטל בלא שבועה:

## הלכה ז

מתני' **נידון על שם סופו**. בגמרא מפרש:

**הנאה להן**. שאינן מוסיפין לחטוא:

**הנאה לעולם**. שקטה כל הארץ. דע להם. שהיו מוסיפיה זכיות:

**ודע לעולם**. שהיו מגינים על דורן מוכיחין אותך:

**יין ושינה לרשעים**. כל זמן ששותים וישנים אין חוטאין ואין מריעים לבריות:

**לצדיקים רע להם**. שאינן עוסקין בתורה:

**ורע לעולם**. שכשהן מתבטלין פורענות בא לעולם:

**פיזור**. שנפרדין זה מזה ואין יכולים להועץ ולסייע זה את זה:

**שקט לצדיקים כו'**. שיש להם פנאי ומנוחה לעסוק בתורה:

גמ' **לגמר**. לכלות נכסי אביו ואמו והוא מבקש בשר ויין שהורגל בהן:

**ובלבד יין**. שגורם רוב שינה. לרשעים הנייה להם ולעולם ולצדיקים רע להם אבל מעט יין שאינו גורם רוב שינה רע לרשעים וטוב לצדיקים כי מעט יין ומעט שינה על ידיהן דעתו של אדם צלולה לקיים מחשבתו לרשע רע ולצדיק טוב:

**ישנים הם**. הצדיקים מעט כדי שתהא דעתם מיושבת עליהן ולא הזכיר מעט יין שאינו הכרחי שיש מי שאינו שותה יין כלל ודעתו צלולה יותר אבל מעט שינה הוא הכרחי והמונעו מבלבל דעתו:

## הלכה ח

מתני' **הבא במחתרת**. שאמרה תורה יהרג:

**נידון על שם סופו**. דהא לא קטיל ומקטיל שסופו להרוג את בעל הבית אם יעמוד נגדו להציל את שלו:

**אם יש לו דמים**. אם אינו ראוי ליהרג כגון האב הבא במחתרת על הבן שידוע שרחמי האב מרובים על הבן ואם יעמוד הבן נגד האב אין בדעת האב להורגו:

**חייב**. האב לשלם החבית כשאר מזיק:

**אם אין לו דמים**. כגון שאר כל אדם שניתן רשות לבעל הבית להורגו פטור מלשלם שחיוב מיתה ותשלומין באין כאחד וקיי"ל אין אדם מת ומשלם והאי אע"פ שניצל ממיתה פטור מתשלומין דקיי"ל חייבי מיתות ע"י אדם שוגגים כגון שלא התרו בהן או שא"צ התראה אין משלמין ממון שעם המיתה אע"פ שאין נהרגין:

גמ' **אם יקום כו'**. וכי תעלה על דעתך שיהא זה מהלך בשוק וזה נהרג על ידו אלא מהו על משענתו על בוריו שחזר לבריאותו דסד"א כל שחזר למקצת בריאותו פטור קמ"ל דוקא כשחזר לבוריו כבראשונה ואח"כ מת הוא דנקה המכה אבל אם לא חזר לבריאותו אמרינן מחמת המכה מת וחייב המכה:

**וכי עליו לבדו החמה זורחת**. כלומר אין לפרש דה"ק אם בא במחתרת ביום בעת שהשמש זורחת דמים לו שזה ודאי לא בא להרוג את בעל הבית שהדבר ידוע ביום ימצא עוזרים דא"כ מאי אם זרחה השמש עליו וכי עליו לבדו זרחה כו' אלא אם ידוע לך שהוא כשמש שהיא שלום לכל באי עולם אף הוא אם יעמוד כנגדו לא יהרגנו בין שבא במחתרת ביום או בלילה אם הרגו בעה"ב נהרג עליו:

**פעמים כו'**. כלומר למה נקיט קרא השמש לפי שהבא במחתרת ספק אם לגנוב בא אם להרוג בא קמ"ל קרא אם ברור לך הדבר שלגנוב ממון בא ולא להרוג אסור להרגו ואם הדבר ספק לך כיון שכן דרך שפעמים שהוא בא להרוג נהרג הבא במחתרת ואין לו דמים:

**מכאן אתה דן לפיקוח נפש**. שספיקו דוחה שאר מצות שבתורה:

**ה"ג מה שפיכת דמים מיוחדת שהיא מטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה**. דכתיב ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה וגו' ולא תטמא את הארץ אשר אני שוכן בתוכה וגו':

**ודוחין בה את הספק**. שזה ספק אפ"ה מותר להרגו כ"ש פיקוח נפש דוחה שאר מצות שבתורה:

**חוץ למחתרת**. שכבר לקח הגניבה בידו ויצא לו מבית אסור להרגו שאין כאן חזקה:

**אפילו חוץ למחתרת כו'**. אם הבעה"ב רואה הגנב וגניבתו בידו עומד כנגדו ומוסר נפשו להצילה וזה עומד עליו להרגו לפיכך אין לו דמים ואם הרגו בעה"ב אינו נהרג:
**אין ההורגו נהרג**. אע"ג דמחתרת דוקא הוא דכתיב אפ"ה אם הרגו חוץ למחתרת אינו נהרג:
**כי יחם לבבו**. כי היכא דגואל הדם אם הרגו לרוצח אע"פ שאין דינו למיתה אפ"ה אינו נהרג שחמימות לבו הרגו וזה גרם הרעה לעצמו אף זה כן:
**כל**. שיבא במחתרת עלי אני הורגו חוץ מחנניה בן שילא שאני יודע בו שלא בא ליקח ממני אלא לצורך מזונותיו ולא להרוג דקים לי בגוויה דמרחם עלי כמרחם אב על הבן. מכיון דאיתחזק לבו לעשות דבר זה לבוא עליו במחתרת א"כ אין זה חנניה בן שילא כלומר יצא מחזקתו ואמרינן שלהרגו בא:

## הלכה ט

מתני' ואלו שמצילין אותם מן העבירה:
**בנפשן**. שניתן רשות לכל אדם להרגן כדי להצילן מן העבירה מייתי ליה הכא דהוי דומיא דמחתרת שנהרג מפני שהוא רודף:
**הרודף אחר חבירו להרגו**. דכתיב בנערה המאורסה כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו ונערה המאורסה נפקא לן מדכתיב צעקה נערה המאורסה ואין מושיע לה הא יש לה מושיע חייב להושיעה בכל דבר שיכול להצילה:
**ואחר הזכור**. נפקא לן מדכתיב ולנער לא תעשה דבר חסר ה"א זה זכר וה"ה כל חייבי כריתות מיתות ב"ד שבעריות שמצילין [אותן] בנפשן דומיא דנערה המאורסה:
**אבל הרודף אחר בהמה**. אע"פ שדומה לעריות:
**והמחלל את השבות והעובד עכו"ם**. אע"פ ששניהם כופרים בעיקר:
**אין מצילין אותן בנפשן**. וכ"ש שאר חייבי כריתות ומיתות ב"ד שאינן של עריות שאין מצילן [אותם] בנפשם ואין מותר להרגן אלא בב"ד חוץ מרוצח דגלי ביה קרא:
גמ' **בין בבית בין בשדה**. כלומר לא תאמר בנערה המאורסה כתיב כי בשדה מצאה דוקא בשדה מושיעין לה ומצילן אותה בנפשו אבל בעיר לא קמ"ל דבין בבית בין בשדה מצילין בנפשו ולא דיבר הכתוב אלא בהווה:
**ה"ג ואחד הרודף אחר כל העריות שבתורה וכ"ה בתוספתא**. ותנא דמתני' הכי סבירא ליה מדלא מינן סתמא אסתמא ותני הני וה"ה לכל העריות:

**אלמנה לכה"ג**. כה"ג הרודף אחר אלמנה לאנסה אע"ג שיש שם פגם דמשוי לה חללה בביאתו אין מצילין אותה בנפשו דחייבי לאוין וכ"ש קייבי עשה לא ניתנו להציל בנפשם:
**נעשה המעשה**. כבר נעבדה העבירה:
**אין מצילין**. דהא איפגמה לה וקרא אפגימה קפיד מדגלי בהני ולא בשאר עבירות:
**אם יש שם מושיעים**. ע"י דבר אחר בלא הריגה אין הורגה אותו ברדיפתו שהרי כשישיגוה יהי לה מושיע:
**אם אמרה**. למצילין הרודפין אחריו הניחו לו ואל תרדפו אחריו שלא יהרגנה קודם שתשיגוהו אע"ג דאנוסה היא ומיראה הוא דקאמרה הכי אין מצילין אותה בנפשו. שאם ירדפוהו להצילה שלא יפגמנה נמצאו יבואו לידי ש"ד שע"י רדיפתן יהרגנה:
**פשיטא**. לן דבר זה רוצח שרדף אחר חבירו להרגו ושיבר או היזק כלים של אחרים ברדיפתו חייב לשלם אע"ג דקיי"ל כל המת אינו משלם וכדתנן לעיל בפרקין הכא שאני דמיתה לזה ותשלומין לזה ולא מיפטר מתשלומין דהאי משום חיוב מיתה דמחייב אאידך:
**היה**. הנרדף משבר כלים עד שיגיע לעיר וימצאו לו מושיעים פליגי בה ר"ז ור"ה:
**חד אמר נותן דמים**. שאין מצילין את עצמו בממון חבירו:
**אינו נותן דמים**. דהשתא חבירו מחוייב להצילו בגופו מדאורייתא כ"ש בממונו:
**רודף שנעשה נרדף**. שהפך הנרדף לרדוף הרודף וכבר נחלש הרודף שאינו יכול לעשות דבר לנרדף מהו להציל הרודף בנפשו של הנרדף מי אמרינן לא גרע מגואל הדם דכתיב ביה כי יחם לבבו ומותר להרוג הרוצח ואין אדם שימחה על ידו ה"ה ה"נ או דלמא שאני הכא שלא נעשה מעשה הלכך ניתן להצילו:
**ה"ג גדול שרדפו קטן מהו להציל הגדול בנפשו של קטן**. מי אמרינן רודף צריך התראה וקטן לאו בר קבולי התראה הוא הלכך אין מצילין או דלמא רודף א"צ התראה דלא ניתנה התראה אלא לב"ד וכיון שכן ל"ש גדול ול"ש קטן מצילין בנפשו:
**יצא ראשו**. באשה המקשה לילד ומסוכנת תנן ברישא החיה פושטת ידה וחותכו ומוציאתו לאיברים דכל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו נפש הוא וניתן להורגו ולהציל את אמו אבל יצא ראשו אין נוגעין בו ואין להרגו דה"ל כילוד:
**שאין דוחין נפש מפני נפש**. וא"ת מעשה דשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך דדחו נפש מפני נפש. החם משום דאפי' לא מסרוה היה נהרג בעיר כשיתפשנה יואב והן נהרגין עמו אבל אם היה הוא ניצל אע"פ שהן נהרגין לא היו רשאין למסרו כדי להציל עצמן א"נ משום דמורד במלכות הוי כן מפורש בתוספתא (דתמורה) [סוף פ"ז דתרומות]

ש"מ מיהת ממתני' אע"ג דקטן זה רודף דאמו הוא אפ"ה אסור להרגו ואיפשטא בעיין דקטן רודף אין מצילין בנפשו:

**שנייא היא תמן**. שאני התם שאין אנו יודעים מי הוא הרודף אם האם מעכבתו שלא יצא או הוא בדחיפתו לצאת הורג את אמו הלכך אין נוגעין ק"ו. ההולך לעבוד עכו"ם מצילין אותו בנפשו. דקסבר עונשין מן הדין והכא איכא ק"ו דהשתא מפני פגם כבוד הדיוט ניתן להצילו בנפשו כ"ש שמצילין בנפשו מפני כבוד חי העולמים ברוך הוא לעד ולעולמי עולמים:

**הדרן עלך פרק בן סורר ומורה.**

## פרק ט

### הלכה א

**אלו הן הנשרפין הכא על אשה ובתה**. על אשה שכבר נשא בתה דהיינו חמותו:

**ובת כהן**. וכן בת כהן שזנתה היא בשרפה אבל בועלה בחנק:

**יש בכלל אשה ובתה**. כלומר באשה ובתה כתיב שרפה בהדיא ואיש (כי) [אשר] יקח את אשה ואת אמה וגו' באש ישרופו ומיניה ילפינן כולהו הנך נמי דאיתנהו בשרפה:

**בתו**. מאנוסתו דלאו בת אשתו היא דנחייב עליה משום בת אשתו דהא לאו בת אשתו היא:

**בת בתו ובת בנו**. שהיו לו מאנוסתו:

**בת אשתו**. בין שהיא בתו בין שהיא חרגתו:

**ה"ג ובת בנה חמותו ואם חמותו ואם חמיו וכ"ה בבבלי**. וחמותו אע"ג דתני ליה ברישא בהדיא הבא על אשה שנשא בתה ולא מדרשא אתיא איידי דתני בהך כללא אם חמותו ואם חמיו דאתיין מדרשא תני נמי אגב רהיטא חמותו בהדייהו:

גמ' **תמן תנינן**. יבמות ר"פ נושאין:

**נושאין על האנוסה ועל המפותה**. האונס והמפתה על הנשואה חייב:

**כיני מתני' כן הוא פירושא דמתני' נושאין אחר האנוסה ואחר המפותה**. דעל האנוסה משמע שעדיין היא אצלו ונושא אחד מקרובותיה עליה וזה ודאי אסור אלא הכוונה אחר שאנס או שפתה אשה ועכשיו אינה עמו מותר לישא בתה או אחת מקרובותיה:

**דרך נישואין שנו**. הא דתנן האונס והמפתה על הנשואה חייב לאו דוקא שעכשיו נשואה לו אלא אפילו. נשא אשה ומתה או גירשה ואחר כך אנס אמה חייב הואיל והיתה בתה נשואה לו מעיקרא:

**דתנינן תמן**. חולין פרק או"ב:

**שחטה ואת בת בתה**. לא עבד איסורא:
ואח"כ בו ביום שחט את בתה של הראשונה נמצא בשחיטה זו עבד תרי איסורא משום אותה ואת בנה דהיינו הראשונה והשלישית ושנייה ושלישית ה"ל בנה ואותה דחייב עליה נמי משום אותו ואת בנו:
**סופג את הארבעים**. דחד לאו וחדא התראה וחד מעשה הוא:
**סופג שמנים**. אע"ג דשם אחד הן מ"מ תרי איסורי נינהו אותו ואת בנו ובנו ואותו:
**ותמן תנינן**. כריתות פרק אמרו לו:
**חייב עליה**. פעמים משום חמותו ואם חמותו ואם חמיו כגון שהיה נשוי את בתה ואת בת בתה מבתה האחרת ואת בת בנה:
**שלשתן שם אחר הן**. בחד קרא ובחד לאו כתיבי הלכך אין חילוק חטאת ביניהם ש"מ ריב"ן סובר אע"ג דשם אחד הן הואיל והם שני איסורים חייב שלשה:
**ה"נ ריב"פ בשם ר"י מודה סומכוס בראשונה אשכח כו**'. וה"פ ברישא דהך דאו"ב תנן שחט שני בניה ואח"כ שחטה סופג ארבעים וקאמר ריב"פ ברישא לא פליג סומכוס דשם אחד הן אבל סיפא דשני שמות הן או"ב ובנו ואותו פליג נמצא סומכוס וריב"ן לא אמרו דבר אחד דהתם שם אחד הן:
**אשכח תני**. מצא ברייתא דתניא בה דאף ברישא פליג סומכוס דתניא בתוספתא פרק או"ב שחט חמשה בניה ואח"כ שחטה סומכוס אומר משום ר"מ חייב משום חמשה לאוין:
**מה אשה ובתה ובת בתה כשני לאוין**. דכתיב ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח:
**ה"ג אף אשה ובת בתה ובת בנה בשני לאוין**. אע"ג דבלאו אחד נאמרו אפילו הכי חייב עליהן שני לאוין ואשה ובתה ובת בתה אם נשא לבת בתה הרי האשה היא אם תמותו:
**כתיב ערות אשה ובתה לא תגלה**. ל"ג וכ"ה ביבמות:
**בכולהון**. בכל העריות הכתובות בפרשת קדושים כגון גבי כלתו דודתו זכר ובהמה כתיב ואיש אשר ישכב כו':
**ובה**. באשה ואמה כתיב איש אשר יקח את אשה ואת אמה:
**ללמד**. לכך כתיב בה לשון לקיחה ללמד שאינו חייב על השנייה אפילו בא עליה באונס אלא א"כ הראשונה נשואה לו בקידושין אבל אם בא על הראשונה באונס שנייה מותרת לו:
או אינו מתחייב על השנייה אא"כ גם היא לקוחה לו בקידושין דהא גם גבי שנייה כתיב כי יקח:

**ומשני למדנו**. הא קיי"ל אין קידושין תופסין בעריות דהשנייה ערוה היא לו אלא ודאי בנישואי הראשונה איירי קרא:

**ופריך והא כתיב לא יקח איש את אשת אביו**. הרי אפילו בעריות נקט לשון לקיחה אע"ג דאין להן קידושין:

**ומשני בא להודיעך**. דאינו חייב על אשת אב אא"כ היתה מותרת לו עד שלא נשאה לאביו א"נ קמ"ל אע"פ שהיתה מותרת לו קודם נישואי אביו אפ"ה אסורה לו עתה אפילו לאחר מיתת אביו:

**ה"ג והכתיב ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא**. ואשת אחיו בכרת וכתיב בה כי יקח:

**ותובן**. כמו ואיבעית אימא כלומר ועוד איכא לאשכוחי ליקוחין באשת אחיו ע"י ייבום:

**ותובן לאחד מיתת אחותה**. ועוד כיון דשייך ליקוחין באחות אשתו לאחר מיתת אשתו נקט בה לשון קיחה:

**ומשני שלא תאמר קין**. והבל איך נשאו אחותם ומתרץ קרא זהו מתחסד שעשה המקום עם בריותיו והתיר להן אחותם כדי שיבנה העולם וכיון שאז בהיתר נשאן שייך בהו לשון קיחה:

**אמרתי עולם חסד יבנה**. כלומר ע"ז נאמר עולם חסד יבנה:

**והכתיב אלמנה כו' לא יקח**. לר"ע פריך דסובר אין קידושין תופסין בחייבי לאוין:

**שאם קידשה**. כה"ג להאלמנה קידושין תופסין בה אע"ג דבשאר חייבי לאוין אין קידושין תופסין פסולי כהונה קידושין תופסין:

**עד כדון**. מקרא לא שמעינן אלא בת בתו מאשתו הנשואה דכתיב ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח ומשמע בין שילדתו לך בין שילדתו לאיש אחר והאי קרא בנשואין איירי כדילפינן בסמוך בגז"ש דזמה:

**בת בתו מן**. אנוסתו מנין שאסורה לו:

ומשני כתיב ערות בת בנך וגו':

**מה אנן קיימין**. במאי איירי הך קרא אי בנישואין הא כתיב את בת בנה וגו' ובת בנו אף בת אשתו היא:

**בתו**. מאנוסתו מנין דבקרא דערות בת בנך דאוקימנא באונסין לא כתיבה בתו:

**לא כ"ש על בתו**. ואין זה עונש מן הדין אלא גילוי מילתא בעלמא הוא דהא בת בתו מקורבה דבתו אתיא:

**ה"ג שרפה מנא ליה**. מנ"ל בת בתו מן אנוסתו שהוא בשרפה:

**מה ת"ל איש**. דהמ"ל ובת כהן:

**אלא להביא כו'**. וה"ק ובת איש מאנוסתו שאינה בת אשתו כי תחל לזנות את אביה כלומר שזנתה עם אביה באש תשרף:

**שמע כולהון**. כל השנויים במשנתינו שהן בשרפה יליף מהאי קרא בגז"ש וכיון דאיכא גז"ש אין לחלק בהן בשום דבר וכיון דמפורש בחמותו דבעינן דרך נישואין ה"ה בכלהו:

**ערות אשה ובתה לא תגלה**. את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה שארה הנה זמה היא:

**מה למטה שלשה דורות**. בתה ובת בנה ובת בתה:

**אף למעלה שלשה דורות**. חמותו ואם חמותו ואם חמיו אסורות:

**מה למטה**. בתה ובת בתה בלא תעשה דכתיב לא תקח:

**ה"ג מה למעלן דרך נישואין אף למטן דרך נישואין מה למעלן בשרפה אף למטן בשרפה וכ"ה ביבמות**. וה"פ מה חמותו אינה אלא דרך נישואין כדאמרינן לעיל דכתיב בה קיחה שאינו חייב עד שהראשונה זקוקה לו א"נ דרך אונסין לא מיקריא חמותו אף למטן אשה ובתה דוקא דרך נישואין וה"ה בת בתה ובת בנה ומה למעלן חמותו בשרפה דכתיב איש אשר יקח את אשה ואת אמה באש ישרופו אותו ואתהן אף בת בתה ובת בנה בשרפה:

**מה למטן עשה בת זכר כבת נקבה**. בת בנה ובת בתה שוין א"נ מה למטן בת בנו ובת בתו אסורין כבת בנה ובת בתה:

**ה"ג אף למעלן נעשה אם זכר כאם נקבה וכ"ה ביבמות**. וה"פ אף למעלה נעשה אם חמיו כאם חמותו א"נ נעשה אם אמו כאם אמה:

ה"ג וכר"מ דר"מ אומר גז"ש כמקום שבאת דור שלמעלה מנין שהוא בשרפה וכרבנן דאינון אמרין גז"ש כאמור בה דור שלישי שלמעלה מנין שהוא בלא תעשה ובין כרבנן ובין כר"מ דור שלישי שלמטן מנין שהוא בשרפה וה"פ לר"מ דאמר דון מינה ומינה פי' אחר דגלי קרא ללמוד חד מחבריה כל הדברים הנאמרים בו ילפינן ממנו א"כ אם חמותו דילפינן מבת בתה מנין שהיא בשרפה דהא למטה לא כתיב אלא לא תעשה אע"ג דלמעלה בחמותו כתיב שרפה אינו כלום דהא אמרינן דון מינה ומינה ושוה דור שלישי למעלה לשלמטה בכל ענייניו. ולרבנן דאמרי דון מינה ואוקי באתרה לא ילפינן בגז"ש אלא עיקר הענין אבל דברים היכולים ללמוד בלמד מיניה וביה לא מפקינן משום גז"ש קשיא דור שלישי שלמעלה מנין שהוא בל"ת דומיא דדור שלישי שלמטה אדרבא נימא שאינה אלא בשרפה דומיא דחמותו האמורה למעלה. ובין לר"מ ובין לרבנן קשיא דור שלישי למטה מנין שהוא בשרפה לר"מ קשיא הא למטה לא כתיב שרפה ודור שלישי

למעלה נמי מלמטה ילפינן שהוא בל"ת אבל לא בשרפה דהא דייניגן מינה ומינה ולרבנן דור שלישי שלמטה שאמור בה ל"ת ליכא למילף שרפה מדור שלישי שלמעלה:

**מכיון**. דאייתר לן זמה זמה לגז"ש כאלו נכתב בכל אחד את כל האמור בזה ובזה כלומר כאלו נכתב שרפה ול"ת למעלה ולמטה:

**עוד הוא כו'**. לא איצטרך למילף לא תעשה למעלה מלמטה דאית לן אזהרה אחרת לכל זנות דכתיב אל תחלל וגו' דה"ל אזהרה למעלה ולמטה דהכל מכלל הבת קאתי:

**למה לי נן אמרין כו'**. ביבמות מפורש דקאי אהא דאמר לקמן בעון קומי ר"א הבא על אשה כו' כמה חטאות הוא חייב ופשיט שאינו חייב אלא אחת וקשיא לר' חגיי למה לית אנן אומרים שחייב שתים אע"ג דבת בתה ובת בנה בלאו אחד נאמרו מ"מ בתה ובת בתה שני לאוין הן דכתיב בערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח וה"ג בתך לא תגלה בת בתך לא תקח:

**א"ל**. א"כ ה"ל לקרא למימר ערות אשה ובתה לא תגלה ואת בת בנה ואת בת בתה לא תגלה ערותן והיינו אומרים שיש לאו בכל אחת בפני עצמה אבל השתא דכתיב לא תגלה ולא תקח אמרינן דלא את. קרא לחלקן אלא ללמד דבעינן שתהא הראשונה דרך נישואין אבל באונסין לא:

**ה"ג ר' אבהו ר' לעזר בשם ר' הושעיא שני לאוין כו' חולקין כריתות וכ"ה ביבמות**. וה"פ שני דברים שנאמרו בשני לאוין וכרת אחת ועשאן בהעלם אחד חייב עליהן שני חטאות כאלו הן שתי כריתות:

**מאי טעמא**. כלומר מנ"ל:

**וכתיב איש אשר ירקח כמוהו**. ואשר יתן ממנו על זר ונכרת הרי כרת אחד לשניהן ותנן ריש כריתות שלשים ושש כריתות אם עשאן בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת וקחשיב מפטם וסך לשנים ש"מ הלאוין מחלקין:

**בעון קומי ר"א**. שאלו לפני ר"א:

**ה"ג הבא על אשה שנשא בתה ובת בתה ובת בנה חייב עליה משום אשה ובתה ובת בתה ובת בנה**. שלש חטאות. או דלמא כולן שם אחד הן אשה ובתה:

**כולהון משום זמה**. הכתוב עשאן לכולן אחת דכתיב ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה שארה הנה זמה היא ללמד שכולן זמה אחת הן ואם עבר על כולן בביאה אחת וכאיבעיא דידהו אינו חייב אלא אחת:

**מ"ט דר"י**. קאי אהא דתנן ר"פ נושאין מותר אדם באנוסת אביו ר"י אוסר באנוסת אביו וקאמר מ"ט דר"י דכתיב לא יקח כו':

**זו אנוסתו**. וה"ג כנף שראה אביו לא יגלה:
**מה מקיימון רבנן כנף**. כלומר ורבנן ולא יגלה כנף אביו מאי דרשי ביה:
**ומשני תמן אמרין**. בבבל אמרו טעמא דרבנן ה"ג ולא ידעון מן מה שמועה זו. וה"פ ולא ידעו מי הוא בעל השמועה הלזו והכי אמרו כנף הסמוכה לאביו ואיזהו זו אשת האב:
ה"ג כנף הסמוכה לאביו וכ"ה ביבמות:
**ופריך ולא כך**. ואלו לא נאמר לא יגלה כנף אביו מי לא היה חייב עליה משום אשת אב וקרא ל"ל:
**להתרייה**. שאם התרו העדים למי שבא על אשת אביו משום אשת אביו או משום כנף אביו הוי התראה וחייב עליה מלקות:
**מודה ר"י במכות**. הבא על אנוסת או מפותת אביו שאינו לוקה:
**מודה ר"י בקרבן**. אם בא עליה בשוגג שאינו מביא קרבן:
**ה"ג מודה ר"י בשאר כל העונשים שהוא פטור**. שאין עליו לא כרת ולא מיתת ב"ד א"נ ה"ג בשאר כל האנוסים שהוא פטור וכן עיקר וה"ק דוקא באנוסת אביו הוא דאסור אבל באנוסת אחיו או שאר קרובים מותר:
**שאם קידשה**. לאנוסת אביו שתופסין בה קדושין שאינה אלא מחייבי לאוין וצריכה הימנו גט:
**מהו שיהא**. הילד ממזר כר"י. הבא על אנוסת אביו והוליד ממנה מהו שיהא הולד ממזר לר"י דסמיך ללא יגלה כתיב לא יבא ממזר או לא:
**לא יבא פצוע דכא וכו' הפסיק הענין**. בין לא יגלה כנף אביו ובין לא יבא ממזר להודיעך דמכנף אביו דהיינו אנוסת אביו לא הוו ממזר:
**ופריך ויפסיק כו'**. נימא נמי מאשת אביו לא הוי ממזר דלא יבא פצוע דכא הפסיק בין אשת אביו ובין לא יבא ממזר וס"פ החולץ אריב"ח לד"ה ילפינן מסמיכת אשת אביו ללא יבא ממזר דמאשת אב הוי ממזר:
**ה"ג א"ל אשת אב בכלל כל העריות היתה**. דכתיב ונכרתו הנפשות העושות ויצאה אשת אב מן הכלל דכתיב לא יקח איש את אשת אביו וסמוך ליה לא יבא ממזר ומפני שיש לדרוש בדבר דללמד על הכלל כולו יצא לא חיישינן להפסק דידיה:
**ופריך ותצא אנוסה כו'**. אחר שאמרת לדרוש סמוכים אשת אב לממזר שה"ל דבר היוצא מן הכלל נימא אנוסה ה"ל דבר היוצא מן הכלל ללמד על הכלל שבכולם אנוסה אסורה כנשואה וממילא נדרוש נמי אשת אב דה"ל ממזר וכן מאנוסתו הוי ממזר א"נ קשיא ליה א"כ נאסור אנוסה בשאר עריות ולעיל אמרינן מודה ר"י בשאר כל העריות:

**ה"ג א"ל אשת אב בכלל כו'**. וה"פ א"ל בשלמא אשת אב נשואה היתה בכלל כל העריות דכתיב בסוף פרשת העריות ונכרתו הנפשות העושות וכלל כל העריות בכרת זה ה"ל שפיר דבר היוצא מן הכלל אבל לענין אונסים מעולם לא נכללו כל העריות דליהוי אנוסת אביו יוצא מן הכלל:

**ופריך ותצא אשת אבות למד על אנוסתו**. הא אשת אב ממש ודאי הוי בכלל ואנוסת אביו נמי אשת אביו היא אלא שאין חייבין עליה מיתה כנשואה מ"מ נדרוש סמוכים דליהוי ממזר מאנוסת אביו:

**א"ל אם אשת אב היא אינה אנוסה**. כלומר אין אנוסה בכלל אשת. אב דאנוסתו מיקרי ולא אשתו ושני שמות הן ואין לדון אנוסה בדבר שהיה בכלל שלא נכללו מעולם:

## הלכה ב

מתני' **ככש עליו**. אחז ראשו של חבירו ותקפו בתוך המים ולא יכול להרים ראש:

**שיסה**. גירה:

השיך שאחז את הנחש בידו והוליכו והגיע שיני הנחש לגוף חבירו:

**ר"י מחייב**. פלוגתייהו דר"י ורבנן מפרש בגמרא:

גמ' ה"ג כתיב ואם בכלי ברזל הכהו וימות רוצח הוא מות יומת הרוצח ואם באבן כו':

**אינו אומר לא שימות בו**. כדאמר באבן ועץ ולא שלא ימות בו דנשמע מיניה בברזל החמיר הכתוב אלא ודאי הא קמ"ל שאין בברזל דבר שלא יהא בו כדי להמית דאפילו מחט או מזלג קטן יש בו כדי להמית שאם מקימה נגד הושט ונוקב בו הרי הוא מת ממנו אבל באבן ובעץ בעינן שיהא בו כדי להמית ואם לאו פטור:

**כיוונו כנגד הסוס**. העמידו במכוון כנגד המקום שיעבור שם הסוס במרוצתו או מכוון כנגד המקום שיעביר שם החץ או הרומח או שהעמידו בצינה ומת מחמת צינה חייב דה"ל כאלו הוא הרגו ודוקא כשכבר התחיל הסוס לרוץ ונזרק החץ והרומח והעמידו במקום צנה אבל אם לא התחיל עדיין הסוס לרוץ ולא זרק עדיין החץ והרומח ולא הגיע הצנה עדין אל המקוה אשר העמידו שם אלא שסופן לבא פטור שלא היה ההורג מזומן להריגה וגרמה הוא ואין דינו מסור לב"ד אלא לשמים:

**וירדו עליו גשמים והרגוהו**. דוקא שמת מחמת גשמים שכבר התחילו לירד שההורג מזומן אבל פרע עליו מעזיבה וזה היה ישן. ונכנסה שם הצנה פטור שההורג בא לאחר זמן:

**פתק**. כמו פתח שמעביר הדבר הסותם את האמה שלא יעברו המים דרך המקום ההוא וע"י פתיחתו באו המים עליו ושטפוהו חייב ואיירי בשהניחו סמוך לשפת הים שמיד בכח הראשון באו עליו אבל בכח שני פטור:

**מפני הארס הנתון בין הנקבים**. קסבר ר"י ארס נחש בין שיניו הוא עומד והרי זה כתוחב סכין בבטנו דלאו גרמא הוא שהרי כלי משחיחו בידו לפיכך מכיש בסייף כדין רוצח והנחש פטור:

**לעולם אין האדם**. הממית נתון בין הנקבים שבשיניו אלא בנשיכתו הוא מקיאו וכשהשיכו זה לא היה בו כדי להמית וה"ל גרמא אע"פ שיודע שסופו להקיא מיהו לא מכחו מיית לפיכך נחש בסקילה כדין שור שהמית דכל בהמה וחיה כשור הן אלא שדיבר הכתיב בהוה והמכיש פטור:

## הלכה ג

מתני' **בין באבן בין באגרוף**. נקט הכי דבהך פרשה אם יקום וגו' דפליגי ביה ת"ק ור"נ כתיב באבן או באגרוף אבל בפרשת רוצח כתיב אבן או ברזל לכך נקט ברישא הכי:

**ואמדוהו למיתה**. אבל אמדוהו תחלה לחיים אפילו לרבנן פטור:

**הקל ממה שהיה**. וחזרו ואמדוהו לחיים:

**שרגלים לדבר**. ס"ד דר נחמיה היא הואיל ורגלים לדבר שלא מת מחמת מכה זו לכך פטור:

גמ' כיני מתני' הא דתנן שרגלים לדבר לאו ר"נ קאמר כדס"ד אלא רבנן קאמרי לכך חייב שרגלים לדבר שמת מחמת מכה זו שהרי מתחלה אמדוהו למיתה ואזלינן בתר רובא ור"נ קרא קדריש לפטרו כדמסיק:

**רבנן**. סברי לכך חייב לפי שהאומד הראשון שלאחר המכה היה שימות מן המכה וכן האומד האחרון שלאחר שהכביד דה"ל שני אומדנות למיתה והם רבים על האומד האמצעי שהיה לחיים לאחר שהיקל ואזלינן בתר רובא:

**ר"נ אומר**. אומד האמצעי עדין שביטל הראשון והאחרון לאו כלום שהרי כשאמדוהו מתחלה לחיים אם הכביד לאחר מכאן לאו כלום הוא ה"נ כן:

**על משענתו**. מתרגמינן על בורייה שנתרפא לגמרי ונשען על כחו:

**וכי עלתה על דעתך**. להרוג המכה כשהמוכה הולך בשוק דאיצטרך קרא למכתב ונקה המכה ממיתה:

**אלא**. אפילו אמדוהו מתחלה למיתה והיקל ממה שהיה והכביד לאחר מכאן ומת בא הכתוב ללמדך אם יקום והתהלך בחוץ ואמדוהו למשענת חייב אפילו הכביד לאחר מכאן ומת אפ"ה ונקה המכה:

**מ"ט דרבנן**. כלומר איך מפרשינן קרא דר"נ:

**ולא ימות וגו'**. בקרא כתיב ולא ימות ונפל למשכב אם יקום והתהלך בחוץ וגו' וקשיא ונפל למשכב ל"ל דהא כיון שלא מת פשיטא שנפל למשכב דאם גם למשכב לא נפל בריא הוא אלא ה"ק ולא ימות היינו שלא אמדוהו למיתה ונפל למשכב חייב בשבת דכתיב בסיפא רק שבתו יתן אבל אמדוהו למיתה שכבר נפטר משבת דקים ליה בדרבה מיניה אע"ג שנתרפא אח"כ ופטור ממיתה פטור נמי משבת דאמרינן משמיא הוא דרחימו עליה:

**ופריך אם כשלא אמדוהו למיתה**. אימא סיפא אם יקום וגו' ונקה המכה הא אם לא קם חייב מיתה אמאי הא מתחלה אמדוהו לחיים וכבר יצא מב"ד זכאי שוב אין חיוב מיתה חל עליו:

**ומשני אלא בשאמדוהו למיתה**. וה"ק אמדוהו למיתה ולא ימות שהיקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ונפל למשכב אם יקום כו' ונקה המכה אבל אם לא קם חייב מיתה אע"ג שהיקל בינתים וכרבנן:

**ופריך אם בשאמדוהו למיתה**. אימא סיפא רק שבתו יתן כו' הא אף שהיקל וחזר לבריאותו אין לו שבת דאיפטר ליה משעה ראשונה:

**חידוש מקרא**. גזירת הכתוב הוא אע"ג שיצא מב"ד זכאי שלא ליתן שבת אפ"ה כשהקיל חייב:

**אומד של טעות היתה**. לכך חייב שהרי נתברר עכשיו שהאומד הראשון היה בטעות שהרי נתרפא וה"ל כמאן דליתא:

**מה נפק מביניהון**. מאי בינייהו הא מיהת לדברי שניהם חייב בשבת:

**היקל ממה שהיה כו'**. כלומר לר"נ דפוטר איכא בינייהו למ"ד גזירת הכתוב הוא שיתן אם נתן לאחר האומד האמצעי שהיה לחיים מה שנתן נתן אבל לא נתן עד לאחר שהכביד ספק הוא אם יתן די"ל גזירת הכתוב הוא ליתן לפי מה שהוא עכשיו שהוא חי אבל הכביד ומת דפטור ממיתה מפני שהוא ספק אם מחמת המכה מת או לא אף משבת פטור דאין מוציאין מספק:

**מ"ד אומד של טעות**. ואם לא נתן עד אחר האומד האחרון ודאי לא יתן ואם נתן מיד אחר האומד האמצעי מהו שיחזור ויטול ממנו אחר האומד האחרון או דלמא מספיקא לא מפקינן ממונא:

**מתני' מסייע לדין כו'**. תניא כוותיה דריש לקיש ותניא כוותיה דריב"ח:

**מונין משעה שיכביד**. כלומר חיוב תשלומי שבת מתחיל משעה שהכביד החולי ועכשיו שמת פטור דקים ליה בדרבה מיניה ש"מ סובר האי תנא דאומד טעות היה דאי ס"ד חידוש מקרא הוא יהא חייב בשבת שכבר נתחייב משעה ראשונה כשאמדוהו לחיים:

**מאימתי נמנין לו**. לענין שבת משיכביד החולי ולפי אותו זמן אזלינן לענין תשלומי שבת:

**לית כאן**. משיכביד דלא אזלינן בתר אותו זמן בין למ"ד חידוש מקרא שיתן סמכינן על שעה שהיקל אע"ג שהכביד אח"כ וקסבר אם לא נתן אומרים לו שיתן ובין למ"ד אומד טעות היה לא אזלינן בתר אותו זמן אלא אחר זמן הראשון ואם נתן יטול לכך צריכין להגיה הברייתא משעה שיקל:

ה"ג לית כאן משעה שיכביד אלא שיקל וכ"ה בנזיר:

**הדא אמרה**. ברייתא זאת אומרת כמ"ד חידוש מקרא שיתן. וכל שאמדוהו לחיים פעם אחת נתחייב בשבת אפי' הכביד אח"כ:

**ה"ג אין תימר אומד של טעות היתה אינו נותן שמא ימות**. וה"פ כיון דאם הכביד מוציאין מידו לא אזלינן בתר מה שהקיל אא"כ הולך בשוק:

**וצבת**. כמו וצמת כלומר נתכווצו גידיו ואינו יכול לפשוט ולפתוח ידו לעשות בה מלאכה:

**אמר אסייא**. ואמר הרופא אם חותכים הגידים שנתכווצו חוזרת היד לקדמותא ומתרפאת:

**מהו שיתן דמי היד**. מי אמרינן כיון דסופו לחזור ע"י הרופא לא יהיב ליה דמי ידו או דלמא השתא מיהת אפחתיה:

**נישמעינה מן הדא**. תא שמע:

**כי ינצו אנשים כו'**. שני פרשיות כתיבו בתורה במזיק חבירו פרשת כי ינצו ופרשת כי יריבון וקשיא הא מצה ומריבה אחת היא למה כפל הענין בשינוי לשון:

**אלא**. בפרשת כי יריבון כתוב ריפוי ושבת ואירי במתכוין ובפרשת כי ינצו כתיב נזק וצער ואירי באינו מתכוין אלא שכיון להרוג את זה והרג את זה לכך שינה לשונו ללמדך ליתן את הכתוב במתכוין דהיינו ריפוי ושבת על שאינו מתכוין ונזק וצער הכתוב באינו מתכוין על מתכוין שגם הוא ישלם נזק. וצער:

**ופריך ניחא**. הניחא דאיצטריך לשנות לאשמועינן שחיוב האמור במתכוין חל גם על אינו מתכוין ואי לאו קרא יתירא ה"א דוקא מתכוין חייב ושאינו מתכוין פטור אלא שמה שהוא חייב בשאינו מתכוין שחל נמי על המתכוין לזה לא צריך קרא דהשתא שאינו מתכוין חייב המתכוין לא כ"ש א"כ קשיא לכתבו שני פרשיות בשאינו מתכוין ואין צריך לשנותן א"נ לכתוב בפרשת וכי ינצו כל הארבעה דברים נזק וצער ריפוי ושבת ול"ל פרשת וכי יריבון:

**אלא כיני**. אלא כן הוא קרא יתירא אתי לאשמועינן כהאי גוונא שקלקל ידו ואמר שאם יחתכנה תתרפא חייב לשלם דמי היד אפילו נתרפאה אחר כך לגמרי:

ה"ג ולמה יתן דמי היד כמה דאת אמר חידוש מקרא הוא שיתן דמי שבחו וכה חדוש מקרא הוא שיתן דמי היד. וה"פ מ"ט יתן דמי היד הא נתרפא לגמרי אח"כ וקאמר כי היכי דאמרינן באמדוהו למיתה והיקל והכביד ומת או אמדוהו לחיים ומת אע"ג דהשתא ראוי לפטרו אפ"ה גזירת הכתוב הוא כל שנתחייב פעם אחת אינו יוצא ממנו עד שישלם ה"נ גזירת הכתוב הוא כיון שנתחייב בדמי היד אע"ג שתרפא אח"כ חייב לשלם:

**אמדוהו לחיים ומת**. מי אמרינן כיון דחזינן דאומד טעות היה אע"ג שאין לחייבו מיתה כיון שכבר יצא מב"ד זכאי ממון אין לחייבו דלא יהא אלא חייבי מיתה שוגגין דפטורין כ"ש כאן או דלמא כיון שדרך החיים למות אמרינן שלא היה כאן אומד טעות אלא שמת בדרך הטבע ולא מחמת הכאה וחייב בתשלומין:

**ופשיט מכיון דכתיב רק שבתו וגו'**. ורקין מיעוטין הן ואתי רק דהכא למעט שלא יהא מיתה בתשלומין והיכא דמי בכה"ג דס"ד לחייבו מיתה כדהשתא ופטור מתשלומין קמ"ל היכא דאיכא לספוקי אם מחמת הכאה מת פטור ממיתה רק שבתו יתן וגו':

**אמדוהו למיתה וחייה**. מי אמרינן סמכינן על האומד הראשון ופטיר או דלמא כיון שאין דרך המתים להחיות אמרינן מסתמא אומד בטעות היה וחייב:

ופשיט מכיון דכתיב רק שבתו וגו' לא אתי רק אלא למעט היכא דאיכא לספוקי במיתה ותשלומין רק שבתו יתן ולא חיישינן לספק מיתה כלל:

## הלכה ד

מתני' **נתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם**. היה אדם עומד אצל הבהמה ונתכוין להרוג בהמה והרג אדם פטור משום דכי אתרו ביה התראת ספק הוא אע"פ שקבל עליו התראה ואמר יודע אני שהוא בן בריא וע"מ כן אני עושה שאם אהרגנו אהיה חייב מיתה פטור דשמא לא יהרגנו:

**לנפלים**. אנפלים לא מחייב דכמאן דקטיל דמי:

ה"נ **והיה בה כדי להמית על לבו ומת פטור**. דתרתי בעינן שיתכוין למכת מיתה ושיכנו מכת מיתה דאם לא נתכוין למכת מיתה התראת ספק הוא דהתרו בו אל תזרוק שמא תלך על לבו:

ה"ג **והלכה לה על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו פטור ר' שמעון אומר כו'**. אריש קאי דקאמר ת"ק נתכוין להרוג את הבהמה יהרג את האדם פטור הא נתכוין להרוג את האדם והרג אדם אחר חייב עלה קאמר ר"ש אפילו נתכוין להרוג את זה פטור דאי אסיפא דמלתא דת"ק קאי הל"ל ור"ש פוטר ולמה ליה למיהדר ולפרושי אפילו נתכוין כו' הא מפורש אמרו ת"ק לחיוב ומאי אפילו והאי דשבק ר"ש לסיפא בהדיא ומהדר אדוקיא דרישא דלא תימא ר"ש פוטר בכולהו ואפילו נתכוין להכות על מתניו והלכה לו על לבו:

גמ' **חזקיה שאר**. לר"ש דאמר נתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור זרק אבן שיש בו כדי להמית ונתכוין להרוג את זה ולא נתכוין לשבור את הכלים והמית את זה וגם שיבר את הכלים מהו מי דמי לנתכוין להרוג את זה והרג את זה דפטיר או דלמא באדם הוא דחידש הכתוב שאם לא נתכוין לזה פטור אבל כלים חייב:

**ולא היה בה כדי להמית**. נמצא שאינו חייב מיתה וליכא למימר קים ליה בדרבה מיניה ומיבעיא ליה באת"ל בבעי' קמייתא דאיכא מיתה פטור מיבעיא לי היכא דליכא מיתה מהו מי הויא כחייבי מיתות שוגגין דפטורין מתשלומין כששניהן של אחד ה"נ אפילו מיתה לזה ותשלומין לזה אם לא נתכוין פטור או דלמא די לפטרו היכא דאיכא מיתה אבל היכא דליכא מיתה חייב בתשלומין של זה:

**אר"ש**. הנך תנאים של בית רבי תנו אפילו נתכוין להרוג את זה או את זה והרג את זה פטור עד שיאמר לפלוני אני מתכוין ואותו הרג:

**ואתייא**. הא דבית רבי כרבי נתן:

**סיעה**. חבורת בני אדם:

**לאחד מכם אני מתכוין להרוג**. ולא איכפת להו מינייהו אפ"ה פטור דה"ל כמתכוין להרוג את זה והרג את זה דפטור עד שיאמר לפלוני אני מתכוין:

## הלכה ה

מתני' **שנתערב באחרים**. בגמרא מפרש הנך אחרים מאן נינהו:

**כונסין אותן לכיפה**. ושם מאכילין אותן שעורים עד שתבקע כריסן:

**נידונין בקלה**. מאחר שנתערב ואי אתה מכיר מי המחוייב את החמורה ומי מחוייב את הקלה אי אתה רשאי למושכו למיתה החמורה שלא נתחייב בה אלא ידונו בקלה שישנה בכלל החמורה:

**הנסקלין בנשרפין**. אע"ג דרובן דהני נשרפין כדקתני נסקלין בנשרפין משמע חד נסקל שנתערב בנשרפין טובא אפ"ה לר"ש ידונו כולן בסקילה מפני שהשרפה חמורה:

**ידונו בשרפה**. דאזלינן בתר רובא ואפילו הוה איפכא חד מהנשרפין שנתערב בהרבה נסקלין ידונו בשרפה שהסקילה חמורה ואי אתה רשאי למושכה להחמיר עליו:

**לא ניתנה**. לארוסה בת כהן שזינתה וארוסה בת ישראל בסקילה ש"מ שריפה חמורה קסבר ארוסה בת ישראל יצאה מסקילה לשרפה:

**לא ניתנה למגדף ולע"א**. שפושטין ידן בעיקר וארוסה בת כהן בסקלה כבת ישראל ובת כהן דאפקה קרא שהיא בשרפה היינו נשואה דאלו בת ישראל בחנק וזו בשרפה:

**בסייף**. שחנק חמור:

**וחכ"א בחנק**. שסייף חמור:

גמ' **שנתערב בכשרין**. איירי מתני' וקמ"ל אפילו נתערבו שנים ואחד מהן חסיד שהכל יודעין שלא הרג אדם אפ"ה לא מחייבינן לאידך משום הך חזקה ובהא אפילו ר"י מודה והא דאר"י כונסין אותן לכיפה לא עלה קאי אלא חסורי מחסרא והכי קתני ושור שנגמר דינו ונתערב בשוורים אחרים (מעליון) סוקלין אותן דהא ע"כ כולן אסורים בהנאה ואין להבעלים הפסד בסקילתן הלכך סוקלין איתי כדי שיקויים מצות סקילה במחוייב בה ור"י פליג וסובר שא"צ לסוקלן שלא להטריח להב"ד אלא כונסין אותן לכיפה והם מתים ברעב:

**ונתערב ברוצח שנגמר דינו**. איירי מתני' רבנן סברי אין גומרין דינו של אדם אלא בפניו וכיון דאין מכירין אותו לא הויא בפניו הלכך כולן פטורין ור"י מיפטרינהו לגמרי נמי לא דרוצח נינהו וכבר נתקבלו העדיות ונשאו ונתנו בדבר הלכך כונסין אותן לכיפה:

**בשור**. שלא נגמר דינו שנתערב בשוורים אחרים שנגמר דינן איירי מתני' וקמ"ל דלא אמרינן לסקול כולן כדי לקיים מצות סקילה במחוייב בה כיון דאם ידונו יהיו מותרים בהנאה נמצא שיש בזה הפסד להבעלים:

**ופריך אם בשור**. שנתערב בשוורים איירי מתני' אימא סיפא ר"א כונסין אותי לכיפה אמאי הא אין שום תועלת בדבר זה דאף באחד מהן לא מתקיים מצותו:

**רש"א חמורה שרפה מסקילה כו'**. הא ודאי לא צריך שמפורש כן מתני' אלא אגב שבא לפרש סיפא חנק והרג דטעם פלוגתייהו איזה מהן חמור מפרש נמי לרישא הא דקאמר

שהשרפה חמורה היינו מסקילה אבל שניהם מודים שהשרפה חמורה משאר מיתות וכדתנן לעיל ר"פ ארבע מיתות:

## הלכה ו

מתני' **מי שנתחייב שתי מיתות**. כגון שעבר עברה קלה ונגמר דינו וחזר ועבר עברה חמורה סד"א כיון דנגמר דינו לעברה קלה האי גברא קטילא הוא קמ"ל:

**עבר עברה שיש בה שתי מיתות**. כגון חמותו והיא אשת איש:

**יידון בחמורה**. בשרפה מפני שהיא חמותו ולא כאשת איש שהיא בחנק:

**יידון בזיקה הראשונה**. באותו איסור שהוזקק תחלה להזהר ולפרוש ממנו הוא נדון אבל לא באסור הבא עליו אחרון אע"פ שהוא אחרון דקסבר ר' יוסי אין איסור חל על איסור אפילו חמור על הקל:

מתני' **מי שלקה ושנה**. שני פעמים על עברה שחייבים עליה כרת שכל חייבי כריתות לוקים דגברא בר קטלא הוא בידי שמים וקרובי הוא דלא מיקרב קטליה וכיון דקא מוותר ליה לנפשיה לעברה של כרת דקא עבדא לה אותה עברה עצמה פעם שלישית מקרבינן לקטליה עילוה:

**לכיפה**. מקום שיעור קומת האדם ולא יותר שאין לו מקום להתפשט לישן ומאכילין אותו תחלה לחם צר ומים לחץ עד שיוקטנו בני מעיו והדר מאכילין אותו שעורים שנופחות במעיו עד שכרסו נבקעת:

**שלא בעדים**. שלא בעדות שיהיה מחוייב עליה מיתה ומ"מ ידוע להב"ד שהדבר אמת שבודאי הרג אלא שהוכחשו העדים בבדיקות או שלא היתה שם התראה מספקת:

**מכניסין אותו לכיפה**. ודוקא הורג נפש שיש בקיומו הפסד לישובו של עולם אבל שאר מחוייבי מיתות ב"ד אין ממיתין אותו אלא בעדים והתראה:

**ומאכיליין אותו לחם צר ומים לחץ**. תחלה ואח"כ מאכילים אותו שעורים עד שכרסו נבקעת והיינו רישא ומה שחסר זה גילה זה:

גמ' **תמן**. בבבל תנינן אמתני' חמותו ונעשית אשת איש. כגון נשא בת אלמנה ונאסרה אמה משום חמותו אר"כ נשאת ונאסרה עליו משום אשת איש נדון בחמורה בשרפה דהיא קדמה אע"ג דאיסור מוסיף הוא שמתחלה אסורה לזה ומותרת לכל העולם נעשית אשת איש איתוסף האי שם עלה לגבי כ"ע ומגו דחייל עלייהו חייל נמי לגבי דהאי אפ"ה נידון בחמותו דבמיתות עסקינן ואי אתה יכל להמיתו בשתי מיתות והואיל ושתיהן עליו ידון בחמורה אבל אם היתה אשת איש ונעשית חמותו הואיל כשנשא בתה כבר

היתה אסורה עליו משום אשת איש לא חייל איסור חמותו אאיסור אשת איש ואינו נדון אלא בחנק:

**בא על חמותו**. והיא לו חמותו וכלתו מהו:

**היך עבידא**. היכי דמי:

ה"ג גבר נסב איתתא ברתא דאחוה ודאימיה ונסב ברתא דאחתא דאיתתיה ונסבא סבתא לבריה אתא על סבתא חייב עליה משום חמתו ואם חמיו ואם חמותו וכלתו חמותו וכלתו באחת מה אמר בה ר"י כו'. וה"פ ראבי לקח אשה שהיא בת אחיה ובת אמו כגון שבא שמעון על אמו והוליד ממנה בת שהיא בתו ואחותו וכשלקח ראובן בת שמעון נמצא סבתא היא אם חמיו וחמותו בבת אחת ואח"כ לקח בת אחות אשתו מגו דמתפר באם חמיו שהיא אם אביה של זו נאסר גם באם אמה דהויא ליה אם חמותו והיינו איסור כולל אבל איסור מוסיף לא הוי דהא לא ניתוסף איסור על הסבתה בנישואין אלו ולא מיקרי מוסיף אא"כ ניתוסף איסורא על האיסור וכשנשאה הסבתא לבריה מגו דאיתוסף בה איסורא לגבי אחין של בעלה איתוסף נמי בה איסור כלתו וכשבא אח"כ ראובן על הזקנה נמצא שבא על חמותו ואם חמיו ואם חמיתו וכלתו ומיבעיא ליה ר' יוסי דאמר ידון בזיקה הראשונה וקסבר אין איסור חל על איסור מי פליג גם באישור מוסיף כגון חמותו וכלתו אי דלמא מודה דחייב שתים כחומר בקל וכה"ג איכא למיבעיא לר' יוסי אי ס"ל אפילו איסור כולל כגון חמותו ואם חמותו כדפרישית או דלמא מודה בזה דחייב שתים:

**שני איסורים כאחת כלומר איסור בת אחת**. כגון חמותו ואם חמיו ששניהם אלו חלים כאחת כדפרישית מיבעיא לן מיפליג ר' יוסי או לא:

**אמרין**. אמרו כמו דמיבעיא לכו לר' יוסי כך מיבעיא לן לר' ישמעאל:

ה"ג דתני בשם ר' ישמעאל זינתה ונתחללה ונתגרשה ונתאלמנה ואח"כ בא עליה אינו חייב אלא אחת נתאלמנה ונתגרשה באחת מה אמר בה ר"י. וה"פ מיבעיא לן אם נתאלמנה תחלה ואח"כ נתגרשה דהוה ליה איסור מוסיף דאלמנה אסורה לכהן גדול ומותרת לכהן הדיוט נתגרשה ניתוסף בה איסור שאסורה גם לכהן הדיוט מי מודה בה ר"י דחייב או דלמא פליג נמי בהא:

**חומר בקל**. כגון נתאלמנה מן האירוסין וזינתה דמעיקרא לא היתה אסורה לכה"ג אלא בלאו והשתא שנבעלה אסורה לכה"ג באיסור עשה חל נמי עליה איסור זונה בכולל או לא:

**שני איסורים כאחת**. איסור בת אחת כגון אשה שנתגרשה ע"מ שתבעל לפלוני שהוא מחייבי לאוין נמצא גיטה וזנותה באין כאחת א"נ שבא עליה חלל שנעשית זונה וחללה כאחת מהו מי מודה ר' ישמעאל באיסור בת אחת שחייב שתים או דלמא פליג נמי בהא: גמ' **במפנים עדיו כו'**. בא לתרוצי מתני' דלא תקשי כיון דליכא עדות מנא ידעינן וקאמר בשהעדים מבפנים איירי מתני' שאינו רואה את העדים ואין להרוג אדם בב"ד אא"כ רואה את העדים חוץ ממסית כדתנן לעיל ס"פ ארבע מיתות וכיון שהדבר ברור מכניסין אותו לכיפה:

**בשאינו יכול לקבל התראה**. כגון שהוא אלם ואינו יכול לומר יודע אני שהעושה כן חייב מיתה ועל מנת כן אני עושה פטור ממיתת ב"ד ואפי' הרכין בראשו לאו כלום הוא דבעינן שיאמר בפיו אבל ב"ד מכניסין אותו לכיפה:

## הלכה ז

מתני' **הקסווה והמקלל בקוסס**. בגמרא מפרש:

**פוגעין בהם**. קנאים המקנאים קנאות ה' צבאות הורגין אותו בשעה שרואין המעשה והוא שתהיה ארמית בת ארמי ובפני עשרה מישראל:

**פוגעין**. ממיתין כמו לך ופגע בו. פרחי כהונה. בחורים שמתחיל שער זקנם לפרוח בהם:

**בגיזרין**. בקעיות של עצים:

**ר"ע אומר בחנק**. בגמרא מפרש במאי פליגי:

גמ' **קוסטא**. שם כלי:

**כלי של בית המקדש היה**. וה"ק כהן הגונב כלי שרת פרחי כהונה מפצעין את מוחו:

**כגון**. הנך מוכרי נפות או אומה שכך שמה וכן נראה בירושלמי נדרים [פ"א ה"ב]:

**דמקללין**. זה לזה ואומרין יככך הקוסם הזה ולקונך כלומר בוראך שקנאך שקונה עבדיו בדין:

**זה שהוא כו'**. מפרש מאי קנאה למקום בביאה זו יותר משאר ביאות האסורות אדרבה אין איסור זה מפורש בתורה ואמר שיש בה הפסד בכבוד המקום שזה מעמיד אויבים למקום שהבן הנולד ממנה הולך אחריה. מאי ראה. קרא משמע דאריה ממש ולא ראיית שכלית:

**ראה מעשה**. כדאמרינן לקמן פרק חלק שתפס זמרי את כזבי והביאה אצל משה ואמר זו אסורה או מותרת וא"ת אסורה בת יתרו מי היתר לך נתעלמה ממנו הלכה ונזכר פנחס בהלכה שאמר משה ברדתו מהר סיני בועל ארמית קנאין פוגעין בו:

**תני**. קנאי הפוגע בבועל ארמית אף שאינו חייב מיתה על רציחה זו מ"מ הוא עושה שלא כרצון חכמים:

**ופריך ופנחס שלא ברצון חכמים**. היה עושה בתמיה:

ביקשו חכמים שבדור לנדות פנחס על הריגה זו אילולי שקפצה רוח הקדש והכריז והיתה לו וגו' תחת קנאתו וידעו שברצון ה' עשה:

**מ"ט דר"ע דאמר זר ששימש בחנק**. ה"ג נאמר כאן והזר הקרב יומת ונאמר להלן והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת מ"ט דרבנן נאמר כאן והזר הקרב יומת ונאמר להלן כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות ור"ע מוטב שילמוד כו'. וה"פ ר"ע סובר נביא שהדיח בחנק ויליף יומת יומת בגז"ש מה להלן בחנק אף כאן בחנק ורבנן ילפי יומת מכל הקרב כו' מה להלן בידי שמים דבמאתים וחמשים איש דקרח השרופים כתיב אף כאן בידי שמים וניחא להו לחכמים למילף עונשי עבודה מהדדי ובבבלי אמרינן דנין הדיוט מהדיוט ואין דנין הדיוט מנביא ור"ע ניחא ליה למילף יומת מיומת ולא יומת מימות אע"פ דקדשים מחולין הוא והדיוט מנביא אינו דכיון דהדיח אין לך הדיוט גדול מזה:

הדרן עלך פרק הנשרפין

## פרק י

### הלכה א

מתני' **כל ישראל**. מן הסתם יש להם חלק לעולם הבא א"נ אפי' עוברי עברה אף שנענשים על חטאם מ"מ יש להם עה"ב בעולם התחייה חוץ מהנך השנויים בסיפא ומפני שאין כלן שוין בו אלא הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו לכך תני יש להם חלק ולפי שאיירי בסוף פ' הנשרפין בהנך שמיתתן בידי שמים נקט הנך שעונשין לעולם הבא אחר התחיה והדר חוזר לסידורו וחני הנהרגין בסייף אח"כ הנחנקין:

**האומר אין תחית המתים מן התורה**. לפיכך לא יחיה וכ"ש שלא יהיה לו חלק בשכר הבא אחר התחייה:

**ואפיקורס**. מפרש בגמרא:

**אף הקורא בספרים החיצונים**. המטים את האדם מאחרי ה':

**והלוחש**. על המכה כו'. בגמרא מפרש:

גמ' **ואיני סופנה**. כלומר איני מחשיבה:

**זה שהוא מושך לו ערלה**. מהול שמושך ערלתו ומכסה את העטרה ודרשינן ליה מדכתיב את בריתי הפר לרבות את המשוך:

**ופריך ולא כבר תניתה**. בתמיה הא כבר תני ליה במתני' האומר אין תורה מן השמים ואיך קאמרת הוסיפו עליהו על השנויים במתני' ואין זו הוספה:

**בפרהסיא**. לפני עשרה מישראל והיינו מגלה פנים שמעיז פניו לעבור על התורה:

**עכו"ם וגילוי עריות כו'**. קאי אהא דתניא בסמוך רובו זכיות כו' אבל הפורק עול ומיפר ברית והמגלה פנים בתורה אע"פ שיש בידו מעשים טובים נפרעין ממנו בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב וקאמר הש"ס בעכו"ם וג"ע פליגי בה ר' יונה ור' יוסי חד אמר שהן כעברות קלות וברוב הדבר תלוי כדתני בברייתא וחד אמר שהן כחמורות כפורק עול כו' ונפרעין ממנו בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב:

**ופריך מה אנן קיימין**. במאי פליגי ר"י ור"י:

אם באתו שעשה תשובה על עכו"ם וג"ע מאי נ"מ אם הם כקלות או כחמורות הא קיי"ל אין לך דבר עברה העומד בפני התשובה כולהון מתכפרין ע"י תשובה:

**אלא**. הכא במאי עסקינן בשלא עשו תשובה ומת במיתת כרת בזה פליגי ונ"מ לקוברו בין רשעים גמורים:

ה"ג משלם לעתיד לבוא אבל הפורק עול והמיפר ברית והמגלה פנים בתורה אע"פ שיש בידו מעשים טובים נפרעין ממנו בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב רובו זכיות כו' וכ"ה פ"ק דפיאה:

**רובו זכיות יורש ג"ע**. ובעה"ז נפרעין ממנו עבירות שבידו:

**רובו עבירות יורש גיהנם**. ובעה"ז משלמין לו זכיותיו ממצות שעשה:

**היה מעויין**. שהקנה מאזנים היא בשוה ואינו נוטה לשום צד:

**נושא עונות**. דמשמע שהקב"ה הוא סולח לעוונות בני אדם [סולח] אין כתיב כאן אלא נושא עון דודאי לא קאי אסליחות עון דאטו עון אחד הוא סולח ע"י תשובה או ברוב זכיות ולא לעונות הרבה בתמיה אלא בשקול איירי מי שהוא מחצה על מחצה וקמ"ל שכך היא מידתו בשקול נושא עון אחד מעונות ומסלקו וממילא כף מאזנים מכרעת לצד זכות:

מעשהו דמשמע גומל לאדם שכר מעשיו לא פחות ולא יותר אין כתיב כאן אלא תשלם לאיש כמעשהו ללמד שאין התשלומין כמעשיו ממש וחלילה שיפחות מאיש שכרו אלא פעמים שמוסיף בתשלומים יותר ממעשה איש הא כיצד אם היה שקול ואין לו מצות להכריע הקב"ה מוותר משלו ומכריעו:

**היא דעתיה דר"ל**. כלומר ר' לעזר לשיטתו:

**ורב חסד כו'**. כלומר הא דכתיב ולך ה' חסד היינו שמטה כלפי חסד וזה שמסיים במה מראה חסדו שמשלם לאיש כמעשהו יותר ממעשיו וכדפרישית:

**צדקה תצור כו'**. כל הנך מקראות דמייתי משמע שהקב"ה משמר הצדיקים שלא יבואו לידי חטא ומסלף דרכי הרשעים שיעשו רע וקשיא לר' ירמיה שהדבר נראה בהיפך שהרשעים צריכים שמירה ביותר אבל לא הצדיקים ולמה יסלף מעשה הרשעים:

**ומשני וסיגין סייגה ותרעין תרועה**. משל הדיוט הוא מקום שיש סייג וגדר גודרין יותר ומקום פרוץ פורצין בו יותר וכן הדבר כאן הצדיק נשמר מהקב"ה שלא יחטא יותר מהרשע:

**ופריך וכיני**. וכן הוא המידה להחזיק הרשע ברשעתו בתמיה:

**ומשני אלא**. כן היא כדא"ר ר' ירמיה כו'. שומר עצמו. בן אדם המשמר את עצמו שלשה פעמים מן עברה שבאה לידו שוב אינו חוטא בעברה זו אלא הקב"ה משמרו ומידה זו קרובה לשכל אדם כיון שהוחזק בדבר מהראוי לסייע שלא יארע חזקתו וכמו שאמרו בא לטהר מסייעין לו אבל בשביל שהוא צדיק בדבר אחד איני משמרו משאר עבירות:

**מה טעמא**. מנלן:

**הן כל אלה יפעל אל**. להיות עם גבר לשמרו שלא יחטא פעמיים שלש אחר שעמד האדם בנסיון ושומר עצמו מהחטא שנים או שלשה פעמים:

**ובלחוד**. ובלבד שלא ישוב האדם לעשות העברה במזיד שמאז אינו משמרו עוד אפילו אינו חפץ לחטוא:

**לא לעולם ינתק**. דהוי משמע אין דבר שינתקנו אין כתיב כאן אלא לא במהרה ינתק ללמדך אם מטריח ומכביד החבל למשכו יותר מדאי אע"פ שהוא משולש ינתק:

**ה"ג מ"ט מי אל כמוך נושא עון נשא כתיב**. וה"פ מדכתיב נשא חסר הוא לשון שכחה כמו ונשיא אתכם דירמיה :

**נשאת עון עמך**. שכחת עון אחד כשהיו הזכיות והעבירות שקולים וע"י כך כסית כל חטאתם שהזכיות מכריעות:

**חלוקי כפרה**. שחלוקי כפרתן זה בכך וזה בכך:

**א"ל ג' הן**. הנחלקין שיש עברה שהיא צריכה לזה ואינה צריכה לזה אבל תשובה אינה מן החלוקין שצריכה לכולן:

**שובו בנים שובבים**. ומיד ארפא למדת שיש עברה שמכפרת בתשובה לבדה:

**כי ביום הזה יכפר**. למדת שיש עברה שצריכה יה"כ:

**ופקדתי בשבט פשעם**. למדת שיש עברה שצריכה ייסורין ומסתברא הקל לה לה והחמור להחמורה:

**מכפרין מחצה**. שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וקשיא כפרה וטהרה ל"ל אלא כפרה משמע מקנח השמץ מלמעלה ועדיין הוא נבלע בדבר וטהרה משמע שהדבר צלול ובהיר ואין בו עוד שום רושם כדכתיב כעצם השמים לטהר וה"פ דקרא כי ביום הזה יכפר עליכם היינו המחצה לעובר על כריתות ומיתות ב"ד ולטהר אתכם משאר עבירות מכל חטאתיכם שלא ישאר שום רושם:

**שנתחלל**. על ידו שם שמים כגון שחטא ברבים ואחרים למדים ממנו:

**הא למדנו שהמיתה ממרקת**. גומרת הכפרה מדקאמר עד תמותון ותו לא:

**זו**. הא דתניא ארבע חלוקי כפרה הן דברי ר"ל ור"י ור"ע:

**שעיר המשתלח מכפר**. על הכל:

**ה"ג אם אין שעיר היום מכפר כיצד כי'**. וה"פ יום הכיפורים מכפר על הכל:

**כיצד הוא מכפר**. כלומר מאימתי הוא מכפר:

**כל שהוא**. מיד בעלות השחר ומכפר והולך כל חטא שמתחדש ביום זה:

**בסוף**. היום הוא מכפר:

**מת מיד**. בתחלת היום:

**איתותבת**. קושיא זו הקשו לפני ר' ירמיה על שר"ז:

ואמר ר' ירמיה תפרש לברייתא שהיה בדעת הציבור להביא שעיר היום אחר זה לא עלה בידם להביא השעיר ובכגון זה אין יה"כ מכפר עד שתחשך שכשיש שעיר אין יה"כ מכפר:

**ר' יוסי בר' בון**. פריך ואין הקב"ה רואה את הנולד בתמיה וכיון שגלוי לפניו שלא יביא שעיר אחר כך אם איתא שיה"כ מכפר מיד אם אין שעיר אף ביום זה ודאי כיפר מיד אלא דלא כר"ז:

**אין לי אלא שבזמן שביזה**. בכל התורה:

**ת"ל ואת מצותו**. לשון יחיד משמע אפי' מבזה דבר יחידי נכרת:

**במקרא אחד**. אפילו בקרא דואחות לוטן תמנע שנראה שישינו אלא סיפור מעשה ואין בתורה דבר בטל דמהאי קרא שמעינן שבחיה דאברהם כמפורש בבבלי:

**ויקרא לו לבן כו'**. שיאמר שאין בו קדושה או אינו ממקרא לפי שנכתב בלשון תרגום:

**בק"ו אחד**. הכתוב בתורה כי שבעתים כו' שיאמר שק"ו זה אינו מן התורה שהוא דבר בטל שא"כ אין הקב"ה גובו חובו ומבטל דבריו ובאמת אינו דבר בטל דהכי א"ל וכי איש הרגתי לפצעי כו' וכיון שאין אני הגורם אין לי לבטל מצות ה' כי אפשר שירחם על זרעי:

**כחדא**. כהא דר' אילא וחביריו היו יושבין לפני פונדק בערב ומן הסתם יש שם טנוף:

**אמרין**. לר' אילא מהו לומר שם דברי תורה שהרי אינן רואין דבר וקרא כתיב לא יראה בך ערות דבר אמר להו כיון שאלו היה יום היינו רואין אם מונח לפנינו או לא אבל עכשיו אסור מספק ומדהחמירו בספיקן ש"מ דהוה בכלל דבר ה' בזה:

**אחז כו' אין להם חלק לעה"ב**. והא דתנן בסיפא ג' מלכים אין להם חלק לעה"ב ולא מנה אחז בהדייהו משום כבודו של חזקיהו דברא מזבי אבא:

**בפטייה של מלכים**. מקום שמדבר מן המלכים ש"מ שהיה בן עה"ב כדמסיק פטייה מלשון פטפוט הוא. מפני שהיה בו בשת פנים. זכה להיות נמנה בין המלכים מ"מ בשביל כך לא זכה להיות בן עה"ב:

**לקטרגו**. להוכיחו על מעשיו:

**ושאר**. מישראל שישובו להיות בניך ותלמידך:

אל מסילת אל המסילה שהולכין משם לשדה כובס ואתה תערבנו שם שלא ילך לשדה כובס:

**אל תהי קורא כובס**. דא"כ הל"ל כבוס על שם הפעולה אלא כובש קרינן ששם היה מסתיר פניו שלא יראה ישעיה:

מפני שנתייסד בבנו הבכור שנהרג בחייו ולא הועילו היסורין אלא שימנה עם המלכים אבל לא לעה"ב דייסורין בלא תשובה אינן מכפרים אלא מחצה:

**ופריך ומנשה לא היה אביו צדיק**. בתמיה א"כ ה"ל למימני מנשה בהדייהו דהא ישעיה גם בימיו ניבא:

**ומשני היה אביו צדיק**. אמון בנו היה רשע אבל אחז אביו יותם ובנו וחזקיה היו צדיקים:

**וחזקיהו כו'**. כלומר ולא תיקשי אע"ג דלא דמי מנשה לאחז מ"מ ה"ל למיחשב לכבוד אביו משום דיש בזה העדר כבוד ליחזקיהו שיחשב בין שני רשעים אביו ובנו ומייתי ראיה מהא דאמר יחזקיהו הנה לשלים כו':

**הנה לשלום**. אף שאני אהוב להמקום ונותן לי את בריתו שלום מר לי מלפני ומאחרי:

**יד ליד**. כשיד אחת רע אע"פ שיד השני טוב כלומר אפי' אחד צדיק האב או הבן והשני רע לא ינקה בזכותו:

**ודע שהיא מוטל בין שני צדיקים**. אביו ובנו צדיקים נמלט ויש לו חלק לעה"ב כמו אחז כדתנן במתני' זה שהוא עושה צדקה. דכתיב בצדקה פתוח תפתח את ידך לו:

**הא סקא**. והא מעות והא המדה תן לי יבול לאכול ואין הדבר כן שפעמים רבות שאי אפשר להשיג תבואה אא"כ נתן המעות מקודם כך בצדק אע"ג שהדבר ברור שפעלו ישולם כדכתיב בחנוני נא בזאת מ"מ אין לבקש פירותיו מיד כי פעמים השכר שמור לבניו:

**הוא שמשה אמר לישראל וזכרתי את בריתי יעקב כו'**. דאין לפרש דקאי אברית שכרת עמו לו ולזרעו ולא משום זכותא דיעקב א"כ בברית דיעקב לחוד סגי ול"ל דיצחק ודאברהם ועוד למה נחשבו אחורנית אלא ה"ק אם אין זכותא דיעקב לחוד כדאי הא איכא זכותא דיצחק כו' ש"מ זכותם נשאר לבניהם אחריהם:

**ויחן ה' אותם וירחמם**. ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה עד אותה השעה זכר להם ברית אבות אבל מכאן ואילך השליכם ולא פנה אל ברית אבות:

**ואיש לא יצילנה מידי**. ולא קאמר ואין מי שיצילנה אלא ה"ק אפי' אותן שנקראן איש לא יצילנה מידי:

**היום יודע**. שאתה זוכר ברית האבות מדקאמר היום יודע ותו לא מכלל דתמה וע"י רחמים הוזכרה להם בימי חזאל:

**ולשלום אין קץ**. על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת משמע דוקא קנאת ה' תעשה זאת אבל לא זכות אבות:

**ולא ישכה כו'**. משמע שאף שיגרום העון שלא יעמוד לנו זכות האבות מ"מ לא יהא נפסק זכותם בזה ולא ישכח לעולם:

**חד אמר**. כהאי דאמר על ספרי התורה הנך ספרים לשון בזיון זהו אפיקורס:

**וחרנא**. ואידך אמר כהאי דאמר על התלמידי חכמים הנך רבנן והוא לשון ביזוי והל"ל רבותינו שבמקום פלוני ואפיקורס הוא לשון אפקירותא וחוצפה:

**לכיפה של אבנים**. זה שמבזה את התורה אפילי בדיבור אחד אין לו חלק לעה"ב דדמיא לכיפה של אבנים כשנטלן אחת מהן נופלין כולן ה"נ אחרי שכבר עבר לבזות דבר אחד סוף לבזות כולן ולא דמי עובר עברה למבזה ואידך אמר דדמי לבית מלא תבן אע"פ שניטל ממנו כל התבן הכתלים מתקלקלים מפסולת שנשאר אחריו ה"נ אף שמודה בתורה ואינו מבזה אלא דבר אחד מתקלקל יסודי התורה ובסוף כל הבית נופל:

**קרח עשיר גדול היה**. לכך מלאו לבו לעמוד נגד משה:

**תיסברן**. אוצר גנזי פרעה שהיה בין מגדול ובין הים נגלה לו כשחנו שם ישראל והכי גמיר להו:

**אפיקרסי היה**. שכפר ביסודי התורה א"נ שביזה ת"ח:

**מאי שתהא חייבת בציצית**. כלומר שיצא תכלת בציציתו:

**גדילים תעשה לך**. מכל מקום בית מלא ספרים. לאו דוקא מלא אלא שיש בו ספרים הרבה והוא ג"כ בית דירה לבני אדם:

**אם נברא לארץ פה**. לרעה:

**ואם לא יברא לה מעכשיו**. והיינו דכתיב ואם בריאה יברא:

**שלשה כפרו בנבואתן**. כלומר אמרו שנבואתן שקר אם לא יתקיים אשר שאלו מאת ה':

פונדייה חגורה כלומר להחזיק דבריהם כמו החגור שמחזיק כל הגוף:

**ואם לאו**. אני אומר שאתה הסיבות לבם אחורנית שלא ישמעו תוכחתי להודיע שאין בנבואתו ממש:

**אף שמותיהן**. שחתמו עצמן על שטרות שביד אתרים פרחו מן הקלפים לקיים ויאבדו מתוך הקהל:

**טמסותיהם**. קלפים שעושים מן קליפה של עץ :

**אפי' מחט**. כלומר אפי' דבר קטן משלהם ביד אחרים נבלע וע"ז נאמר ויאבדו מתוך הקהל:

**ומי נתפלל**. על בני קרח דכתיב מזמור לבני קרח גם בד"ה נזכרו בניו א"נ על עדתו קאי אך קשה מנ"ל שהתפלל אדם עליהם:

**יחי ראובן**. שהיו עצמותיו מגולגלין בארון התפלל עליו שיחיה וכמו כן התפלל על בני קרח שהיו מגולגלין ומיתורא דואל ימות קדריש ליה:

**כך היתה**. כמו שהיו עצמות ראובן מגולגלים כך היתה בני קרח או כל עדתו מגולגלין ושוקעים ויורדים עד שהתפללה חנה עליהם:

**אף הקורא**. המבלה זמנו בקריאת ספרים חיצונים שאין בהם אלא דברי רוח כגון ספר בן סירא ובן לענא אין לו חלק לעה"ב:

**אבל ספרי המרים**. ספרים שנכתב בהן חכמת חיצונות:

**הקורא כהן כקורא באיגרת**. שאדם קורא לצורך עניניו שאינו מעיין בהם אף אלו מותר לקרותן דרך עראי אבל לא יוציא זמנו בהן:

**ויותר מהמת בני הזהר**. עשות ספרים הרבה אין קץ להג הרבה ויגיעת בשר וה"ק בשאר ספרים שאינן ספרי תנ"ך ומחכמי תורה להגיון ולדבר בהם באקראי ניתנו אבל לא ליגע בהם:

**כדרור נאות**. כמרגליות הנאות:

**ד"א ככדור בנות**. שמשחקין בו וזורקין אותו מיד זו ליד זו וסופו לנוח ביד אחד מהם כך ניתנה התורה מזה לזה:

**שלשה שמות**. יש לה כלי שמנהגין בו הפרה:

**שהוא מורה דעה בפרה**. איך תלך:
**בשביל ליתן חיים**. מזונות לבעליה:
**עאכ**"ו. לעשות לי כלי כזה ואין דבר בעולם המסוגל לכך כמו התורה כמאמרם אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש:
**וכמסמרות נטועים**. סיפא דקרא דדברי חכמים כדרבונות:
**ולמה לא אמר וכמסמרות קבועים**. או כאילנות נטועים:
**בחרו להם**. מעתיקי קהלת לומר כן כדי ליתן לדברי התורה הכח של הברזל אך ברזל הנעוץ בדבר אפשר לשלכו משם מה שאין כן שרשי אילן א"א לשלפם אלא ע"י טורח גדולה לכך שיבחו התורה בכח הברזל ובשרשי הנטיעה שקשה להנטל:
**ה"ג כך כל מי שפשטו חכמים ידיהם בו אע"פ שחזרו כו**'. יה"פ כך כל מי שנדוהו חכמים אע"פ שהתירו לו נידויו נשאר רושם בו וסוף לקבל עונש עליו בעה"ז:
**מה משמרות**. כהונה כ"ד כמפורש בד"ה:
**אף המסמרים**. שבסנדל המסומר כ"ד:
**כמה מסמרים יהיה**. בסנדל המסומר ויהא מותר לצאת בו בשבת דאמרינן התם ל"ש אלא לחזק אבל לנוי שרי ומיבעיא ליה כמה מסמרים יהיו בו ומיקרי למי:
**כנגד חמשה חומשי תורה**. שהן יסודות ועיקרי מעמידי תורה כמו המסמר חזק הבנין:
**וכימיך**. כימי השבוע הוא החוזק כלומר מקום שהרגל עומד עליו ששם הוא דבאך ועיקר אסמכתא אירשא דקרא דכתיב ברזל ונחשת מנעליך וכימיך דבאך:
**תשעה**. דקחשיב ברזל ונחשת לשתים וכימיך הם שבעה הרי תשעה וי"מ כנגד תשעה ירחי לידה ואין לזה אסמכתא כלל והראשון נ"ל:
**נותן י"ג בזה וי"א בזה**. שנים הם שוין אינן נראין שנעשו לנוי א"נ משום זוגות:
**כלבת**. מסמר ששני ראשיו חדין וכפופין ונועץ שני ראשין בעץ:
**ה"ג מהו ליתן ע"י מנעול א"ל שרי**. וה"פ א"ל מנעול מותר שלא גזרו אלא בסנדל:
**מהו ליתן**. כל המסמרות על סנדל אחד ובשני אינו נותן כלום מי הוי כסנדל המסומר ואסור או לא דבכה"ג לא גזרו רבנן:
**א"ל שרי**. דבשני סנדלים גזרו ולא בסנדל אחד:
**אין מגרדים מנעלים וסנדלים הישנים**. בשבת בגב סכין שיהו נראין נאים מפני שקלפו והוי ממחק:
**אבל סכין ומריחין אותם**. במים דאין כאן חשש מלאכה:
ותלמידוי דר"ח הגדול הראשונים שהיו לו בילדותו אמרו ששמעי מגרדים ותלמידיו האחרונים שהיו לו בזקנותו אמרו משמו אין מגרדין:

ה"ג שאלון לרב א"ל אין מגרדין וה"פ שאלו לרב איך שמע מר"ח ואמר אין מגרדין:
**הא אוילה כו'**. כלומר הא רב שהוא אחד מתלמידי ר"ח הראשונים דאמר אין מגרדין:
**נהנין**. נוהגין היינו כשהיינו יושבין לפני רב למשוח ולרחוץ מנעלים בשבת אבל לא מגרדין:
**אא"כ הילך בהן מבעוד יום**. ויודעין שהן כמדת רגלו דאל"כ חיישיני שמא לא יהיה למדת רגל ואתי למישלפא ואתויי ברה"ר. ולא אמרו אלא במנעול של אשה שהיא מקפדת אם אינו מכוון למידת רגלה אבל יצאה בו היכירה בו שמכוון היא לה אז אינה מקפדת:
**כמה**. ילך בהן מבעוד יום ויהא מותר לילך בו בשבת:
**מן בית דכה דבד קפדא כו'**. מן בה"מ הגדול דב"ק עד בה"מ הגדול דר"ה:
**מן כנישתא רב בלאי**. מן בה"כ של בבליים עד מקום דירתו דר' חמא וכל אחד נתן סימן הידוע במקומו:
**והוא בתוך המנעול**. החדש מפני שהמנעיל נהנה ממנו ונמצא מעבדו:
**ונותנת בתוך המנעול**. והיא שלא יהא בשמן הנישוף מן הגוף כדי לעבד את העיר אלא לצחצחו:
**ומתעגל**. ומתגלגל:
**קטיבליא חדשה**. עיר שלוק שעושין ממנה משטחות לשלתן ולמטה:
**להתעגל עליה**. שנראה שעושה לעבד העור שהשיש אינו בולע דבר ונבלע כולו בעור:
**עריבים לשומעיהם כמסמרות נטועים**. במקום הראוי שהוא דבור על אפניו ויפה לעין רואיו הם מרים לשומעיהן כמסמרות המונחים שהאוחז בהן עוקצין אותו:
**שנאמרים באסיפה**. בחבורה כדדרשינן חרב על הבדים חרב על היושבים בד בד ועוסקים בתורה:
**דברי הימים**. דרשות הנאמרים בי כדאמרינן בבבלי פסחים בין אצל לאצל טעוני ארבע מאה:
**הרי אני הולך**. מארץ לח"ל ומביאו משם שבארץ אף אם יתכנסו כל החכמים אין בכחם לדרשו ואייתי ליה הכא שהאסיפה מועלת הרבה להבין האמת לאשורו:
**אלא כשומעו מפי גדול כו'**. כמאמרם קבל האמת ממי שאמרו ודריש לקרא הכי דברי חכמים אדם שאומר דבר חכמה אפי' הוא קטן יהיה בעיניך כדרבונות כאלו אמרם גדול שיודע ללמד לאחרים וכאלו שומעה מפי נביא שדבריהם הם כמסמרות נטועות וכשומעה מפי חכם שהם בעלי אסופות כדאמרינן בסמוך וכשמעו מפי משה הנקרא רועה וכשומעה מפי הגבורה וזהו שאמר נתנו מרועה אחד:
**ובלבד ברוקק**. שכן דרך מלחשים לרקק קודם הלחש ואסיר להזכיר פסוק על הלחישה:

**אפילו**. לוחש פסוק נגע צרעת וגו' שאין בו שם שמים נמי אין לו חלק לעה"ב:
**כגון**. הנך כותיים כשנשבעים פורטים אותיות השם:
**נקרא בא"לף דלי"ת**. וזה שקורא אותו ביו"ד ה"א ה"ל הוגה השם באותיותיו:

## הלכה ב

מתני' **ג' מלכים ור' הדיוטות**. אע"פ שגדולים וחכמים היו אין להם חלק לעה"ב שלא היתה אמונתם שלימה ואע"ג דבלעם מעכו"ם היה ואנן כל ישראל יש להם חלק לעה"ב תנן משום דקיי"ל חסידי א"ה יש להם חלק לעה"ב קמ"ל בלעם אע"ג שידע דעת עליון לא היה מחסידים:
**ירבעם**. דכתיב ויהי בדבר זה לחטאת בית ירבעם להכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה להכחיד בעולם הזה ולהשמיד לעולם הבא:
אחאב דכתיב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל עצור בעה"ז ועזוב לעה"ב:
**ומנשה**. דכתיב ויעש הרע בעיני ה' כאשר עשה אחאב מה אחאב אין לו חלק לעה"ב אף מנשה אין לו חלק לעה"ב:
**בלעם**. נתן סימן בעצמו אמר תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו אם תמות נפשי מות ישרים תהא אחריתי כמוהו ואם לאו הנני הולך לעמי:
**ודואג**. דאמר עליו דוד גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מתהל ושרשך מארץ חיים סלה:
**אחיתופל**. דכתיב אנשי דמים ומרמה ודרשינן דקאי על אחיתופל ודואג וכתיב כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו יהי אחריתו להכרות בדור אחר ימח שמם בעה"ז ויכרת מארץ זכרם בעוה"ב:
גמ' **וכולהם**. ג' מלכים דתנן במתני' כל אחד חידש עבירה חדשה ולכך מני הני מכלל מלכי ישראל אע"פ שרובם חטאו:
**וכי מה עשה ירבעם**. מאי הוסיף וקאמר שעשה שני עגלי והב:
והלא כמה עגלים עשו ישראל כשהיו במדבר א"כ אין כאן הוספה:
**ומשני תני רשב"י כו' ואחד דימוסים לכולן**. אחד כוללת ומשותפת לכולן והוא הוסיף ועשה שנים להכלל:
**ה"ג ומ"ט ויאמרו זה אלהיך הרי לי"ב שבטים ויאמרו אלה אלהיך דיומוסיא אחת לכולן**. וה"פ בנחמיה כתיב אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך משמע די"ב עגלות עשו דז"ה בגימטריא י"ב ואחד שעשה אהרן היה דימוס לכולן וירבעם עשה שני דימוסאות (ודלא כי"מ):

**ויהי הנקל**. היותר קל שבחטאת אחאב היה לכתו בחטאת ירבעם בן נבט:
**ופריך והלא קילותיו כו'**. וכיון שאחאב קלקל יותר ה"ל למנותו תחלה במנין אלו שאין להם חלק לעה"ב אע"ג שירבעם קודם לאחאב בזמן מ"מ לענין עונשם שאין להם חלק לעה"ב ראוי למנות אחאב תחלה שהוא המקולקל שבכולן:
**ומשני שהוא**. ירבעם התחיל בקלקלה לומר שעבודת ה' תגרום חזרת המלכות לבית דוד הלכך נמנה תחלה:
**מה**. היה אחאב עושה היה מקשט עצמו בכל יום ועומד לפני חיאל שר צבאו ואומר לו כמה אני שוה היום והוא אומר לו כך וכך והוא מפריש ערכי לעכו"ם:
**הה"ד יען התמכרך**. לשון מכירה:
**עבד**. עשה דרש בפסוק זה רק וגו' ששה חדשים לגנאי לאחאב ליחס לו כמה רשעיות שאפשר ללמוד מפסוק זה:
**אתא**. בא אחאב אליו בחלום הלילה וא"ל מה חטאתי לך ומה פשעתי לפניך הלא יש לך לדרוש ראש הפסוק לזכותי שאיזבל השיאני ולא סוף הפסוק לחובתי:
**חיאל מן יהושפט**. ממלכות יהושפט כלומר עירו היה ממלכי יהודה שמלכו אז על בנימן ובית האלי היינו בית אל שהיה מבנימן ויריחו נמי היה בבנימן א"כ למה אמר בימי אחאב בנה חיאל יריחו טפי ה"ל לתלות הקלקל הזה ביהושפט שהיה לו למחות בדבר:
**אלא שמגלגלים כו'**. ע"י שהיה שר צבא אחאב מלא לבו לעשות כן ולא שמע למלך יהושפט:
**וכשגוב צעירו**. ממשמע שנאמר באבירם בכורו איני יודע ששגוב צעירו מה ת"ל שגוב צעירו אלא ה"ק באבירם בכורו לא ה"ל ללמוד שעלה בדעתו לומר קללת יהושע אינה אלא לדורו ודייק ליה מקללת משה שלא נתקיימה באחאב אלא ודאי שהקללה היתה לדורו לחוד אבל שגוב שראה שנתקיימה מקצת ה"ל ללמוד שלדורות נאמר קללת יהושע לכך נעשה צעיר שהיה מתמוטט והולך א"נ לא חיאל עצמו בנאו אלא בניו ברשותו בנאו וקמ"ל שהם עצמם גרמו עוונם ולרבות ממונם עשאו. כדבר ה' כו'. והיכן דיבר ה' חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום מפני אויביך ומשמע נמי שלא תהיה תקומה לעובר על החרם והיינו שיהיה מתמוטט והולך:
**מה ענין זה אצל זה**. מעיקרא כתיב בימיו בנה חיאל בית האלי יריחו כו' ובתר הכי כתיב ויאמר אליהו וגו' ולא קרב זה אל זה אלא כך היה המעשה אמר הקב"ה לאליהו חיאל זה שמתו בניו גברא רבא הוא וראוי שתלך אצלו לנחם אבל והודיעו ששוגג היה בדבר כדכתיבנא. א"ל. לית אנא הולך אצלו א"ל הקב"ה ולמה א"ל אליהו אם אני הולך ואחאב

שם והם אומרים דברים נגד רצונך ומכעיסין איתך אי אפשר לי לסבול הדברים ההם א"ל הקב"ה זיל ואם הם אומרים דברים להכעיסני כל מה דתגזור אני מקיים. אזל. הלך אליהו מצאום למנחמים שעוסקים בהאי קרא וישבע יהושע וגו' כלומר מקללת יהושע מתו בניו:

**אמר**. אליהו ברוך הוא אלהי הצדיקים שמקיים דבריהם והיה שם אחאב:

**א"ל אחאב וכי מי גדול**. מחבירו משה או יהושע:

**מילוי דמשה**. דברי משה לא נתקיימו ודברי יהושע יתקיימו בתמיה אלא ודאי גם משה מעצמו קילל ואין הקב"ה מקיים דברי נביאיו:

אם כדבריך שאין ה' מקים דבר עבדיו הריני גוזר שלא יהיה מטר ואם כדבריך לא יעשו דברי רושם:

**שלש שעות נתענה**. דהכי הל"ל ויצוום ויהלך אט וישכב בשק אלא סמיך שכיבה לצום לומר דצום הוי כשיעור שכיבה וליכא למימר שיעור שכיבה ממש דטובא הוה אלא כשיעור שכיבת בני מלכים ביום והיינו שלש שעות:

**יחף**. שההולך יחף אינו יכול לרוץ מהרה והולך מתין דאל"כ קשיא לאט משמע איפכא שהיה מכוסה כמו וילט פניו באדרתו ואפשר שני שרשים הם:

**ראה מנה טובה כו'**. משום דקשיא מאי לאמר לאחרים אלא ללמד כחה של תשובה לדורות:

**וכי מה עשה אחז**. רעה חדשה שלא נעשה מלפניו:

**ע"י שבנה כסא בעזרה**. לישב עליו. ה"ג ואת מוסך השבת אשר כו'. גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת:

**שאחז בבתי כנסיות כו'**. שסגרן:

**לפידגוגו**. למגדלו:

**והיה מבקש להרגו**. מרוב טרחתו:

**אם אין תיישים אין צאן**. כי אין מי שיפרה וירבה והצאן הנמצאות יכלו מעט מעט:

**אין עולם**. מתנהג כראוי:

**אם אין קטנים**. תינוקות של בית רבן:

**אין חכמים**. גדולים שאין צריכין ללמוד מאחרים:

**אין נביאים**. שאין הנבואה שורה אלא על חכם:

**אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל**. שע"י עסק התורה וב"כ וב"מ משרה שבינתו בארץ כדאמרינן הקב"ה מקדים שכינתו בבי כנישתא וכן העוסק בתורה שכינה כנגדו כדאמרינן אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה:

**אין לך שעה קשה כו'**. כי בסור ההשגחה מעותדים לכל רעה וכל החפץ שולט בהם אבל אם נענשים בהשגחה העונש מעורב ברחמים כדכתיב מחצתי ואני ארפא מכה בחדא ידא ומרפא באחרינא:

**מאותה שעה**. ואפי' באותה שעה שהיא קשה מכולם אני מקוה לו שלא תתבטל התורה מאתנו שכך הבטיחנו בסיני כי לא תשכח מפי זרעו א"כ אין אתה מועיל כלומר בהסגרות הבתי כנסיות וב"מ כי אנכי ותלמידי לא ישבתו מלימוד התורה:

**וכי מה עשה מנשה**. אלעיל קאי דקאמר וכולן חידשו עברות ובעי מה חידוש עשה מנשה:

**כתיב בימי כו'**. מייתי ליה הכא להגדיל עון מנשה כי מלבד שהיה נביא ה' אף זקנו היה ואפ"ה הרגו:

**דלא בעית**. שאין אתה רוצה לקיים לך בנים שלא נשא אשה:

**א"ל**. ישעיהו אמור לי טעם טעותך שלא נשאת אשה:

**א"ל**. חזקיהו ראיתי ברה"ק שאני מעמיד בן רשע אמרתי מיטב שלא לישא אשה:

**סב**. כלומר היה לך ליקח את בתי לאשה אולי בזכותי ובזכותך יצא ממך אדם טוב ואפ"ה לא יצא ממנו רק אדם רע:

**וכילי**. אדם עשר רעה אחת שהוא קמצן גורמת לו שכליו רעים כך פעמים אע"פ שהאבות צדיקים גדולים רעה אחת הנמצאת בהם גורמת שבניהם רשעים:

**לא לך אנא שמע**. שכבר נגזר הגזרה ואין תקנה בדבר אלא אני קופץ לאחוז במה שאמר לי זקני שלמה המלך כי ברוב חלומות ודברים הרבה את האלהים ירא ושלשה דברים אלו עיקרן מפני היראה דלא שייך תפלה אלא לפני מי שיראין ממנו וכן התשובה גם הצדקה היא מפני יראת העונש כדדרשינן כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם:

**ויכנעו עמי**. והכנעה לא קחשיב שהיא כוללת שאי אפשר לעשות שלשתן בלא היא שאין אדם מתפלל לאחר אא"כ הכניע לבו לפניו וכן הצדקה כדכתיב השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל ותשובה פשיטא שאינה בלא הכנעה:

**אני בצדק אחזה פניך**. שע"י פרוטה שנותן לעני זוכה ורואה פני שכינה:

**מיד ויסב**. התחיל בתפלה המוקדם בפסוק א"נ סבר בחד מינייהו סגי ותפלה בידו לעשות מיד ותשובה לא היה צריך כו' דצדיק היה וכדאמר זכור אשר התהלכתי לפניך וגו':

**לאיזה קיר נשא עיניו**. דליכא למימר לקיר ממש הל"ל ויסב עצמו אל הקיר מאי פניו אלא ודאי שנתן דעתו ורצונו לענין הנרמז בקיר ובעי מאי קיר דקאמר:

**כולהן היו ניצולין בזכותה**. מדלא קאמר אתיה וכל אשר לה כדכתיב בשבועה אלא ואת כל משפחותיה משמע כל המשפחות הדבקות לה ניצילו בשכר שהצילה המרגלים ולא מחיוב שבועה:

**כל הגרים אלו**. דמאה וחמשים אלף נתגיירו בימי דוד כדמשמע קראי:

**בני אדם גדולים היו**. אע"ג דהאי קרא ברשעים איירי דכתיב בסופיה וטמאו את שם קדשי הכי פירושא דקרא בתחלה היו גדולים ותפלה שעשו בביתם היתה מקובלת כאלו נעשית בבה"מ ואיו בינה רק הקיר אח"כ הרעו לעשות מ"מ מעיקרא נתקבלה תפלתם כ"ש שתקובל תפלתי בזכות אבותי:

**שעשו לך כל השבח הזה**. שבנו לך את בית המקדש:

**קירות לבי המה לי**. כמה קירות יש בלב שמשם כל הגידים מקבלים דם ומשפיעים בכל אבר מאברי האדם ודם הוא קיום הנפש ואמר פשפשתי בכל רמ"ח איברי מקום שקירות לבי באים ולא מצאתי אחד מהם שעשה במזיד שלא כרצונך ואפי' היו רובם עושי רצונך היה די להטותיני לתחייה עכשיו שכולם צדיקים לא כ"ש שתתן לי חיים א"נ מה הירא את ה' בלבבו ניצול מכל רע כדכתיב מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אני שקיימתי מצותיך בכל רמ"ח איברי לא כ"ש שתרחם עלי:

**א"ל**. ישעיהו להקב"ה מעיקרא אמרת לי הכי לאמר לו כי מת אתה ולא תחיה ועתה אתה אומר אלי לאמר הנני מוסיף וגו':

**א"ל**. ישעיהו להקב"ה עוד יחזקיהו אדם גדול הוא ולא יאמין לדברי אלה שסותרים את הראשונים באומרו איך יתכן שבשעה מועטת נהפכה הגזרה ומדוע מיהרת לבוא והיה רוצה לעכב הדבר זמן מה:

**א"ל**. הקב"ה עניו גדול הוא ודרך הענוים לתרץ דברי חביריהם ולא עוד שמההכרח הוא למהר בדבר עד שלא יצא הקול מנבואה הראשונה ויהיה ח"ו פגם לנבואתך:

העיר כתיב לרמוז שעדיין לא יצא הקול בעיר:

**כד דקם מנשה**. כשעמד מנשה למלך:

**הוה**. היה רץ אחרי ישעיהו להרגו והוא ברח מלפניו ולא מצא מקום לברוח וברח לארז ובלעו הארז שלא יראנו:

**חסר ציציתה**. טליתו שלא היו נבלעים בארז ובאו ואמרו לפני מנשה שכאן הוא ואמר להו לכו ונסרו הארז ונסרו להארז ונראה דם נוטף ממנו:

**ולא אבה לסלוח**. למה לי דהא כתיב רישא על פי ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו כחטאת מנשה אלא דאף לעה"ב קאמר דאין לו סליחה:

**ופריך והא כתיב בגלל מנשה כו'**. משמע שעונשו היה בשביל מה שעשה הוא בעצמו ולא בשביל רציחת ישעיהו הנעשית בשליחותו:

ומשני נאמר התם עד שלא עשה תשובה אבל התשובה היתה מכפרת על שאר עבירות חוץ מהריגת ישעיהו:

**ופריך והא כתיב על כל הכעסים כו'**. משמע דעל כולם לא היה לו סליחה:

**ומשני נאמר**. אף מקרא זה נאמר קודם שעשה תשובה:

**ופריך והא כתיב כי הוא אמין הרבה אשמה**. משמע שאשמות מנשה אביו היו קיים ועוד איך נאמר שהרג ישעיה הא לא מצינו באמון שהרג אחד מנביאי ה':

ומשני לא הוסיף אמון לחטוא אלא שחידש עברם שלא עשה מנשה והיינו שבא על אמו כמפרש בבבלי בפרקין:

**והכתיב כו'**. כלומר ותדע דהא כתיב וגם דם נקי כו' פה לפה ש"מ שהרג ישעיהו וכדמסיק:

**בבירו מיניקא**. בבירה העשויה כמו מינקת כפופה וי"ת בשלשלאין מולא. דוד:

**לא הניח כו'**. דכתיב וכהיצר לו חלה את פני ה' אלהיו גו' אבותיו מכלל עד השתא לפני אלהים אחרים נכנע:

**והיו מה"ש מסתמין את החלונות**. כלומר מיד שבא קולו היו סותמין אותו ולמדו עליו חובה כדמסיק:

**אני נועל דלת בפני כל בעלי תשובה**. דכתיב וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאוד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו הרי שלפי הנראה עשה תשובה ואם אינו מקבלו נועל דלת בפני בעלי תשובה שיאמרו אם תשובת מנשה לא נתקבלה כ"ש תשובתם ומה"ש אמרו אחרי שהפליג ברשעו אין לחננו:

**חתר לו חתירה**. כלומר מצא לו זכות קטן שעשה ובו ריחם עליו:

**בערבייא**. קורין לחתירה עתירה א"כ הא דכתיב ויעתר לו הוה כאלו כתיב ויחתר:

**במה השיבו**. דכתיב וישמע וישיבהו משמע תיכף בשעת שמיעה השיבוהו ובעי במה השיבו:

**ברוח השיבו**. מיד בשעת שמיעה נשב הרוח והשיבו לירושלים. אית דין כו'. ידע מנשה כי ה' אלהי עולם הוא אלא שכפר בשכר ועונש:

**וכי מה**. עברה חדשה שעשה בלעם דאמרינן. לעיל וכולן חידשו עבירות (דלא כי"מ):

**ע"י שנתן עצה כו'**. זו היא חדשה לו שנתן עצה להחטיאם וגדול המחטיא את חבירו יותר מן ההורגו. א"ל אלוה של אומה זו כו' דכתיב הן הנה היו לבני ישראל וגו' בדבר בלעם:

**א"ל**. בלק וכי ישמעו לי המואבים למסור בנותיהן לזנות א"ל בלעם העמד בנותיך תחלה והם רואין גם הם יעשו כן:

**הה"ד ראש אומות**. צור היה ראש לחמשה נסיכי מדין והפקיר בתו לזנות.:

**קנקלקין**. אהלי קלעים כמי שעושים בשווקים:

**מבית הישימות עד הר השלג**. נגד מחנה ישראל שהיו חונים מבית הישימות עד אבל השיטים:

**כיסנין**. פת העשוי כמין כיסנין מלאים דבש ושקדים ואגוזים ואוכלים אותן בבתי משתאות היכנס. וברור לך:

**ועדיין לא נאסר**. לישראל סתם יינן כממש יין נסך של עכו"ם שהוא אסור מן התורה אבל סתם יינן דניאל גזר עליו:

**הפוער עצמו לפעור**. שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו:

**ה"ג זו היא עבודתו והיתה אומרת לו הינזר כו'**. וה"פ היתה אומרת לו סור נא מתורת משה:

**ויגזרו לבשת**. חזרו מתורת משה לבשת מפני תאות הבשת א"נ חזרו מתורת משה לעבודת פעור שהיא לבשת ולכלימה לעובדיה:

**עד שנעשו שקוצים**. שכפרו באביהם שבשמים:

**מה המסמר**. למסור מעל בה' דריש לשון מסמיר וכאילו כתיב לסמור מעל:

**בלא עץ**. כשניתק ממקום שהיה תקוע בו ניתק קצת מן העץ עמו כך פעור כו':

. בסיבתה. יהודי ששמו סיבתה והוא מעיר ששמה אולם (ודלא כרש"י דף ס"ד):

**מקלסין**. משבחין:

**גופתה אריה**. שם עיר:

מגלגל בחבית ממקום למקום:

**שרו של פעור**. ראש הכומרים שבבית פעור:

**בא אליו**. השר בלילה השני ואמר למנחם מדוע אתה מבזה אותי ולא היה בידו שפוד ונתייירא ממני והבטיחו שלא לבזותו עוד:

**הביאו לי פר אחד כו'**. לזבחו לפעור ואח"כ ישתחוה לה:

**אמרו לו**. הכומרים:

**סניגורים**. עבדיו שהיו עמו לשמירתו:

ויהיו הורגים בחטאים דהוקע אותם אחוטאים קאי:

**כל חד מינכון יקטול תרי**. דהרגו איש אנשיו משמע כל איש יהרוג אנשיו ומיעוט אנשיו תרי:

**מהו לעיני משה**. לפני משה מיבעיא ליה:
**כאיניש**. כאדם האומר הרי הדבר בתוך עיניך:
**ואין טלפיה סדוקות**. וכי אינה אסורה כבהמה טמאה שאינה מפרסת פרסה כלומר אין שום חילוק בין מדינית זו לציפירה אשתך שגם היא מדינית ולמה תהיה זו טהורה וזו טמאה והבל פצה פיו צפורה נישאת למשה קודם מ"ת ולאחר מתן תורה נתגיירה ככל נשי ישראל משא"כ כזבי לא נתגיירה עדייו אין כאן אדם שיהרגנו. שאין לך מבזה ת"ת גדול מזה וה"ל אפיקורס שהוא מבזה דבר ה' והוא מן המורידין ולא מעלין ואף שיהרג ע"י שבטי מ"מ ראוי לקנאות קנאת חכמי התורה אפי' במקום שיש סכנת נפשות:
**היכן הם האריות**. שבטים שנמשלו לאריות שמוסרים נפשם על קידוש השם כגון הודה שקפץ תחלה לים ידן במעשה דשמשון בנימן מרדכי ואסתר:
**מתוך סנהדרין שלו**. דכתיב מתוך העדה ואין העדה אלא סנהדרין כדכתיב וסמכו זקני העדה שהיו יושבים ודנין כדכתיב קח כל ראשי העם ואמרינן חלוק להם בתי דינין לדונם דיני נפשות על עון פעור:
**התחיל מסתמך כו'**. שהיה ירא מפני שבט שמעון שהקיפוהו:
**ששבטו של לוי אצל שבטו של שמעון בכל מקום**. בשכם כתיב ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי כו' במכירת יוסף ויאמר איש אל רעהו בברכת יעקב שמעון ולוי אחים ה"נ נהיה בעצה אחת:
**שמא התירו פרושים**. תלמידי חכמים הפרושים במאכלם ובבגדם משאר העם התירו את הדבר לזנות את בנות מואב:
**דרכן לפרוש זה מזה**. כשאיש ואשה מזדווגין ומרגישין שאדם נכרי בא לתדרן דרכן לפרוש קצת ולראות מי הוא:
**מפני הנוקרנין**. בני אדם המנקרים על כל עושי טוב לחפש עלילות שאפשר למצוא לתלות בהם בוקי סריקי גם כאן יאמרו מפני שלא רצו למלאות תאוותו הרגן לכך נעשה נס זה שידעו הכל שלא בא אלא לקנא קנאת השם:
ולא היו יכולים לציות על בני שבטו ואנשי מואב שהיו סמוכים כדאמרינן לעיל שבנו להם קנקלין נגד כל מחנה ישראל להצילן:
**לא נשמטו מן הזיין**. שלא היה נקב הזיין הולך ומתרחב שא"כ היו נשמטין אח"כ:
ה"ג הנס הששי כיון שיצא עמדו בני שבטו לפגוע בו ירד המלאך ונגף בהם כשראה פנחס את הנגף שהוא כו':
**וכי מה בא לעשות**. במדין שהוא מפתיר ארם נהרים היה וכתיב וישב בלעם למקומו:

**בא ליטול**. מזקני מדין שכרו. לא דברייך עבדת. לא מה שצוה עליך בוראך עשית שאמר לא תאור את העם כי ברוך הוא וכוונתך היה לקלל את ישראל אלא ה' עיכב על ידך:
דמר לך דאמר לך לא תלך עמהם והא דאמר אח"כ אם לקרוא לו:
באו האנשים קום לך אתם ה"ק אם קריאתם לך שתבא לשם ובידך לברכם קום לך אתם וכיון שבאמת היתה הקריאה לקלל לא היה לו לילך:
**מאי על חלליהם**. הרגו עמהם או בתוכם מאי על:
**שהיה שקול כנגד כל חלליהם**. שהוא לבדו רצה לעקר את הכל:
**אין בהם ממש**. ואין חשש עון במיתתם אף בלעם אע"פ שהיה נביא אין חשש עברה במיתתו:
**שהיה צף**. פורח באויר:
**מראה לו את הציץ**. שכתוב עליו קדש לה' וכל הקליפות בורחים מלפניו ואין להם כח לעשות דבר:
**שכרו משלם**. ועל חלליהם הייני מיתות הרבה שחנקוהו ודקרוהו בחרב ושרפוהו באש כאחד:
**באו ישראל**. כלומר הכהנים:
**סידורו דוחה את השבת**. דכתיב ביום השבת יערכנו:
**לא לישתו ועריכתו דוחין את השבת**. דמצי למיעבד מאתמול דאין התנור מקדש ולא מיפסלי בלינה:
**להמית**. את הכהנים הנמצאים בנוב עיר הכהנים שכעס עליהם על ששאלו הלכה לדוד בפניו:
**מי היו**. הנצבים דקשה ודאי הנצבים שרים היו ולא רצים אלא ה"פ דקרא ויאמר המלך לרצים שיאמרו להנצבים עליו שיפגעו בהכהנים לכך בעי מי היו הנצבים:
**אלא הדין זונרא כו'**. אלא איזור זה וכלי שרים אלו כמנהג המלכים היום מי שהמלך חפץ ביקרו נותן לו דמות כוכב עשוי מכסה ארוג ואזור על בגדו לסימן שגדול הוא בעיניו אמרו לו הנה הם טרופים לפניו ואין לנו חפץ בהם כלומר אפילו תורידנו מגדולתינו לא נשמעו לדברים אלו ודייק ליה מדכתיב ולא אבו עבדי המלך:
**נתפסת כדג**. שנאחז במצודה אחרי שלדבריך הם חייבים מיתה עליך להרגם כדכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו:
**ויפגע בכהנים**. שמנים וחמשה נושאי אפוד בד:
**ופריך לא כן תני ר"ח כו'**. ואיך הוו הכא פ"ה כהנים גדולים דכתיב נושאי אפוד בד וזה היה לבוש כה"ג:

ראויין להיות כה"ג והא דכתיב נושאי אפוד בד ראויין להיות נושאי אפוד בד:
**כיצד נתרחק**. שלא מצינו שמו עוד במקרא ש"מ שנתרחק ובעי כיצד נתרחק אחרי שהיה גדול הדור וראש סנהדרין:
**אש יצאה מבית קדש הקדשים וליהטה סביבותיו**. לכך פירשו בני אדם ממנו ודריש ליה מדכתיב יחתך ויסחך מאהל היינו מאהל מועד:
**תלמידים**. השוקדים ללמוד תורת רבם נזדמנו לו שלא תשכח תורתו מכל וכל והם למדים והוא שוכח:
**לקיים מה שנאמר חיל**. זו התורה הנקראת אשת חיל בלע שהיה דואג חכם גדול. ולמד הרבה ויוקיאנו ואמר הכל לפני התלמידים והם קבלו כל תורתו אבל תורה שבתוך בטנו יגרש אל משם יורישנו כמו אורישם מפני בני ישראל:
**גדול בתורה היה**. ולהגיד חכמתו מייתי הנך תרי עובדי:
**את כל בחור**. המובחרים שבהם והם הזקנים:
**ויוסף**. תלתין. שהתוספות כעיקר עוד מרבים עוד שלשים ופשטיה דקרא מפורש שלשים הרי תשעים אלף:
**והוה**. והיה הארון מגביה הכהנים מנהיגי העגלה למעלה והורידם לארץ וכן עשה כמה פעמים כי שלא בדין עשה דוד כדמסיק:
**א"ל**. דוד לאחיתופל אין אתה יודע למה הארון עושה כן:
**א"ל**. שלח ושאל לאותן חכמים שמנית לזקנים:
אמר דוד מי שיודע איך לעשות להקימו להארון שילך כסדר ואינו אומר יהא סיפיה שיחנק:
**אמר**. אחיתופל הביא קרבן ושחוט לפניו והוא עומד:
אמר הקב"ה לאחיתופל פסוק שהתינוקות קוראין אותו בבתי מדרשות לא אמרת ליה וזה להקריב קרבנות אמרת ליה לכך נענש שמת בחנק:
**תימיליוסים**. יסודות:
**חפר ט"ו**. פעמים מאה. אמה כלומר אלף ות"ק אמה:
**ולא אשכח תהומה**. שהיה צריך לחפור עד התהום כדי שיהו השיתין שבמזבח יורדין עד התהום:
**ובסופא**. מצא חרם אחד ורצה להקימו שחשב עדיין לא הגיע לתהום כי בתולת הארץ אין בה חרם:
**א"ל**. החרם לדוד כלומר כך חשב דוד בדעתו כאלו החרס אומר לו שלא יקימנו חזר ואמר לעצמו ומה חשש איכא בהקמתו השיב לנפשיה אפשר שזה הוא כיסוי התהום

ואין לזוזו ממקומו אמר מה אני חושש מאימתי יהיה מונח כאו מימי בראשית א"א שהרי אז לא היה חרס בעולם שנעשה בידי אדם חזר ואמר בלבו אומר משעה שנתן הקב"ה התורה לישראל ואמר בסיני אנכי כו' ונרעשה הארץ ונשקעה וציתנה כאן להיות כבוש על התהום ואע"ג שמצא מקום לחוש בדבר לא חשש והגביהו כיון שהגביהו עלה התהום לשטוף העולם כולו במים והיה אחיתופל עומד שם אמר עתה דוד נחנק במים ואני אמלוך תחתיו אמר דוד מי שיודע להקים התהום שלא יעלה ואין מקומו סוף שיחנק אמר אחיתופל שם ולא נודע איזה שם הזכיר וקם התהום על מקומו ולא עלה כלל והיה עומד במקומו ט"ו מאות אמה תחת הארץ:

**התחיל כו'**. כיון שצריך שיהא התהום עולה מיהת מעט מעט סמוך לארץ ללחלחה התחיל ואמר ט"ו שיר המעלות כל שיר להועיל שיעלה מאה אמה כשיעור ט"ו מאות אמה שהתהום שקוע בארץ:

**אע"ג כן**. שאמר אחיתופל דבר להעמיד התהום נענש שבחנק:

**דמתלה אמרה**. שאומר המשל צריך אדם לחוש לקללת רבו אפילו על חנם:

**מגלה שמסר שמואל לדוד**. שבנין בה"מ כתוב בה איך יהיה כדכתיב ביה הכל בכתב עלי השכיל אמרה אחיתופל לדוד מעצמו ברוח הקדש וזכר זה להגיד חכמתו כדאמר לעיל שהיה גדול בתורה:

**ומה**. היה אחיתופל עושה להראות חכמתו לעיני העם:

**כד**. כשהיה אדם הולך אליו לשאול עצה ממנו בדבר הצריך לו אמר לו לך עשה כך וכך ואם אינך מאמין צא ושאול באורים ותומים והיה הולך ושואל ומצא שהוא כן:

**כאשר ישאל**. איש ידבר האלהים והאי איש קר' ולא כתיב וקשיא למה לא כתיב איש מפני שלא יכלו הכתובים לקרותו איש שהיה כמו מלאך בחכמתו:

**כיצד נתרתק**. שאבד חלקו לעה"ב:

**ויחבוש את חמורו**. ויצו אל ביתו ויחנק וכל המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעה"ב. דהקב"ה נושא להם פנים אפי' עוברים עבירה בפרהסיא כמעשה דבת שבע:

**עם מי שהשעה משחקת לו**. דחטיף ליה מזליה:

**העצרת**. חג השבועות:

**זרעו חטים**. ויהיו יפות שמצליחין באותה שנה:

**ולא ידעין**. והדבר ספק אם ברורה בטל ע"י שרוח צפונית מנשבת אע"פ שהיום מעונן או דלמא ברורה בשרב אבל אם היום מעונן אינה יפה:

**עין צרה**. במה בשעה שהיה אלישע יושב ושונה היה גחזי יושב על פתח בה"מ כתלו אין מקום לכנוס ותלמידים הבאים ללמוד רואין אותו ואומרים אם גחזי אינו מוצא מקום

לכנוס ואיך נכנוס אנחנו והלכו להם והיתה משנתו נשנית ובן אדם לא מתהני כלום וזה מפני שהיתה עינו צרה באחרים שלא יהנו מאלישע:

**כיון שנתרחק**. אחר מעשה דנעמן מה כתיב שם ויאמרו כו':

**לא**. נשא המקום צבא התלמידים אשר נמצאו אז שם:

**קדוש הוא ואין תלמידו קדוש**. ייתורא דהוא קדריש:

**שלא הביט בה מימיו**. לכך קראו קדוש:

**שלא**. ראתה בטלית שישן בה טיפת קרי מעולם:

**אמרה**. אני הייתי מכבס בגדי אדוני ולא ראיתי בבגדיו מעולם דבר רע כלומר טיפת קרי:

**שנתן ידו בהוד שבפיה**. והיינו בין דדיה:

**והוא לא**. עשה כן אלא עבר על דברי אלישע דכתיב וגחזי עבר ודריש שעבר על דבריו:

**כי**. פגע. בו אדם ואמר לו לאן אתה הולך והוא אומר לו אני הולך להחיות מתים וזה שפגע בו אומר לגחזי אין מי שמחיה מתים אלא הקב"ה ואיך אתה אומר להחיות מתים ע"י תחבולה או רפואה:

**אזל ליה**. והיה גחזי הולך לו ולא עשה כלום כשחזר לגביה אלישע הרגיש בדבר ואמר לו יודע אני שאין אתה כדאי. שיעשה נס על ידך ואפי' היה הנער ישן לא היה ניעור על ידך ומדקאמר שהולך להחיות מתים משמע שבפעולתו יחיה המת וצ"ל דסובר שאין תחית המתים מן השם אלא אלישע רוצה לעשות זה ע"י תחבולה ש"מ שכפר בתחיית המתים:

**בסוסו כתיב**. והקרי בסוסיו לשון רבים אלא שהיה רוצה ליתן לאלישע כל מה שהביא כסף וזהב ואצטלית ולבושיו ואבנים טובות ומרגליות שהביא בסוסים רבים ולילך לו בסוסו לבדו ולא קיבל אלישע ממנו דבר:

**מומה כתיב**. חסר אל"ף לומר שלקח מנעמן מומו שצרעת נעמן נדבק בו. אזל. הלך והגיע אליו ולקח מה שלקח והטמין בעלייתו:

**מיאנת מתן שכרן של צדיקים**. דעיקר מתן שכרן שמקדשין שמו בין העמים וזה שריפא נעמן בלא קבלת שכר זה היה קידוש השם וגחזי חיללו ודריש ליה מדכתיב מאן גחזי ולא כתיב מאין גחזי:

**וארבעה אנשים**. מצורעים היו פתח כו' הל"ל אלא שכולן נתהוו מצורעים כאחת לכך שאל מי היו:

**גחזי ושלשת בניו**. שקללו אלישע צרעת נעמן תדבק בך ובזרעך:

**מה אזל כו'**. למה הלך לדמשק שהוא (ס"ל) [א"ל] ומה רצה לעשות שם ואמר שהלך לקרב גחזי להמקום שמאז שקילל לגחזי ריחקו בשתי ידיו ויצא מן הדת ונדבק בארם

והלך אלישע לארם לקרבו ומצאוהו מוחלט ברעתו א"נ מוחלט בטומאתו וריפאו וסבר שמתוך כך ישוב ולא הועיל לכך כתיב היו מצורעים:

**מכאן שדוחים בשמאל ומקרבין בימין**. שמתחלה לא ה"ל לרחקו כל כך ולא היה צריך לילך אחריו למקום רחוק ולא נאבד גחזי:

**אחד**. שמת בו כדרך העולם שחולים ומתים מתוך החולי:

**ואחד שדחה את גחזי**. מדכתיב ואלישע חלה את חליו ש"מ שני פעמים היה חולה:

**ואמרה המעמך ישלמנה**. וכי עליכם לשלם תשלומי עונשי האדם ולמאוס בעושי רע ולפרט את מי שאין לו חלק לעה"ב כי אתה תבחר ולא אני וכי הבחירה בכם תלויה ולא בי הלא אינו תלוי אלא בי:

**בקשו לצרף את שלמה**. עם אותן שאין להן חלק לעה"ב דכתיב וילך שלמה אחרי עשתרות ויעש את הרע בעיני ה' ל"ל אלא רע בעיני ה' לעה"ב:

**ונשטתח לפניהם**. שלא למנותו עמהם:

**הדר עילה**. שם חכם:

**הוה**. היה רגיל להתפלל על הגשמים ונענה מיד כיון שנמנה עם החכמים למנות שלמה עם אלו שאין להם חלק לעה"ב היה מתפלל ולא נענה:

**דורשי רשומות**. פסוקים כדכתיב ואת הרשום בכתב אמת היו אומרים אף אחאב ומנשה וירבעם יש להם חלק לעה"ב:

**שנפל ברמות גלעד**. בקש שתהא מיתתו כפרתו:

**אפרים מעוז**. המלך שלו שהוא ירבעם שבא מאפרים יהיה לראשי לעה"ב:

**זה אחיתופל**. שהיה חכם שנקרא מחוקק ואתי מיהודה שקראו דוד מיודעי שהיה קרובו שבא מיהודה א"נ שהיה מגילה שהיתה אחת מערי יהודה:

**זה גחזי**. שלקה ע"י רחיצה וה"פ דקרא דוד דאתי ממואב הוא סיר רחצי גחזי שסר ונצטרע על עסקי רחיצה:

**אשליך נעלי**. אנעיל אותם בג"ע:

**מיקל לון**. מקלל את הגדולים דואג ואחיתופל:

**עלי לפלש**. לבקש להם זכות וע"י זה יאהבם דוד ויתרצה להם:

**התרועעי**. לשון ריעות:

## הלכה ג

מתני' **לא ידון רוחי באדם**. לא דין ולא רוח שאין עומדין בדין ואין להם רוח לחיות עם הצדיקים שיש להם חלק:

**אבל עומדין בדין**. קאי אדור הפלגה ואנשי סדום דבתרווייהו ליכא מיעוטא כדאיכא בדור המבול:

**אביו ואלו**. דור המבול ואנשי סדום אין עומדין בדין ולא פליג ר"נ אלא באנשי סדום:

**זה דור המבול**. דנקראו רשעים דכתיב כי רבה רעת האדם חטאים אלו אנשי סדום דכתיב רעים וחטאים לה' מאוד:

גמ' **ואינו רואין**. אינן עומדין כלל אפילו לידון:

**וימחו מן הארץ**. לא יהיה להם שום זכר כלל:

**ה"ג ממשמע שנאמר לא ידון רוחי באדם לעולם למה נאמר אלא שאינן עומדין בדין**. וה"פ לאחר מיתה אינן נידונין אבל בזמן תחיית המתים נידונין:

**רי"א**. לעולם קאי אלאחר מיתה אבל מגופא דקרא שמעינן שאינן עומדים בדין לאחר התחיה וה"ק בשעה שאני נותן רוח בשאר בני אדם דהיינו בזמן התחיה שעיקר החיות הוא ברוח דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים לא אתן רוחי בהם:

בשעה שאני נותן מתן שכרן של צדיקים והיינו דקאמר לעולם שצדיק נקרא עולם כדכתיב וצדיק יסוד עולם אבל לאחר מיתה נידונין:

**שאיני מחזירה לנדנה**. לנרתקה שנידונין בגיהנם אף לאחר התחיה ויהיו לחרפות ולדראון עולם דון דריש ליה מלשון נדנה כמו ינדון:

**עיקר זריבתן**. של הגשמים שבאו עליהם היו עונשן לחלוטן ותו לא נידונו ואתיא כתנא דמתני' דאמר לא דין ולא רוח:

**מ"ט**. כמו מנלן:

**כעת יזורכו**. בשעה שנתלחלחו בגשמים נצמתו ונאבדו מן העולם לצמיתות כדמתרגמינן לחלוטין:

**בחומו**. בחום שבמים נעקרו ממקומם:

**בריתוחן**. וכדמסיק ר' יוחנן:

**בתהחלה הוא מכניס**. חכה לתוך פיהם שלא יטיחו דברים כלפי מעלה:

**ויעלני מבור שאון**. הוא הגיהנם ושאון הוא מלשון שאנן שפירושו השקט. ומאי השקט יש בגיהנם אלא שאין שם שום רעש שמכניסין חכה לתוך פיהם ואין שם פוצה פה ומצפצף:

מקום שהן אומרים בו הוי הוי אלא לפ"ז ה"ל למכתב מטיט הוין וכתיב היון אלא שאומרים בו ג"כ ווי ווי והנו"ן שבסוף התיבה מורה על ריבוי שהרבה פעמים אומרים כן:

**ויקבלו דינם ויהא להן חלק לעה"ב**. אמתני' פריך דתנן דור המבול לא דין ולא רוח מה נשתנו אלו שנאבדו לגמרי:

**ומשני על שם לץ לא שמע גערה**. שהוכיחן כמה פעמים והתרה בהם שנים רבות ע"י נח לכך לא נידונו שאין בהם תועלת:

**מאוד לעתיד לבא**. שכל כך גדלה חטאתם שאינן ראויין שידונו ויוקבלו שכרם לעתיד לבוא ופליג אתנא דמתני' דאמר שעומדין:

**וחטאים בג"ע**. קסבר האי תנא על שש מצות בני נח נצטוו על הגזל ועל הדינין ועל ג"ע ועל ש"ד ועל ע"א וברכת השם נמצא במה שרעים אלו לאלו היינו גזל ודינין וחטאים אינן אלא ג"ע לה' זו ע"א וברכת השם מאד היינו שפיכת דמים בבבלי מסיים דכתיב וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאוד:

## הלכה ד

מתני' **כורתי בריתי עלי זבח**. שכרתו ברית עם המקום עלי זבחים ושלמים דכתיב ויזבחו זבחים שלמים וכתיב ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית:

גמ' **אשר נשבעתי באפי כו'**. לעיל מיניה כתיב ארבעים שנה אקוט בדור דהיינו דור המדבר שהניעם מ' שנה במדבר ומנוחתי משמע לעה"ב שהוא עולם המנוחה ור"א סובר אע"פ שנשבע מיתשל. עלה כדקאמר נשבעתי ואקיימה פעמים שאינו מקיים ולא בא ר"י אלא לפרש דברי ר"א:

**עליהם הוא אומר אספו לי חסידי כו'**. כדפירשתי במתני' פעמים שאינו מקיים. כגון שנשאל על השבועה והתירו לו דאל"כ מאי רבותיה שקיימה אלא ה"ק שלא נשבע אלא לדבר מצוה ואז קיימה שאין נשאלין על שבועה שהיא לדבר מצוה והיינו דמסיים לשמור משפטי צדקך היתה שבועתי ולכך קיימה:

**באפי נשבעתי וחוזר אני בי**. מדקאמר באפי משמע יכול אני לחזור משבועתי לישאל עליה לפי שמחמת אפי ולא מדעת מיושבת נשבעתי ולא פליג חנניה אלא במשמעות המקרא וקאמר מגופה דהך קרא איכא למשמע שנשאלין על השבועה:

**שעשו עמי חסד**. שהלכו אחרי במדבר כדכתיב זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר:

**שנכרתו על ידי**. שנמולו במצרים על פי ה' או כריתות ברית שנכרת עמהם בסיני:

**שעילו אותי**. ואמרו זה אלי ואנוהו:

**ונזבחו על שמי**. כגון חור שנזבח בקדושת השם ומסתמא נהרגו אז עוד כמה חסידים:

ה"ג **תני ריב"ק ועליהם הוא אומר ופדויי ה' ישובון**. אותן שפדה ממצרים ישובון לעה"ב:

**אלו ואלו**. דור המדבר ועשרת השבטים:

**אלו עשרת השבטים**. שגלו לאשור:

**זה דור המדבר**. וה"ק והנידחים שהיו תחלה במצרים:
גמ' **אינן רואין לעתיד**. שאינן עומדין כלל לכך כתיב ויאבדו שלא יהיה להם שום מציאות אף אבדה האמורה כאן עתידה להתבקש ובאין לעה"ב והכי פירוש דקרא עדת קרח תעו כשה אובד ואתה ברחמיך הרבים בקש עבדך ותביאם לעולם הבא מצותיך לא שכחתי שקיימו כל מצוותיך כדכתיב כי כל העדה כולם קדושים:
**מי נתפלל עליהן**. לר"י בן בבא דאמר שהן כאבידה המתבקשת בעי מי ביקש עליהן:
**יחי ראובן**. שהיו עצמות יהודה מגולגלין בארון התפלל עליהן שיחיה גם על עדת קרח התפלל ומיתורא דואל ימות קדריש ליה:
**כך היתה**. כמו שהיו עצמות יהודה מגולגלין כך היתה עדת קרא מגולגלין ושוקעים ויורדים עד שהתפללה חנה עליהם:

## הלכה ה

מתני' **עשרת השבטים**. שהגלה סנחריב שנאמר וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי:
**אין עתידים לחזור**. ממקום שגלו ולא בבניהם ובני בניהם קאמר אלא אותן שגלו עצמן אין להם חלק שרשעים היו אבל בניהם זוכים ומזכים:
**שנאמר וישליכם**. משמע שיהו כולם גולין במקום אחד אל ארץ אחרת והיינו עשרת השבטים שהגלם סנחריב והושיבם במקום אחד במדינת אפריק"א אבל שני השבטים לא גלו במקום אחד אלא נתפזרו בכל הארצות ועליהם הוא אומר אשרקה להם ואקבצם:
**מה היום מאפיל**. בבקר ומאיר בצהרים א"נ בערב אפל והולך ולמחרתו מאיר אף עשרת השבטים עתידין לחזור ויש להם חלק לעה"ב:
גמ' **אם היו מעשיהן כיום הזה**. ואינן עושין תשובה אינם חוזרין ולא יהיה להם חלק לעה"ב ואם לאו שיחזרו בתשובה אף הם חוזרין מגלות ויש להם חלק לעה"ב:
ה"ג אית מילין אמרין איתגייר אנטונינוס דאמר ר' חזקיה כו':
**אם באין הן גירי צדק לעתיד לבא**. כלומר כמו שהדבר ברור שגרים באים לעתיד לבא כך ברור הוא לן שאנטונינוס בא בראש כולם שגר צדק גמור היה:
ה"ג אית מילין אמרין לא איתגייר אנטונינוס שראו אותו יוצא במנעול פחות ביה"כ מה את ש"מ שכן אפילו יראי שמים יוצאין בכך:
**אנטולינס אתא גבי דבי כו'**. וה"פ מדיצא ביה"כ במנעול שנפחת למטה ולא חש לאיסורא דיה"כ ש"מ שלא נתגייר וקאמר הש"ס מה את ש"מ מזה אין הוכחה כלל אדרבה מזה שמעינן דאתגייר דהא אפי' יראי שמים יוצאין במנעלים שמכסין רגליהם ופחותים מלמטה:

**ה"ג א"ל מייכלתני מן לויתן**. כלומר אם הספיק חסידותו שיאכל מן לויתן לעתיד דאף שידע חסידי א"ה יש להם חלק לעה"ב היה מסופק אם זוכין לסעודת לויתן:

**א"ל מאן אימר פיסחא**. מן שה דפסח אלו היה פסח בימיו אמרת שאין אתה מאכילני ומן לויתן אתה אומר שתתן לי לאכול בתמיה:

**א"ל**. רבי מה אעשה לך בפסח גזירת הכתוב הוא וכל ערל לא יאכל בו אפי' ישראל כשר הוא שמתו אחיו מחמת מילה אע"פ שודאי זוכה לסעודת לויתן אסור בפסח:

**ה"ג לא יאכל בו כיון דשמע כן כו'**. כיון דשמע אנטונינס שאין שום זכות בעולם מועיל להתירו לאכול בפסח עד שימול הלך ומל עצמו ובא אצל רבי וא"ל ראה מילתי אם נימול כהוגן שלא נשתיירו ציצין או דבר אחר המעכבו א"ל ר' השתא במילתי לא הסתכלתי מימי ואיך אסתכל בדידך מוטב שיעשה ע"י אחרים או בקל יכול להבחין בעצמו אם נימול כהוגן אחרי שיודיע לו כל הדינים הצריכים לזה:

**הדא אמרה**. זאת אומרת:

שלא הביט במילתו כמו שאמר והיה הדבר ידוע להם לכך קראוהו רבינו הקדוש:

**ולמה נקרא שמו נחום איש קדש הקדשים**. דקדושתו יתירא משל ר' דאפי' בצורת מטבע לא הביט לפי שהיו מציירים בו צורת אדם או ב"ח ואיידי דר' מייתי נמי דנחום:

**צלי עלי**. שיהא לי כל מחסורי:

**א"ל**. יצילך ה' מן הצינה שכל חולי באים מן הצינה:

**א"ל**. אנטונינס אין זו תפלה למחסורי הא אפשר למיתב עלי עוד כסות יותר מן הצריך לי כדי שלא אצטנן ה"ג יתיר חד כסו והא צינתה אזלה:

**א"ל**. ר' יצילך ה' מן החום היוצא בעולם א"ל אנטינינוס הא ודאי תפלה בעי ויהי רצון שישמע תפלתך דכתוב ואין נסתר מחמתו ש"מ אין דבר שיציל אדם מחומו. עתה יאכלו חדש. בעון שעשו בחדש שהיו נשיהם מבכות את התמוז (וכפי' הרד"ק ביחזקאל בשם הרמב"ם) והם אמרו לקטר למלכת השמים:

**את חלקיהם**. משמע שני חלקים יקבלו עונשם בעה"ז ובעה"ב:

**עד שנעשו ערלים**. דכתיב כי בנים זרים ילדו כלומר מעת לידתם נודע כי בנים זדים הם וממה יוודע הדבר מעת לידה אם לא ע"י מילה שנשאר בם החסרון שנולד עמהם וה"ק בנים זרים הם כמו שהיו משעה שנולדו:

**וחרנה**. ואידך:

**עד שנעשו ממזרים**. שנקראו בנים זרים והיינו מום זר:

**למילה ולמצות**. דבנים משמע דקאי גם אנקבות על כרחך לומר דקאי גם אמצות:

**ממזרים מאבותיהם**. ע"י ביאות אבותיהם נעשו ממזרים דאי גם אבותיהם היו ממזרים אין איסור בלידתם שיענשו עליהם דהא ממזר נושא ממזרת:

**של טועים**. שלכל כח היה טעות בפני עצמו:

**מ"ט**. מנלן. אלא אל גוים המורדים. היינו י"ב שבטים דשבט איקרי גוי כדכתיב גוי וקהל גוים יהיה ממך ומדלא פירש מי מהשבטים ש"מ כילהו ומדכתיב המה ואבותיהם ש"מ בכל שבט היו שני כיתות א"נ אשר מרדו בי מיותר לומר שנים היו בכל שבט:

**לג' גליות גלו**. עשרת השבטים ע"י תגלת פלאסר שלמנאסר מלכי אשור:

**וכסה אותם**. כלומר שהפסיק ביניהם והם הנתונים אחורי הרי חשך:

ה"ג כך גלו שבט יהודה ובנימן לשלש גליות:

**אלו שגלו לפנים מנהר סמבטיון**. שאינם יכולים לעבור הנהר כל ימות החול שהוא מושך אבנים וחול ובשבת אסורים לעבור ולכן לא יוכלו לבוא בו:

**ולאשר בחשך הגלו אלו שירד עליהם הענן**. שיושבים אחרי הרי חשך:

**אלו שגלו לדפנא של אנטוכיא**. שאף שיודעים הדרך איך לבוא לא"י אין היכולת בידם מפני הגלות:

## הלכה ו

מתני' **אנשי עיר הנידחת**. אם לא נעשה בהם דינם אין להם חלק לעוה"ב אבל כשנתקיים בהם הדין יש להן חלק לעוה"ב ככל שאר חייבי מיתות ב"ד כדתנן לעיל פ"ו:

**בני בליעל**. בנים שאינם עולים לתחיית המתים ונדחין כמדיחין:

**עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר**. דכתיב וידיחו את יושבי עירם ולא יושבי עיר אחרת:

**ומאותו השבט**. דכתיב מקרבך מאותו השבט עצמו:

**ועד שיודח רובה של עיר**. דכתיב יושבי עירם דמשמע ישובה של עיר דהיינו רובה:

**ועד שידיחוה אנשים**. דכתיב יצאו אנשים:

**הרי אלו כיחידים**. שעבדו עכו"ם וידונו בסקילה וממונם פלט:

**וצריכין שני עדים והתראה**. שנאמר לאמר נלכה ונעבדה משמע שצריכין לומר לפניו שכך אמרו נלכה ונעבדה ואין אמירה אלא בעדים אלמא שצריכין עדים וה"ה התראה לכל אחד ואחד ולפי שהיו צריכין לעדים רבים לכל אחד ואחד הרבו להם בתי דינין כדי שיקובל עדותן ביום אחד ויוגמר דינן ביום אחד ואי אתה מענה דינן וכל מי שנמצא שעבד עכו"ם בעדים והתראה מפרישים אותן עד שיראו אם הם רובה של עיר ומביאין אותן לב"ד הגדול כדתנן פ"ק אין עושין עיר הנידחת אלא ע"פ ב"ד של ע"א וגומרים דינן שם והורגים אותם בסייף וממונם אבד ואם לא נמצאו רובה של עיר דנין אותן בסקילה וממונן פלט:

גמ' **עיר**. כתיב בתורה לאפוקי כפר קטן או כרך גדול אינן נעשין עיר הנידחת:
**ה"ג והוא שתהא ממאה ועד עשרה**. וה"פ בציר מעשרה לא מיקרי עיר וטפי ממאה נפקא מתורת עיר וה"ל ציבור ובציבור לא כתיב סייף הלכך כל אחד נידון בפני עצמו ובסקילה:
**ממאה ועד רובו של שבט**. דפחות ממאה ה"ל כפר קטן ורובו של שבט כרך גדול:
**ה"ג שנים שהדיחו את שנים ואותם שנים הדיחו את שנים מהו כו'**. וה"פ ודאי בעינן שני מדיחים דכתיב יצאו אנשים כו' ואין אנשים פחותים משנים והמדיחים בסקילה אלא הא מיבעיא ליה אם שנים מהנידחין יצאו והדיחו שנים אחרים מעירם מהו לתת עליהם תורת מדיחים והם בסקילה ואינן נחשבין בכלל הרוב או חשבינן להו בכלל הנידחים ומצטרפים לרוב לעשותה עיר הנידחת:
**ה"ג היו שם גרים תושבים מהו שישלימו לרוב**. וה"פ גר תושב זהו שקיבל עליו שבע מצות ואחת מהם שלא לעבוד עכו"ם ונידחו עמהם מיבעיא ליה אם משלימים לרוב או לא:
**היו שם ביברים של היה ועופות ודגים**. מיבעיא אם הם בכלל שלל העיר ונשרפים עמהם או דלמא כיון שהן בביברים שלהם ומחוסרים צידה כל זמן שלא ניצודו אינן בכלל שלל העיר:
**עוף שהוא טס למעלה מעשרה**. אע"פ שהוא במגדל כיון שיכול לעוף למעלה מעשרה ה"ל מחוסר צידה ואינו בכלל שלל העיר או דלמא כיון שניצוד מיהת ה"ל בכלל שלל העיר:
**רש"א חמורה שרפה מסקילה כו'**. כלומר משנתינו אתיא בין כר"ש בין כרבנן דלתרווייהו סקילה חמורה מסייף והחמירה התורה ביחידים ממרובים שע"י שהם מרובים כל אחד ניסת מחבירו ולא פליגי אלא אי סקילה חמורה משרפה והרג מחנק:

## הלכה ז

מתני' **החמרת והגמלת**. שיירא של חמרים ושל גמלים שנשתהו בעיר שלשים יום הוו להו בכלל יושבי עירם:
**הרי אלו מצילין אותה**. אם רוב אנשי העיר הודחו ומיעוט לא הודחו וחמרים וגמלים שלא הודחו משלימין את המיעוט לעשותן מחצה על מחצה הרי אלו מצילין שאין ממונן אבד אלא נידונין כיחידים וה"ה דגורמין נמי לעשות עיר נידחת אם הודחו עמהם לעשותם רוב אלא התנא אזכותא קא מהדר ועוד דהא פסיקא ליה טפי דסתם חמרת וגמלת אין דעתם מעורבת עם בני העיר שיהיו נידחין עמהן:
**נכסי צדיקים שבתוכה**. והם שאר יושבי העיר שלא הודחו עם רובה:

**אובדין**. דכתיב ואת כל אשר בה לרבות נכסי צדיקים שבתוכה:
**פליטים**. שנאמר החרם אותה פרט לנכסי צדיקים שבחוצה לה:
**הרי אלו אובדין**. שנאמר ואת כל שללה לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה:
גמ' **ולא בכורות ומעשרות שבתוכה**. שהן בעלי מומין ומעשרות דקאמר ר"ש היינו מעשר בהמה ה"ק בהמתה מי שנאכל לבעלים בתורת בהמתו יצאו אלו שיש להם שם לויי שאינן נאכלים בתורת בהמתה שאין אומרים בהמת עיר הנידחת אלא בהמת בכור ומעשר של עיר הנידחת:
**שללה**. את כל שללה בתרא קדריש דשללה קמא איצטרך למעט שלל שמים אבל שללה בתרא אייתר ליה ומוקי ליה להכי:
**לא כסף הקדש**. וכסף מ"ש שבתוכה כיון שצריך להעלותן הן בעצמן לירושלים לא מיקריין שללה:
**שיער**. נשים צדקניות שבעיר הנידחת מהו מי הוי בכלל ואת כל שללה תשרף או לא:
**לא כסף תקדש כו'**. ה"נ כיון שהיא עצמה צריכה לילך לחוץ אף שערותיה לא מיקריין שלל:
**קדשי עיר הנידחת**. תמימין הראויין למזבח:
**אין מועלין בהן**. דלמיתה אזלי וכיון שאין בהן להקדש כלום לא שייך בהו מעילה:
**מועלין בהן**. דרועין עד שיסתאבו ונופלין דמיהן לנדבה הלכך אית בהו מעילה:
**ה"ג מתיב ר"ל לר"י על דעתך דאת אמר אין מועלין בהן**. והיינו משום דמתים א"כ קשיא אמאי תנן תמורה פ"ד חמש חטאות מיתות וולד חטאת כו' ניתני שש דהא איכא נמי חטאת דעיר הנידחת:
**שכן אפילו עולה**. הנמצאת בעיר הנידחת מתה והתנא לא קחשיב אלא הני דחטאת מיתות ולא עולות:
**מועלין בהן**. אע"ג דמתו לא יהא אלא קדשי מומר שאין נקרבין ואפ"ה מועלין בהן:
**ופריך ויקרבו**. היא גופא קשיא למה לא יקרבו קדשי מומר א"נ על קדשי עיר הנידחת פריך למה לא יקרבו:
**ומשני על שם זבח רשעים תועבה**. וכיון דתועבה היא אין להקריבן:
**אוף**. אף בההוא דמסיק פליגי ר"י ור"ל ואיידי דדמיין להדדי דשניהם אסורין בהנאה מייתי לה הכא:
**זכה**. דהפקר הוא משנגמר דינו:
**הפקר טעות הוא**. ולא שמיה הפקר והרי הוא לבעליו:

**זכה לעצמו**. העבד זכה בעצמו משעה שנגמרי דינו כדין המפקיר את עבדו שיוצא לחירות:

## הלכה ח

**עושין לה רחוב**. דרחובה דהשתא נמי משמע:

**היתה רחובה חוצה לה**. אש מקום קבוץ בני העיר היה חוצה לה כונסים אותה לתוך העיר שצריך לעשות לה רחוב בתוכה:

**רחוב**. פלטיא גדולה:

**ההקדשות שבה יפדו**. כלומר אינן נשרפים אלא צריכים פדייה כשאר כל הקדש בדק הבית שאין בהן אלא קדושת דמים:

**ותרומות ירקבו**. ודוקא תרומה שביד כהן דממון כהן הוא וחל עליה איסורא דעיר הנידחת ואין שורפין התרומות כשאר שללה דלא מזלזלינן כולי האי לפיכך ירקבו אבל תרומה ביד ישראל שלל גבוה הן שהן נכסי שמים וקדושתן קדושת הגוף ותנתן לכהן שבעיר אחרת:

**ומעשר שני**. אע"ג דממון ישראל הוא שהרי הוא נאכל לישראל הואיל וקדש איקרי לא ישרף אלא יגנז:

**יגנזו**. ולא סגי להניחם שירקבו כמו בתרומה דמ"ש וכתבי הקדש מסורין לכל אדם חיישינן בהו שמאי בואו לידי תקלה משא"כ תרומה שאינה אלא לכהנים ליכא למיחש בהו לתקלה שהכהנים זריזים הם ולא יהנו ממנה:

**לא תעשה גנות ופרדסים**. דעוד לגמרי משמע:

**לכמות שהיתה**. כמו שהיתה בישוב בתים אבל נעשית היא גנות ופרדסים:

**אמרה התורה שישרפו**. את כל אשר בה אפילו נכסי צדיקים שבתוכה וטעמא שבשבילם היו דרים בתוכה כמפורש בבבלי:

**ומטהו**. דאיכא כוונה ומעשה משא"כ בעיר הנידחת שאין שם אלא כוונה ולא מעשה שאע"פ שדרו בתוכה לא הודחו עמהם:

**לדרך רעה**. אע"פ שאינה לעבוד עכו"ם אלא לעבור על אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה על אחת כמה וכמה שחייב מיתה:

**מפני ממונו**. שהארץ היתה ארץ מקנה וטוב למקנהו:

**מוכיח הדבר בלוט**. ראיה לדבר מלוט:

**דייך שאתה ממלט את נפשך**. מפני שהיה משתומם על איבוד נכסיו כדכתיב ויתמהמה:

**חיאל מן דיהושפט**. ממלכות יהושפט עירו בית אלי שהיה בית אל שבבנימן והיתה תחת ממשלת מלכות יהודה שמלכו אז גם על בנימן וירחו בבנימן היתה כמפורש

ביהושע (י"ח) וקשיא למה אמר בימי אחאב בנה חיאל יריחו טפי ה"ל לתלות הקלקול הזה ביהושפט שהיה לו למחות בדבר:

**אלא מלמד שמגלגלין כו'**. ע"י שהיה שר צבא אחאב מלאו לבו לעשות כן ולא שמע למלך יהושפט:

**ה"ג ובשגוב צעירו הציב דלתיה באבירם בכורו לא היה לו מאין ללמוד ובשגוב הרשע כו'**. וה"פ ממשמע שנאמר באבירם בכורו איני יודע ששגוב צעירו מה ת"ל שגוב צעירו אלא ה"ק באבירם בכורו. לא ה"ל ללמוד שעלה בדעתו לומר קללת יהושע אינה אלא לדורו ודייק ליה מקללת משה שלא נתקיימה באחאב אלא ודאי שהקללה היתה לדורו לחוד אבל שגוב ה"ל ללמוד אחרי שראה שנתקיים מקצתה לכך נעשה צעיר שהיה מתמוטט והולך א"נ לא חיאל עצמו בנאו אלא בניו ברשותו בנאוה וקמ"ל שהם עצמם גרמו עוונם ולרבות ממונן עשאו:

**כדבר ה' כו'**. והיכן דיבר חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום מפני אויביך ומשמע נמי שלא תהיה תקומה לעובר על החרם והיינו שיהיה מתמוטט והולך. אלא עיר אחרת בנו. וקראוה יריחו. דגזירת יהושע היתה שלא לקרות שום עיר יריחו דאס"ד יריחו שהחרים יהושע בנו איך דרו בה ישראל הא דינה כדין עיר הנידחת שאסורה להבנות לעולם:

מאחר שנבנית כו' סתמא דתוספתא קאמרת לעולם יריחו עצמה בנו ולא תקשי איך דרו בה אח"כ דלא כתיב אלא לא תבנה עוד אבל משנבנית מותר לישב בה:

מה ת"ל ובנה כו' הא ממשמע שנאמר העיר הזאת איני יודע שהיא יריחו:

**אלא שלא יבנה כו'**. כלומר אלא ללמד שלא גזר עלמי שיבנה עיר אחרת ויקרא שמה יריחו כו' אלא דוקא מי שבונה העיר הזאת וקורא אותה יריחו. וכה"א לא תוסיפון כו'. כי היכי דבעינן כאן שיהא ממש עיר הזאת ויקרא שמה יריחו ה"נ בעינן התם שיהא ממש בדרך הזה שקבעו שם דירה אבל לסחורה כו' שרי:

ולכבוש את ארץ מצרים אם עשו מלחמה עם ישראל או לעבור דרך שם לכיבוש שאר ארצות:

הדרן עלך פרק כל ישראל

## פרק יא

### הלכה א

מתני' **אלו הן הנחנקין המכה אביו ואמו**. דכתיב מכה אביו ואמו מות יומת וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק וכן בכולם כתיב מיתה סתם:

**וזקן ממרא**. כמו ממרים הייתם:
**ע"פ ב"ד**. שמסרב על דברי ב"ד הגדול שבלשכת הגזית. וזוממי בת כהן. אע"פ שבאים לחייבה שרפה אין נידונים אלא במיתה שהיו מחייבים את בועלה שהוא בחנק כשאר אשת איש דכתיב היא באש תשרף היא ולא בועלה וזוממיה ילפינן מדכתיב כאשר זמם לעשות לאחיו ולא לאחותו:
**ובועלה**. בת כהן כשהיא נשואה אבל ארוסה היא ובועלה בסקילה:
**שהמקלל לאחר מיתה חייב**. דכתיב אביו ואמו קילל וקרא יתירא הוא לרבות אחר מיתה:
**והמכה אחר מיתה פטור**. דהא לא מיחייב עד שיעשה בהן חבורה ואין חבורה לאחר מיתה:
גמ' **מה**. אחר שמצווה להכות במקום מצוה דכתיב ארבעים יכנו:
**מצווה שלא להכותו**. יותר מארבעים דכתיב ולא יוסיף פן יוסיף בנו שאינו מצווה להכותו אפילו במקום מצוה אינו דין שמוזהר שלא להכותו שלא במקום מצוה:
**באיזו חבורה**. מיבעיא ליה חבורה דמכה אביו מי בעינן שיצא דם כחבורת נזקין דבעינן שיחסר אבר או עור וזה אי אפשר אלא בהוצאת דם או דלמא אפילו נצרר הדם תחת העור דה"ל חבורה שאינה חוזרת וחייב עליה בשבת:
**אפילו לא חיסר**. אלא נצרר הדם תחת העור:

## הלכה ב

[הלכה ב] הגונב נפש מישראל אינו חייב מיתה עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו וימכרנו לאחרים:
עד שיכניסנו לרשותו דכתיב ונמצא בידו ואין ידו אלא רשותו וכן הוא אומר ויקח את כל ארצו מידו:
**וישתמש בו**. בתשמיש שיש בו שוה פרוטה ות"ק סובר אפי' תשמיש שאין בו שוה פרוטה חייב וחכמים פוטרין. בגמרא מפרש:
**ה"ג ר' יהודה מחייב**. דכתיב מאחיו מבני ישראל. מאחיו למעוטי עבדים מבני ישראל אי כתיב בני ישראל הוה ממעטינן מי שחציו עבד וחציו בן חורין השתא דכתיב מבני ישראל מיעוטא אחרינא ה"ל תרי מיעוטא ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות:
**וחכמים פוטרין**. מאחיו לאו למעוטי עבדים דהא אחים הם במצות אלא בני ישראל למעוטי עבדים מבני ישראל למעוטי מי שחציו עבד וחציו בן חורין כך מפרש בבבלי אבל בגמרין מפרש בענין אחר:

**אזהרה לגניבה הראשונה מניין**. קאי אהא דתנן פרק בן סורר ומורה מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו אזהרה למלקות זה מנין וקאמר מדכתיב לא תגנוב שמעינן ליה:
**אזהרה לגנבה שנייה**. דתנן התם חזר וקלקל נידון בכ"ג וקאמר אזהרה מנ"ל:
**לא תגנובו**. מיותר דכבר כתיב לא תגנוב אלא לאזהרה לגנבה שנייה הוא דאתי:
**לא תגנבו ע"מ למקט**. עדיין קשה ל"ל אזהרה לגנבה נילף מרבית ואונאה דהכי נמ מחסרו ממון לכך ניחא ליה לאוקמי דאתי למעוטי אע"ג שאינו מכוון אלא לצערו ולא לחסרו ממון:
**ע"מ לשלם תשלומי כפל**. שרוצה להנותו ויודע שלא יקבל:
**לא תגנוב את שלך**. אם ראית בבית חבירך דבר הנגנב ממך לא תגנוב הדבר ההוא ממנו אלא תקחנו בפרהסיא אם אפשר לך שלא תהא נראה כגנב:
**אינו חייב**. הבן סורר ומורה עד שיגנוב מעות ויקח בעדו בשר אבל אם גנב בשר מאביו ואכלו פטור:
**עד שיזלזל מעות**. מדכתיב זולל קדריש שהוא לשון זול:
**מה נן קיימין**. במאי עסקינן:
**ה"ג אם בהאי דאמר כו'**. אם בהאי שאמר לחבירו הא לך חמשה דינרים ותן לי בשר בעד שלשה דינרין זהו שמזלזל במעות קשיא הלא העושה כן שוטה יחשב ואיך נחייבו מיתה ואם באומר הא לך שלשה דינרין והב לי בשר בעד חמשה דינרין כגון זה אדם יחשב שיכול לקנות דבר השוה חמשה דינרין בשלשה אבל מי ישמע לו:
**אלא**. הכא במאי עסקינן באומר הילך חמשה והב לי בעד חמשה דינרין בשר ולא אתי לאפוקי אלא שלא יקח הבשר ביוקרא דלא שכיחא ליה מעות לגנוב כולי האי ולא ממשיך:
**היידינו גנב כו'**. איזהו גנב ואיזהו גזלן:
**גנב בפני עדים**. ושלא בפני בעלים זהו גנב אבל אם גנב בפני בעלים זהו גזלן:
**ה"ג ר"ז בעי מעתה אפילו נתכוין לגזלה ולבעלים אין זה גזלן**. וה"פ ר"ז פריך א"כ אם נתכוין לגזול הדבר הגזול וגם הבעלים עמו אין זה גזלן הואיל ואין זה בפני הבעלים שהרי כשגוזלן אינן בעלים:
**ופריך היידינו כו'**. א"כ איזהו גזלן לר"ז:
**עד שיגזול בפני עשרה בני אדם**. שלקחו בפירסום בפני רבים זהו גזלן:
**בניין אב שבכולן**. כל הגזילות כולן לא למדו אלא מהך קרא ויגזול את החנית כו' שזה היה בפרסום:

**מ"ט דר"י בן ברוקה**. דכתיב גונב נפש מאחיו מבני ישראל ובנו נמי בכלל בני ישראל הוא לכך חייב:

**מאחיו**. מיעוטא הוא דוקא מאחיו אבל לא הגונב נפש אחד מבניו:

**מאחיו**. מ"ם יתירא ללמד אפילו הוא אחיו במקצת דהיינו חציו בן חורין דחציו השני מה שהוא עבד לאו אחיו הוא אפ"ה חייב:

**מאחיו**. על מקצת מאחיו חייב ולא על כולן ובא הכתוב למעט מי שאינו כולו אחיו שהוא פטור:

## הלכה ג

מתני' **ושלש בתי דינים היו שם**. בירושלים דמשתעי בה קרא וקמת ועלית:

**אחד יושב על פתח הר הבית**. הוא שער המזרחי שלפנים מן החיל לפני עזרת הנשים:

**ואחד יושב**. למעלה הימנו כשעברו עזרת נשים ובאים לפתח עזרת ישראל:

ואחד יושב בלשכת הגזית שהיא בנויה בתוך העזרה חציה בקדש וחציה בחול:

**באין לזה שעל פתח הר הבית**. זקן זה שהורה בעירו ונחלקו ב"ד שבעירו עליו והזקיקן הכתוב לעלות לירושלים באים הוא וב"ד שבעירו לב"ד זה שעל פתח הר הבית שהרי בו פוגעים תחלה:

**תלמיד שהורה לעשות**. תלמיד שלא הגיע להוראה ונחלק על ב"ד שבעירו ובאו לב"ד הגדול ושאלו וחזר לעירו והורה כבתחלה פטור שאין להם לסמוך על הוראתו והתורה לא חייבה אלא מופלא ומומחה לב"ד כדילפינן מכי יפלא ממך במופלא שבב"ד הכתוב מדבר:

**נמצא חומרו קולו**. חומר העבירה שעבר והורה אע"פ שלא הגיע להוראה מוסיף על ההמראה שהמרה על פי ב"ד היא נעשית לו קולו לפטרו מן המיתה שאם היה זקן והגיע להוראה והמרה ע"פ בית דין היה חייב מיתה:

גמ' **במופלא שבב"ד**. במומחה לב"ד למעוטי תלמיד:

**ממך זה עצה**. שנחלק בעיבור השנה שקרוי סוד ועצה וגבי עצה כתיב ממך דכתיב ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ בליעל:

**אגדה**. היינו הלכה למשה מסיני שאף עליה נהרג:

**בין דם לדם**. שנחלק בדם נדה או בדם לידה או בדם זיבה:

**ובין נגע לנגע**. שנחלקו בנגעי אדם או בנגעי בגדים:

**ה"ג דברי אלו הערכים והחרמים כו' ריבות אלו השקיית סוטה כו'**. וה"פ כתיב דברי ריבות ה"מ למכתב דבר ריב וכתיב דברי ריבות לרבות חרמים וערכין והקדשות שהן באות ותלות ע"י דיבור הפה וריבות זו השקיית סוטה שהיא ע"י הריב שבינה ובין בעלה

באה ועריפת העגלה שע"פ הרוב ע"י מריבה שבין הרוצח והנרצח היא באה וטהרת המצורע שע"י הריב של לשון הרע נגעים באים:

**וקמת מב"ד**. מדכתיב וקמת מכלל דביושבים עסקינן והיינו ב"ד שיושבין במקום הקבוע להן עד עת האוכל ושם באין הצריכין לדין ולהוראה בכל עיר ועיר ואזהר רחמנא לב"ד של אותה העיר שהמחלוקות ביניהם ליליך ולישאל:

**אלא בגבהו של עולם**. שתהא ירושלים גבוה מכל העיירות שבא"י וארץ ישראל גבוה מכל הארצות:

**מ"ט**. כלומר מנלן:

**לרבות ב"ד שביבנה**. ששם היו סנהדרי גדולה יושבים קודם שנחרב הבית:

**לשאולה**. שצריכין לילך ולשאול משם ההוראה אבל אינו חייב מיתה אא"כ המרה נגד הב"ד הגדול שבירושלים:

**הורה**. לעצמו אפילו ע"מ לעשות ולא עשה פטור:

**הורה**. לאחרים ע"מ שלא לעשות פטור דכתיב והאיש אשר יעשה בזדון לא שיאמר בזדון אלא שיורה לעשות או שיעשה בעצמו:

**אשר יעשה**. בזדון לא הוא שיעשה אין במשמעות המקרא הזה שהוא לבדו יעשה דהא כתיב לבלתי שמוע וליכא לפרושי דקאי על אחרים העושים דהא אינן עושים בזדון אלא ודאי שעל ההוראה קאמר שיורה בזדון לעשות כהוראתו:

**היה מלמד הלכה**. לתלמידים בשם רבו ואח"כ בא מעשה לידו והורה כך שומעין להוראה זו אע"פ שהוא עצמו נוגע בדבר:

**ה"ג אם משאירע לו מעשה לימוד עושים לאחרים**. אם אין הוראה נוגעת בו שומעין לו אבל אם נוגעת לעצמו אין שומעין לו:

הנוי בעל צורה:

**נאה להם**. שעל ידי המידות האלה דבריהם נשמעים בעיני הבריות כי הנאה אהוב יותר וכשהוא בכח יוסיף לדבר וכן דברי העשיר נשמעים ואוהביו רבים והיודע לכלכל דבריו בחכמה וכן דברי הזקן והמכובד נשמעים מאוד וכשיש להחכם בנים צדיקים וישרים ילמדו ממנו להנהיג גם את בניהם בדרך הישר גם הם יקילו ממנו עול הציבור וכל המידות אילו נאה לציבור שבקל ישובו לה' באהבה גמורה:

**עטרת**. זה העושר:

**תפארת**. זה הנוי:

**ותפארת בנים אבותם**. זה בנים:

**תפארת בחורים כחם**. זה הכח:

**והדרת זקנים שיבה**. זקן זה שקנה חכמה. ונגד זקניו כבוד. זה הכבוד:
**כולן נתקיימו ברבי ובבניו**. מקצתן ברבי ומקצתן בבניו ור"י אומר כולן נתקיימו ברבי עצמו:

## הלכה ד

מתני' **חומר מדברי סופרים**. דברים שנפרשו על פי הקבלה איש מפי איש או בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן מדברים המפורשים בתורה:
**האומר אין תפילין פטור**. שאין זו הוראה אלא ז"ל קרי בי רב הוא:
**חמשה טוטפות**. יש הוראה אע"ג שאין דבר זה אלא להוסיף על ד"ס שדרשו לטוטפת לטטפת לטוטפת כתיב הרי כאן ד' פ' אפי' הכי חייב:
**ולא בב"ד שיבנה**. שאלו לב"ד שבלשכת הגזית ואמרו לו וחזר לעירו ושהה שם ימים רבים עד שגלתה סנהדרי גדולה ליבנה אח"כ הורה כבתחל' אין ממיתין אותו ביבנה אע"פ שסנהדרי גדולה שם ואע"פ שהבית עדיין קיים כיון שסנהדרי גדולה אינה יושבא במקומם בלשכת הגזית וכתיב אל המקום מלמד שהמקום גורם:
**אין מענין כו**'. דאלו נאמר ייראו כדקאמרת השתא דלא כתיב אלא ישמעו ויראו אין מענין דינו של זה:
גמ' **דודים**. כלומר סמובים וקרובים הם תורה שבכתב לתורה שבעל פה שד"ס מגלים עומק דברי תורה וד"ס היינו תורה שבעל פה:
**וחביבים כד"ת**. ששכרן כשכר העוסק בתורה:
**וחכך כיין הטוב**. הך קרא ראיה לדבריו וחכך היינו תורה שבעל פה שיוצאים מן החיך ויין הטוב היא התורה שבכתב ואקשינהו להדדי וסיים בהו הולך לדודי למישרים כלומר הם דודים זה לזה ועל ידי כך ישרים הם שניהם:
**כי טובים דודיך מיין**. ודודיך הם ד"ס שאני קורא אותו דודייך והם טובים מד"ת שנקראים יין:
**לא היה עובר אלא בעשה**. דק"ש מ"ע:
**וע"י שעברו על דברי ב"ה**. שדרשו בשכבך ובקומך כל אדם קורא כדרכו ועבר על דרשתם חייב מיתה:
**על שם ופורץ גדר ישכנו נחש**. כלומר פשטא דקרא לא קאי אלא על הפורץ גדר שגדרו חכמים שלא לעבור על ד"ת ומהך דר"ט שמעינן שאף העובר על דברי סופרים אע"פ שאינן גדר כהאי דב"ה שאין זה סייג למצות התורה אפ"ה חייב מיתה ופורץ גדר חמור

שנושכו נחש דלית לה אסוותא וכל שאינו גדר ביעמים שהזכות מגין עליו כהאי דר"ט ואסמכוה האי דר"ט אהך קרא:

**יש בהן איסור ויש בהן היתר**. שכל מה דאסר רחמנא שריא לן משא"כ בד"ס אין היתר כנגד איסורן:

**דתנינן תמן**. לאו ר"י קאמר אלא סתמא דש"ס קאמר הך ראיה דמייתי ר"י תנינן תמן במתני' לעבור על ד"ת פטור. סובר ר"י לכך פטור שטועה בדבר וסובר כיון שיש קולין בד"ת אף בכה"ג שאומר הוא הקילה התורה לכך פטור אבל האומר להוסיף על ד"ס לא דיינינן ליה בטועה וחייב מיתה ולעבור על ד"ת היינו שאומר חמשה פרשיות יש בתפילין דאל"כ מין הוא:

**אל תטיפו יטיפון כו'**. קרא יתירא הוא אלא ה"ק אל תטיפו יטיפון דברי נבואה לא יטיפו לאלה דברי סופרים לא יסיגו להם כלימות כי אם לא ישמעו לדברי סופרים יסיגו כלימות ש"מ שחמורים דברי זקנים מדברי נביאים:

**וכתיב שם אטיף לך ליין ולשכר**. ש"מ מטיף היינו נבואה א"נ אטיף לך ליין היינו שיגיד דברי תורה הנקראת יין והיה מטיף העם הזה אבל דברי חכמים אינם רוצים לשמוע כלל:

**פלמנטרין שלו**. משרתיו עושי דברו:

**סמנתירין**. מצנפת:

**ונתן אליך אות או מופת**. אין שומעין לו אא"כ אתחזק נבואתו באות ומופת אבל הזקן אין צריך שום ראיה דכל מה שמורה כפי דעתו נוטה חייבין לשמוע לו:

**עשאן חמש טוטפות של ארבע פרשיות**. כגון שחלק פרשה אחת לשתי טוטפות או שהניח טוטפת אחת חלק:

**עד שיודה בדבר שעיקרו מדברי תורה כו'**. דכתיב על פי התורה אשר יורוך עד דאיכא דבר שהוא תורה ויורוך הסופרים פירושו:

**כגון הנבלה והשרץ**. דאיסורין וטומאתן מפורש בתורה אבל שיעורן אינו מפורש ופירשו שיעור איסורן בכזית וטומאתן נבלה בכזית ושרץ בכעדשה:

ה"ג אר"ז לעולם אינו חייב עד שיכפור ויורה בדבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מד"ס והוא שיגרע ויוסיף ובדבר שהוא מוסיף הוא מגרע ואנו אין לנו אלא תפילין וכ"ה בבבלי. וה"פ והוא שיהיה בו להוסיף על מה שפירשו חכמים ובהוספתו הוא גורע ופוסל את הראשון ולא שייך דבר זה אלא בתפילין כדמסיק:

**וחלין אפוי דר"ה**. צהבו פניו של ר"ה דר' יוחנן אמר כגון נבלה ושרץ ואיהו אמר דוקא תפילין:

**א"ל**. ר"ה לר' יוחנן אם אני צריך לך כתלמיד דצריך לרבו למה שחקת בי ואמרת משמי דבר שאני פליג בו ואם אין אני צריך לך מהראוי שתרחיק לך ממני:

**תלת עשר שנין**. י"ג שנים היה ר"י נכנס לפני ר"ה ולא היה צריך ליה דתלמיד חבר היה לו ולגמרא דידיה היה צריך אבל לא לסברא דידיה לכך היה חולק עליו ולמה היה נכנס לקבל פניו וכדמסיק:

**כגריס הקילקי מרובע**. ואם הוסיף על ריבוע גורע שמקלקל הריבוע ואם חלק הזקן על החכמים והוסיף חייב מיתה א"כ איך קאמרת ואנו אין לנו אלא תפילין:

**א"ר אבא מרי מ"ד הכי**. מי הוא שאומר בזה שאם הוסיף גורע דודאי לא בעינן שיהא מרובע אלא שיהא הבהרת גדול כל כך כמו גריס הקילקי אם ירבעו אותו:

**והא תני**. שלא יהא במזוזה יותר משתי פרשיות הרי שאם הוסיף גורע והזקן נהרג על הוספה זו:

**היא תפילין היא מזוזה**. שניהם שוים ונקט תפילין וה"ה מזוזה:

**ה"ג והא תני בציצית ארבעה חוטין של ארבע אצבעות עשאן שלש אצבעות של ארבע חוטין פסול**. וה"פ ציצית צריך שיהיו ארבעה חוטין ארוכים ארבע אצבעות ואם עשה הזקן ארבע חוטין של שלש אצבעות הרי שגרע וחייב וקס"ד אמר הוסיף וה"ה גרע:

**א"ל גרע ולא הוסיף**. בציצית דוקא גרע הוא דפסול אבל אם הוסיף באריכתן יותר על ארבע אצבעות כשר ואנן בעינן שבין גורע או מוסיף יהא פסול:

**שליש לרבוכה כו'**. כתיב והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן וסלת מרבכת חלות בלולת בשמן על חלות לחם חמץ וגו' ודרשו חכמים שיהיו כל השלשה חלת מצות דהיינו מצות ורקיקים ומרבכת עשרה עשרונים וחלת חמץ עשרה עשרונים ותניא בעינן שיהיו מעשרה עשרונים שליש לרביכה ושליש לחלת ושליש לרקיקים:

**ה"ג לא שילשן שליש לרבוכה כו'**. וה"פ אם הורה הזקן שלא ליתן שליש לרבוכה הרי גורע והזקן חייב עליו א"נ בברייתא גרסינן לא שילשן כו' פסול:

**א"ל מיגרע מן הרביכה**. כשהוא גורע מן הרביכה ממילא הוא מוסיף על השאר יותר מן השליש דהא בעינן שלא יהא בכולם פחות מעשרה עשרונים ואנן בעינן שיהא גורע או מוסיף אבל לא שיהא מוסיף וגורע כאחת:

## הלכה ה

מתני' **מה שלא שמע**. מה שלא נאמר לשום נביא בעולם ומה שנאמר לחבירו ולא לו ושמעה מפי חבירו ובא ואמר שנאמרה לו שני אלו נביאי שקר הם ומיתתן בחנק דכתיב

אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי זה המתנבא מה שלא שמע מעולם אשר לא צויתיו הא לחבירו צויתי זה המתנבא מה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו ומת הנביא ההוא וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק:

ה"ג ומה שלא נאמר לו מיתתו בידי אדם אבל כו':

**אבל הכובש את נבואתו**. שלא אמרה כגון יונה בן אמתי:

**והמוותר על דברי הנביא**. אינו חושש לדקדק בהם לקיימם על צד הדיוק אלא מוסיף או גורע:

**מיתתו בידי שמים**. דכתיב והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אנכי אדרוש מעמו וקרי ביה לא ישמיע וקרי ביה לא ישמע הרי שלשתן בכלל פשטא דקרא משמע שהנביא עובר על דברו עצמו דאל"כ והיה האיש ל"ל דה"מ למכתב ואשר לא ישמע וגו' ולא ישמיע היינו הכובש את נבואתו ולא ישמע בקמ"ץ תחת השי"ן משמע אף שעושה דבריו נראה כאינו עושה מפר שמוותר על דבריו ואינו עושה אותן בדקדוק:

גמ' **כצדקיה בן כנענה**. דכתיב ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל והבטיח את אחאב שינצח ארם וקמ"ל אע"ג שהטעתו רוח נבות והיה סובר שאמת מתנבא מ"מ כיון שהיתה לו הוכחה שהוא שקר שהיו הרבה נביאים מתנבאים בסגננן אחד לכך חייב מיתה:

**כחנניה בן עזור**. דמה שלא נאמר לו משמע הא לאחר נאמר והיינו חנניה וכדמסיק ריב"ל:

**נביא אמת היה**. מעיקרא היה נביא אמת והא נבואה שחלק על ירמיה גרם לו דרכו הגרוע להיות חולק על דברי חבירו בדברים דחוקים ורחוקים:

**מה שירמיה מתנבא בשוק העליון**. לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אותם ירד חנניה לשוק התחתון והתנבא כה אמר ה' שברתי את עול מלך בבל בעוד שנתים ימים כו' לפי שדרש חנניה כל סוד ועיקר נבואה זו היא שבעוד שנתים ימים יכלו השבעים שנה דמשהתחיל בבל לשלוט על ישראל מתחילין השבעים שנה ומצינו בימי מנשה עלו שרי מלך אשור ויוליכוהו בבלה וזה היה בשנת ל"ב במלכו דכתיב במלכים בן שתים עשרה שנה מלך מנשה וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים וכתיב וידבר ה' אל מנשה ועמו לא הקפיבו וגו' וילכדו את מנשה בחוחים ולא כתיב באיזה זמן היה המעשה לכך מפרש הא דכתיב בד"ה בתחלת הפרשה בן י"ב שנה מנשה במלכו היינו שאז הביאוהו בבלה וליכא למימר כשהיה בן י"ב שנה הביאוהו בבלה שפשט המקרא משמע שעשה רעות הרבה קודם שבא לבבל אלא ה"ק י"ב שנה למלכותו הוליכוהו בבלה וקאי על סוף הפרשה ויביאוהו בבלה וה"פ ויעש הרע כי' בתחלת מלכותו ומפני כך נענש. נשארו

ל"ה שנה ושתים של אמון וי"א דיהויקים ויאשיהו בן שמנה שנים במלכו ומלך ל"א שנה הרי ל"ט שנים וכד מנכין עשרים שנה שאין מענשין עליהם הרי י"ט ומ"ח דהנך דלעיל הרי ס"ח נמצא בעוד שנתיים נתמלאו שבעים שנה (ועיין בי"מ):

ואתה מתנבא לטובך:

. וכל דיבור היוצא מפי ה' ע"י נביא לטובה אינו חוזר א"כ אפשר לתת אות מיד שיקויימו דבריך:

**א"ל לאו**. אמר חנניה אין הדבר כן אלא אתה צריך ליתן סימן לדבריך ואני איני צריך לסימן שנבואתך מסייעני לפי מלאת לבבל שבעים שנה:

**א"ל**. ירמיה א"כ שאתה סובר שנבואתי מסייעך הריני נותן מופת בך שתמות בשנה ההיא והיה כך שמת בשנה ההיא דכתיב וימת בחדש השביעי כו':

**ופריך שנה אחרת היתה**. דהא אחד בתשרי ר"ה לשנים וחדש השביעי שהוא תשרי שנה אחרת ואת אמר הכי השנה אתה מת:

**שיוציאוהו אחר ר"ה**. שיחשבו העם שאחר ר"ה מת וה"פ וימת חנניה בשנה ההיא ונקבר בחדש השביעי:

**נביא אמת היה**. והא דתניא כיונה בן יאמיתי ה"ק כיונה שכבש את נבואתו ולא כיונה שהוא כבש נבואתו לטובת ישראל כדמסיק:

**ופורע משונאיהן של ישראל**. דמה עכו"ם למודי הרע עשו תשובה ישראל שיודעים כחו של אלהיהם אינו דין שיעשו תשובה והם לא עשו כן ויענשו לכך כבש נבואתו וברח לח"ל ששם אין השכינה שורה:

ה"ג והמוותר על דברי הנביא כחבירו של מיכה ונביא שעבר על דברי עצמו כעידו החוזה הה"ד ונביא יושב בבית אל וגו' ואיזהו זה ארשב"י זה אמציה כו' וכ"ה בבבלי. וה"פ מיכה אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא ולא אבה ויכהו האריה ונביא שעבר על דברי עצמו היינו עידו החוזה שה' צוהו שאל יאכל בבית אל והנביא הזקן השיבו והטעהו עד שאכל ואידי דמייתי ענין הזקן ההוא מפרש ליה הכא:

**זה אמציה**. מכיון דאשכחן אמציה שהיה כהן הבעל בבית אל משמע לר' שמואל שנביא שקר זה היה אמציה ולר"י משמע שהיה יהונתן שהאריך ימים והיה כהן לעכו"ם ועליו יצדק שם נביא זקן סתם א"נ כל אחד קיבל מרבו:

**פתפותי ביצים היו שם**. הרבה דברים מסותרים היו שם וכדמסיק:

**פתפותי**. הוא פטפוט בטיתי"ן שהוא ריבוי דברים וביצים הם שדות מלאים מים שאין בני אדם עוברים שם:

**מכור עצמך לעכו"ם**. רק שלא יהא לבו לעכו"ם:
**לעבודה שהיא זרה לך**. שחשוב אתה והמלאכה נמבזה ולא תימא גברא רבא אנא וזילא בי מילתא:
**שהיא אוהב ממון**. דלפרנסתו לא היה צריך כיון שהיה לוי ומפורסם היה שהוא בן בנו של אותו צדיק ולא יניחוהו בלא פרנסה אלא שלאהבת ממון הוא עושה:
**מינהו**. קומיסריוס על האוצרות וממון הרבה בידו:
ושבואל וכי שבואל שמו אלא ששב לאל בכל כחו למה לפי שעשהו נגיד על האוצרות והיה לו ממון הרבה ונתבטל יצרו הרע:
**והאריך ימים כל כך**. דכתיב הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ דהיינו גלות סנחריב ואין לפרש היא ואחריו בניו נמשכה כהונתם עד יום גלות הארץ דא"כ היא ל"ל אלא לומר שהיה עם בניו תמיד:
**הוה בר נש כו'**. כשבא אדם אליו ואמר לו להקריב שור או שה או גדי לע"א ויפייסנה שתפיס לו והיה אומר לו מה תועיל לך הע"א הרי אינה רואה ושומעת כו':
**א"ל**. המביא הקרבן ליהונתן א"כ הבה לי עצה מה לעשות לפייסה שיסיר ממנו הרע או שלא יארע לו להבא וא"ל לך והביא לי מחבת אחת מלאה סולת ועשרה ביצים וערבן יחד והביאו לפני הפסל הזה הוא פסל מיכה שהיה עשוי כצורת האדם והוא אוכל מכל מה שמביאים לפניו ואני אדבר עמו שיתרצה לך:
**מכיון**. שהיה הולך המקריב היה יהונתן אוכל הסולת הזה וזה שהיתה עינו צרה שהיה לו לומר שלא ישחוט לע"א אחרת אבל ישחוט השור לפני הפסל אלא שהיתה עינו צרה בה:
**ה"ג זימנא חדא אתא כו'**. פעם אחת בא בן בליעל להקריב קרבן וא"ל יהונתן כן שאין העכו"ם מועלה כלום א"ל הבר פחין א"כ אף פסל זה אינו כלום ומה לך פה:
**בגין חיי**. בשביל מזונות שאני אוכל הסולת:
**ה"ג ודוד מינהו על האוצרות מתיבין כו' וכ"ה בברכות**. וה"פ השיבו לרשב"ן איך קאמרת שבימי דוד שב בתשובה הכתיב ויהונתן כו' הוא ובניו כהנים לדני עד יום גלות הארץ בימי סנחריב וזה היה זמן רב אחר דוד:
**סנקליטין**\. שירות ונתן ליהונתן שררה אחרת ולא היה בידו ממון הרבה וחזר לקלקולו והוא היה נביא הזקן שבבית אל שזה היה זמן רב אחר מיתת דוד:
ה"ג וחזר לקלקולו כתיב ונביא אחד כו':
**ופריך מה הוא כיחש לו**. דכיחש משמע שמכחיש דברי חבירו וכאן לא היה הכחשה ביניהם ואם היה עידו מכחישו למה שב עמו לאכול:

**ומשני שיקר ביה**. אח"כ הרבה לדבר ורימוהו עד שהאמין לו לכך נענש בסוף אחרי שהרגיש בדבר וכיחש לו בתחלה לא היה לו להאמינו אח"כ:

**אשר הושב אין כתיב כאן**. דאלו כתיב אשר הושב היינו מפרשים שהדיבור היה אל הנביא אמת אבל השתא דכתי' אשר הושיבו צ"ל שהדיבור [היה] אל הנביא השקר ללמד הואיל וגמל חסד להאכיל לאורחים שרתה עליו שכינה:

וכתיב ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' יען אשר אמרו ארם כו' ופריך הני תרי ויאמר ל"ל:

**אם בא בן הדד כו**'. ועדיין הדבר בספק ובאמירה השנייה אמר יען אשר אמרו ארם אלהי הרים אלהיהם וגו' וה"ג ובאמירה השנייה אמר יען אשר אמרו ארם כו' כתיב יען אשר שלחת כו':

**כמה מצודות וחרמים**. דריש חרמי מלשון מצודות וחרמים כלומר שם בלב ארם שיתקבץ למלחמה ואח"כ הפיל החומה על כ"ז אלף אש:

ה"ג וההי"ד ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו לאמר לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו:

**אותה הטיפה שיצאת**. ממיכה כשהכהו רעהו בדבר ה' דכתיב ויכהו האיש הכה ופצוע כיפרה על כל ישראל שלא מתו במלחמה עם אחאב:

## הלכה ו

מתני' **המתנבא בשם עכו"ם**. שנאמר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים:

**כיון שנכנסה לרשות הבעל לנישואין**. בגמרא מפרש:

**מקדימין**. כלומר מוכנים לאותה מיתה שהיו מחייבים את הנידון:

**ובועלה**. כלומר כל הבועלים נידונין כמיתת הנבעלת חוץ מבועל בת כהן:

גמ' ה"ג הכל היה בכלל אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי אשר לא צויתיו לדבר וגו' בין באות בין במופת בין בעכו"ם בין בשאר כל המצות עכו"ם למה יצאה לידון שעכו"ם בין שנתכוין לעקור את כל הגוף בין שלא נתכוין לעקור את כל הגוף דברי ר' שמעון חונקין אותו ודברי חכמים סוקלין אותו ובשארי כל המצות בעוקר כל הגוף דברי חכמים סוקלין אותו ודברי ר' שמעון חונקין אותו אבל בעוקר מקצת דשאר מצות דברי הכל יבין ליה פיונטייה משום לא תענה ברעך עד שקר:

והכי פירושה בפרשת שופטים כתיב אך הנביא כו' ומת הנביא ההוא ולא נזכר בהך פרשתא שנתן הנביא אות או מופת או שדיבר לעבוד עכו"ם אבל בפרשת ראה כתיב כי יקום בקרבך נביא כו' ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים

אחרים ונעבדם כו' והנביא ההוא וגו' יומת כי דבר סרה על ה' וגו' להדיחך מן הדרך וגו' וקשיא למה יצאה עכו"ם אלא לידון דחלוקה עכו"ם משאר כל המצות דאלו עכו"ם בין בעוקר כולו בין בעוקר מקצת חייב מיתה לדברי הכל דפליגי ר"ש ורבנן בברייתא דתניא נביא שהדיח בסקילה רש"א בחנק. וטעמא דר"ש דכתיב יומת וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק ורבנן ילפי הדחה הדחה ממסית כתיב הכא כי דבר סרה להדיחך וכתיב במסית כי ביקש להדיחך מן הדרך אפילו מקצת במשמע ובעוקר הגוף דשאר כל המצות נמי פליגי ר"ש ורבנן חכמים סברי שהוא בסקילה דכתיב נמי התם בפרשת ראה דתניא ללכת בה ללכת זו מצות עשה דמשמע לעשות ובעכו"ם ליכא עשה ש"מ דאשאר כל המצות נמי קאי ויומת דהך פרשה היינו סקילה דילפי הדחה הדחה ממסית וכדכתיבנא ולר"ש בחנק אבל עוקר מקצת דשאר מצות אין בו מיתה לד"ה ואפילו לרבנן דאמרי שאר מצות כתובים בפרשת ראה מ"מ עוקר מקצת דילפינן מדכתיב מן הדרך משמע להו דלא קאי אלא אעכו"ם דאל"כ עכו"ם למה לי אבל לוקה מיהת דהשתא העונה שקר בחבירו לוקה משום לא תענה העונה עדות שקר כלפי מעלה לא כ"ש:

**יבין ליה פיונטיה**. נותנין לו מכות :

**שנתנבא בתחלה**. ולא נתברר לנו עדיין נבואתו:

**שומעין לו**.. לעבור על מצות התורה לפי שעה א"נ חייבין לשמוע לו והעובר על דבריו חייב מיתה והוא שיהא ראוי לנבואה:

**שנתנבאו כאחת**. דברי אחד מסכים לדברי חבירו וכן שני נביאים שנתנבאו בעיר אחת וכל אחד מעיד על חבירו:

**חד אמר צריך ליתן אות ומופת**. דחיישינן תרווייהו משקרי אבל כשהאחד מוחזק לנביא מעיד על חבירו שהוא נביא אמת ואין צריך לאות ומופת:

**וחרנה**. ואידך אמר א"צ ליתן אות ומופת דתרי לא חשידי:

**א"ל**. שאני התם שישעיה עסק אז בתחיית המתים דמעיקרא אמר ישעיהו כי מת אתה ועכשיו אמר שיחיה ה"ל כתחיית המתים דאע"ג שאמר לו כי תעלה בית ה' ביום השלישי גם זה בכלל תחיית המתים הוא כדכתיב ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו:

**לא סוף דבר**. הא דתנן משנכנסה לרשות הבעל לנישואין ה"ל נשואה אע"פ שלא נבעלה לאן דוקא שנכנסה לחופה הוא דהוי ברשות הבעל אלא אפילו נכנסה לבית שיש בו החופה ת"ל נשואה:

**בעיא הדא מילתא**. מיבעיא לן דבר זה:

טריקלין הוא בית הגדול ובו קיטון והוא החדר הקטן שפתוח לחדר הגדול והחופה היא בחדר הקטן ונכנסה בחדר הגדול מי הוי ברשות הבעל כאלו נכנסה לחופה א"ד כיון דחומת הקיטון מפסקת אינה כחופה:

**ליידה מילה**. אמתני' דנערה שנתכתתה קאי דתנן התם מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל ופריך לאיזה דבר היא מאז ברשות הבעל:

**ליורשה**. אם מתה בדרך בעל יורש נדונייתה אע"ג דקיי"ל אשתו ארוסה מתה אינו יורשה הכא כיון דמסרה אחולי אחיל האב מהשתא מחמת קירוב הנישואין אבל לתרומה ולהפרת נדריה שלא בשותפות ולמציאתה דאינה אלא משום איבה ועדיין ליכא למיחש לה לא מהניא מסירה לחופה:

**להפרת נדריה**. אף לענין הפרת נדריה כבר יצאה מרשות האב משמסרוה שלוחי האב לשלוחי הבעל ולא קרינן בה ואם בית אביה נדרה אלא ואם בית אישה נדרה:

**מודה**. שאין הבעל מיפר נדרים אלו עד שתיכנס לחופה:

**לזנות בית אביה**. בנערה המאורסה כתיב והיא בסקילה:

**פרט**. אם זנתה אחר שמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל שלא תהא בסקילה כנערה המאורסה שזינתה אלא בחנק כנשואה שזינתה ש"מ משמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל לא קרינן בה תו בית אביה:

**כיוצא בהם כו'**. אמתני' קאי דתנן כל הזוממים מקדימים לאותה מיתה וקאמר לעולם הזוממים במיתה שבאו לחייב הנידונים איש או אשה כגון אם באו לחייבה שרפה אף הם כיוצא בה וכן בסקילה וכן בחנק ואין חילוק ביניהן אלא בבת כהן:

**הדרן עלך הנחנקין**. וסליקא לה מסכת סנהדרין.